examenbundel.nl

examen bundel

Meer dan alleen oefenexamens

Nu bij je boek
mijn.examenbundel.nl
Online oefenen, video's en meer

2022|2023

vwo

Nederlands

ThiemeMeulenhoff

Zeker slagen met Examenbundels, meer dan oefenexamens!

#geenexamenstress

MEER DAN ALLEEN EXAMENS

- Oefenen met echte examens, met uitleg en toelichting van docenten en vakexperts.
- Oefenen met voorbeeld-vragen per onderwerp.
- Voldoet aan de laatste exameneisen.
- Geeft ook toegang tot vele extra's en gericht studieadvies op Mijn Examenbundel.

EXAMENSTOF ALLES IN ÉÉN

- Alle examenstof in één boek, compact en overzichtelijk.
- Perfecte samenvattingen met voorbeelden uit de laatste examens.
- Overzichten met begrippen en definities.
- Te gebruiken naast elke lesmethode.
- Met handig trefwoorden-register achterin.

SPECIAAL VOOR DE TALEN

- De ideale voorbereiding op zowel het centraal schriftelijk examen als de schoolexamens.
- Meer dan 1000 idioom-woorden met realistische voorbeeldzinnen.
- Thematisch gerangschikt.
- Aandacht voor lees-, gespreks- én schrijfvaardigheid.

LEREN KUN JE LEREN

- Handig hulpmiddel naast Examenbundel, Samengevat en Examenidioom.
- Ontdek welke leer-strategieën het best bij jou passen.
- Bevat tips over effectief leren, plannen en motivatie.
- Meer tijd over voor andere dingen zoals werken en sporten.

#ikgazekerslagen

Ga naar examenbundel.nl voor meer informatie over je eindexamens, extra oefeningen en meer!

examenbundel.nl

examen bundel

Meer dan alleen oefenexamens

2022 | 2023

M. Reints
P. Merkx

vwo

Nederlands

ThiemeMeulenhoff

mijn.examenbundel.nl

Slagen zonder examenstress doe je met Examenbundel, Samengevat, Examenidioom en Zeker Slagen!
Alles voor je schoolexamens en je centrale examens in je boeken, maar ook online.

Overzicht van al je examenvakken

Antwoorden bij de oriëntatietoets

Video's en andere leerbronnen

Online oefenen

Inzicht in je voortgang

Quickscan en nog veel meer!

Ga naar mijn.examenbundel.nl en log in op Mijn Examenbundel. Met deze code krijg je toegang tot heel veel (digitale) extra's die bij je bundel horen:

Deze code is uniek en door één persoon te gebruiken. Geldig tot 15 juli 2023.

#ikgazekerslagen

Voorwoord

Met deze **Examenbundel** bereid je je goed voor op het eindexamen. Je oefent met echte examenopgaven. In de uitwerkingen staan de antwoorden met een duidelijke uitleg. Zo weet je precies wat je goed en fout hebt gedaan.

Gebruik naast deze **Examenbundel** ook het boek **Samengevat** om te leren voor je examen. Hierin vind je een handige samenvatting van alle examenstof.

examen bundel + samen gevat

Oefenen met echte examens en duidelijke uitwerkingen

Overzichtelijke samenvatting van de examenstof

Wil je weten op welke datum het centraal examen is?
Ga naar examenbundel.nl/examenrooster voor het actuele examenrooster.
Of scan de QR-code:

Namens team **Examenbundel** heel veel succes!

Heb je een vraag of opmerking over deze **Examenbundel**?
Ga dan naar examenbundel.nl/contact.

Opmerking
De overheid stelt de regels op voor het examen. Bijvoorbeeld wat de examenonderwerpen zijn, welke hulpmiddelen je mag gebruiken en wanneer het examen is. De auteurs en uitgever hebben deze **Examenbundel** met grote zorg samengesteld. Soms veranderen de regels van de overheid echter of worden er nieuwe afspraken gemaakt over wat die regels betekenen. Raadpleeg daarom altijd je docent of onze website www.examenbundel.nl voor actuele informatie die voor jouw examen van belang is.

In verband met recente veranderingen in wat op het examen kan worden gevraagd, hebben we drie examenvragen aangepast (2018-II vraag 6, 2019-I vraag 35 en 2019-II vraag 4).

© ThiemeMeulenhoff

Inhoud

7 **Stappenplan**

19 **Oriëntatietoets**

31 **Deel 1**
Theorie met oefenopgaven

33 1 Het centraal examen
35 2 Taalgebruik en aantal woorden
37 3 Signaalwoorden en signaalzinnen
38 4 Tekstsoort, schrijfdoel, intentie van de schrijver
40 5 Citeren en met eigen woorden
42 6 Hoofdgedachte en hoofdvraag
44 7 Samenvatten
46 8 Functie van tekstgedeelte
50 9 Standpunt en argumenten
52 10 Argumentatie en argumentatieschema's
54 11 Drogredenen
56 12 Aanvaardbaarheid van argumentatie
59 13 Nieuwe vraagtypen
60 14 Belangrijke begrippen

64 Oefenopgave A
68 Oefenopgave B
72 Uitwerkingen

75 **Deel 2**
Examens met uitwerkingen

77 **Tips bij het maken van het examen Nederlands**

2018-I

79 Tekst 1: *Meer filosofie!*
82 Tekst 2: *Minder economie, meer filosofie*
85 Tekst 3: *Filosoof, ga naar Delft!*
89 Tekst 4: *Wat is slim?*
93 Uitwerkingen

2018-II

104 Tekst 1: *Leren is niet 'dat zoeken we op'*
109 Tekst 2: *Beetje contrarevolutie kan geen kwaad*
113 Tekst 3: *Meertalig opvoeden, nog steeds een goed idee?*
116 Tekst 4: *Nee dames, dít onderzoek vereist talent!*
118 Uitwerkingen

2019-I

128 Tekst 1: *Het opdringerige heden*
136 Tekst 2: *De Kunst en de Regels*
139 Tekst 3: *Wat is daar nou erg aan?*
142 Uitwerkingen

2019-II

153 Tekst 1: *De evolutie leert ons geen moraal*
160 Tekst 2: *Nee, meneer de politicus, mijn statistieken zijn niet links*
163 Tekst 3: *Kunnen we normaler doen over eten?*
165 Tekst 4: *Darwin zou het nu ook samen doen*
168 Uitwerkingen

2021-I

178 Tekst 1: *We leren (n)iets van de geschiedenis*
187 Tekst 2: *De fata morgana van een basisinkomen*
190 Tekst 3: *Stiekem ben ik een docent*
193 Uitwerkingen

2021-II

205 Tekst 1: *We kunnen echt niet om kernenergie heen*
208 Tekst 2: *Kernenergie? Dat is wensdenken*
211 Tekst 3: *Botsende idealen blijven geloofwaardig*
214 Tekst 4: *Misschien eerst eens begrijpen wat ons overkomen is*
219 Uitwerkingen

2021-III

228 Tekst 1: *Mag het een tikje minder spontaan, alstublieft?*
235 Tekst 2: *Pillen slikken of pillen schrijven? Taal als geneesmiddel*
239 Tekst 3: *Waarom meer vakantie voor meer werkstress zorgt*
242 Tekst 4: *Lezenslust*
244 Uitwerkingen

255 **Deel 3**
Examen 2022-I

257 **2022-I**

De antwoorden en uitwerkingen van examen 2022-I vind je op mijn.examenbundel.nl.

Bijlagen

Register
Cijferbepaling deel 2

© ThiemeMeulenhoff
© ThiemeMeulenhoff

Gericht oefenen voor je examen
door uit te gaan van je leerdoelen.
Dit stappenplan helpt je op weg.

Stappenplan

Werken aan je leerdoelen

Natuurlijk kun je de **Examenbundel** van voor naar achter doorwerken of er kriskras wat uithalen om mee te oefenen. Je kunt ook gericht oefenen door uit te gaan van je *leerdoelen*. Leerdoelen beschrijven wat je moet kennen, begrijpen en doen om je examen te halen. Ze kunnen te maken hebben met je voorbereiding en aanpak én gaan over je vaardigheid teksten te lezen en vragen te beantwoorden. Bij de leerdoelen in dit stappenplan vind je handige tips en suggesties om verder te werken aan specifieke onderdelen of teksten.

Zo kun je het examen met vertrouwen tegemoetzien. Ook aan de voorbereiding op het schoolexamen is gedacht. Leesvaardigheid komt je niet alleen van pas bij leestoetsen, ook bij het raadplegen van bronnen voor schrijf- of spreekopdrachten maak je er gebruik van. Meer over het centraal examen én het schoolexamen vind je in het boek **Samengevat Nederlands** voor havo/vwo.

Hoe kun je met je leerdoelen aan de slag?
Je kiest welke leerdoelen voor jou van belang zijn en je verder helpen. Kruis de tips (**!**) aan die je kunt gebruiken en de stappen die je gaat zetten.
Je kunt je eerst oriënteren op de examenstof (A). Vervolgens kun je afwisselen tussen de onderdelen B, C, D en E. Kies de leerdoelen waar jij nog aan moet werken. Het schema hieronder laat deze werkwijze zien.

A
Oriënteren

B	C	D	E
Slim leren	Lezen en begrijpen	Examenvragen	Complete teksten/ examens

A Oriënteren

Leerdoel 1: Nagaan wat je al kunt

Ga na in hoeverre je de examenstof beheerst. Je maakt enkele vragen die veel in examens voorkomen. Zet de volgende stappen:

- ☐ Maak de *oriëntatietoets* en kijk deze na op mijn.examenbundel.nl.
- ☐ Vul je scores in op de site en bekijk het advies.
- ☐ Kies een paragraaf van de theorie uit, bestudeer deze, maak de oefenopgaven en kijk ze na met de uitwerkingen.

Leerdoel 2: Weten wat en hoe op het centraal examen wordt getoetst

- ☐ Bestudeer de paragrafen 1 en 2 van de theorie.
- ☐ Blader door de **Examenbundel** zodat je weet hoe deze is opgebouwd.

© ThiemeMeulenhoff

B Slim leren

Leerdoel 3: Slim leren en oefenen

Probeer zo slim mogelijk te leren en te oefenen. Dat verhoogt je leerrendement.

- ☐ ! Zorg dat je fit bent als je begint. (Begin liever niet na een pittige training of een zware maaltijd.)
- ☐ ! Maak een goede start: rustige werkplek, rechtop zitten, voldoende (dag)licht, mobieltje uit.
- ☐ ! Bedenk wat je wilt gaan doen. Bekijk zo nodig het schema in de inleiding.
- ☐ ! Bedenk hoe je het aan gaat pakken.
- ☐ ! Maak daarna een planning. In deel E van dit stappenplan vind je tips voor het plannen van een compleet examen.
- ☐ ! Leer efficiënt. Dat is ongeveer 30 minuten actief leren, daarna 10 minuten pauze (= bewegen).
- ☐ ! Stel een doel: over een half uur wil ik weten/kunnen …… Ga er dan ook voor!
- ☐ ! Denk na! Bedenk bij elke tekst wat je al weet van het onderwerp. Je begrijpt een tekst beter als je geregeld artikelen uit kranten en tijdschriften leest en als je op de hoogte bent van de actualiteit. Zie paragraaf 1 voor een overzicht van informatiebronnen die veel in examens worden gebruikt.
- ☐ ! Wil je nog meer zekerheid over je kans van slagen? Ga dan naar examenbundel.nl voor tips over leren en plannen voor de examens.

© ThiemeMeulenhoff

C Lezen en begrijpen

Leerdoel 4: Bepalen wat het onderwerp van de tekst is – Oriënterend lezen

- ☐ ! Het onderwerp van de tekst vind je snel door de titel en de inleiding van de tekst te lezen.
- ☐ ! De inleiding van een examentekst bestaat vaak uit meerdere alinea's; lees dan even door tot je bij het middenstuk komt.
- ☐ ! Begin steeds met de leesstrategie van oriënterend lezen om het onderwerp te bepalen.
- ☐ Oefen deze leesstrategie. Bepaal bijvoorbeeld het onderwerp van enkele teksten van een examen.
- ☐ Meer over de leesstrategieën vind je in paragraaf 1.3 van **Samengevat**.

Leerdoel 5: Signaalwoorden herkennen en gebruiken – Markeren in de tekst

- ☐ ! Signaalwoorden zeggen veel over de opbouw van de tekst. Je hebt er veel aan bij het lezen van de tekst én bij het formuleren van je antwoorden.
- ☐ ! Markeer bij het lezen van een tekst: omcirkel de signaalwoorden en onderstreep de kernzinnen.
- ☐ Bestudeer de theorie van paragraaf 3, maak de oefenopgaven en kijk deze na.
- ☐ Oefen met het markeren van signaalwoorden en kernzinnen in een examentekst.
- ☐ Meer over signaalwoorden vind je in paragraaf 3.5 van **Samengevat**.

Leerdoel 6: Woordenboek gebruiken

- ☐ ! Neem op het examen je woordenboek mee.
- ☐ ! Woorden opzoeken kost veel tijd. Meestal kun je de betekenis van een woord wel uit de context afleiden.
- ☐ ! Zoek alleen een woord op als het nodig is om de vraag te beantwoorden.

© ThiemeMeulenhoff

Leerdoel 7: Vragen analyseren en begrijpen

- ☐ ! Een examenvraag is soms lang en ingewikkeld geformuleerd. Dan helpt het de vraag een paar keer rustig door te lezen en de kernwoorden te markeren.
- ☐ ! Begin pas met je antwoord als je zeker weet wat er wordt gevraagd.
- ☐ ! Neem bij open vragen een deel van de vraag over voordat je tot het antwoord komt; met zo'n *antwoordstarter* zet je jezelf op het goede spoor.
- ☐ Markeer enkele woorden uit de open vraag die jij in je antwoord zou kunnen overnemen. Bijvoorbeeld: Welke **werkwijzen** gebruikt de **biologische veehouderij**, volgens de tekst, om de **hoeveelheid antibiotica** te **beperken**?
- ☐ Zoek een open vraag op bij een tekst en noteer je antwoordstarter.

Leerdoel 8: Uitwerkingen gebruiken

- ☐ ! Direct na de teksten van een examen staan de uitwerkingen, gemaakt op basis van het correctievoorschrift. Hierin staan de antwoorden én een heldere toelichting met verwijzingen naar de tekst en tips.
- ☐ ! Lees de toelichting rustig door als je antwoord niet (helemaal) klopt. Je leert er veel van en op het examen komen dezelfde vraagtypes steeds terug.
- ☐ ! Alles wat tussen haakjes '(...)' staat hoeft niet in je antwoord te staan, maar het mag wel.
- ☐ ! Als er een schuine streep '/' staat, dan moet je het ene óf het andere woord in jouw antwoord verwerken om het punt te krijgen.

© ThiemeMeulenhoff

D Examenvragen

Leerdoel 9: Deelonderwerpen van de tekst bepalen

- ☐ ! In elk examen staat wel een *kopjesvraag* waarbij je bepaalt waar in de tekst een nieuw deelonderwerp begint. De kopjesvraag is altijd een van de eerste vragen.
- ☐ Bestudeer de theorie over dit vraagtype in paragraaf 6.
- ☐ Oefen met kopjesvragen; lees bijvoorbeeld tekst 1 van *2019-I* rustig door, maak de kopjesvragen en controleer je antwoorden met behulp van de uitwerkingen.

Leerdoel 10: Citeren en zelf formuleren

- ☐ ! Citeer nooit meer of minder dan wordt gevraagd: een woord, een zinsgedeelte of een complete zin.
- ☐ ! Als je iets moet uitleggen of in eigen woorden zeggen, schrijf je geen stukjes uit de tekst over. Wél mag je belangrijke woorden uit de tekst overnemen.
- ☐ ! Open vragen waarbij je het antwoord zelf formuleert, leveren meestal meer punten op dan meerkeuzevragen.
- ☐ Oefen eens met citeervragen en met open vragen; in elk examen vind je er meerdere voorbeelden van.
- ☐ Als je je antwoord hebt gegeven, controleer dan of het wel het antwoord op de vraag is. Soms vergeet je tijdens het zoeken naar een antwoord wat er precies wordt gevraagd.
- ☐ Bespreek je antwoord met een medeleerling of je docent, als je niet zeker weet of je antwoord goed is.

Leerdoel 11: Meerkeuzevragen beantwoorden

- ☐ ! Elk examen bevat een aantal meerkeuzevragen; deze vragen gaan over een tekstgedeelte (een of enkele alinea's) of over de hele tekst.
- ☐ ! Als de meerkeuzevraag de hele tekst betreft, lees je vooral de titel, de inleiding en het slot.
- ☐ Deze vraagvorm kun je goed oefenen door van een examen(tekst) alleen de meerkeuzevragen te maken en de uitwerkingen te bestuderen.
- ☐ ! Maak er een gewoonte van de vraag nog een keer door te lezen, voordat je tot een antwoord komt.
- ☐ ! Controleer je antwoord met de vraag ernaast; heb je de vraag goed begrepen?

© ThiemeMeulenhoff

Leerdoel 12: Hoofdgedachte of hoofdvraag van de tekst bepalen en formuleren

- ☐ ! Dit is een vraagtype dat in elk examen voorkomt, als meerkeuzevraag of open vraag.
- ☐ ! De hoofdvraag staat vaak aan het eind van de inleiding of in het begin van het middenstuk.
- ☐ ! Bij het bepalen van de hoofdgedachte kijk je naar de titel, de inleiding en vooral het slot van de tekst.
- ☐ ! Lees de vraag nog eens door, voordat je het antwoord geeft.
- ☐ Bestudeer de theorie van paragraaf 6, maak de oefenopgaven en kijk deze na.
- ☐ Oefen met dit vraagtype; in het register vind je per examen de vraagnummers.

Leerdoel 13: Schrijfdoel en tekstsoort uit de tekst afleiden

- ☐ ! Let op de titel; deze kan puur informerend zijn, maar ook de mening van de schrijver bevatten.
- ☐ ! Om schrijfdoel en tekstsoort te bepalen let je daarnaast op de inleiding en het slot; je hoeft dus niet de hele tekst opnieuw te gaan lezen!
- ☐ Bestudeer de theorie van paragraaf 4, maak de oefenopgaven en kijk deze na.
- ☐ Oefen met dit vraagtype; raadpleeg het register.

Leerdoel 14: Intentie van de schrijver uit een tekst(deel) afleiden

- ☐ ! Dit is een vraag naar de houding, gevoelens of bedoeling van de schrijver.
- ☐ ! Let op de woordkeus en de schrijfstijl; daaruit kan blijken dat schrijver boos is of juist erg tevreden, of bijvoorbeeld de spot drijft met een kwestie. Let op beeldspraak waarmee iets belachelijk wordt gemaakt en op subjectieve woorden als *verbijsterend, schaamteloos*.
- ☐ ! Als de vraag de hele tekst betreft, let je vooral op titel, inleiding en slot.
- ☐ Bestudeer de theorie en de voorbeeldvragen van paragraaf 4. De omschrijving van stijlmiddelen als ironie en sarcasme vind je in paragraaf 14 ‘Belangrijke begrippen’.
- ☐ Voorbeelden van subjectieve taal (beeldspraak en stijlfiguren) vind je in paragraaf 2.3 van **Samengevat**.
- ☐ Oefen met dit vraagtype; raadpleeg het register.

Leerdoel 15: Samenvatten

- ☐ ! Vaak staat in de vraag welke informatie-elementen je in je antwoord moet opnemen. Lees de vraag dus goed.
- ☐ ! Markeer in het gevraagde tekstgedeelte kernwoorden en signaalwoorden; die kun je gebruiken in je antwoord. Beperk je tot de hoofdzaken!
- ☐ Schrijf je samenvatting uit in hele en goed geformuleerde zinnen; de spelling telt mee in de beoordeling.
- ☐ Oefen met dit vraagtype; raadpleeg het register.

Leerdoel 16: Functie van tekstgedeelte bepalen

- ☐ ! Elk tekstdeel heeft binnen de tekst een functie of rol: de schrijver heeft er een bedoeling mee.
- ☐ ! Je vindt de functie door goed te letten op signaalwoorden en kernwoorden in het tekstdeel. Markeer deze.
- ☐ Bestudeer de theorie in paragraaf 8, maak de opgaven en kijk die na.
- ☐ ! Laat je niet van de wijs brengen door het grote aantal functiewoorden: van de meeste woorden weet je wel wat ze betekenen én je mag altijd kiezen uit een gegeven reeks.
- ☐ Je kunt lastige functiewoorden markeren; in de omschrijving vind je vaak synonieme woorden (*karakterisering – kenmerken*), markeer die ook.
- ☐ Oefen met dit vraagtype; raadpleeg het register.

Leerdoel 17: Standpunt, argumenten, argumentatie onderscheiden

- ☐ ! Als je bij argumentatievragen goed onderscheid kunt maken tussen het standpunt en de argumenten die dit ondersteunen ben je al een heel eind op weg. Signaalwoorden kunnen je daarbij helpen.
- ☐ Bestudeer de theorie in de paragrafen 9 en 10, maak de opgaven en kijk die na. Markeer lastige termen.
- ☐ ! Soms moet je de argumentatie *samenvatten* in eigen woorden of in een schema. Zie dan ook leerdoel 15.

© ThiemeMeulenhoff

© ThiemeMeulenhoff

Leerdoel 18: Drogredenen bepalen, aanvaardbaarheid van argumentatie beoordelen

- ☐ **!** Om vragen van dit type te beantwoorden stel je je op als een kritische lezer. Klopt het argument of is er sprake van een drogreden? Spreekt de schrijver zichzelf tegen?
- ☐ **!** Vaak moet je dus *uitleggen* (zelf formuleren) waarom iets niet klopt. Zie ook leerdoel 10.
- ☐ Bestudeer de theorie in de paragrafen 9 en 10, maak de opgaven en kijk die na. Markeer lastige termen.
- ☐ Oefen met dit vraagtype; raadpleeg het register.

© ThiemeMeulenhoff

E Complete teksten/examens

Leerdoel 19: Een of twee teksten uit een examen maken

Zet de volgende stappen om tot een goed resultaat te komen.

- ☐ Zorg voor een werkplek waar je niet wordt afgeleid en waar je geconcentreerd kunt oefenen. Gebruik de tips van onderdeel B!
- ☐ Kies een tekst uit een recent examen. Vaak worden twee teksten met elkaar vergeleken; de vragen bij zulke teksten kun je het beste samen maken.
- ☐ Schat in hoeveel tijd je nodig hebt om de tekst/teksten te lezen en de vragen te maken. Een examen duurt drie uur en bevat ongeveer 40 vragen. In anderhalf uur maak je dus plusminus 20 vragen.
- ☐ Lees de eerste tekst oriënterend om het onderwerp te bepalen.
- ☐ Lees daarna de hele tekst rustig door. Markeer bij het lezen de signaalwoorden en de kernwoorden.
- ☐ Kijk daarna pas naar de vragen. Je zult daarbij veel vraagtypen (zie onderdeel D) herkennen!
- ☐ Raadpleeg bij het maken van de vragen zo nodig de tips in onderdeel C en D.
- ☐ Ga na het beantwoorden van de vragen na of je planning klopt. Heb je alle vragen binnen de geplande tijd gemaakt?
- ☐ Kijk je antwoorden goed na met behulp van de uitwerkingen (onderdeel C, leerdoel 8).
- ☐ Valt het resultaat tegen? Oefen dan met andere teksten of een compleet examen. Of oefen met bepaalde vraagtypen die je lastig vindt.

Leerdoel 20: Een compleet examen maken

- ☐ Zet de stappen van leerdoel 19, maar kies een compleet examen.
- ☐ Aanvullende tips om een compleet examen te oefenen vind je voor in deel 2 van de **Examenbundel**: *tips bij het maken van het examen Nederlands*.
- ☐ **!** Oefen regelmatig met examenteksten. Zo leer je een realistische inschatting te maken van de tijd die je nodig hebt én raak je vertrouwd met de vraagtypen!

© ThiemeMeulenhoff

Hoe zou je het nu al doen op een examen? De oriëntatietoets geeft je een eerste indruk.
De antwoorden en een studieadvies vind je op mijn.examenbundel.nl.

Oriëntatietoets

Tekst 1

Historici, durf lessen te trekken!

(1) Het is droevig gesteld met de historische kennis van de gemiddelde Nederlander, dat weten we inmiddels wel. Het blijkt uit Citotoetsen, testjes onder Tweede Kamerleden en uit een wijdverbreide nostalgie – dat onstilbare verlangen naar een of ander Gouden Tijdperk waar we nauwelijks iets van weten, naar het schijnt ergens in de zeventiende eeuw.

(2) Intussen blijven de schuldigen van het historische onbenul buiten schot. Dat zijn niet die onwetenden en nostalgici, de historici zelf zijn verantwoordelijk. Er is immers geen vakgebied dat zichzelf zo gretig weg relativeert. In de professionele geschiedbeoefening heerst het dogma dat je van vroeger niets leren kan. Immers: de geschiedenis herhaalt zich nooit. Er is altijd wel een of ander triviaal, en daarom juist weer cruciaal detail dat een tweede keer net even anders loopt. In het laboratorium van de geschiedkundige moet het verleden in een steriel vacuüm worden bestudeerd. Anders is het quatsch. Het wordt tijd dat de geschiedkundigen weer gaan doen waarvoor de maatschappij hen nodig heeft: lessen trekken uit het verleden.

(3) De professionele historici voelen zich ongemakkelijk bij de toegenomen belangstelling van de leek. Tijdens het vijfjaarlijkse congres van het *International Committee of Historical Sciences*, twee jaar geleden in Amsterdam, heerste het gevoel dat “hun vak wordt gegijzeld door docenten die er te weinig van begrijpen en door politici die zich er te veel mee bemoeien”, zo rapporteerde *nrc.next*.

(4) Maar ingrijpen is er niet bij. Ze kijken lijdzaam toe hoe de populaire geschiedbeoefening wordt overgenomen door de journalistieke schoonschrijvers die geen last hebben van zulke scrupules. Hoofdschuddend zien ze vanaf de zijlijn hoe, sinds Nederland zichzelf als een verwarde natie beschouwt, de geschiedenispolitiek oprukt. Onder oud-premier Balkenende, afgestudeerd historicus, moest ‘ons’ verleden de motor van integratie worden en de nodige normen en waarden bijbrengen. Oud-minister Verhagen, nog zo’n geschiedenisklant, stelde voor een tempel ter ere van de nationale geschiedenis te bouwen. Dat minister-president Rutte, die ook al geschiedenis studeerde, geen geld overhad voor dit Nationaal Historisch Museum, laat onverlet dat zijn partij de fameuze canon van de geschiedenis – het gedroomde panacee voor alle historische onkunde – verplicht wil stellen.

(5) Dat de vaklui niet willen kletsen over ‘de Nederlander’ en zijn ‘identiteit’, niet willen meedoen aan de platte exercitie die geschiedenispolitiek heet, dat pleit voor hen. Maar het ongemak van de professionele historicus komt ook voort uit zijn onvermogen iets over de actualiteit te zeggen. Als hij het al zou willen, zou hij het niet kunnen, want voor zinvolle vergelijkingen tussen vroeger en nu moet bruikbaar vergelijkingsmateriaal worden geproduceerd. In al die stroeve proefschriften waar de

© ThiemeMeulenhoff

voetnoten en onleesbare zinsconstructies regeren en in al die obscure maar toch zeer ‘prominente’ vaktijdschriften met meer redacteuren dan lezers, gaat het zelden over zaken van enig maatschappelijk belang.

(6) Vier lange en eenzame jaren duurt het promotietraject, dat als enige toegang verschaft tot de academische kaste. Aan het einde van die rit staat een pil die door de promovendus in eigen beheer moet worden uitgegeven, omdat geen uitgeverij zich eraan wil wagen. Promoveren is een wedstrijdje in trivialiseren, dat blijkt wel uit drie successen die onlangs zijn geboekt aan mijn alma mater, de Universiteit Utrecht: de veelbewogen (her)drukgeschiedenis van het katholieke prentenboek *Pia desideria*, de studie *Het voortleven van de middeleeuwse ridderroman in het zeventiende-eeuwse Frankrijk* en *De hernieuwde interesse voor het Zeeuwse platteland tussen 1750 en 1850*.

(7) In de agenda van de faculteit lees ik ook dat er twee spraakmakende conferenties aankomen over ‘de dynamiek van het middeleeuwse manuscript’ en over ‘identiteiten, intertekstualiteit en performance in de vroegmoderne zangcultuur’. Van harte aanbevolen, mocht u een van de tien mensen op de wereld zijn die zich ervoor interesseren. Ach ja, de aarde warmt op, de wereldwijde ongelijkheid explodeert en de economische crisis…, maar we weten straks wel alles over de invloed van ‘*intertextual patterns*’ in vroegmoderne smartlappen op ‘*the dynamic process of group formation*’.

(8) Er wordt, in Utrecht en elders, ook wel onderzoek gedaan met meer maatschappelijke relevantie, maar je moet wel erg je best doen om die artikelen te vinden in een hooiberg van irrelevantie. Is dat erg? Bierbrouwen en dressuur rijden worden toch ook alleen maar voor de lol gedaan? Waarom moet altijd alles nut hebben? In dit geval heb ik toch bezwaren. Hier beleven wel heel weinig mensen lol aan, we betalen er met z’n allen voor en mensen die slim en geduldig genoeg zijn voor een intertekstuele analyse van vroegmoderne kroegkrakers, kunnen ook een wezenlijke bijdrage leveren aan de analyse van serieuze problemen.

(9) Ik denk daarom dat het tijd is af te kicken van de drang naar historische kennis om die kennis zelf. ‘Nut’, dat verboden woordje binnen de geesteswetenschappen, zou weer op een voetstuk moeten komen te staan. En dan niet het ‘nut’ zoals overbodige universiteitsbestuurders dat ‘valoriseren’, maar gewoon, het nut waar de noden van nu om vragen. De historicus is prima in staat dat zelf te bepalen. Neem alleen al de crisis: al vijf jaar aan de gang, maar van het geschiedkundig front geen nieuws. Terwijl er zoveel vragen zijn. Waar komt deze crisis vandaan? Hebben we eerder zoiets meegemaakt? Welke lessen kunnen we trekken uit de vorige wereldcrises?

(10) De moderne historicus kan niet zoveel met dit soort vragen. De obsessie met de wetenschappelijke statuur van de geschiedbeoefening, ook wel ‘professionalisering’ genoemd, heeft dit soort vragen grotendeels irrelevant gemaakt. Geschiedenis is verworden tot een opleiding voor het beweren van uiterst precieze dingen over uiterst oninteressante dingen. Zoals in wel meer wetenschappen heeft ook hier de publicatiedrift toeslagen, waardoor het jargon welig tiert in steeds kleinere oplages. Tot overmaat van ramp vervlocht deze professionalisering zich met het postmodernisme[1] en sindsdien is alles ‘tekst en interpretatie’ en is ieder moreel oordeel uit den boze. Dit heeft de maatschappelijke relevantie van de professionele geschiedbeoefening nog verder ondergraven.

(11) Eigenlijk zou het hele promotietraject moeten worden afgeschaft, of in ieder geval grondig moeten worden herzien. Jonge, bevlogen historici in de kracht van hun leven vier jaar lang onderdompelen in de trivialiteit – dat verzin je toch niet? Zeker, er zijn genoeg redenen om terughoudend te zijn als historicus midden in de actualiteit. Als we echt zo veel zouden kunnen leren van het verleden, dan leefden we allang in het paradijs. Maar dat is nog geen reden om de geschiedbeoefening tot academisch hobbyisme te reduceren. Laat het vak het strijdtoneel zijn van originele, tegendraadse en zelfs ronduit partijdige analyses; laat de angst voor kleine vergissingen, anachronismen en sweeping statements niet langer regeren.

(12) Historische analogieën zijn natuurlijk even vaak misleidend als verhelderend. De geschiedenis blijft een grabbelton. Het is net als bij de economische wetenschap – zoek een willekeurige mening uit en er zijn altijd wel een paar prominente historici die je de bijbehorende vergelijkingen met het verleden kunnen leveren. In bijvoorbeeld de kwestie Iran kan zowel de Irak-analogie als de München-analogie van pas komen. Ben je tegen ingrijpen dan zeg je: “Nee, niet doen, want Bush loog, het kostte 3.000 miljard, honderdduizenden burgerslachtoffers, doe het niet!” Ben je voor ingrijpen dan zeg je: “Ja, nu doen, want 1938, want Chamberlain, want *appeasement*[2], o nee, dus nu bommen erop!” Quod erat demonstrandum[3].

(13) Gelukkig zitten er ook groene ballen in de grabbelbak van het verleden. Aan de historicus de taak om die er, volgens wetenschappelijke criteria, uit te vissen. Want over vrijwel al onze zorgen – de krediet-crisis, de klimaatcrisis, Europese (des)integratie, de multiculturele samenleving, privatiseringen, stijgende zorgkosten, populisme, de ‘Arabische Lente’, verloedering en wat niet meer – heeft de historicus iets zinnigs te zeggen.

(14) De historicus zou meer aandacht

noot 1 Het postmodernisme is een stroming in de filosofie en kunst die lang gekoesterde begrippen als waarheid en authenticiteit in twijfel trekt. Er zou volgens deze stroming geen geprivilegieerde manier zijn om tot kennis te komen.

noot 2 “Chamberlain, want appeasement”: Chamberlain was premier van Groot-Brittannië van 1937 tot 1940. Hij stond bekend om zijn appeasement-politiek: met behulp van diplomatiek overleg en gedoogbeleid probeerde hij, vergeefs naar achteraf bleek, een oorlog met nazi-Duitsland te voorkomen. Zijn appeasement-politiek, formeel vastgelegd in het Verdrag van München in 1938, was van meet af aan omstreden.

noot 3 Quod erat demonstrandum: hetgeen wat te bewijzen was. Deze uitdrukking wordt vaak aan het einde van een logische redenering gebruikt, bijvoorbeeld in de wiskunde, om aan te duiden dat hetgeen men wilde bewijzen, daadwerkelijk bewezen is.

© ThiemeMeulenhoff

© ThiemeMeulenhoff

moeten besteden aan politiek-maatschappelijke vraagstukken. Hij zou zich meer bezig moeten houden met de bestrijding van de geschiedvervalsing waar politici en journalisten zich om de haverklap aan schuldig maken. Bovendien zou hij – met de tegenwoordig nu eenmaal noodzakelijke vrijblijvendheid – meer moeten oordelen en minder moeten afwachten: als hij het niet doet, dan doen anderen het wel. Voor Robert Fruin (1823-1899), de Herodotus van de Lage Landen, stond nog vast dat je van de geschiedenis kunt leren: die moet 'stof tot nadenken' opleveren. Zijn opvolger P.J. Blok (1855-1929) verzuchtte na het schrijven van zijn *Geschiedenis van het Nederlandse volk* (1923) dat het hem een "waarlijk nationale opgave en bron van onbeschrijfelijk genot" was geweest. Zo klef hoeft het niet, maar in Clio's naam, een beetje relevanter mag best. En leesbaarder. En leerzamer.

(15) Waarom is het zo droevig gesteld met de historische kennis van de gemiddelde Nederlander? Het antwoord is eenvoudig: omdat de gemiddelde Nederlander de kennis die nu wordt aangeboden nergens voor nodig heeft. Historische argumenten spelen nauwelijks een rol van betekenis in de samenleving of het politieke debat. Terwijl we van de economische wetenschap de fijnste kneepjes krijgen voorgeschoteld – van *credit default swaps* tot uitverdieneffecten – horen we zelden iets over de historische dimensie van de Europese Unie, het integratiedebat of missies zoals die in Kunduz. Geschiedenis is voor de meesten niet meer dan een vak op school of een stukje nostalgie, iets wat hoogstens van pas komt bij een spelletje Triviant. Het wordt tijd dat historici schuld bekennen en vaker iets nuttigs gaan doen.

naar: Rutger Bregman
uit: de Volkskrant, 29 september 2012

In de tekst *Historici, durf lessen te trekken!* kunnen achtereenvolgens de volgende delen worden onderscheiden:
deel 1: Een maatschappelijk probleem
deel 2: Situatieschets en oorzaken van het probleem
deel 3: Voorstellen voor oplossing van het probleem
deel 4: Relativering van het probleem
deel 5: Samenvatting

1 Bij welke alinea begint deel 2?
2 Bij welke alinea begint deel 3?

© ThiemeMeulenhoff

De tekst bevat verwijten aan historici en journalisten. Daarnaast worden in de tekst verwijten genoemd ten aanzien van drie andere beroepsgroepen, waaronder docenten.

3 Benoem de twee andere beroepsgroepen en geef aan welke verwijten aan de drie beroepsgroepen worden gemaakt. Neem hiertoe onderstaande tabel over en vul die verder in.

Beroepsgroep	Verwijt(en)
1 Docenten geschiedenis	
2	
3	

4 Wat is de belangrijkste functie die alinea 12 heeft ten opzichte van de omringende tekst?
Kies uit: afweging, conclusie, gevolgtrekking, oorzaak, samenvatting, tegenstelling, toegeving, uitwerking, verklaring, voorwaarde.

5 Wat is de belangrijkste functie die alinea 13 heeft ten opzichte van de voorgaande alinea?
Kies uit: afweging, conclusie, gevolgtrekking, nuancering, oorzaak, samenvatting, toegeving, uitwerking, verklaring, voorwaarde.

In alinea 6 kan een kritische lezer een overhaaste generalisatie zien.

6 Leg met verwijzing naar de gegeven argumentatie in de tekst uit waarom een kritische lezer hier die drogreden kan zien.

'Waarom moet altijd alles nut hebben? In dit geval heb ik toch bezwaren.'
(regels 138-140)

7 Tegen welk aspect van het huidige historische onderzoek heeft de auteur in dit geval met name bezwaar?

© ThiemeMeulenhoff

Alinea 11 is te lezen als een zelfstandige redenering.

8 Benoem de functie van de afzonderlijke zinnen in deze redenering.
Neem daartoe de nummers uit onderstaand schema over en noteer per nummer de functie van de zin. Maak een keuze uit de volgende functies: aanbeveling, argument, bewering, constatering, gevolg, oorzaak, samenvatting, tegenwerping, toegeving, verklaring, voorbeeld.
Let op, je mag elke term maar één keer gebruiken.

1 Eigenlijk zou het hele promotietraject moeten worden afgeschaft, of in ieder geval grondig moeten worden herzien.	standpunt
2 Jonge, bevlogen historici in de kracht van hun leven vier jaar lang onderdompelen in de trivialiteit – dat verzin je toch niet?	
3 Zeker, er zijn genoeg redenen om terughoudend te zijn als historicus midden in de actualiteit.	
4 Als we echt zo veel zouden kunnen leren van het verleden, dan leefden we allang in het paradijs.	argument bij vorige zin
5 Maar dat is nog geen reden om de geschiedbeoefening tot academisch hobbyisme te reduceren.	
6 Laat het vak het strijdtoneel zijn van originele, tegendraadse en zelfs ronduit partijdige analyses; laat de angst voor kleine vergissingen, anachronismen en sweeping statements niet langer regeren.	

Het tekstfragment dat bestaat uit alinea 12 en 13 is te zien als een op zichzelf staande argumentatie met een impliciete conclusie.

9 Parafraseer deze argumentatie met de impliciete conclusie in de vorm van drie (deel)zinnen volgens onderstaand schema:
Weliswaar … maar … Daarom …

Uit alinea 14 blijkt een specifieke opvatting over het uitspreken van een mening.

10 Citeer uit het tekstgedeelte dat bestaat uit alinea 9, 10 en 11 de zin waaruit het meest duidelijk blijkt wat de auteur volgens de tekst vindt van de hedendaagse opvatting over het uitspreken van een mening.

In alinea 4 wordt ervan uitgegaan dat geschiedenis een belangrijk punt is in de politiek, terwijl in alinea 15 wordt gesteld dat historische argumenten ‘nauwelijks een rol van betekenis’ hebben in de politiek.
Hier lijkt sprake van een tekstuele tegenstrijdigheid.

11 Leg uit waarom er geen sprake van een tegenstrijdigheid is.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 30 woorden.

© ThiemeMeulenhoff

12 Welke uitspraak over het verband tussen alinea 1 enerzijds en alinea’s 14 en 15 anderzijds is de beste?
A In alinea 1 wordt een probleem geschetst en in alinea 14 en 15 worden daarvoor oorzaken genoemd en wordt daaruit een conclusie getrokken.
B In alinea 1 wordt een probleem geschetst en in alinea 14 en 15 worden daarvoor een mogelijke oplossing en verklaringen gegeven.
C In alinea 1 wordt een stelling geponeerd en in alinea 14 en 15 wordt die stelling herhaald en worden bijbehorende argumenten gegeven.
D In alinea 1 wordt een stelling geponeerd en in alinea 14 en 15 wordt die stelling herhaald en wordt een samenvatting gegeven.

Verspreid in de tekst worden verschillende aanbevelingen gedaan aan historici.

13 Welke vier van onderstaande tien aanbevelingen worden in de tekst gedaan?
Noteer de nummers.

Historici
1 moeten aantrekkelijker en boeiender schrijven over hun vak.
2 moeten bewaken dat de geschiedenis correct wordt weergegeven.
3 moeten hun werk leerzamer maken voor jongeren.
4 moeten maatschappelijke relevantie van hun werk nastreven.
5 moeten meer individueel verantwoordelijkheidsgevoel tonen.
6 moeten meer voorbeelden aan de actualiteit ontlenen.
7 moeten minder misleidende historische analogieën bieden.
8 moeten politici adviseren over maatschappelijke vraagstukken.
9 moeten terughoudend zijn met adviezen aan politici.
10 moeten zich actiever opstellen in het maatschappelijk debat.

14 Welke van de volgende zinnen geeft het beste de hoofdgedachte van de tekst weer?
A Historici hebben hun maatschappelijke taak veronachtzaamd en daarom wordt het tijd dat ze zich meer richten op verbanden tussen het heden en het verleden om op basis daarvan te adviseren over actuele maatschappelijke problemen.
B Historici houden zich alleen met onbelangrijk historisch onderzoek bezig en daarom wordt het tijd dat ze meer onderzoek doen naar verbanden tussen het heden en het verleden om daarmee de politiek te kunnen adviseren.
C Historici laten zich bij hun onderzoek te veel leiden door wat journalisten en politici van hun vak vinden en daarom wordt het tijd dat ze afstand nemen van die groepen om zich meer met maatschappelijke problemen bezig te houden.
D Historici richten zich eenzijdig op het verleden en het wordt tijd dat ze op basis van onderzoek naar actuele maatschappelijke problemen voorspellen in welke richting de maatschappij zich het beste kan ontwikkelen.

15 Hoe kan de tekst het beste worden gekarakteriseerd?
A als een activerende tekst met polemiserende elementen
B als een beschouwende tekst met betogende elementen
C als een polemiserende tekst met beschouwende elementen

© ThiemeMeulenhoff

Tekst 2

Wat weerloos is, is niet per se van waarde[1)] (fragment)

(1) Een paar jaar geleden zag ik in de bioscoop *Into the Wild*, Sean Penns verfilming van het gelijknamige boek van Jon Krakauer. Boek en film volgen de laatste twee levensjaren van Chris McCandless. Nadat hij met mooie cijfers is afgestudeerd, drijft zijn weerzin tegen de moderne, technologische consumptiemaatschappij hem weg van huis. Hij hunkert ernaar zich te verliezen in de ongerepte natuur. Het kost de kijker weinig moeite sympathie op te brengen voor zijn vlucht uit een verziekte, moderne wereld. De film is voor een groot deel een ode aan de natuur, een ode die ruikt naar het optimisme van de jaren zestig.
(2) Ook Frederik van Eeden, een bekende negentiende-eeuwse schrijver en dichter, stichtte zijn eigen kolonie, gedreven door het ideaal van een leven in een onbedorven natuurstaat. Hoewel deze en vergelijkbare ondernemingen steevast op een mislukking uitliepen, bleek het ideaal van de heilzame natuur tegenover een zieke en slechte cultuur gedurende de twintigste eeuw buitengewoon hardnekkig.
(3) Dit ideaal van een onbedorven natuurstaat blijkt ook in deze tijd nog steeds te bestaan. In 2002 zong cultuurfilosoof Ton Lemaire in het vuistdikke *Met open zinnen* de inmiddels bekende klaagzang van plundering en vernieling van de aarde. Hij pleitte voor een gemeenschapsleven van kleinschalige landbouw en jacht, in harmonie met een heilzame natuur. En toch was er iets veranderd. Het steeds manifester worden van een ecologische crisis in de jaren zeventig en tachtig maakte dit ideaal feitelijk irrelevant. We konden moeilijk blijven dromen van een pastoraal bestaan op een aarde waar de ene na de andere dier- en plantensoort bezig was uit te sterven. Het geloof in de heilzaamheid van een door de mens onaangeraakte wildernis blijkt moeilijk houdbaar.
(4) Terwijl orthodoxe adepten van de mythe van het romantische natuurpurisme ons aanbevelen de natuur zo veel mogelijk te bevrijden van menselijke bemoeienissen, neemt gaandeweg het besef toe dat zoiets als een volkomen ongerepte natuur in Nederland vrijwel nergens meer bestaat en ook niet meer kan bestaan. Gedurende vijfhonderd jaar landbouwgeschiedenis is alles wat ooit moerassig, leeg en onherbergzaam land was allang bedijkt, drooggemalen, ingepolderd, ontgonnen, aangeharkt, beplant, bebost en uiteindelijk nuttig en bewoonbaar gemaakt. Zo raakten natuur en landleven hecht vergroeid met cultuur en geschiedenis. Het onderscheid tussen Natuur en Cultuur kan eigenlijk niet meer worden gemaakt.

naar: Patrick van der Kroef
uit: De Groene Amsterdammer, 9 februari 2012

noot 1 De titel is een verwijzing naar de dichtregel 'Alles van waarde is weerloos' uit het gedicht *De zeer oude zingt* van de Nederlandse dichter en beeldend kunstenaar Lucebert (1924-1994).

© ThiemeMeulenhoff

16 Vat tekst 2 samen in maximaal 55 woorden.
Uit je samenvatting moet duidelijk worden:
- welke visie natuurpuristen hebben op de natuur;
- welk standpunt de auteur inneemt tegenover de natuurpuristen;
- welke ontwikkeling in Nederland aan zijn standpunt ten grondslag ligt.

© ThiemeMeulenhoff

De theorie is volledig aangepast aan het nieuwste examenprogramma, inclusief de begrippenlijst argumentatieve vaardigheden.

Deel 1

Theorie met oefenopgaven

1 Het centraal examen

Op het centraal examen Nederlands worden twee domeinen uit het examenprogramma getoetst: leesvaardigheid en argumentatieve vaardigheden voor zover het analyseren en beoordelen van een betoog betreft.

Het centraal examen Nederlands bestaat uit ongeveer vier teksten met in totaal ongeveer 40 vragen. Soms is er in een vraag bij een tekst nog een tekstfragment opgenomen. Zo'n tekstfragment wordt een satelliettekst genoemd. Een satelliettekst gaat over hetzelfde onderwerp als de hoofdtekst, maar hij is geschreven door een andere auteur en geeft een andere kijk op het onderwerp.
Je gaat de satellietteksten inhoudelijk met de hoofdtekst vergelijken.
Je krijgt drie uur de tijd voor het beantwoorden van de vragen.

Voor het hele onderwijs (van basisschool tot hoger onderwijs) is vastgelegd wat leerlingen moeten kennen en kunnen op het gebied van de Nederlandse taal. Voor Nederlands zijn er vier referentieniveaus. Voor het vwo-examen Nederlands moet je voldoen aan referentieniveau 4F. Het soort teksten dat je moet kunnen lezen en begrijpen, wordt als volgt omschreven:

algemene omschrijving	Je kunt een grote variatie aan teksten lezen over tal van onderwerpen uit de (beroeps)opleiding en van maatschappelijke aard en je kunt die in detail begrijpen.
tekstkenmerken	De teksten zijn complex en de structuur is niet altijd even duidelijk.
informatieve teksten	Je kunt informatieve teksten met een hoge informatiedichtheid lezen, zoals lange en ingewikkelde rapporten en gecondenseerde artikelen.
betogende teksten	Je kunt betogende teksten lezen waaronder teksten met een ingewikkelde argumentatie, of artikelen waarin de schrijver (impliciet) een standpunt inneemt of beschouwing geeft.

! Leestip

In de examens van de laatste jaren zijn teksten uit onderstaande informatiebronnen opgenomen. Vooral landelijke kranten en opiniebladen zijn populair.
Lees af en toe een interessant artikel uit een van die bronnen. Het helpt je bij de voorbereiding van je examen.

Landelijke kranten	*NRC, de Volkskrant, Trouw*
Opinieweekbladen	*De Groene, Vrij Nederland, HP/De Tijd*

Vraagtypen
De paragrafen hierna geven een overzicht van de belangrijkste theorie. Je leest er over welke leesvaardigheden en argumentatieve vaardigheden je moet beschikken om het examen goed te kunnen maken. Je neemt daarbij ook kennis van de vraagtypen die op het examen veel voorkomen en van de wijze waarop je deze het beste kunt beantwoorden. Bij de theorie vind je oefenopgaven en een lijst met belangrijke begrippen. Achter in deze bundel staat een register waarin je de examenopgaven kunt opzoeken die aansluiten bij de paragrafen van deel 1. Heb je moeite met een bepaald vraagtype, besteed dan extra aandacht aan de examenopgaven die je via het register vindt.

© ThiemeMeulenhoff

Beoordeling
Je werk wordt beoordeeld aan de hand van een correctievoorschrift. In dat voorschrift staan de scorepunten die aan een antwoord worden toegekend.
Het cijfer dat je behaalt voor het centraal examen, bepaalt voor 50 procent je eindcijfer voor het vak Nederlands.

© ThiemeMeulenhoff

2 Taalgebruik en aantal woorden

Bij open vragen moet je taalgebruik correct zijn. Dat wil zeggen: in je antwoord mogen geen taal- en geen spelfouten voorkomen. Voor incorrect taalgebruik worden maximaal 4 scorepunten in mindering gebracht. Daarvoor geldt als aftrekregeling:
- bij 1 fout of 2 fouten krijg je 1 punt aftrek;
- bij 3 of 4 fouten krijg je 2 punten aftrek;
- bij 5 of 6 fouten krijg je 3 punten aftrek;
- bij 7 of meer fouten krijg je 4 punten aftrek.

Onder incorrecte formuleringen en onjuist taalgebruik wordt verstaan: spelfouten, verkeerd woordgebruik en fouten in de zinsbouw, inclusief verkeerde woordvolgorde. Als je steeds dezelfde fout maakt, worden die herhaalde fouten als afzonderlijke fouten meegeteld. Bij de beoordeling van de spelling wordt uitgegaan van de schrijfwijze volgens het Groene Boekje.

Ook als je antwoord inhoudelijk fout is en dus geen punten oplevert, wordt het op taalgebruik en spelling beoordeeld. Een inhoudelijk fout antwoord met taalfouten leidt dus tot puntenaftrek.

Bij open vragen wordt vaak gezegd dat je in een of meer volledige zinnen moet antwoorden. In dat geval wordt er een punt afgetrokken voor een antwoord dat alleen uit een bijzin bestaat. Je krijgt dus een punt aftrek voor een antwoord als: ‘Dat de ijskappen smelten.’

Maar soms hoef je bij een open vraag niet in volledige zinnen te antwoorden. Dan mag je ook met een woordgroep of een bijzin antwoorden. Bij zo’n vraag wordt alleen op de spelling gelet.

Als je in je antwoord een of een paar woorden weglaat, wordt er een punt afgetrokken. Is je antwoord geheel in telegramstijl, dan wordt het hoe dan ook geheel fout gerekend en levert je antwoord geen punten op.

Gebruik je een kleine letter waar je een hoofdletter zou moeten gebruiken, zoals aan het begin van een zin, dan wordt er een punt afgetrokken. Voor het omgekeerde, als je ten onrechte een hoofdletter gebruikt in plaats van een kleine letter, geldt hetzelfde.

Bij de beoordeling van het taalgebruik en de spelling wordt er niet op gelet hoe je getallen schrijft. Je kunt ze uitschrijven (bijvoorbeeld ‘veertien’), maar dat hoeft niet (bijvoorbeeld ‘14’).

Soms staat er in de tekst zelf een spelfout. Neem je die fout over in je antwoord, dan kost dat je geen punten.

Je antwoorden worden niet beoordeeld op interpunctie.

Geef niet meer antwoorden (zinnen, redenen, voorbeelden en dergelijke) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één zin wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één zin, wordt alleen de eerste zin in de beoordeling meegeteld.

© ThiemeMeulenhoff

Bij open vragen wordt vaak aangegeven dat je voor je antwoord niet meer dan een bepaald aantal woorden mag gebruiken. Als je bij zo'n vraag een antwoord geeft dat het maximale aantal woorden overschrijdt, worden alleen die woorden die binnen het maximum vallen, beoordeeld. Anders gezegd: voor een goed antwoord dat te lang is, krijg je zelden alle punten. Houd je dus altijd aan het gegeven maximale aantal woorden.

In aansluiting op de vorige regel geldt het volgende. Als je de vraag herhaalt voordat je tot het antwoord komt, tellen de woorden tot aan het eigenlijke antwoord niet mee. Besteed niet te veel tijd aan het tellen van het maximale aantal woorden dat je in het antwoord mag gebruiken. Vaak kun je het aantal gebruikte woorden wel inschatten. En: het gegeven aantal woorden is in de regel ruim bemeten. Maar als je twijfelt aan de lengte van je antwoord, tel dan zorgvuldig. Want als je antwoord maximaal 20 woorden mag tellen en je hebt er 24 gebruikt, dan tellen alleen de eerste 20 woorden als antwoord.

Blijf niet te ver onder het gegeven maximale aantal woorden. Als in een uitlegvraag een maximum van 35 woorden wordt genoemd, zal een antwoord van 8 woorden niet veel punten opleveren.

© ThiemeMeulenhoff

3 Signaalwoorden en signaalzinnen

Signaalwoorden geven het verband aan tussen (delen van) zinnen en tussen alinea's. Ze geven belangrijke informatie over de opbouw van een tekst of tekstgedeelte. Zo kunnen signaalwoorden een opsomming aankondigen of duidelijk maken dat er sprake is van een voorbeeld of een verklaring. Let er dus goed op: bij het maken van vragen bij een tekst én bij het schrijven van een samenvatting zijn signaalwoorden een belangrijk hulpmiddel.

Soorten en voorbeelden signaalwoorden

opsomming	ook, bovendien, verder, eveneens, dan, vervolgens, daarnaast, ten eerste ... ten tweede, zowel ... als
tegenstelling	maar, echter, toch, daarentegen, in tegenstelling tot, daar staat tegenover dat, enerzijds ... anderzijds
oorzaak-gevolg	daardoor, door, doordat, waardoor, zodat, te danken aan, te wijten aan, het gevolg van, ten gevolge van, de oorzaak hiervan is
reden/verklaring	want, omdat, daarom, waarom, namelijk, immers, aangezien
doel-middel	door middel van, met de bedoeling om, met behulp van, om te, daartoe, opdat
toelichting	denk hierbij aan, bijvoorbeeld, zo, dat komt voor bij, ter illustratie, dat is het geval bij
vergelijking	net als, zoals, zo ook, evenals, eveneens, eenzelfde, hetzelfde/dezelfde als, in vergelijking met, vergeleken met, soortgelijke
voorwaarde	als, indien, mits (op voorwaarde dat), tenzij (behalve wanneer), stel dat
conclusie	dan ook, dus, aldus, hieruit volgt, concluderend
samenvatting	kortom, samenvattend, alles bij elkaar genomen, om kort te gaan

Om de opbouw van een tekst te doorgronden heb je ook veel aan signaalzinnen. Met behulp van signaalzinnen maakt een schrijver duidelijk wat er volgt (aankondigend) of wat hij heeft behandeld (terugblikkend).

Soorten en voorbeelden signaalzinnen

aankondigend	Ik zal hier enkele voor- en nadelen van rekeningrijden bespreken. Maar aan het systeem kleven ook enkele bezwaren. Hoe is de opmars van het toerisme te verklaren?
terugblikkend	Van de besproken verklaringen lijkt de laatste me het meest aannemelijk.
aankondigend én terugblikkend	Welke conclusie kunnen we nu uit bovenstaande onderzoeksresultaten trekken?

© ThiemeMeulenhoff

4 Tekstsoort, schrijfdoel, intentie van de schrijver

De teksten in de examens komen uit kranten en tijdschriften en van websites. Ze gaan over onderwerpen van maatschappelijke aard.

De voornaamste *tekstsoorten* zijn:

1 **informatieve tekst** of **uiteenzetting**. Een tekst waarin de schrijver iets uitlegt, beschrijft, verklaart of mededeelt.
Kenmerken:
- is objectief (auteur geeft voornamelijk feiten, geen eigen mening);
- is bedoeld om de lezers te informeren over een stand van zaken of een gang van zaken om de lezers iets te laten begrijpen.

Bij uiteenzettende teksten of tekstgedeelten wordt objectief uitleg gegeven, worden indelingen aangeduid en worden samenhangen en processen verduidelijkt.

2 **betogende tekst** of **betoog**. Een tekst waarin de schrijver een duidelijk standpunt inneemt en dat standpunt met argumenten onderbouwt.
Kenmerken:
- is subjectief (auteur geeft voornamelijk eigen mening);
- is bedoeld om de lezers van het standpunt te overtuigen.

Bij betogende teksten of tekstgedeelten wordt een beargumenteerd standpunt ingenomen.

3 **beschouwende tekst** of **beschouwing**. Een tekst waarin de schrijver de lezer interpretaties, verklaringen en opinies ter overweging aanbiedt.
Kenmerken:
- is gedeeltelijk objectief, gedeeltelijk subjectief;
- is bedoeld om de lezer over een kwestie te laten nadenken.

Bij beschouwende teksten of tekstgedeelten belicht de schrijver een verschijnsel van verschillende kanten. Hij legt de lezer mogelijke verklaringen van en verschillende standpunten (inclusief zijn eigen standpunt) over een kwestie voor, zodat de lezer zijn eigen mening kan vormen. Een beschouwing kan ook de argumenten voor en tegen een of meer standpunten behandelen, maar is er niet op gericht de lezer voor een van die standpunten te winnen.

Men onderscheidt in zakelijke teksten de volgende *schrijfdoelen*:

1 **informeren**
2 **uiteenzetten**
3 **overtuigen (betogen, een pleidooi houden)**
4 **tot actie aanzetten (activeren, aansporen tot handelen)**
5 **beschouwen (ter overweging aanbieden)**
6 **vermaken (amuseren)**

Ook een combinatie van twee of meer schrijfdoelen is mogelijk. Je moet dan vaststellen wat het belangrijkste schrijfdoel is.

Een voorbeeld van een examenvraag:

- Hoe kan de tekst het beste getypeerd worden?
  Deze tekst is vooral
  A een beschouwende tekst met activerende elementen.
  B een beschouwende tekst met betogende elementen.
  C een betogende tekst met activerende elementen.
  D een betogende tekst met beschouwende elementen.

© ThiemeMeulenhoff

Naast vragen over tekstsoort en schrijfdoel kun je vragen verwachten over de *intenties, opvattingen* en *gevoelens* van de auteur of auteurs.
Vier voorbeelden van dergelijke vragen:

- In welke alinea van de tekst komt het standpunt van de auteur het duidelijkst naar voren?

- Hoe kan de houding van de auteur ten opzichte van zijn onderwerp het beste gekaraktiseerd worden?
  A bezorgd, maar weinig kritisch
  B kritisch en betrokken
  C neutraal en afstandelijk
  D zakelijk en professioneel

- Al in de eerste twee alinea's zet de schrijver de toon voor zijn hele artikel.
  Hoe zou je die toonzetting het beste kunnen typeren?
  A als alarmerend
  B als enthousiasmerend
  C als prikkelend
  D als spottend

- Een schrijver kan gebruikmaken van stijlmiddelen om zijn mening overtuigender weer te geven.
  Citeer uit het tekstgedeelte van de alinea's 4 tot en met 6 een zin die duidelijk ironisch bedoeld is.

Woordkeus en stijlmiddelen als ironie, sarcasme en overdrijving zeggen veel over de houding van de schrijver ten opzichte van het onderwerp. De houding van de schrijver komt ook tot uiting in de 'toon' of 'toonzetting' van de tekst of een tekstdeel. Let bij vragen die de hele tekst betreffen vooral op de titel, de inleiding en het slot.

© ThiemeMeulenhoff

5 Citeren en met eigen woorden

Als gevraagd wordt te *citeren*, dan haal je een stukje uit de tekst letterlijk aan. Dat doe je door de eerste twee en de laatste twee woorden van een zin of zinsgedeelte over te nemen en daar de regelnummers achter te schrijven.
Voorbeeld:
'Stel, je (…) wordt samengevat.' (regels 1-3)

Aandachtspunten:
- Meestal wordt gevraagd een zin of een zinsgedeelte te citeren. Een zinsgedeelte is een onderdeel van een zin dat op zijn minst twee opeenvolgende woorden bevat. Je antwoord is minder goed of fout als je te lange citaten geeft.
- Wees heel nauwkeurig bij het citeren. Vergeet niet dat een zin begint met een hoofdletter en eindigt met een punt, vraagteken of uitroepteken. Ook van een citaat moet de spelling correct zijn. Controleer dus of je alle woorden goed hebt overgenomen. Vergeet ook niet de regelaanduiding toe te voegen.

Als er gevraagd wordt iets *met eigen woorden* uit te leggen, dan mag je beslist níet een zin of zinsgedeelte uit de tekst letterlijk overschrijven (citeren). Je mag wél belangrijke termen uit de tekst overnemen. Bij een met-eigen-woorden-vraag formuleer je zelfstandig met behulp van belangrijke woorden uit de tekst.

Meestal staat bij een met-eigen-woorden-vraag aangegeven hoeveel woorden je *maximaal* mag gebruiken. Maak een inschatting van het aantal woorden dat je hebt gebruikt en tel ze bij twijfel na.

Het is bij met-eigen-woorden-vragen handig je antwoord eerst in het klad te schrijven. Dan kun je in het klad overbodige woorden wegstrepen en het antwoord op begrijpelijkheid controleren, voordat je dat op het antwoordblad schrijft.

Zoals je in paragraaf 1 kunt lezen, worden alle antwoorden op open vragen ook op correct taalgebruik getoetst.

© ThiemeMeulenhoff

Opdracht bij de theorie van paragraaf 3 tot en met 5
Lees de volgende samenvatting van een examentekst en beantwoord de vragen.

H. Blok
Ouders moeten kinderen zelf les kunnen geven

1 Er is een trend om kinderen steeds jonger naar school te sturen. Dat is een bedenkelijke ontwikkeling om een aantal redenen.
2 In de eerste plaats is het rendement van groepsgewijs onderwijs relatief laag. In de tweede plaats is geïnstitutionaliseerd onderwijs duur. In de derde plaats kweekt het uitvallers.
3 Er is een goed alternatief voor het geïnstitutionaliseerde basisonderwijs: thuisonderwijs. Daarbij treden de ouders zelf als leerkrachten op. Dat heeft vele voordelen. Zo krijgt een kind thuis meer aandacht dan op een leerinstituut. Het is maatschappelijk gezien goedkoop, want de ouders betalen de kosten. De leeromgeving is rijker doordat er thuis meer hulpmiddelen zijn. Doordat het effectiever is, kost thuisonderwijs minder tijd. En het leerrendement van dit onderwijs blijkt veel groter te zijn. Dat geldt voor de leervakken, maar ook voor de sociaaleconomische ontwikkeling van het kind.
4 Het zou daarom goed zijn als het basisonderwijs niet langer verplicht was maar facultatief. De overheid zou experimenten op het gebied van thuisonderwijs moeten ondersteunen.

1 Wat is de functie van de signaalzin 'Dat is (…) aantal redenen.' (eerste alinea)?
2 Citeer een signaalzin met dezelfde functie uit de derde alinea.
3 Noteer de acht onderstreepte signaalwoorden en zet erachter welk verband ze aanduiden.
4 Tot welke tekstsoort reken je *Ouders moeten kinderen zelf les kunnen geven*?
5 Motiveer je antwoord op vraag 4 met behulp van gegevens uit de tekst. Gebruik maximaal 25 woorden.

© ThiemeMeulenhoff

6 Hoofdgedachte en hoofdvraag

Als gevraagd wordt naar de hoofdgedachte van een alinea of een groepje alinea's, moet je één zin opschrijven die het belangrijkste van dat tekstgedeelte weergeeft.

Er zijn in examenteksten drie soorten vragen naar *de hoofdgedachte van een alinea of een groepje alinea's*:

1 **met-eigen-woorden-vraag**, bijvoorbeeld:
Zeg met eigen woorden wat de hoofdgedachte is van het tekstgedeelte dat bestaat uit de alinea's 4 tot en met 6.
Gebruik maximaal 15 woorden.

2 **citeervraag**, bijvoorbeeld:
Citeer de zin die de hoofdgedachte bevat van het tekstgedeelte dat bestaat uit de alinea's 12 tot en met 16.

3 **kopjesvraag**, bijvoorbeeld:
De tekst kan worden onderverdeeld in drie delen die van de volgende kopjes kunnen worden voorzien:
deel 1: Twijfels bij de aanpak van het probleem
deel 2: De kern van het probleem
deel 3: Conclusie en mogelijke oplossing
Bij welke alinea begint deel 2?
Bij welke alinea begint deel 3?

Aandachtspunten:

- Let bij het zelf formuleren of citeren van de hoofdgedachte op de plaats van de kernzinnen. Vaak staat de kernzin van een alinea vooraan (eerste of tweede zin) of achteraan. Hetzelfde geldt voor een groepje alinea's: de belangrijkste informatie staat dikwijls vooraan of achteraan.
- Het is niet de bedoeling dat je bij een hoofdgedachtevraag een opsommende samenvatting van de betreffende alinea's geeft. Eén zin is genoeg; twee zinnen is een zin te veel. Probeer de inhoud van de alinea's in algemene termen en kernachtig weer te geven. Details, voorbeelden en uitweidingen laat je dus weg.
- Vaak wordt een maximaal aantal woorden vermeld. Houd je strikt aan het vermelde aantal.

Een vraag naar de *hoofdgedachte van de hele tekst* heeft vaak de vorm van een meerkeuzevraag.

Aanpak meerkeuzevraag naar hoofdgedachte:

- Onderstreep de kernzinnen en signaalwoorden of schrijf op wat je zelf het belangrijkste van de tekst vindt.
- Let bij het bepalen van de hoofdgedachte van de tekst vooral op de titel, de inleiding en het slot.
- Kies het alternatief dat het meest overeenkomt met je eigen notities. Let daarbij vooral op volledigheid: het juiste alternatief geeft alle belangrijke onderdelen van de tekst in de juiste samenhang. De zinnen die alleen maar overeenstemmen met een deel van de tekst, en die dus niet de hoofdgedachte van de *hele* tekst weergeven, streep je weg.

© ThiemeMeulenhoff

Soms wordt niet naar de hoofdgedachte maar naar de *hoofdvraag* (of *overkoepelende vraag*) van een tekst(gedeelte) gevraagd. Zo'n vraag kan de vorm van een meerkeuzevraag hebben. Ook kan het zijn dat je de hoofdvraag moet citeren of zelf formuleren. Let daarbij op de vraagvorm.

Een voorbeeld:

- Zeg met eigen woorden wat de hoofdvraag is waarop de auteur in deze tekst een antwoord probeert te geven. Formuleer je antwoord in de vorm van een vraag.

Opdracht bij de theorie van paragraaf 5 en 6
Bepaal of de volgende uitspraken juist of onjuist zijn.

6 In het antwoord op een met-eigen-woorden-vraag mag je geen termen uit de tekst letterlijk overnemen.
7 Bij een met-eigen-woorden-vraag mag je het maximale aantal woorden met tien procent overschrijden.
8 Je citeert nooit meer dan één zin als je de hoofdgedachte van een tekst weergeeft.
9 Een vraag naar de hoofdgedachte kan de vorm hebben van een met-eigen-woorden-vraag, een meerkeuzevraag of een citeervraag.
10 Bij het bepalen van de hoofdgedachte van een alinea of een groepje alinea's let je vooral op de kernzinnen.
11 De kernzin van een alinea staat altijd vooraan (eerste of tweede zin).
12 Als je zelf de hoofdgedachte van een groepje alinea's moet formuleren, geef je daar een opsommende samenvatting van.
13 Bij het bepalen van de hoofdgedachte van de hele tekst let je vooral op de titel, de inleiding en het slot.
14 In een meerkeuzevraag naar de hoofdgedachte van de tekst kunnen ook alternatieven die overeenstemmen met een deel van de tekst, juist zijn.
15 Als gevraagd wordt naar de overkoepelende vraag waarop de auteur in de tekst antwoord geeft, mag je nooit citeren.

© ThiemeMeulenhoff

7 Samenvatten

Voordat je begint aan een samenvattingsopgave, ga je na of de tekst een betoog, een beschouwing of een uiteenzetting is. Het samenvatten van een betogende tekst komt neer op het weergeven van de stelling, de bijbehorende argumenten en de conclusie. Het samenvatten van een beschouwing richt zich meer op de visie van de auteur op zijn onderwerp en de bijbehorende gedachtegang. Voor het samenvatten van een uiteenzetting speelt de opzet van de uitleg een belangrijke rol. Let bij het bepalen van de hoofdzaken van een tekst vooral op de titel, de inleiding en het slot.

De vragen die gaan over het samenvatten van een tekstgedeelte of een korte tekst, zijn in drie soorten onder te verdelen:
- Je moet de tekst of het tekstgedeelte terug kunnen brengen tot de hoofduitspraak of hoofduitspraken met (belangrijke) ondergeschikte uitspraken.
- Je moet de tekst of het tekstgedeelte kunnen (her)ordenen tot hoofduitspraak of hoofduitspraken met (belangrijke) ondergeschikte uitspraken.
- Je moet kunnen beoordelen of een gegeven samenvatting de hoofduitspraak of hoofduitspraken van de tekst of het tekstgedeelte bevat met (belangrijke) ondergeschikte uitspraken.

Deze drie soorten kunnen voorkomen in open samenvattingsopgaven, samenvattingsopgaven in meerkeuzevorm en in de vorm van een schema, waarin informatie moet worden geordend.

Voorbeelden van **open samenvattingsopgaven**:
- Wat is de hoofdgedachte van de tekst?
- Wat is de hoofdvraag waarop de tekst een antwoord probeert te geven? (zie ook paragraaf 6 hoofdgedachte en hoofdvraag)
- Vat het standpunt samen dat de auteur inneemt inzake (…) in alinea 8 tot en met 12.
- Geef een samenvatting van alinea 4 in maximaal 20 woorden.
- Maak een samenvatting van de tekst in maximaal 60 woorden, waarin duidelijk wordt
  - wat de directe aanleiding is voor het schrijven van de tekst;
  - welke zorg wordt uitgesproken;
  - welke conclusie wordt getrokken.
- Vat de column samen in maximaal 50 woorden.

De laatste twee voorbeelden komen alleen voor bij vrij korte teksten.

Voorbeelden van **samenvattingsopgaven in meerkeuzevorm**:
- Welke van de onderstaande samenvattingen geeft de hoofdgedachte / gedachtegang / inhoud / boodschap van de tekst het beste weer?
- Welke van de onderstaande beweringen hoort (niet) in een samenvatting van de tekst thuis?
- Welke zinnen zouden (niet) opgenomen moeten worden in een samenvatting van de tekst?

Voorbeeld van **samenvattingsopgaven in de vorm van een schema**:
- Vat de bijbehorende argumentatie in alinea 3 en 4 samen door het onderstaande schema in te vullen. (Bij deze vraag zie je dat de samenvattingsopgave gecombineerd is met een vraag naar argumentatie, zie daarvoor ook paragraaf 9 en 10.)

© ThiemeMeulenhoff

Aandachtspunten bij het maken van open samenvattingsopgaven:
- Bestudeer de opdracht zorgvuldig. Beperk je tot de gevraagde alinea of alinea's. Als je een korte tekst moet samenvatten, kun je vaak uit de vraagstelling afleiden waar je vooral op moet letten.
- Lees vervolgens de tekst of het tekstgedeelte intensief en onderstreep de hoofdzaken. Let daarbij vooral op de kernzinnen. Markeer in de onderstreepte woorden ook de signaalwoorden: deze geven belangrijke informatie over de opbouw van de tekst.
- Er mogen geen indirecte formuleringen in je samenvatting staan. Schrijf bijvoorbeeld niet: 'De tekst gaat over …'
- Schrijf de onderstreepte gedeelten uit in een goede zin of goede zinnen. Je samenvatting moet helder en prettig leesbaar zijn. Vermijd dus telegramstijl. Voor een antwoord dat helemaal in telegramstijl wordt gegeven, worden geen scorepunten toegekend.
- Gebruik signaalwoorden om er een samenhangend geheel van te maken. Vaak is het handig eerst een kladversie te schrijven, je formulering te verbeteren en deze daarna op je antwoordblad te noteren.
- Controleer je antwoord op correct taalgebruik. Fouten tegen spelling, interpunctie, zinsbouw en woordkeus leiden tot aftrekpunten.
- Vaak wordt in een samenvattingsopgave een maximaal aantal woorden genoemd. Maak een inschatting van het aantal woorden dat je hebt gebruikt. Als je twijfelt aan de lengte van je antwoord, tel dan zorgvuldig.

Opdracht bij de theorie van paragraaf 7

16 Hoe noem je een formulering als 'De schrijver behandelt …'?
17 Waarom moet je de formulering in vraag 16 vermijden in een samenvattingsopdracht?
18 Signaalwoorden zorgen voor een goede samenhang in je samenvatting. Noem nog twee manieren om het verband tussen zinnen of zinsgedeelten duidelijk te maken.

Bestudeer onderstaande samenvattingsopgave nauwkeurig en beantwoord de vragen 19, 20 en 21.

> Geef een samenvatting van alinea 2 in maximaal 40 woorden, waaruit in elk geval blijkt waarom een ramp fascineert en waar de publieke aandacht voor een ramp en het gezamenlijke beleven ervan goed voor zijn.

19 Bij het uitwerken van deze samenvattingsopgave kun je goed gebruikmaken van een alineaverdeling. Licht dit toe.
20 Noteer ongeveer tien woorden uit de samenvattingsopgave die je in je samenvatting kunt overnemen.

In aansluiting op paragraaf 3 (signaalwoorden en signaalzinnen) en 4 (tekstsoort, schrijfdoel, intentie van de schrijver):
21 De samenvattingsopgave geeft informatie over de soorten signaalwoorden die je kunt gebruiken. Noem minstens twee soorten.

© ThiemeMeulenhoff

8 Functie van tekstgedeelte

Een tekstgedeelte (een alinea of een groepje alinea's) heeft binnen een tekst een bepaalde *functie*: de schrijver heeft met dat tekstgedeelte een *bedoeling*. Hij geeft bijvoorbeeld bij een algemene uitspraak een toelichting. Of hij geeft argumenten om zijn stelling te ondersteunen.

Bij vragen naar de functie van een tekstgedeelte moet je altijd kiezen uit een gegeven reeks functiewoorden. Ga bij het beantwoorden van vragen van dit type systematisch te werk:
- Lees het betreffende tekstgedeelte goed door.
- Onderstreep de kernzin(nen) en de signaalwoorden/signaalzinnen. Je kunt ook per alinea korte notities maken.
- Kies het functiewoord dat het best past bij de onderstrepingen of de notities.

De voornaamste functiewoorden zijn:

aanbeveling (advies) De schrijver komt, meestal aan het eind van zijn artikel, tot een goede raad of een advies.

aanleiding Omstandigheid die de schrijver ertoe brengt zijn tekst te schrijven.

afweging De schrijver weegt voor- en nadelen of mogelijke oplossingen tegen elkaar af en maakt zo een keuze.

anekdote De schrijver vertelt een kort, kenmerkend of grappig verhaal, vaak als introductie van een probleem of verschijnsel.

argument De schrijver doet een uitspraak waarmee hij een standpunt onderbouwt.

beantwoording De schrijver reageert op een gestelde vraag.

begrips-omschrijving De schrijver geeft een nauwkeurige omschrijving van een bepaalde term (zie ook 'definitie').

beoordeling De schrijver geeft een positief of negatief oordeel over een onderwerp.

bewering De schrijver doet een uitspraak die volgens hem op twijfel of tegenspraak zou kunnen stuiten (zie ook 'standpunt' en 'stelling').

bewijs(voering) De schrijver probeert de juistheid van een stelling of theorie aan te tonen met feiten (uit onderzoek).

bezwaar De schrijver heeft bedenkingen tegen een eerdere bewering of argumentatie (van een ander).

conclusie De schrijver komt, op grond van het voorafgaande, tot een gevolgtrekking.

constatering De schrijver stelt iets vast, merkt iets op.

© ThiemeMeulenhoff

definitie De schrijver geeft een nauwkeurige omschrijving van een bepaalde term (zie ook 'begripsomschrijving').

doelstelling De schrijver geeft aan wat hij wil bereiken.

gevolgen De schrijver beschrijft de gevolgen die door een verschijnsel veroorzaakt zijn.

hypothese De schrijver veronderstelt iets wat hij nog moet bewijzen.

karakterisering De schrijver geeft de voornaamste kenmerken van een verschijnsel.

nuancering De schrijver zwakt een standpunt iets af door te laten zien dat er ook andere gezichtspunten mogelijk zijn.

onderbouwing De schrijver ondersteunt een stelling met argumenten en gegevens.

ontkenning De schrijver stelt dat een bewering niet juist is.

ontkrachting De schrijver haalt een bewering of argumentatie onderuit.

oorzaak De schrijver geeft aan waardoor iets is geworden zoals het is.

oplossing De schrijver maakt duidelijk hoe een bepaald probleem kan worden beëindigd.

opsomming De schrijver geeft een reeks van argumenten, voorbeelden, verklaringen enzovoort.

probleemstelling De schrijver brengt het probleem onder woorden dat hij gaat bespreken.

relativering De schrijver wijst op het betrekkelijke van iets (zie ook: 'nuancering').

samenvatting De schrijver geeft, aan het eind van een tekst of tekstgedeelte, in het kort het belangrijkste weer.

standpunt De schrijver doet een uitspraak die volgens hem op twijfel of tegenspraak zou kunnen stuiten (zie ook 'bewering' en 'stelling').

stelling De schrijver doet een uitspraak die volgens hem op twijfel of tegenspraak zou kunnen stuiten (zie ook 'bewering' en 'standpunt').

tegenargument De schrijver doet een uitspraak waarmee hij een standpunt of een argument ontkracht. Een tegenargument dient om een standpunt of een argument minder aanvaardbaar te maken.

tegenstelling De schrijver geeft aan dat een feit of bewering tegenover een ander feit of een andere bewering staat.

tegenwerping De schrijver maakt bezwaar of heeft bedenkingen tegen een eerdere bewering of argumentatie (van een ander).

© ThiemeMeulenhoff

theorie	De schrijver geeft wetenschappelijke opvattingen die losstaan van de praktijk.
toekomst-verwachting	De schrijver geeft zijn visie op een mogelijke ontwikkeling.
toelichting	De schrijver geeft voorbeelden of nadere uitleg om zijn opvattingen te verduidelijken.
toepassing	De schrijver beschrijft hoe een bepaalde theorie in praktijk wordt gebracht.
uitwerking	De schrijver werkt een algemene stelling of theorie meer in detail uit (geeft nadere uitleg, voorbeelden).
vergelijking	De schrijver bespreekt overeenkomsten en verschillen tussen situaties, voorbeelden of oplossingen.
verklaring	De schrijver legt uit hoe een bepaald verschijnsel is ontstaan.
vermoeden	De schrijver uit een veronderstelling.
verslag van onderzoek	De schrijver geeft de resultaten van een onderzoek.
voorbeelden	De schrijver verduidelijkt een bewering of verschijnsel met concrete voorbeelden (zie ook 'toelichting').
voorbehoud	De schrijver stemt alleen met iets in, als aan een beperkende voorwaarde is voldaan.
voorwaarde	De schrijver stelt vooraf een eis waaraan voldaan moet worden, voordat iets kan plaatsvinden.
vraagstelling	De schrijver stelt, meestal in de inleiding, de hoofdvraag die hij in de rest van zijn artikel wil beantwoorden.

© ThiemeMeulenhoff

Opdracht bij de theorie van paragraaf 8

22 Noteer vijf functiewoorden die vooral van belang zijn voor het begin van een tekst.
23 Noteer vijf functiewoorden die vooral van belang zijn voor het slot van een tekst.
24 Wat is het verschil tussen een tegenwerping en een tegenstelling?
25 Bepaal van de volgende kernzinnen op welke functie ze duiden.

1 De biotechnologie is vandaag de dag wat de nucleaire technologie in de jaren zestig en zeventig was: een gevaarlijk spelletje met Moeder Natuur.
In aansluiting op kernzin 1:
2 Overigens, ik wil niet beweren dat álle genetisch gemanipuleerde voeding per definitie ongezond of zelfs onnatuurlijk zou zijn.
3 Waarom heeft de ene cultuur zich sinds de ijstijd ontwikkeld tot een hoogtechnische samenleving, terwijl de andere amper de beginselen van de landbouw onder de knie heeft gekregen?
In aansluiting op kernzin 3:
4 Volgens de Amerikaanse bioloog en vogelkenner Jared Diamond zijn het de klimatologische omstandigheden en andere geografische omgevingsfactoren, die het historische lot van een volk bepalen.
5 Steeds meer instanties gaan over tot het openstellen van een klik- of klaaglijn.
In aansluiting op kernzin 5:
6 De algemene regel zou moeten zijn, dat geformaliseerde klikvoorzieningen nimmer toegestaan zijn.
7 Beperking van de burgerlijke vrijheden kan de volgende ernstige consequenties hebben.
In aansluiting op kernzin 7:
8 De overheid zou zich moeten realiseren wat de schadelijke kanten zijn van de afbraak van onze privacy en zich uiterst terughoudend moeten opstellen.

© ThiemeMeulenhoff

9 Standpunt en argumenten

Een standpunt is een uitspraak van de schrijver die twijfel of tegenspraak bij de lezer kan oproepen. Synoniemen van standpunt zijn: stelling(name), bewering, mening.

Om een standpunt te onderbouwen gebruikt de schrijver argumenten. Argumenten dienen om een standpunt aanvaardbaar of aanvaardbaarder te maken. De schrijver wil met argumenten de twijfelaars of tegenstanders overtuigen van het standpunt. Argumenten zijn soms letterlijk in een tekst terug te vinden; soms ook moet je ze zelf formuleren op grond van gegevens uit de tekst.

Uitspraken die als argument kunnen dienen zijn er in allerlei soorten.
We onderscheiden feitelijke en waarderende uitspraken.

Een **feitelijke uitspraak** is een uitspraak waarvan degene die hem doet, claimt dat hij waar, waarschijnlijk of aannemelijk is. Er is sprake van een *feit* wanneer een feitelijke uitspraak waar is.
Een **waarderende uitspraak** is een *niet-feitelijke* uitspraak. Dat wil zeggen: een uitspraak over wat goed of slecht, mooi of lelijk, waardevol of waardeloos, wenselijk of onwenselijk, gepast of ongepast is.

We onderscheiden verschillende soorten argumenten.

Argumenten op basis van	*Voorbeelden*
controleerbare feiten	Soaps zijn erg populair. *Op de Nederlandse zenders worden per dag gemiddeld zes soaps uitgezonden*.
voorbeeld	Soaps kunnen verslavend zijn. *Kijk maar naar mijn buurvrouw die van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat kijkt.*
vergelijking (analogie)	Mariëlle houdt waarschijnlijk niet van 'All you need is love'. *Ze heeft immers ook de pest aan al die datingshows op tv.*
ervaring (empirisch argument)	Je kunt beter elke dag een bladzijde woordjes leren dan in één keer alles. *Dan onthoud je er veel meer van.*
gezag of autoriteit [1)]	De nieuwe roman van Thomas Roosenboom overtreft al zijn eerdere werk, *zoals de criticus van NRC terecht opmerkt.*
gevolg	Dat bedrijf moet nodig op zoek naar een fusiepartner; *anders gaat het binnen de kortste keren failliet.*
nut of gewenste gevolgen	Zo veel mogelijk landen moeten hun munt inwisselen voor de euro. *Dat is gunstig voor het betalingsverkeer en zal de concurrentiepositie van Europa ten goede komen.*

noot 1 gezag of autoriteit: de schrijver beroept zich op een uitspraak van een deskundige en betrouwbare bron

© ThiemeMeulenhoff

gevoel, intuïtie of emotie (emotioneel argument)	Ik vind die nieuwe roman erg goed. *Ik kan me echt inleven in de hoofdpersoon en het boek is nog spannend ook.*
algemene normen en waarden	Het is goed het afval gescheiden in te zamelen. *Je vindt het milieu toch ook belangrijk?*
geloof (persoonlijke overtuiging, moreel argument)	De inkomensverschillen in ons land mogen niet te groot worden. *Dat past niet in een maatschappij als de onze.*
veronderstelling(en)	De gevolgen van het broeikaseffect zijn steeds duidelijker te merken. *Volgend jaar zal de temperatuur op aarde weer hoger zijn dan die van vorig jaar.* Dat was de afgelopen tien jaar steeds het geval.
vermoedens (op basis van veronderstelling(en) maar subjectiever)	Het is een goede zaak als leerlingen op verschillende niveaus examen kunnen doen. *Ik denk namelijk dat de scholen dan beter kunnen inspelen op de individuele behoeften van de leerlingen*.

Opdracht bij de theorie van paragraaf 9
Bepaal het type argument dat in elk van de volgende zinnen wordt gebruikt.

26 Je rijdt veel te hard binnen de bebouwde kom: *verkeersregels zijn er niet voor niets!*
27 Je kunt je inkopen het beste tijdens de opruiming doen. *Dan kun je spullen van goede kwaliteit kopen voor een betaalbare prijs.*
28 De instelling van het team is bijzonder goed. *Dat merk je wel aan de sfeer in de groep.*
29 Ik geloof niet dat de VS en hun bondgenoten de oorlog tegen IS alleen met bombardementen kunnen winnen. *Heb je dat commentaar van die Amerikaanse generaal gisteren in Nieuwsuur niet gehoord?*
30 Door veel te lezen vergroot je je tekstbegrip. *Het is net zoiets als schrijven: dat leer je ook alleen goed door het vaak te doen.*

© ThiemeMeulenhoff

10 Argumentatie en argumentatieschema's

Een argumentatie bestaat uit het standpunt en het geheel van argumenten dat het standpunt ondersteunt (argumenten) of ontkracht (tegenargumenten).

De schrijver van een betoog probeert de lezer te overtuigen. Dat lukt alleen als de lezer zijn gedachtegang of argumentatie logisch vindt en overneemt. Ook een beschouwing vraagt om logisch argumenteren. De schrijver van een beschouwing wil de lezer immers over zijn onderwerp na laten denken.

De argumentatie in een tekst of tekstdeel kan op drie manieren opgebouwd zijn:

Enkelvoudige argumentatie
Een enkelvoudige argumentatie bestaat uit één standpunt en één argument. Bijvoorbeeld:
- De spelling moet worden vereenvoudigd. (standpunt of stelling)
- Het aanleren van spelling kost te veel tijd. (argument)

Nevenschikkende argumentatie
Een nevenschikkende argumentatie bestaat uit twee of meer argumenten die gezamenlijk het standpunt ondersteunen. De argumenten kunnen **afhankelijk** zijn (ze zijn samen nodig om het standpunt te ondersteunen) of **onafhankelijk** (ze vormen ieder op zich een zelfstandig argument voor het standpunt). Bijvoorbeeld:
- De spelling moet worden vereenvoudigd. (standpunt of stelling)
- Het aanleren van spelling kost te veel tijd. (eerste argument)
- Bovendien zijn zwakke leerlingen de dupe van de ingewikkelde spelregels. (tweede argument)

In dit voorbeeld is sprake van onafhankelijke argumenten.

Onderschikkende argumentatie
Een onderschikkende argumentatie bestaat uit een argument dat wordt ondersteund door één of meer subargumenten. Wanneer de schrijver meent dat een argument op zichzelf niet voldoende overtuigend is en ondersteuning behoeft, dan noemen we het ondersteunende argument ondergeschikt. Bijvoorbeeld:
- De spelling moet worden vereenvoudigd. (standpunt of stelling)
- De meeste Nederlanders blijven fouten maken. (hoofdargument)
- Kijk maar naar de spelfouten in tijdschriften en kranten. (subargument)

Argumentatieschema's
Een argumentatieschema maakt duidelijk op welke wijze standpunt en argument(en) inhoudelijk met elkaar samenhangen.

We onderscheiden de volgende argumentatieschema's.

Argumentatie op basis van	
oorzaak en gevolg (causaliteit)	De schrijver wijst op een of meer gevolgen om de (on)waarschijnlijkheid van een oorzaak te onderbouwen of op een of meer oorzaken om de (on)waarschijnlijkheid van een gevolg te onderbouwen. *Signaalwoorden:* daardoor, door, doordat, waardoor, zodat, te danken aan, te wijten aan, het gevolg van, ten gevolge van, de oorzaak hiervan is.
kenmerk of eigenschap	De schrijver geeft een of meer kenmerkende eigenschappen van een persoon, object of verschijnsel om een standpunt over een andere eigenschap te onderbouwen. *Signaalwoorden:* let vooral op signaalwoorden die een opsomming of toelichting aangeven (zie paragraaf 3).
voor- en nadelen	De schrijver geeft voor- en/of nadelen van een voorgestelde actie of handeling met de bedoeling een standpunt voor of tegen die actie of handeling te onderbouwen. *Signaalwoorden:* voordeel ... nadeel, positief ... negatief, vooruitgang ... ongunstige ontwikkeling, waarderen ... tegenvallen, gunstig beeld ... kwalijke kanten/problemen.
vergelijking	De schrijver vergelijkt twee situaties; op grond van wat in de ene situatie (on)waarschijnlijk of (on)gepast is, onderbouwt hij een standpunt over wat in de andere situatie (on)waarschijnlijk of (on)gepast is. *Signaalwoorden:* net als, zoals, zo ook, evenals, eveneens, eenzelfde, hetzelfde/dezelfde als, in vergelijking met, vergeleken met, soortgelijke, anders dan, verschillend, onderscheid.
algemene uitspraak en voorbeelden	De schrijver geeft voorbeelden van het optreden van een eigenschap of verschijnsel; daarmee onderbouwt hij een standpunt over het algemener voorkomen van die eigenschap of dat verschijnsel. *Signaalwoorden:* bijvoorbeeld, zo, dat komt voor bij, ter illustratie.
autoriteit	De schrijver beroept zich op een uitspraak van een deskundige en betrouwbare bron om een standpunt te onderbouwen. Ook: argumentatie op basis van een gezaghebbende bron. *Signaalwoorden:* denk hierbij aan, dat is (ook) het geval bij, eveneens.

Soms moet je de argumentatie in een schema plaatsen, vaak gecombineerd met een samenvattingsopgave (zie ook paragraaf 7).

Voorbeeld van een dergelijke vraag:
- Vat de argumentatie in alinea 3 en 4 samen door het onderstaande schema in te vullen.

Hoofdstandpunt:

Argument:

Tegenargument:

Tegenwerping:

want

Onderbouwing:

Onderbouwing 1:

Onderbouwing 2:

© ThiemeMeulenhoff
© ThiemeMeulenhoff

11 Drogredenen

Soms staan er in een tekst argumentaties die niet logisch en daarom onaanvaardbaar of fout zijn.

We onderscheiden twee soorten drogredenen:
- drogredenen waarin de argumentatieschema's (zie paragraaf 10) onjuist worden gebruikt;
- drogredenen waarin de discussieregels worden overtreden.

Onjuist gebruik van argumentatieschema's	
Drogreden met toelichting	*Voorbeelden*
Onjuist beroep op een oorzaak-gevolgschema Dit schema wordt onjuist gebruikt als: - de genoemde oorzaken niet voldoende zijn voor het optreden van het voorspelde gevolg, of - het voorspelde gevolg andere oorzaken kan hebben dan de genoemde oorzaak.	De pleidooien in de Volkskrant voor uitbreiding van de Europese Unie hebben effect gehad, want sindsdien zijn er zes nieuwe lidstaten bijgekomen.
Onjuist beroep op een kenmerk- of eigenschapsschema Dit schema wordt onjuist gebruikt als aan een bepaald kenmerk of een bepaalde eigenschap wel betekenis wordt toegekend, terwijl andere relevante kenmerken of eigenschappen worden genegeerd.	Die zaal is kil en onpersoonlijk ingericht en de stoelen zitten niet comfortabel. We moeten daar niet gaan vergaderen.
Overdrijven van voor- of nadelen Het argumentatieschema op basis van voor- en nadelen wordt onjuist gebruikt als het belang van de voordelen of van de nadelen erg wordt overdreven. In de drogreden van het hellend vlak wordt ten onrechte gesuggereerd dat een bepaalde oplossing of maatregel zal leiden tot een doemscenario. Het zal van kwaad tot erger gaan. Hier is dus sprake van het overdrijven van nadelen.	Als Nederland het gebruik van softdrugs zal legaliseren, zal het aantal drugsverslaafden verveelvoudigen. Ons land zal als een onbetrouwbare narcostaat beschouwd worden en zijn aanzien en invloed in de Europese Unie verkwanselen.
Vals dilemma Hier is ook sprake van onjuist gebruik van het voor-en-nadelenschema. Er wordt namelijk gesuggereerd of aangenomen dat we moeten kiezen tussen twee mogelijkheden met beide even grote nadelige gevolgen, terwijl er nog andere mogelijkheden zijn.	Of je voedt kinderen streng op met het gevolg dat ze gefrustreerd raken, of je laat ze vrij met het gevolg dat ze volledig ontsporen.
Verkeerde vergelijking Het argumentatieschema op basis van vergelijking wordt onjuist gebruikt als de vergeleken situaties op relevante punten van elkaar verschillen.	Het geschiedenisonderwijs kan beter worden afgeschaft. Wat gebeurd is, is gebeurd. Een versleten jas gooi je toch ook weg?
Overhaaste generalisatie Het argumentatieschema op basis van voorbeelden wordt onjuist gebruikt. Er wordt namelijk een standpunt beargumenteerd op basis van te weinig en/of niet-representatieve voorbeelden.	De winnaar van het Groot Dictee der Nederlandse Taal heeft acht spelfouten gemaakt. Met het Nederlandse spellingsonderwijs is het dus droevig gesteld.

© ThiemeMeulenhoff

Onjuist beroep op autoriteit Het argumentatieschema op basis van autoriteit wordt onjuist gebruikt. Er wordt namelijk een beroep gedaan op een bron die ondeskundig of belanghebbend is, of zichzelf tegenspreekt.	De ING is de beste bank voor alle Nederlanders. Dat zegt voetballer Memphis Depay ook.

Overtreding van een discussieregel	
Drogreden met toelichting	*Voorbeelden*
Op de man spelen of persoonlijke aanval (argumentum ad hominem) Bij de persoonlijke aanval wordt op de man gespeeld. De spreker of schrijver geeft geen enkel inhoudelijk argument, maar valt iemand aan op zijn verleden, overtuiging of uiterlijk.	'Dat rapport is geschreven door professor B. Janssen, lid van de Sociaal Economische Raad.' 'Is dat niet die man die onlangs in het nieuws was wegens belastingontduiking?'
Ontduiken van bewijslast Bij deze drogreden wordt een standpunt als vanzelfsprekend aangenomen. De spreker of schrijver doet geen enkele poging zijn standpunt te verdedigen.	Dit kabinet heeft zijn langste tijd gehad. Dat zal iedereen met mij eens zijn.
Cirkelredenering Bij een cirkelredenering is het argument inhoudelijk gezien hetzelfde als het standpunt. Het standpunt wordt dus als juist aangenomen, terwijl dit niet bewezen is.	Kinderen van de middelbare school kunnen niet zelfstandig werken, want ze zijn nog niet volwassen.
Vertekenen van een standpunt Bij deze drogreden wordt een standpunt anders weergegeven dan is bedoeld. Er is sprake van opzettelijke verdraaiing: het oorspronkelijke standpunt wordt overdreven of juist afgezwakt.	'Ik vind dat medisch specialisten soms te veel verdienen.' 'Dus je bent het met me eens dat hun tarieven drastisch omlaag moeten!'
Bespelen van het publiek Bij deze drogreden probeert de spreker of schrijver het publiek mee te krijgen door op het gevoel te werken. Het gaat niet om de inhoud van de argumenten maar om het effect.	Wie wil er nu als zinnig mens op zulke lieve, kleine zangvogels jagen?

Opdracht bij de theorie van paragraaf 11
Bepaal de soort drogreden die in elk van de volgende zinnen wordt gebruikt.

31 Die verslaggever van Nieuwsuur is altijd slordig gekleed en heeft een afstotelijke boksersneus. Naar zo iemand luister je toch niet graag?
32 Het aantal mensen bij wie staar wordt geconstateerd, neemt de laatste jaren sterk toe. Mensen krijgen steeds slechtere ogen.
33 Als de examenklassen studieverlof hebben, hebben wij daar ook recht op.
34 Wie het niet met mij eens is, beschouw ik als mijn tegenstander.
35 Ga toch niet skiën! Op alle skipistes ligt kunstsneeuw, zo'n vakantie is peperduur en de kans dat je op krukken terugkomt is levensgroot.
36 Die bejubelde tolerantie blijkt vandaag de dag in feite niets anders dan wegkijken. Niemand wil meer aangesproken worden op zijn gedrag en omgekeerd wil of kan niemand meer de ander daarop aanspreken.

© ThiemeMeulenhoff

12 Aanvaardbaarheid van argumentatie

Vragen naar de aanvaardbaarheid van de argumentatie in een tekst of tekstgedeelte hebben betrekking op:
- de betrouwbaarheid van de bron(nen);
- de controleerbaarheid en aanvaardbaarheid van feitelijke uitspraken;
- de aanvaardbaarheid van waarderende uitspraken en argumenten.

Bij het beantwoorden van dit type vragen stel je je op als kritische lezer of beoordelaar. Kennis van de theorie in paragraaf 9, 10 en 11 is daarbij noodzakelijk.

Aandachtspunten bij het beantwoorden van vragen naar de aanvaardbaarheid van argumentatie:

a De bron (de schrijver en/of het medium)

	Punten die bijdragen aan de betrouwbaarheid	*Punten die afbreuk doen aan de betrouwbaarheid*
1 Deskundigheid van de bron	De bron is deskundig ten aanzien van het vakgebied waarover een uitspraak wordt gedaan.	De bron staat niet bekend als deskundig ten aanzien van het vakgebied waarover een uitspraak wordt gedaan.
2 Partijdigheid van de bron	De bron heeft geen belang bij acceptatie van datgene waarover een uitspraak wordt gedaan (is onpartijdig).	De bron heeft belang bij de acceptatie van datgene waarover een uitspraak wordt gedaan (is partijdig).
3 Consistentie van de bron	De bron spreekt zichzelf niet tegen.	De bron spreekt zichzelf tegen.

b Feitelijke uitspraken

	Punten die bijdragen aan de aanvaardbaarheid	*Punten die afbreuk doen aan de aanvaardbaarheid*
1 Controleerbaarheid van de uitspraken	- De feitelijke uitspraken zijn direct controleerbaar en blijken daarbij waar te zijn. - De feitelijke uitspraken zijn (in principe) door empirische waarneming te toetsen.	- De feitelijke uitspraken zijn direct controleerbaar en blijken daarbij niet waar te zijn. - De feitelijke uitspraken kunnen niet getoetst worden.
2 Kennis van de wereld	De feitelijke uitspraken zijn in overeenstemming met de kennis van de wereld (van de lezer of beoordelaar).	De feitelijke uitspraken stemmen niet overeen met de kennis van de wereld.
3 Betrouwbaarheid van de bron	De feitelijke uitspraken zijn afkomstig uit een betrouwbare bron.	De feitelijke uitspraken zijn afkomstig uit een onbetrouwbare bron.

© ThiemeMeulenhoff

c Waarderende uitspraken (meningen) en argumenten

	Punten die bijdragen aan de aanvaardbaarheid	*Punten die afbreuk doen aan de aanvaardbaarheid*
1 Kennis en opvattingen van de lezer of beoordelaar	De waarderende uitspraken zijn in overeenstemming met de kennis en opvattingen van de lezer of beoordelaar.	De waarderende uitspraken komen niet overeen met de kennis en opvattingen van de lezer of beoordelaar.
2 Relevantie van de argumenten	Een argument is relevant (van belang) wanneer aanvaarding ervan het standpunt aannemelijker maakt *(zie ook paragraaf 9)*.	Een argument is niet relevant als het standpunt er niet aannemelijker door wordt *(zie ook paragraaf 11)*.
3 Consistentie van de argumentatie	Argumentatie is consistent: - wanneer de geleverde argumenten elkaar niet tegenspreken; - wanneer de argumenten leiden naar het standpunt *(zie paragraaf 9 en 10)*.	Argumentatie is niet consistent: - wanneer de geleverde argumenten elkaar tegenspreken; - wanneer de argumenten niet (noodzakelijk) leiden naar het standpunt.
4 Toereikendheid van de argumentatie	Argumentatie is toereikend (voldoende) wanneer het geleverde argument of de geleverde argumenten samen een standpunt aanvaardbaar maken.	Argumentatie is niet toereikend wanneer het geleverde argument of de geleverde argumenten samen een standpunt niet aanvaardbaar maken.

Twee voorbeelden van vragen naar de aanvaardbaarheid van de argumentatie:

- In alinea 11 wordt gesteld dat roken of af en toe een glaasje drinken tijdens de zwangerschap het ongeboren kind geen kwaad doet. Het argument is dat de kans dat door dergelijk gedrag afwijkingen bij de foetus zullen optreden, verwaarloosbaar klein is.
  Is dit voor elke zwangere vrouw een aanvaardbaar argument? Licht je antwoord toe in maximaal 25 woorden.

- ‘Er is eenvoudig geen goede manier om de invloed van al die ‘risico’s’ wetenschappelijk vast te stellen.’ (alinea 3)
  In welk opzicht is het argument waarmee deze stelling onderbouwd wordt onaanvaardbaar?
  De argumentatie
  A berust op een onjuiste oorzaak-gevolgrelatie.
  B berust op een verkeerde vergelijking.
  C bestaat uit onjuiste feiten.
  D mist afdoende bewijsvoering.

© ThiemeMeulenhoff

Opdracht bij de theorie van paragraaf 12
Bepaal welk beoordelingspunt uit de schema's van deze paragraaf van toepassing is. Noteer bij elke vraag een antwoord uit de eerste kolom van de schema's.

37 In een tekstfragment lees je verouderde gegevens: de informatie is gedateerd.
Welk beoordelingspunt betrek je in je antwoord?
38 De argumentatie zit wel logisch in elkaar, maar je mist enkele steekhoudende argumenten.
Welk beoordelingspunt betrek je in je antwoord?
39 De schrijver gebruikt naar jouw mening ten onrechte informatie en argumenten uit propagandamateriaal ter ondersteuning van zijn standpunt.
Welk beoordelingspunt betrek je in je antwoord?
40 In alinea 9 komt de auteur terug op een uitspraak uit alinea 3, maar hij blijkt nu opeens een andere mening te hebben.
Welk beoordelingspunt betrek je in je antwoord?

© ThiemeMeulenhoff

13 Nieuwe vraagtypen

In de examens van de laatste jaren zijn enkele nieuwe vraagtypen te zien. Om wat voor vragen gaat het?

Vragen waarbij je een tekst met een grafiek of tabel in verband moet brengen.
Een voorbeeld van zo'n vraag:
- Geef aan of de grafiek gebruikt kan worden als argument voor een snelle digitalisering in het onderwijs en leg uit waarom wel of waarom niet.
  Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 40 woorden.

Vragen waarbij je een herkenbare situatieschets in verband moet brengen met de informatie of argumentatie in een of meer teksten.
Een voorbeeld van zo'n vraag:

- Stel je de volgende situatie voor. De bibliotheken in Nederland organiseren tal van projecten om jongeren aan het lezen te krijgen. Veel van die projecten verzanden en blijken niet het gewenste resultaat op te leveren. Vaak wordt de voortdurende afleiding van digitale media als voornaamste oorzaak daarvan aangevoerd.
  In welke tekst of teksten worden verschillende andere oorzaken van het probleem genoemd?
  A alleen in tekst 3
  B alleen in tekst 4
  C zowel in tekst 3 als in tekst 4
  D in geen van beide teksten

Vragen over het taalgebruik in de tekst en het effect daarvan op de lezers.
Een voorbeeld van zo'n vraag:

- In een tekst kan een standpunt versterkt doorklinken in de woordkeuze.
  Citeer drie woorden of woordgroepen uit de alinea's 6 tot en met 8 waarin afkeuring van het gedrag van de leidinggevende ten opzichte van zijn ondergeschikten doorklinkt.

Vragen over de betrouwbaarheid van een tekst of van uitspraken in de tekst.
Zo'n vraag kan als volgt beginnen:

- Hieronder staan vijf feitelijke uitspraken over nieuwe energiebronnen.
  Noteer de nummers van de drie uitspraken die als betrouwbaar geïnterpreteerd kunnen worden, gelet op de deskundigheid van de auteur.

Bij het beantwoorden van de nieuwe vraagtypen gebruik je, zoals bij alle vragen, gegevens uit de tekst(en) en andere bronnen. Daarnaast wordt af en toe een beroep gedaan op je kennis van de wereld. Wat weet jij van het onderwerp? Wat zou jij doen in die situatie?

Je kennis van de wereld vergroot je door regelmatig te lezen en de actualiteit te volgen. Zie paragraaf 1.

© ThiemeMeulenhoff

14 Belangrijke begrippen

aanbeveling Goede raad of advies – zie paragraaf 8.

aanleiding Omstandigheid of gebeurtenis die de schrijver ertoe heeft gebracht zijn tekst te schrijven – zie paragraaf 8.

activeren Aansporen tot handelen – zie paragraaf 4.

afweging Weging van voor- en nadelen of mogelijke oplossingen om tot een keuze te komen – zie paragraaf 8.

amuseren Vermaken – zie paragraaf 4.

analogie Zie **vergelijking**.

anekdote Kort, kenmerkend of grappig verhaal – zie paragraaf 8.

argument Een uitspraak waarmee de schrijver een standpunt onderbouwt – zie paragraaf 9.

argumentatieschema Samenhang tussen standpunt en argumenten – zie paragraaf 10.

argumenten We onderscheiden argumenten op basis van:
- algemene normen en waarden
- ervaring (empirisch argument)
- feiten
- geloof (persoonlijke overtuiging, moreel argument)
- gevolg(en)
- gezag of autoriteit
- intuïtie of gevoel (emotioneel argument)
- nut of gewenst gevolg
- vergelijking (analogie)
- vermoedens
- veronderstelling(en)
- voorbeeld

argumentum ad hominem Argument van de persoonlijke aanval – zie paragraaf 11.

beantwoording Antwoord op een gestelde vraag – zie paragraaf 8.

bedenking Bezwaar, **tegenwerping** – zie paragraaf 8.

beeldspraak Figuurlijk taalgebruik. De schrijver maakt gebruik van beelden om zijn uitspraken te verduidelijken en kracht bij te zetten. Beeldspraak gaat vaak gepaard met een vorm van spot of met overdrijving.

begripsomschrijving Nauwkeurige omschrijving van een bepaalde term, **definitie** – zie paragraaf 8.

beoordeling Positief of negatief oordeel over een onderwerp of redenering – zie paragraaf 8.

beschouwing Tekst waarin interpretaties, verklaringen en opinies ter overweging worden aangeboden; gedeeltelijk objectief, gedeeltelijk subjectief, bedoeld om een verschijnsel van verschillende kanten te belichten – zie paragraaf 4.

betoog Tekst met een duidelijk standpunt, dat met voldoende steekhoudende argumentatie wordt gerechtvaardigd; zeer subjectief, bedoeld om te overtuigen – zie paragraaf 4.

bewering Mening die met argumenten wordt onderbouwd (ook **stelling**)– zie paragraaf 8.

bewijs(voering) Het aantonen met feiten (uit onderzoek) van de juistheid van een stelling of theorie – zie paragraaf 8.

bezwaar Bedenking, **tegenwerping** – zie paragraaf 8.

causaliteit Verband tussen oorzaak en gevolg.

centrale stelling Standpunt dat in een betoog wordt verdedigd, kernachtig te omschrijven in één zin als **hoofdgedachte** – zie paragraaf 6.

citeren Een stukje tekst letterlijk aanhalen – zie paragraaf 5.

© ThiemeMeulenhoff

conclusie Gevolgtrekking – zie paragraaf 3 en 8.

consistent Logisch opgebouwd wat betreft de gebruikte argumenten, passend wat betreft de verstrekte gegevens – zie paragraaf 12.

consistentie Bij elkaar passen of met elkaar overeenstemmen van verstrekte gegevens, logische opbouw van redenering – zie paragraaf 12.

constatering Vaststelling, opmerking – zie paragraaf 8.

definitie Nauwkeurige omschrijving van een bepaalde term, **begripsomschrijving** – zie paragraaf 8.

doelstelling Wat iemand wil bereiken – zie paragraaf 8.

drogredenen Argumenten die verkeerd zijn gebruikt en daarom fout moeten worden genoemd – zie paragraaf 11.
We onderscheiden de volgende drogredenen:
- bespelen van het publiek
- cirkelredenering
- onjuist beroep op autoriteit
- onjuist beroep op kenmerk- of eigenschapsschema
- onjuist beroep op oorzaak-gevolgschema
- ontduiken bewijslast
- op de man spelen of persoonlijke aanval (argumentum ad hominem)
- overdrijven van voor- of nadelen
- overhaaste generalisatie
- vals dilemma
- verkeerde vergelijking
- vertekenen van een standpunt

eigen woorden Iets weergeven zonder een zin of zinsgedeelte letterlijk aan te halen (**citeren**); je mag in een zelfgeformuleerde zin wel belangrijke termen uit de tekst overnemen – zie paragraaf 5.

expliciet Uitdrukkelijk.

factor Medebepalend deel, medeoorzaak.

functiewoorden Woorden die aangeven welke functie een alinea of een groepje alinea's in een tekst heeft – zie paragraaf 8.

generalisatie Een van de **drogredenen** – zie paragraaf 11.

gevoelswaarde Mening of gevoel van de schrijver met betrekking tot het onderwerp, bijvoorbeeld: spot, afkeer, bewondering.

gevolg(en) Het gevolg dat (de gevolgen die) uit een verschijnsel of uit een bepaalde maatregel voortvloeit (voortvloeien) – zie paragraaf 8, 9 en 10.

hoofdgedachte Kernachtige omschrijving van tekst of tekstgedeelte in één zin (vergelijk **onderwerp**) – zie paragraaf 6.

hoofdvraag Kernachtige omschrijving van de vraag die in een tekst centraal staat – zie paragraaf 6.

hyperbool Overdrijving. Stijlmiddel waarbij de schrijver een uitspraak op overdreven manier kracht bijzet – zie paragraaf 4.

hypothese Te bewijzen veronderstelling – zie paragraaf 8.

impliciet Inbegrepen, stilzwijgend eronder begrepen.

informeren Gegevens verstrekken.

intentie Bedoeling of oogmerk van de schrijver; wat de schrijver wil bereiken met de tekst.

ironie Milde spot. Stijlmiddel waarbij de schrijver vaak het tegenovergestelde zegt van wat hij bedoelt. De toon is vriendelijk – zie paragraaf 4.

karakterisering De voornaamste kenmerken van een verschijnsel – zie paragraaf 8.

© ThiemeMeulenhoff

kopje Titel boven een of meer alinea's.
middel De manier om een doel te bereiken – zie paragraaf 3.
nevenschikking Naast elkaar gebruiken van verschillende, gelijkwaardige argumenten – zie paragraaf 9 (zie ook **onderschikking**).
nuanceren Fijne onderscheidingen aanbrengen in.
objectief Zich bepalend tot de feiten, zonder dat de mening van de schrijver naar voren komt.
onderbouwing Argumenten en gegevens die een stelling ondersteunen – zie paragraaf 8.
onderschikking Gebruik van een argument ter ondersteuning van een ander argument, dat op zichzelf onvoldoende overtuigend is – zie paragraaf 9 (zie ook **nevenschikking**).
onderwerp Omschrijving in enkele woorden waar de tekst of een tekstgedeelte over gaat (vergelijk **hoofdgedachte**) – zie paragraaf 6.
oneigenlijk Voor een ander doel dan waarvoor het eigenlijk is bestemd.
ontkenning Bewering dat iets niet zo is – zie paragraaf 8.
ontkrachting Weerlegging van een bewering of argumentatie - zie paragraaf 8.
oorzaak Waardoor iets is geworden zoals het is – zie paragraaf 8 en 10.
oplossing Antwoord op een probleem – zie paragraaf 8.
opsomming Reeks, bijvoorbeeld van argumenten, voorbeelden, verklaringen – zie paragraaf 8.
overtuigen Iemand laten inzien dat iets zo is.
paradox Schijnbare tegenstrijdigheid.
premisse Zie **vooronderstelling**.
probleemstelling Formulering van het probleem dat zal worden besproken – zie paragraaf 8.
reden Waarom iemand iets doet of vindt – zie paragraaf 3.
redenering Gedachtegang volgens logisch patroon, bedoeld om te overtuigen – zie paragraaf 10.
We onderscheiden typen redeneringen op basis van:
- oorzaak en gevolg
- overeenkomst of vergelijking
- stelling-argumenten(-conclusie)
- voor- en nadelen

relativeren De betrekkelijkheid ergens van doen uitkomen, afzwakken.
retorische vraag De schrijver maakt een **bewering** sterker door deze als vraag te formuleren.
samenvatting Korte weergave van het belangrijkste van een tekst of tekstgedeelte – zie paragraaf 3, 7 en 8.
sarcasme Bijtende spot. Stijlmiddel waarbij de toon van de schrijver scherper is dan bij ironie. Sarcasme kan beledigend overkomen – zie paragraaf 4.
satelliettekst Aparte, korte tekst over hetzelfde onderwerp als de hoofdtekst, afkomstig uit een andere bron.
schrijfdoel Doel dat de schrijver met zijn tekst wil bereiken (zie ook **tekstsoorten**) – zie paragraaf 4.
We onderscheiden de volgende schrijfdoelen:
- beschouwen (ter overweging aanbieden)
- informeren
- overtuigen (betogen, een pleidooi houden)
- tot actie aanzetten (activeren, aansporen tot handelen)
- uiteenzetten
- vermaken (amuseren)

© ThiemeMeulenhoff

standpunt Mening (meestal van de schrijver) (zie ook **bewering** en **stelling**).
stelling Mening die met argumenten wordt onderbouwd (ook **bewering**) – zie paragraaf 8.
strekking Bedoeling van de schrijver met een tekst.
subargument Ondergeschikt argument (zie **onderschikking**).
subjectief Uitgaand van de persoonlijke zienswijze van de schrijver, waarbij zijn mening naar voren komt.
tegenargument Een uitspraak waarmee een schrijver een standpunt of een argument ontkracht. Een tegenargument dient om een standpunt of een argument minder aanvaardbaar te maken.
tegenstelling Plaatsing van een feit of bewering tegenover een ander feit of een andere bewering – zie paragraaf 3 en 8.
tegenwerping Een reactie op een eerdere bewering of argumentatie – zie paragraaf 8.
tekstdoel **Schrijfdoel** – zie paragraaf 4.
tekstsoorten **Uiteenzetting**, **betoog** en **beschouwing** – zie paragraaf 4.
theorie Wetenschappelijke opvattingen die in de praktijk kunnen worden toegepast – zie paragraaf 8.
toekomstverwachting Visie op een mogelijke ontwikkeling – zie paragraaf 8.
toelichting De schrijver geeft voorbeelden of nadere uitleg om zijn opvattingen te verduidelijken – zie paragraaf 3.
toepassing In praktijk brengen van een theorie – zie paragraaf 8.
tussenkopje Titel boven een of meer alinea's.
uiteenzetting Objectieve uitleg, aanduiding van indelingen en samenhang, verduidelijking van processen, bedoeld om lezers te informeren, iets te laten begrijpen – zie paragraaf 4.
uitwerking Nadere uitleg in details of voorbeelden van een algemene stelling – zie paragraaf 8.
vaststelling **Constatering** – zie paragraaf 8.
vergelijking Beschouwing van overeenkomsten en/of verschillen tussen twee standpunten, verschijnsels, oplossingen – zie paragraaf 3, 8 en 9.
verklaring Uitleg waarom iets is zoals het is, hoe een verschijnsel is ontstaan – zie paragraaf 3 en 8.
verslag van onderzoek Weergave van de resultaten van een onderzoek – zie paragraaf 8.
verwijt Beschuldigende afkeuring.
voorbeeld(en) Concreet geval (concrete gevallen) ter verduidelijking van een bewering of verschijnsel – zie paragraaf 8 en 9.
voorbehoud Beperkende voorwaarde – zie paragraaf 8.
vooronderstelling Voorafgaande of vooropgestelde stelling, af te leiden uit een tekstfragment.
vooroordeel Voorbarig, meestal afwijzend oordeel of **standpunt**.
voorwaarde Eis waaraan moet worden voldaan voordat iets kan plaatsvinden – zie paragraaf 8.
vraagstelling Hoofdvraag, meestal in de inleiding gesteld, die in de rest van het artikel wordt beantwoord – zie paragraaf 8.
weerleggen Aantonen dat een bewering of argumentatie niet juist is.
zinsgedeelte Deel van een zin dat op zijn minst twee opeenvolgende woorden bevat (zie **citeren**) – zie paragraaf 5.

© ThiemeMeulenhoff

Oefenopgave A

Lees de tekst *Wie de beschaving terug wil, moet weer leren balanceren*, geschreven door Sebastien Valkenberg, aandachtig en beantwoord de vragen.

Wie de beschaving terug wil, moet weer leren balanceren

(1) Rotzooi op straat, scheldpartijen op het voetbalveld, spreekkoren in de stadions, agressie op de snelweg. Het maatschappelijke verkeer is verruwd, zelfs in de Tweede Kamer is de schoffering bon ton geworden. Ooit ging de mens door voor een met rede begenadigd dier. We wisten wel dat het dierlijke in ons zat, maar we hielden het in bedwang met behulp van ons verstand. Het lijkt erop alsof we dat niveau van beschaving steeds moeilijker bereiken.

(2) In de westerse samenlevingen geldt de vrijheid van meningsuiting als een van de belangrijkste kenmerken van beschaving. Maar wat houdt die vrijheid in? Is vrijheid vooral mogen zeggen wat je maar wilt? Op het eerste gezicht lijkt deze visie op vrijheid acceptabel, maar in het huidige tijdsgewricht manifesteert vrijheid zich eerder in een lak-aan-de-anderhouding en is de vrijheid van meningsuiting verworden tot eenrichtingsverkeer: zo hard mogelijk roepen en vooral niet luisteren. Als dit de enige manier is om vrij te zijn, moeten we niet vreemd opkijken als onze publieke ruimtes, de centrale communicatieplaatsen van een vrije samenleving, verworden tot domeinen waar wordt geschreeuwd en gescholden, totdat er een punt is bereikt dat niemand elkaar meer verstaat en er van beschaving geen sprake meer is.

(3) Want wat is beschaving? Beschaving is een evenwichtskunst, een verantwoordelijkheid van alle burgers om op redelijke wijze met elkaar te communiceren, ook al zijn personen en partijen het totaal met elkaar oneens. De huidige verruwing is het gevolg van het onvermogen of de onwil om deze balanceeract nog langer vol te houden. Beschaving houdt een gezamenlijke verantwoordelijkheid in, de noodzaak ons te houden aan bepaalde spelregels. Het probleem is echter dat velen geneigd zijn deze spelregels niet als een voorwaarde voor beschaving maar juist als een beperking van hun vrijheid te zien. Dan wordt het uiteraard heel moeilijk om gezamenlijk nog het beschaafde spel van de vrije samenleving te spelen.

(4) Een ander probleem is dat we niet graag met andere inzichten worden geconfronteerd. We willen blijkbaar maar al te graag een samenleving die uniform is – met als gevolg een doorgeschoten verlangen naar een collectieve identiteit, waarbij alles wat afwijkt van de norm als bedreigend wordt gezien.

(5) In de klassieke oudheid bestond er een plaats die speciaal was ingericht voor de balanceeract van de vrije meningsuiting: de agora. Daar waren mensen vrije en gelijke burgers en konden zij het hartgrondig met elkaar oneens zijn, zónder dat ze als privépersonen als vijanden tegenover elkaar stonden. Ze waren het weliswaar oneens als publieke personen, maar na de strijd konden ze zich terugtrekken in de onbekommerde privésfeer van het eigen leven. De Grieken waren er trots op dat zij deze publieke ruimte voor het openbare debat hadden ontwikkeld en ze beseften terdege de uniciteit en de kwetsbaarheid van deze vorm van burgerlijke beschaving. Daarmee onderscheidden ze zich van al wat zich buiten de muren van de polis[1] bevond: de barbaren.

(6) Een publieke ruimte vraagt om permanente zorg en toewijding van iedere burger. De Grieken realiseerden zich maar al te goed dat ze er zuinig op moesten zijn. Vandaar dat ze besloten een leerschool op te richten. Want burger werd je niet zomaar. De eerste filosofen waren dan ook vooral opvoeders. Ze waren het erover eens dat je je diende te oefenen in de noodzakelijke deugden. Alleen door te oefenen, een leven lang, kreeg je die in de vingers. Natuurlijk zijn er tal van noodzakelijke eigenschappen voor goede democratische burgers te bedenken, maar in de oudheid waren de kardinale: verstandigheid, matigheid, moed en rechtvaardigheid. Deze deugden moesten niet slechts latent aanwezig zijn, maar aanwijsbaar en zichtbaar in praktijk worden gebracht.

(7) Deze klassieke notie van beschaving is eeuwenlang doorgegeven. In het Duitsland van de negentiende eeuw, bijvoorbeeld, werd ze samengebald in het begrip ‘Bildung’. Dit woord wordt vaak vertaald met ‘onderwijs’. Bildung betekent echter veel meer dan het bijbrengen van cognitieve vaardigheden zoals rekenen en taal, en richt zich niet alleen op het intellect. ‘Vorming’ zou daarom een betere vertaling zijn.

(8) Tegenwoordig leeft het bildungsideaal niet meer zo en zijn, onder invloed van de commerciële massamedia, de kardinale deugden naar de achtergrond verdrongen. Zij hebben plaatsgemaakt voor een eigentijds ideaal: consumeren en directe behoeftebevrediging. De commerciële televisie houdt ons daarbij voor ‘te doen waar we zin in hebben’ en ‘gewoon onszelf te zijn’.

(9) De hedendaagse mens die zijn leven inricht rond onmiddellijke bevrediging van zijn behoeften, lijkt niets meer te voelen voor een actief burgerschap in de geest van het oude beschavingsideaal. Wellicht uit angst voor stemmenverlies lijkt de politiek deze consumptieve leefstijl van de burgers te stimuleren, doordat men de commercialisering van het omroepbestel op alle mogelijke manieren faciliteert.

(10) Een belangrijk gevolg van deze ontwikkeling betreft de pervertering en verloedering van de publieke ruimte, waarin de burgers met elkaar in een zekere saamhorigheid het openbare debat zouden moeten voeren. Die ruimte is braak komen te liggen en is een speelbal geworden van de commercie. Eeuwenlang gold dat de publieke ruimte van niemand in het bijzonder was en daardoor een klein beetje van ons allemaal. Inmiddels is deelname aan of bezit van de publieke mediaruimte vooral een kwestie van geld, een kwestie van wie de zendtijd betaalt. De burgers kunnen niet meer naar eigen believen gebruikmaken van de omroep voor het voeren van het openbare debat, ook al waren de publieke omroepen daar oorspronkelijk wel voor bedoeld.

(11) De individuele burger voelt amper nog betrokkenheid bij de publieke ruimte. Dat geldt min of meer ook voor openbare ruimtes als straten en parken. De zorg daarvoor is uitbesteed aan de overheid of aan semi-overheidsbedrijven; de eigen verantwoordelijkheid voor deze ruimtes ervaart de burger nauwelijks meer of wijst hij zelfs af. Hij realiseert zich onvoldoende, dat elke individuele burger alleen al door het feit dat hij belasting betaalt medeeigenaar van de openbare ruimtes is. Deze fiscale transactie versterkt juist de idee dat onze parken, pleinen en straten weliswaar vóór iedereen, maar ván niemand zijn. Deze houding blijkt uit de rommel die na een hete zomer-

noot 1 Polis: stad, stadstaat

© ThiemeMeulenhoff
© ThiemeMeulenhoff

dag in het Amsterdamse Vondelpark wordt achtergelaten. Waarom zelf opruimen als daar schoonmaakdiensten voor bestaan?

(12) Burgerschap doet een beroep op het redelijke deel van de mens, op een politiek ethos, op het besef dat een publiek domein essentieel is voor onze democratie. Juist door een aantal actuele ontwikkelingen zoals de multiculturele uitdijing van de samenleving en de maatschappelijke emancipatie van allerlei zichzelf profilerende minderheden, blijkt meer dan ooit hoe belangrijk een gezonde publieke ruimte eigenlijk is. De huidige maatschappij vraagt dan ook om een moderne herinterpretatie van de klassieke deugdenleer. Zo'n herinterpretatie is niet hetzelfde als verlangen naar de collectieve identiteit van weleer, maar biedt juist de gelegenheid moedig en verstandig om te gaan met de pluriformiteit van vandaag. De eerste moedige daad moet dan ook komen van politici die niet halfhartig hun oren laten hangen naar een simplistisch verlangen naar een gemakkelijk standpunt voor de korte termijn, maar die daadwerkelijk opkomen voor het behoud van de publieke ruimte, waar verschil van opvattingen mogelijk is.

(13) Als er één openbare ruimte beschermd moet worden, in het belang van de vrije samenleving, dan wel die van de publieke fora. Daarbij doel ik niet alleen op de traditionele media zoals krant en televisie maar juist ook op een betrekkelijk nieuw medium zoals internet, dat mogelijkheden biedt voor het ontwikkelen van nieuw burgerschap. Op het eerste gezicht faciliteren de nieuwe media vooral de hufterigheid: een bezoek aan een van de vele internetfora leert dat een discussie al snel uitmondt in woeste scheldpartijen. Van een debat met uitwisseling van argumenten is nauwelijks sprake. Maar deze ontremming is slechts één zijde van de medaille, de andere zijde biedt aanleiding tot voorzichtig optimisme. De nieuwe media bieden namelijk ook ongekende mogelijkheden de agora van 2500 jaar geleden nieuw leven in te blazen, maar nu op megaschaal.

(14) Dat internet hiertoe in staat kan zijn, blijkt uit het zogeheten burgerinitiatief, dat sinds een aantal jaren bestaat. Dankzij dit initiatief kunnen burgers zelf op de verschillende bestuurlijke niveaus een onderwerp op de politieke agenda plaatsen. Iets dergelijks kan ook de televisie bewerkstelligen, en dan bedoel ik niet de commerciële, maar de publieke televisie. In het huidige bestel zal dit niet lukken: dat vertoont nog steeds trekken van het verzuilde Nederland waarin de verschillende groepen zich niet openstelden voor andere meningen en opvattingen, maar zich juist opsloten in hun eigen ideologie. Het klassieke ideaal vraagt juist om een gemeenschappelijke ruimte voor alle burgers, ongeacht hun godsdienstige achtergrond. Want de verzuilde pluriformiteit van weleer – verschillende ruimtes waarbinnen elke levensbeschouwing haar eigen visie kan uitdragen – staat diametraal tegenover het oude ideaal van de agora, dat één ruimte bood aan alle burgers.

naar: Sebastien Valkenberg
uit: NRC Handelsblad, Opinie & Debat

Sebastien Valkenberg is filosoof en publicist.

© ThiemeMeulenhoff

In aansluiting op paragraaf 3 (signaalwoorden en signaalzinnen):

1 'Want wat is beschaving?' (regel 36)
Van welk type signaalzin is hier sprake?
2 Welk signaalwoord verbindt alinea 4 met alinea 3?
3 Welk verband geeft dit signaalwoord aan?
4 Noteer twee redengevende signaalwoorden uit alinea 6.
5 Welk verband bestaat er tussen alinea 9 en 10?

In aansluiting op paragraaf 8 (functie van tekstgedeelte):

6 Welke functie heeft alinea 1? Kies uit (noteer de letter):
vertellen van een anekdote (A), formuleren van de probleemstelling (B), directe aanleiding tot schrijven noemen (C), een begrip definiëren (D), korte samenvatting geven (E).
7 Welke functie heeft het eerste deel van alinea 3: 'Want wat ... bepaalde spelregels.' (regels 36-48)? Kies een van de in vraag 6 genoemde functiewoorden.
8 Welke twee functies heeft alinea 14, in aansluiting op alinea 13?
Kies uit: *conclusie, constatering, inleiding, oorzaak, samenvatting, tegenstelling, uitwerking, verklaring, voorbeeld en voorbehoud.*

In aansluiting op paragraaf 9 en 10 (standpunt en argumenten - argumentatie en argumentatieschema's):

9 In het tekstgedeelte van alinea 2 tot en met 4 beargumenteert de auteur, dat de omgangsvormen zijn verruwd. Geef het argument en de twee subargumenten. Gebruik voor je antwoord onderstaand schema.

stelling	*Omgangsvormen zijn verruwd*
argument	*doordat ...*
subargument	*want ...*
subargument	*want ...*

10 In alinea 8, 9 en 10 wordt beargumenteerd, waarom het openbaar debat niet meer mogelijk is. Op welk soort argumentatie is deze redenering hoofdzakelijk gebaseerd? Kies uit (noteer de letter): *overeenkomsten en vergelijkingen (A), kenmerken en eigenschappen (B), oorzaak-gevolgrelaties (C), voorbeelden (D)*.
11 'Burgerschap doet … klassieke deugdenleer.' (regels 185-199) Deze passage bevat een stelling en twee bijbehorende argumenten.
In welke volgorde staan ze in de tekst? Kies uit (noteer de letter):
argument – argument – stelling (A), argument – stelling – argument (B), stelling – argument – argument (C)
12 'Als er ... publieke fora.' (regels 213-216)
Welk soort argument bevat de geciteerde zin?

In aansluiting op paragraaf 4 (tekstsoort, schrijfdoel, intentie van de schrijver):

13 Tot welke tekstsoort kun je de tekst *Wie de beschaving terug wil, moet weer leren balanceren rekenen*?
14 Motiveer je keuze.

In aansluiting op paragraaf 6 en 7 (hoofdgedachte en hoofdvraag - samenvatten):

15 Formuleer de hoofdgedachte van de hele tekst door een goede zin te formuleren, te beginnen met de volgende woorden:
Voor het bestaan van een beschaafde samenleving ...
Gebruik voor de hele zin maximaal 25 woorden.

© ThiemeMeulenhoff

Oefenopgave B

Lees de tekst *Over oorlog en vrede wordt niet rationeel beslist: waarom haviken vaak winnen van duiven*, geschreven door Daniel Kahneman en Jonathan Renshon, aandachtig en beantwoord de vragen.

Over oorlog en vrede wordt niet rationeel beslist: waarom haviken vaak winnen van duiven

(1) De talloze adviseurs die staatshoofden in tijden van spanningen en conflicten terzijde staan, vallen grofweg in twee categorieën uiteen. Aan de ene kant staan de zogeheten ‘haviken’: zij geven de voorkeur aan krachtdadig optreden, zijn meer geneigd strijdkrachten in te zetten en zullen eerder betwijfelen of het een goed idee is om concessies te doen. Zij ontwaren vaak in het verre buitenland onwrikbaar vijandige regimes, die maar één taal verstaan: geweld. Aan de andere kant staan de ‘duiven’, sceptisch over het gebruik van geweld en eerder bereid om naar politieke oplossingen te zoeken. Waar haviken bij hun tegenstanders vrijwel uitsluitend vijandigheid waarnemen, wijzen duiven dikwijls op aanknopingspunten voor een dialoog.
(2) Wanneer haviken en duiven ieder hun zaak bepleiten, zou je hopen dat de politici die het beleid moeten maken, de aangevoerde argumenten op hun merites beoordelen en ze zorgvuldig tegen elkaar afwegen alvorens tot actie over te gaan. Vergeet het maar. Volgens de moderne psychologie zijn beleidsmakers al bij voorbaat geneigd de haviken onder hun adviseurs meer gehoor te schenken dan de duiven. Met politiek of strategie heeft dat niets te maken. De menselijke geest is van nature het meest ontvankelijk voor de overtuigingen en de voorkeuren van de haviken.
(3) Psychologen hebben een aantal voorspelbare, op vooroordelen gebaseerde neigingen ontdekt in de manier waarop mensen situaties beoordelen en risico’s taxeren. Al deze neigingen blijken in het voordeel van de haviken te zijn. Door deze psychologische mechanismen overdrijven politieke leiders de kwade bedoelingen van tegenstanders, schatten zij verkeerd in hoe de tegenstanders hén zien, zijn zij ál te optimistisch wanneer de vijandelijkheden uitbreken en zijn zij onvoldoende bereid om bij onderhandelingen concessies te doen. Het zijn allemaal factoren die het uitbreken van oorlogen bevorderen en het sluiten van vrede bemoeilijken.
(4) Hiermee wil niet gezegd zijn dat de haviken het altijd mis hebben. Er zijn zelfs argumenten om in het algemeen te kiezen voor een havikachtige benadering. Zo is het volstrekt redelijk om meer dan vijftig procent zekerheid te eisen alvorens toezeggingen van een gevaarlijke tegenstander te accepteren. Maar de door psychologen onderzochte tendensen gaan verder dan dit soort verstandige gedragsregels, en ze zijn niet het resultaat van een serieuze afweging.
(5) Bij een aantal laboratoriumonderzoeken is bekeken hoe mensen de intelligentie, de bereidheid tot onderhandelen en de vijandigheid van hun tegenstrever taxeren, en hoe ze hun eigen eigenschappen op deze terreinen zien. De bevindingen zijn ontnuchterend. Zelfs wanneer mensen zich bewust zijn van de beperkte armslag die de andere partij in bijvoorbeeld militair-strategisch of financieel-economisch opzicht heeft, houden zij

© ThiemeMeulenhoff

daar bij de beoordeling van de motieven van de ander dikwijls toch geen rekening mee. Maar ze nemen aan dat de ander die hén waarneemt, de beperkingen waaraan hun gedrag gebonden is, wél onderkent.
(6) In conflictsituaties kan dit kwalijke gevolgen hebben. Een beleidsmaker of diplomaat die betrokken is bij gevoelig overleg met een buitenlandse regering, zal naar alle waarschijnlijkheid bij de vertegenwoordigers van dat land allerlei vijandig gedrag waarnemen. Voor een deel kan dat gedrag inderdaad voortvloeien uit diepgewortelde vijandigheid. Maar deels is het gewoon een reactie op de actuele situatie zoals de andere partij die waarneemt. De ironie wil dat personen die andermans optreden toeschrijven aan diepgewortelde vijandigheid, hun eigen optreden hoogstwaarschijnlijk afdoen als een gevolg van het feit dat ze zich door de tegenstander in het nauw gedreven voelen.
(7) De tendens van beide partijen om het eigen gedrag op te vatten als een reactie op het provocerende optreden van de ander is een bekend trekje van echtelijke ruzies, maar speelt ook een rol in internationale conflicten. In de aanloop naar de Eerste Wereldoorlog beschouwden de leiders van alle landen die weldra met elkaar in oorlog zouden zijn, zichzelf als veel minder vijandig dan hun tegenstanders.
(8) Zijn mensen dus veelal slecht toegerust om het gedrag van hun tegenstanders te verklaren, ze begrijpen ook slecht hoe zij zelf bij anderen overkomen. Dat kan tot uiting komen in kritieke fases van internationale crises, wanneer signalen zelden zo helder en ondubbelzinnig zijn als diplomaten en generaals wel denken.
(9) Neem de oorlog in Korea. In 1950, toen de strijdkrachten van de Verenigde Naties snel in noordelijke richting oprukten op het Koreaanse schiereiland, debatteerden beleidsmakers in Washington over de vraag hoe ver ze moesten oprukken en hoe de reactie van China zou kunnen uitvallen. De Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken was ervan overtuigd dat “in de hoofden van de Chinese communisten niet de geringste twijfel zou bestaan omtrent het feit dat de strijdkrachten van de Verenigde Naties geen dreigende bedoeling hadden”. Omdat de Amerikaanse leiders wisten dat zij jegens China geen kwade bedoelingen hadden, namen zij aan dat de Chinezen dat ook wisten. Toen China reageerde met een militaire interventie, vatten de Amerikanen deze reactie op als een uiting van vijandschap jegens de Verenigde Staten, terwijl China zich in werkelijkheid waarschijnlijk bedreigd voelde door de oprukkende geallieerde troepen.
(10) Een andere belangrijke neiging die psychologen hebben gevonden, is overdreven optimisme. Onderzoek heeft uitgewezen dat een ruime meerderheid van de mensen zichzelf als bovengemiddeld slim, aantrekkelijk en begaafd beschouwt, en dat deze meerderheid haar toekomstig welslagen voortdurend overschat. Mensen lijden ook aan een ‘illusion of control’: de illusie de zaak in de hand te hebben. Zij overschatten systematisch hun invloed op gebeurtenissen die voor hen van belang zijn – ook als die gebeurtenissen in feite door het toeval of door andere factoren worden bepaald. Het valt niet moeilijk in te zien dat deze neiging de Amerikaanse beleidsmakers op een dwaalspoor heeft gebracht bij de voorbereidingen voor de oorlog in Irak.
(11) Juist in de aanloop naar een conflict is de neiging tot optimisme groot en de illusion of control sterk. De havik geeft meestal de voorkeur aan militair optreden boven diplomatieke stappen omdat hij rekent op een snelle en gemakkelijke overwinning. De inschatting dat de oorlog in Irak ‘een fluitje van een cent’ zou zijn, zoals

© ThiemeMeulenhoff

enkele voorstanders van de aanval meenden, is maar één voorbeeld in een lange reeks ondeugdelijke voorspellingen van haviken. De elite in Washington vatte destijds de eerste grote veldslag van de Amerikaanse Burgeroorlog (1861-1865) op als een gezellig uitje, zo zeker wist zij dat de federale troepen de rebellen vernietigend zouden verslaan. Vrijwel alle leidende figuren in de Eerste Wereldoorlog, tot dan toe de meest verwoestende oorlog uit de geschiedenis, voorspelden een betrekkelijk snelle en gemakkelijke overwinning voor hun partij. Die zinsbegoochelingen en overdrijvingen kunnen niet worden afgedaan als het gevolg van onvolledige of onjuiste informatie. Vóór het begin van ieder militair conflict zijn er, gewoonlijk aan beide kanten, optimistische generaals te vinden.
(12) Tegenover het optimisme waarmee men als regel zijn eigen kansen in een gewapend treffen beoordeelt, staat doorgaans een negatief oordeel over concessies van de tegenpartij. Psychologisch zijn wij niet alleen ontvankelijk voor de argumenten die haviken aanvoeren vóór de oorlog, maar ook voor hun argumenten tégen onderhandelingen. We hebben het gevoel dat iets minder waard is alleen al omdat de andere partij het heeft voorgesteld. Juist het feit dat een concessie afkomstig is van de vijand, ondermijnt de inhoud van het voorstel. Wát er wordt gezegd doet er minder toe dan wíe het zegt.
(13) Er zijn aanwijzingen dat deze neiging een belangrijk struikelblok is bij onderhandelingen. Bij een experiment beoordeelden Israëlische Joden een in werkelijkheid Israëlisch plan minder gunstig toen het aan de Palestijnen werd toegeschreven dan toen hun eigen regering als bedenker werd genoemd. Pro-Israëlische Amerikanen zagen een hypothetisch vredesvoorstel als partijdig voor de Palestijnen wanneer die als indieners werden genoemd, maar als 'neutraal' wanneer het aan de Israëliërs werd toegeschreven.
(14) Het is duidelijk dat wanneer staatslieden worstelen met kwesties van oorlog en vrede, de haviken vaak de overhand hebben. En hun sterke startpositie vervliegt niet zomaar zodra de eerste kogels zijn afgevuurd. Terwijl de strategische calculaties dan gaan over veroverd of verloren gebied en aantallen slachtoffers, doet een nieuwe eigenaardigheid van de wijze waarop wij besluiten nemen haar intrede: onze diepgewortelde weerzin om een verlies of nederlaag te accepteren.
(15) Stel we hebben de keuze tussen optie A: een zeker verlies van 890 euro, en optie B: 90 procent kans om 1.000 euro te verliezen en 10 procent kans om niets te verliezen. In deze situatie zullen de meeste mensen liever de gok wagen en optie B kiezen, terwijl de andere keuze statistisch gezien de voorkeur verdient. Mensen verkiezen een mogelijk verlies boven een zeker verlies, ook al maken ze daarbij kans op een groter verlies. In Vietnam hebben Amerikaanse beleidsmakers vaak voor dit dilemma gestaan, en nu staan ze er opnieuw voor in Irak. Wie zich nu terugtrekt, accepteert een onloochenbare nederlaag. Daarbij vergeleken is volhouden relatief aantrekkelijk, ook al is de kans op succes klein.
(16) Haviken kunnen veel momenten in de jongste geschiedenis aanwijzen waarop geweld tot het gewenste resultaat heeft geleid, of al veel eerder had moeten worden toegepast. Maar inzicht in de ingewortelde neigingen van de mens kan er hopelijk toe bijdragen dat de haviken niet méér discussies winnen dan hun toekomt.

naar: Daniel Kahneman en Jonathan Renshon, in NRC Handelsblad.
Oorspronkelijk verschenen in Foreign Policy.

© ThiemeMeulenhoff

In aansluiting op paragraaf 3 (signaalwoorden en signaalzinnen):
1 Welk verband is bepalend voor de opbouw van alinea 1?
2 Noteer de signaalwoorden die deze opbouw duidelijk maken.
3 'Psychologen hebben (...) risico's taxeren.' (alinea 3)
Van welk type signaalzin is hier sprake?
4 Welk verband bestaat er tussen alinea 7 en 8?
5 Welk verband bestaat er tussen alinea 8 en 9?
6 Welk verband bestaat er tussen alinea 9 en 10?
7 Welk verband bestaat er tussen alinea 11 en 12?

In aansluiting op paragraaf 8 (functie van tekstgedeelte):
8 Welke functie heeft alinea 1? Kies uit (noteer de letter):
vertellen van een anekdote (A), formuleren van de probleemstelling (B), directe aanleiding tot schrijven noemen (C), definiëren van begrippen (D), korte samenvatting geven (E).
9 'Wanneer haviken (...) het maar.' (alinea 2)
Welke functie heeft dit tekstgedeelte? Kies een van de in vraag 8 genoemde functiewoorden.
10 'Volgens de (...) van de haviken.' (alinea 2)
Welke functie heeft dit tekstgedeelte, in aansluiting op het eerste deel van alinea 2? Kies een van de volgende functiewoorden: *conclusie, constatering, samenvatting, tegenstelling, verklaring, toelichting, voorbehoud, wens.*
11 Wat is de functie van alinea 15, in aansluiting op alinea 14? Kies een van de in vraag 10 genoemde functiewoorden.
12 Wat is de functie van alinea 16, gelet op de voorafgaande alinea's?

In aansluiting op paragraaf 11 (drogredenen):
13 'Er zijn (...) te accepteren.' (alinea 4)
Welk type drogreden kun je in dit tekstgedeelte aanwijzen?

In aansluiting op paragraaf 4 (tekstsoort, schrijfdoel, intentie van de schrijver):
14 Tot welke tekstsoort kun je de tekst *Over oorlog en vrede wordt niet rationeel beslist: waarom haviken vaak winnen van duiven rekenen*?
15 Motiveer je keuze.

In aansluiting op paragraaf 6 en 7 (hoofdgedachte en hoofdvraag - samenvatten):
16 Formuleer de hoofdgedachte van de hele tekst door een goede zin te formuleren, te beginnen met de volgende woorden:
Het is te hopen dat ...
Gebruik voor de hele zin maximaal 25 woorden.

In aansluiting op paragraaf 12 (aanvaardbaarheid van argumentatie):
17 Hoe proberen de schrijvers de overtuigingskracht en betrouwbaarheid van hun tekst te vergroten?
Noem twee punten.

In aansluiting op paragraaf 6 (hoofdgedachte en hoofdvraag) en paragraaf 6 (samenvatten):
18 Welke van de onderstaande zinnen hoort/horen niet thuis in een samenvatting van deze tekst?
1 Adviezen van haviken krijgen bij beleidsmakers meer gehoor dan adviezen van duiven.
2 Bijna alle leiders in de Eerste Wereldoorlog voorspelden een snelle overwinning voor hun partij.
3 De bevindingen bij een aantal psychologische laboratoriumonderzoeken zijn ontnuchterend.
4 In tijden van spanningen zijn er twee soorten adviseurs voor staatshoofden: haviken en duiven.

© ThiemeMeulenhoff

Uitwerkingen bij de theorie

Opdracht bij de theorie van paragraaf 3 tot en met 5

1 aankondigend
2 'Dat heeft vele voordelen.'
3 In de eerste plaats: opsomming
In de tweede plaats: opsomming
In de derde plaats: opsomming
Zo: toelichting
want: redengevend
doordat: oorzaak-gevolg
En: opsomming
daarom: redengevend
4 betoog
5 De schrijver brengt nadrukkelijk zijn mening naar voren (dat thuisonderwijs een goed alternatief is voor basisonderwijs) en onderbouwt zijn standpunt met argumenten.

Opdracht bij de theorie van paragraaf 5 en 6

6 onjuist
7 onjuist
8 juist
9 juist
10 juist
11 onjuist
12 onjuist
13 juist
14 onjuist
15 onjuist

Opdracht bij de theorie van paragraaf 7

16 een indirecte formulering
17 Een indirecte formulering kost je extra woorden, waardoor je het maximale aantal kunt overschrijden.
18 verwijswoorden gebruiken, een woord of woorden uit de vorige zin of alinea herhalen
19 In de eerste alinea kun je uitleggen waarom een ramp fascineert. In de tweede alinea leg je uit waar de publieke aandacht voor een ramp en het gezamenlijk beleven ervan goed voor zijn.
20 Kernwoorden:
- Een ramp fascineert (omdat …)
- De publieke aandacht en het gezamenlijke beleven ervan (zorgen ervoor dat …)

21 reden / verklaring (in alinea 1, bijvoorbeeld: omdat); opsomming (in alinea 2, bijvoorbeeld: bovendien, ook)

Opdracht bij de theorie van paragraaf 8

22 *vijf van de volgende functiewoorden:*
aanleiding, bewering (of: stelling), constatering, hypothese, probleemstelling, vraagstelling
23 *vijf van de volgende functiewoorden:*
aanbeveling (of: advies), afweging, conclusie, oplossing, samenvatting
24 Bij een tegenwerping maakt de schrijver *bezwaar* tegen een bewering of argumentatie van een ander; bij een tegenstelling geeft hij aan dat een feit of bewering *tegenover* een ander feit of andere bewering staat.

© ThiemeMeulenhoff

25 1 stelling (of: bewering)
2 nuancering
3 vraagstelling
4 verklaring
5 constatering
6 stelling (of: bewering)
7 gevolgen
8 aanbeveling (of: conclusie)

Opdracht bij de theorie van paragraaf 9

26 algemene normen en waarden
27 ervaring
28 gevoel of emotie
29 gezag of autoriteit
30 vergelijking

Opdracht bij de theorie van paragraaf 11

31 onjuist beroep op een kenmerk- of eigenschapsschema
32 overhaaste generalisatie
33 verkeerde vergelijking
34 vals dilemma
35 overdrijven van nadelen
36 overhaaste generalisatie (of: ontduiken bewijslast)

Opdracht bij de theorie van paragraaf 12

37 kennis van de wereld (of: controleerbaarheid van uitspraken)
38 toereikendheid van argumentatie
39 partijdigheid bron (of: deskundigheid bron, betrouwbaarheid bron)
40 consistentie van argumentatie

© ThiemeMeulenhoff

Oefenopgave A

1 aankondigend
2 (Een) ander (probleem)
3 opsomming
4 Vandaar dat, Want
5 oorzaak-gevolg
6 B
7 D
8 voorbehoud, uitwerking
9

stelling	*Omgangsvormen zijn verruwd*
argument	*doordat* er te weinig evenwicht is tussen wat mag en kan / doordat de beschaafde balanceeract ontbreekt
subargument	*want* men beschouwt de (spel)regels als een inperking van vrijheid
subargument	*want* men wordt niet graag met andere meningen geconfronteerd / men verlangt naar uniformiteit.

10 C
11 A
12 geloof (persoonlijke overtuiging), ook goed: algemene normen en waarden
13 betoog
14 De tekst is vooral betogend, omdat de schrijver een duidelijk standpunt inneemt ten aanzien van de kwaliteit van het publieke debat en zijn mening ondersteunt met argumenten.
15 Voor het bestaan van een beschaafde samenleving moeten we de publieke ruimte in ere herstellen om zo de kwaliteit van het debat te garanderen. (24 woorden)

Oefenopgave B

1 tegenstelling
2 Aan de ene kant, Aan de andere kant
3 aankondigend
4 conclusie
5 toelichting
6 opsomming
7 tegenstelling
8 D
9 probleemstelling
10 verklaring
11 toelichting
12 wens
13 ontduiken van bewijslast
14 beschouwing
15 De schrijvers geven inzicht in de vraag waarom haviken vaak winnen van duiven.
16 Het is te hopen dat inzicht in de psychologische mechanismen van de mens ertoe bijdraagt dat haviken niet vaker winnen dan hun toekomt. (23 woorden)
17 De schrijvers baseren zich op psychologisch onderzoek; ook onderbouwen ze hun beweringen met voorbeelden en uitleg.
18 2 en 3

© ThiemeMeulenhoff

Oefenen met hele examens, met een uitleg bij de goede antwoorden. Probeer de opgaven te maken in 3 uur.

Deel 2

Examens met uitwerkingen

Tips bij het maken van het examen Nederlands

Oefening
- Bouw leeservaring op. Examenteksten komen vaak uit landelijke kranten en opiniebladen. Als je geregeld krantenartikelen en artikelen in opiniebladen leest, vergroot je niet alleen je tekstinzicht maar ook je woordenschat.
- Maak examens en bestudeer de bijbehorende theorie. Zo raak je vertrouwd met de veelvoorkomende vraagtypen en de omvang van het centraal examen.
- Achter in deze bundel staat een register waarin je examenopgaven kunt opzoeken die aansluiten bij de paragrafen van deel 1. Heb je moeite met een bepaald vraagtype, besteed dan extra aandacht aan de examenopgaven die je via dit register vindt.
- Het centraal examen bestaat uit ongeveer vier teksten met plusminus 40 vragen en duurt drie uur. Soms is er bij een vraag een tekstfragment opgenomen. In anderhalf uur maak je dus zo'n 20 vragen. Het is belangrijk dat je ook oefent met het indelen van je tijd.

Voorbereiding
- Vergeet niet een woordenboek mee te nemen naar het examen.
- Neem voldoende pennen en desgewenst een markeerstift mee.
- Zorg ervoor dat je ruim op tijd aanwezig bent, zodat je rustig en geconcentreerd aan het examen kunt beginnen.

Uitvoering
- Begin met het rustig lezen van de complete, eerste tekst. Daarbij kun je signaalwoorden en kernzinnen markeren. Omdat je ter voorbereiding al een aantal examens hebt gemaakt, weet je wat voor vragen je ongeveer kunt verwachten. Kijk niet te snel naar de vragen. Vragen over de hoofdgedachte, de tekstsoort of de bedoeling van de schrijver en vragen waarin je teksten met elkaar moet vergelijken, kun je pas beantwoorden als je de hele tekst hebt doorgenomen.
- Kijk daarna pas naar de vragen en zoek per vraag gericht in de tekst.
- Zoek alleen woorden op die je nodig hebt om de vragen te kunnen beantwoorden. Veel woorden opzoeken kan tot gevolg hebben dat je in tijdnood komt. Vaak kun je de betekenis van een woord ook wel uit de context afleiden.
- Maak de vragen altijd in de gegeven volgorde. Veel vragen hangen namelijk met elkaar samen, en vaak kun je een vraag beter beantwoorden als je eerst de voorgaande vragen hebt beantwoord.
- Lees elke vraag rustig en nauwkeurig door. Markeer desgewenst kernwoorden.
- Begin pas met de beantwoording van een vraag als je zeker weet wat echt gevraagd wordt.
- Neem bij open vragen de vraag of een deel van de vraag over voordat je tot het antwoord komt. Door deze werkwijze zet je jezelf op het goede spoor en voorkom je veelal dat jouw antwoord te veel afwijkt van het gevraagde antwoord.
  Als het antwoord maar een bepaald aantal woorden mag tellen, hoef je alleen het aantal woorden van het eigenlijke antwoord te tellen. Voor de lengte van je antwoord telt de overgenomen vraag of het overgenomen gedeelte van de vraag niet mee.
- Besteed niet te veel tijd aan het tellen van het maximale aantal woorden dat je in het antwoord mag gebruiken. Vaak kun je het aantal gebruikte woorden wel inschatten. En: het gegeven aantal woorden is in de regel ruim bemeten. Maar als je twijfelt aan de lengte van je antwoord, tel dan zorgvuldig. Want als je antwoord maximaal 20 woorden mag tellen en je hebt er 24 gebruikt, dan tellen alleen de eerste 20 woorden als antwoord.
- Sla op je antwoordblad tussen de antwoorden steeds minstens een regel over. Je kunt dan later gemakkelijker iets toevoegen of verbeteren.

© ThiemeMeulenhoff

- Blijf niet te lang bezig met een opgave waarbij je echt vast komt te zitten. Houd er wel rekening mee dat een goed antwoord op een open vraag meestal meer punten oplevert dan de juiste optie bij een meerkeuzevraag.
- Geef op het blad met de examenopgaven aan welke vraag je nog niet helemaal hebt beantwoord. Je kunt die vraag dan later snel terugvinden om deze af te maken.
- Probeer alle vragen te beantwoorden, ook als je niet zeker bent van het antwoord. Vaak levert een gedeeltelijk goed antwoord op een open vraag toch nog een punt op en bij een meerkeuzevraag maak je in ieder geval kans dat je antwoord toch goed is.

Controle
- Ga na of je alle meerkeuzevragen en open vragen hebt beantwoord.
- Leg de vragen nog even naast je antwoorden. Let vooral op die vragen waarin naar een aantal onderdelen (voorbeelden, ontwikkelingen) wordt gevraagd. Controleer of je antwoorden volledig zijn.
- Besteed ook extra aandacht aan de open vragen die je in volledige zinnen moet beantwoorden. Door die te verbeteren of aan te vullen kun je nog aardig wat extra punten verzamelen.
- Controleer je antwoorden op spelling, woordkeus en zinsbouw.

© ThiemeMeulenhoff

Examen 2018-I

Tekst 1, tekst 2 en tekst 3 hebben alle betrekking op hetzelfde thema en zijn geschreven naar aanleiding van een intern discussiestuk van het bestuur van de Erasmus Universiteit Rotterdam. Naast vragen over iedere tekst afzonderlijk bevat dit examen ook enkele overkoepelende vragen over deze drie teksten.

Tekst 1

Meer filosofie!

(1) Volgens het Sociaal en Cultureel Planbureau[1)] zijn we op dit moment doodsbang voor terroristen, maar volgens mensen die het weten kunnen, is dat een lachertje. Ons bedreigt een veel groter gevaar: robots.

(2) Een paar maanden geleden waarschuwde een van onze bewindslieden dat robots de arbeidsmarkt veroveren. Ze zijn “goedkoop, snel, nooit ziek, werken 24 uur per dag, vragen nooit om loonsverhogingen, worden niet vertegenwoordigd door vakbonden en staken niet.” Deze minister maakte zich vooral zorgen over de dreigende werkloosheid van laaggeschoolden wanneer robots het eenvoudige werk overnemen. Maar het duurt niet lang meer of je wordt beter geopereerd door een machine dan door een chirurg. Iedereen wordt bedreigd.

(3) En dan? Hoe gaat onze maatschappij eruitzien? Er liggen nog veel heftiger doemscenario’s in het verschiet. Vorige week waarschuwde de Britse natuur- en wiskundige Stephen Hawking voor een catastrofe: in de toekomst zullen robots niet alleen ons werk overnemen, maar alles. Wanneer machines voor zichzelf gaan denken, kunnen ze de mens gemakkelijk overtroeven – en zelf nog weer intelligentere systemen ontwikkelen. Voor je het weet, is de mens compleet overbodig geworden. Hawking vindt dat we vast koloniën op andere planeten moeten stichten om de robots op tijd te kunnen ontvluchten, wat zijn waarschuwing helaas meteen weer in het domein van de sciencefiction plaatst. Ook Tesla[2)]-oprichter Elon Musk waarschuwt steeds voor een opstand van de machines. En in zijn bestseller *Superintelligence* roept de filosoof Nick Bostrom op kunstmatige intelligentie te ‘vullen’ met menselijke waarden, zodat we in de toekomst niet geconfronteerd worden met geniale machines die er een onmenselijke logica op nahouden.

(4) Maar welke menselijke waarden? Nieuwe technologie stelt ons voortdurend grote vragen. Geen technische vragen, maar ethische vragen. Wat is juist, wat is menselijk, wat is natuurlijk? Hoe ver mag je gaan? In deze krant verscheen een uitdagend opiniestuk van Annemarie Haverkamp, moeder van een ernstig gehandicapte zoon, waarin ze zich verzet tegen het bijna “pastorale beeld van inschikkelijke gehandicapten die per definitie lief, vrolijk en

noot 1 Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) is een instituut dat sociaalwetenschappelijk onderzoek verricht in opdracht van de overheid.

noot 2 Tesla: Amerikaanse producent van elektrische auto’s

simpel zijn." Er is nu een verbeterde prenatale test beschikbaar, waardoor chromosomale afwijkingen bij een ongeboren kind gemakkelijker (en veiliger) kunnen worden vastgesteld. Hoe populair programma's als *Down with Johnny*, *SynDROOM* en *Down for Dummies* ook zijn, wanneer ouders te horen krijgen dat hun kind waarschijnlijk met Down geboren zal worden, besluiten velen van hen tot abortus. Volgens critici koersen we af op een *Brave New World*[3] zonder enige menselijke oneffenheid. Het is ook al mogelijk een aangeboren neiging tot gewelddadig gedrag te detecteren – meteen ingrijpen dus?
(5) In een nieuw boek, *The Meaning of Human Existence,* zegt de wereldberoemde bioloog Edward O. Wilson het onomwonden: de wetenschap kan niet zonder de geesteswetenschappen. De humaniora zijn geen franje, geen geldverslindend en onnuttig vermaak voor mensen die zichzelf ergens op een vluchtstrook langs de maatschappelijke snelweg hebben geparkeerd. Door middel van technologie wordt de mens tot meester van de evolutie – hoe gaan we die vormgeven? Wilson: "Wanneer robots ons steeds meer werk uit handen nemen en beslissingen nemen, wat blijft er over voor mensen om te doen? Willen we echt biologisch concurreren met robots door middel van hersenimplantaten en genetisch verbeterde intelligentie en genetisch gemanipuleerd sociaal gedrag?"
(6) Het zijn de grote vragen van deze tijd – en de zogenoemde kenniseconomie zal er geen antwoord op geven. De huidige regering lijkt volkomen in de ban van de idee van technologie als motor van de economie. Alles wat niet instrumenteel gebruikt kan worden, geldt als onnuttig, als overbodige luxe. De kennis in een kenniseconomie is louter technisch, er is geen plaats voor diepere beschouwing van de dilemma's die van alle kanten op ons afkomen.
(7) Uitzoeken wat het betekent mens te zijn, doe je maar in je vrije tijd. Aan de Nederlandse universiteiten staan de geesteswetenschappen onder druk. De Erasmus Universiteit heft binnenkort de faculteit filosofie op, omdat te veel studenten filosofie als bijvak nemen en de universiteit daarvoor geen geld van de overheid krijgt. Het is even stupide als schandalig! Volgens de wetenschapper Wilson zouden juist alle studenten filosofie als bijvak moeten volgen: "Het bestuderen van de relatie tussen de bètawetenschappen en de geesteswetenschappen zou de kern van alle onderwijs moeten zijn." Niet minder filosofie, méér filosofie. Geen luxe – noodzaak.

naar: Bas Heijne, Meer filosofie!
uit: www.nrc.nl, 14 december 2014

Bas Heijne (1960) is een Nederlandse schrijver die met regelmaat essays en columns publiceert in onder meer NRC.

noot 3 *Brave New World*: een sciencefictionroman uit 1932 van de Britse schrijver Aldous Huxley. In het boek wordt een maatschappij beschreven die dankzij de vooruitgang van wetenschap en technologie ideaal lijkt, maar waarin alle menselijkheid verloren is gegaan.

Tekst 1 kan in drie achtereenvolgende delen worden onderverdeeld:
deel 1: alinea 1 t/m 3
deel 2: alinea 4 t/m 6
deel 3: alinea 7

1p **1** Welke uitspraak is het meest in overeenstemming met de strekking van deel 1?
A Bij deskundigen bestaat de zorg dat robots de macht van mensen gaan overnemen.
B Ontwikkelingen in de robotica zorgen ervoor dat robots het saaie werk kunnen doen.
C Robots moeten menselijker worden gemaakt om ze onder controle te houden.
D Robots roepen bij mensen meer weerzin op naarmate ze meer kunnen.

1p **2** Welke uitspraak is het meest in overeenstemming met de strekking van deel 2?
A De bijdrage van de geesteswetenschappen is nodig om brandende kwesties van deze tijd op te lossen.
B De huidige regering zou zich in haar beleid meer moeten laten leiden door ethische dan door instrumentele waarden.
C De kenniseconomie leidt tot een te eenzijdig technologisch wereldbeeld waarin geen plaats is voor filosofisch denken.
D De technologie brengt mensen in een positie waarin ze steeds meer twijfelachtige beslissingen moeten nemen.

"Volgens het Sociaal en Cultureel Planbureau zijn we op dit moment doodsbang voor terroristen, maar volgens mensen die het weten kunnen, is dat een lachertje." (regels 1-5)
Een kritisch lezer zou kunnen opmerken dat in tekst 1 niet op een passende manier wordt omgegaan met bronnen.

1p **3** Welke kritiek kan deze kritische lezer hebben op het gebruik van bronnen zoals in dit citaat?
Wat betreft het gebruik van bronnen lijkt sprake te zijn van
A een laconieke houding, want in de rest van de tekst worden de "mensen die het weten kunnen" niet gespecificeerd.
B een nonchalante houding, want in de tekst wordt niet duidelijk gemaakt waarop het Sociaal en Cultureel Planbureau zijn onderzoek heeft gebaseerd.
C een spottende houding, blijkend uit woorden zoals "volgens mensen die het weten kunnen" en "een lachertje".
D een vijandige houding, want in de tekst wordt de draak gestoken met een gezaghebbend instituut als het Sociaal en Cultureel Planbureau.

"Hawking vindt dat we vast koloniën op andere planeten moeten stichten om de robots op tijd te kunnen ontvluchten, wat zijn waarschuwing helaas meteen weer in het domein van de sciencefiction plaatst." (regels 37-42)

1p **4** Leg uit waarom het in het licht van de tekst betreurenswaardig is dat Hawkings waarschuwing in het domein van de sciencefiction kan worden geplaatst.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 20 woorden.

1p **5** Wat is de belangrijkste functie van alinea 4 in de gedachtegang van tekst 1?
A de lezer ervan bewustmaken dat moderne technologieën ons confronteren met ingewikkelde morele vraagstukken
B de lezer ervoor waarschuwen dat sommige moderne technologieën te ver doorslaan en waakzaamheid geboden is
C de lezer informeren over de vergevorderde staat van enkele hedendaagse technologieën met behulp van voorbeelden
D de lezer laten nadenken over moderne technologieën en uiteenlopende visies daarop

1p **6** Welk (impliciet) verwijt wordt in alinea 7 aan de overheid gemaakt inzake de opheffing van de faculteit filosofie aan de Erasmus Universiteit?
A De overheid bezuinigt te weinig op opleidingen die overbodig zijn.
B De overheid misgunt veel studenten een bij uitstek populair bijvak.
C De overheid ontmoedigt studenten filosofie als bijvak te kiezen.
D De overheid ziet universitair onderwijs in filosofie als overbodige luxe.

1p **7** Wat is het belangrijkste doel van tekst 1?
A de lezer erover laten nadenken of de instrumentele visie van de overheid inzake wetenschap tekortschiet bij grote ethische kwesties en of een filosofische visie hierbij noodzakelijk is
B de lezer ervan doordringen dat de wetenschap niet buiten de geesteswetenschappen kan, omdat nieuwe technologieën ons voor ingewikkelde ethische vraagstukken stellen
C de lezer op de hoogte brengen van de opkomst van nieuwe technologieën die complexe ethische vragen met zich meebrengen waarop het antwoord nog niet is gegeven
D de lezer waarschuwen voor allerlei nieuwe toepassingen die de mensheid in haar bestaan zullen bedreigen, omdat alle ethische consequenties nog niet te overzien zijn

Tekst 2

Minder economie, meer filosofie

(1) Door intellectuele verdwazing over de rol die de overheid moet spelen bij de financiering van het hoger onderwijs, wordt een slachting aangericht op de universiteiten, met name bij de geesteswetenschappen. De overheid mag opleidingen met een laag privaat rendement, maar hoog maatschappelijk rendement niet laten uitsterven.

(2) Het radicale snijden in de geesteswetenschappen is geen nieuwe ontwikkeling. Al gedurende decennia zijn universiteiten bezig opleidingen samen te voegen, curricula uit te kleden en opleidingen onder universiteiten te verdelen. Dit proces gaat onverminderd door, zonder dat er wordt gedefinieerd welk maatschappelijk belang opleidingen hebben en zonder dat wordt bepaald welke opleidingen in ieder geval in Nederland aangeboden moeten worden.

(3) Nu wil de naamdrager van een van Nederlands grootste filosofen, de Erasmus Universiteit Rotterdam, de faculteit filosofie opheffen. De Universiteit van Amsterdam heeft recentelijk besloten de zeis te zetten in de bacheloropleidingen geesteswetenschappen. Elders hebben vooral kleine opleidingen, vaak talenstudies, inmiddels het loodje gelegd. Onder andere de volgende bacheloropleidingen kunnen volledig uit Nederland verdwijnen: Zweeds, Deens, Noors, Pools, Tsjechisch, Roemeens, Servisch en Kroatisch. Geen enkele Europese taal met minder dan 50 miljoen sprekers wordt dan nog als bacheloropleiding in Nederland aangeboden.

(4) Deze ontwikkelingen zijn dramatisch. Universiteitsbestuurders en Haagse beleidsmakers zijn bevangen door bedrijfseconomisch fatalisme: als er geen studenten meer zijn of als

het niet direct interessant is voor het bedrijfsleven, jammer maar helaas, dan sluiten we de deuren. Tot politieke beroering leidt dit echter allang niet meer.

(5) Universiteiten dienen voor hoogwaardige opleidingen te zorgen. Ze bestaan niet uitsluitend om de arbeidsmarkt te bedienen, maar ook om kennis te behouden en te ontwikkelen die niet onmiddellijk in klinkend privaat rendement kan worden omgezet. Sommige opleidingen hebben maatschappelijke opbrengsten – zowel financieel als niet-financieel – die groter zijn dan de private. Economen spreken dan van positieve externe effecten.

(6) Universiteiten vervullen een cruciale functie bij de instandhouding van ons culturele erfgoed. Dat omvat niet alleen onze kunstgeschiedenis, maar ook onze filosofische tradities en, bijvoorbeeld, onze ooit grote literaire vertaalcultuur. Het vereist jarenlange investeringen in mensen en instellingen om dat culturele kapitaal op te bouwen, maar het effect hiervan kan met één pennenstreek worden weggevaagd.

(7) De maatschappelijke welvaart omvat bovendien meer dan alleen financieel gewin. Er vindt ook ‘Bildung’ plaats in de universiteiten. Die intellectuele vorming is niet alleen van persoonlijk belang, maar is ook van economisch belang. Classici en historici van top-universiteiten als Cambridge of Harvard vinden emplooi in het bank- of verzekeringswezen, omdat zij beter met snelle veranderingen in samenleving en economie kunnen omgaan.

(8) De veiligheidsdiensten, het leger, de journalistiek, het diplomatenkorps, de internationale beleidsmakers en het bedrijfsleven vragen om veel meer hoger opgeleiden die vreemde talen spreken en bijbehorende samenlevingen en culturen begrijpen nu de politieke instabiliteit toeneemt in veel landen. Neem bijvoorbeeld Polen: de geopolitieke invloed van dat land groeit, de Europese Unie heeft een Poolse president (Tusk) en Polen speelt een cruciale rol in de communicatie met Oost-Europa en Rusland. Op dit moment sluit de UvA de laatste bacheloropleiding Pools in Nederland. Toen de Oekraïnecrisis losbarstte, hadden journalisten en hoge ambtenaren vast graag een keer gebeld met een Oekraïne-specialist op een universiteit. Helaas, de laatste docent Oekraïens ging acht jaar geleden met pensioen.

(9) De Nederlandse overheid moet dus veel scherper haar beleid definiëren in het hoger onderwijs. Vrijwel alle universitaire opleidingen krijgen evenveel overheidssubsidie per student – behalve technische studies en medische studies. De overheid subsidieert daarmee vele, zeer grote opleidingen waarvan positieve externe effecten onaannemelijk zijn, zoals economie, recht en psychologie. Die afgestudeerden zien hun maatschappelijke waarde hoofdzakelijk terug in hun portemonnee. Door eenheidsworst in de financiering hebben universiteiten bovendien sterke financiële prikkels om allerlei studies aan te bieden die relatief goedkoop zijn en toch studenten lokken dankzij gelikte marketingcampagnes of lage exameneisen.

(10) Te veel studenten stromen dankzij riante overheidssubsidies in in opleidingen met kleine externe effecten. En dat terwijl studies met grote externe effecten dreigen te verdwijnen door een gebrek aan publiek geld. Geld dat prima opgebracht kan worden door een wat hoger collegegeld bij opleidingen zonder evidente

externe effecten. De financiering van ons hoger onderwijs is daarom economisch ondoelmatig, kostbaar en maatschappelijk verwerpelijk.
(11) Het Nederlandse onderwijsbeleid is inmiddels doordesemd van cynisme: men kent overal de prijs, maar nergens meer de waarde van. Als er niets gebeurt, dreigen de geesteswetenschappen in een doordenderend proces van consolidatie te worden vermalen. Dan wordt onze kennisinfrastructuur uitgehold, ons cultureel erfgoed verkwanseld en taant de toekomstige kwaliteit van wetenschap, overheid, diplomatie, politiek en media. Verminder daarom de overmatige subsidies op opleidingen die het makkelijk redden op de markt. En stop met het sluiten van opleidingen die het niet redden, maar wel evidente maatschappelijke meerwaarde hebben.

naar: Bas Jacobs, Rick van der Ploeg en Sjeng Scheijen
uit: NRC Handelsblad, 18 december 2014

De twee eerstgenoemde auteurs zijn beiden hoogleraar economie en publiceren met regelmaat over een keur aan economische en politieke onderwerpen; de derde auteur publiceert regelmatig over Oost-Europese en Russische kunst en cultuur.

2p **8** Leg uit waarom in tekst 2 zo nadrukkelijk gesteld wordt dat de Erasmus Universiteit Rotterdam vernoemd is naar "een van Nederlands grootste filosofen" (regels 25-26).
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 40 woorden.

3p **9** Vat alinea 2, 3 en 4 van tekst 2 samen. Besteed aandacht aan zowel het beschreven verschijnsel als het standpunt dat daarover in de tekst wordt ingenomen.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 30 woorden.

"men kent overal de prijs, maar nergens meer de waarde van." (regels 151-152)
1p **10** Leg uit wat er, gelet op de rest van de tekst, met deze zin wordt bedoeld.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 20 woorden.

In alinea 1 van tekst 2 wordt gesteld dat de overheid opleidingen met een laag privaat rendement, maar hoog maatschappelijk rendement niet mag laten uitsterven.
3p **11** Noem de drie argumenten die hiervoor worden genoemd in het tekst- gedeelte van alinea 6 tot en met 10; gebruik geen voorbeelden.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

'De overheid subsidieert daarmee vele, zeer grote opleidingen waarvan positieve externe effecten onaannemelijk zijn, zoals economie, recht en psychologie.'
(regels 121-126)
1p **12** Wat wordt er, bezien in het licht van tekst 2, met deze zin bedoeld?
Opleidingen zoals economie, recht en psychologie
A hebben meer private dan maatschappelijke waarde.
B investeren niet in 'Bildung', intellectuele vorming.
C zijn economisch ondoelmatig en relatief kostbaar.
D zouden het ook zonder overheidssubsidie wel redden.

1p **13** Welke drie functies zijn achtereenvolgens toe te kennen aan alinea 11 van tekst 2?
A beoordeling, hypothese en uitwerking
B conclusie, bewijsvoering en aanbeveling
C probleemstelling, oplossing en conclusie
D samenvatting, gevolgtrekking en advies

2p **14** Welke van onderstaande zinnen geeft het beste de hoofdgedachte van tekst 2 weer?
A Beleidsmakers beginnen te beseffen dat de bezuinigingen op de geesteswetenschappen uiteindelijk meer kosten dan dat ze opleveren.
B De huidige vorm van financiering van het hoger onderwijs leidt tot het verdwijnen van maatschappelijk relevante studies.
C De overheid en universiteiten moeten meer oog krijgen voor de culturele en maatschappelijke waarde van de geesteswetenschappen.
D Universiteiten moeten beseffen dat ze de arbeidsmarkt kunnen bedienen door zich meer in te spannen voor behoud van ons culturele erfgoed.

Tekst 3

Filosoof, ga naar Delft!

(1) Ophef in alfaland: de faculteit geesteswetenschappen van de Universiteit van Amsterdam gaat reorganiseren en de faculteit filosofie van de Erasmus Universiteit moet sluiten. Let wel, dat betekent niet dat er geen filosofie kan worden gestudeerd in Rotterdam. De studie filosofie wordt naar alle waarschijnlijkheid bij een andere faculteit gevoegd. En dat is heus niet zo vreemd. Binnen een straal van honderd kilometer rond Rotterdam vind je zeven (!) andere opleidingen filosofie. Niet één daarvan houdt een hele faculteit draaiende voor dat ene curriculum wijsbegeerte.
(2) Maar goed, er hoeft niet veel te gebeuren om opiniemakend Nederland de kenniseconomie weer eens dood te laten verklaren. Rob Wijnberg beweert dat "denken te duur is geworden". Bas Heijne schrijft dat de zogenoemde kenniseconomie op de grote vragen van onze tijd geen antwoord heeft. Ook Floor Rusman ziet dat als een probleem: vooral de opkomst van de robots plaatst ons voor grote vraagstukken, die uiteraard niet kunnen worden opgelost door ingenieurs. Die zouden daar niet de juiste sociale en creatieve vaardigheden voor hebben. Daar hebben we geesteswetenschappers voor nodig!
(3) En die geesteswetenschappen, die gaan ten onder als je de columnisten van dit land mag geloven. Heijne schrijft: "De huidige regering lijkt volkomen in de ban van de idee van technologie als motor van de economie. Alles wat niet instrumenteel gebruikt kan worden, geldt als onnuttig, als overbodige luxe." Nu wil ik natuurlijk niet de vervelende bèta gaan uithangen en allerlei materiële zaken erbij gaan halen, maar in ons resultaatgerichte, koelbloedige, materiële onderwijssysteem studeren er nog altijd vier keer zoveel studenten geschiedenis als natuurkunde. Filosofie heeft nog altijd meer studenten dan wiskunde. Voor elke chemicus staan er nog altijd tien geschiedkundigen en twee filosofen in de rij om alle nieuwe technologie in de juiste context te plaatsen. De geesteswetenschappers

zijn niet bepaald op aan het raken. Dat kleine groepje studenten dat nog scheikunde studeert in dit land is ook precies de reden dat de Vrije Universiteit, de Universiteit van Amsterdam, Universiteit Delft en Universiteit Leiden het besluit namen om de opleiding samen te organiseren. Niemand die 'de ondergang van de kenniseconomie' voorspelde toen dat gebeurde.

(4) Het ergste intussen is dat het erop lijkt dat de meeste opiniemakers toch echt in academische hokjes denken, waarin alle opleidingen en alle onderwijsgroepen binnen de lijntjes van hun eigen vakje kleuren. Neem het voorbeeld van zowel Rusman als Heijne over de geesteswetenschappers die 'Grote Vragen' dienen te stellen over de opkomst van robots in de arbeidsmarkt. Ze gaan in hun columns uit van een wereld waarin de contactgestoorde ingenieur een technologie bedenkt, de bedrijfskundige die naar de markt brengt, de geschiedkundige daarover dan een aantal oude koeien uit de sloot trekt, en de filosoof aan de zijlijn over het hele gebeuren een aantal 'Grote Vragen' stelt. En vergeet ook vooral niet dat die ingenieur dus aan al die mensen moet uitleggen wat precies de mogelijkheden, de toekomst, de gevaren en de alternatieven van de technologie zijn, op een manier die begrijpelijk is voor iemand die zijn gehele studie heeft doorgebracht op het eenzame eilandje wijsbegeerte. Om die communicatie te begeleiden heb je een leger van communicatiewetenschappers nodig. Gelukkig zijn er voor elke wiskundige vier communicatiewetenschappers beschikbaar, dus dat moet goed komen.

(5) Maar de wereld werkt zo niet. Ingenieurs, heel vreemd, denken zelf ook na. Scheikundigen beginnen zelf bedrijfjes. Wiskundigen starten zelf *YouTube*-kanalen, biochemici nemen zelf regelmatig beslissingen of iets ethisch verantwoord is of niet. En natuurkundigen bedenken zelf wat hun bevindingen over de relativiteit van energie, tijd en materie betekenen voor de fundamentele vragen over het bestaan. En die robot? Terwijl de filosofen op hun eiland in Rotterdam gedachte-experimenten uitvoeren over de mogelijkheid dat robots ooit autonoom kunnen functioneren, sleutelen ingenieurs vijftien kilometer verderop daadwerkelijk zo'n revolutionaire robot in elkaar. Als je, zoals Rusman en Heijne, wilt dat geesteswetenschappers en wijsgeren iets betekenen voor de maatschappij, dan had je die faculteit filosofie niet gisteren maar al tien jaar geleden moeten opheffen. Dan moet je de bezuinigingen bij geesteswetenschappen toejuichen, omdat de grenzen tussen studies erdoor vervagen en er in Amsterdam misschien zelfs een brede bachelor ontstaat. Maar eigenlijk moet je verder gaan dan dat. Gek voorstel, maar misschien moet je eens aan de geesteswetenschappers vragen om in de trein te stappen richting Delft, Twente, Eindhoven. Daar vinden boeiende dingen plaats.

naar: Rosanne Hertzberger
uit: NRC Handelsblad, 20 & 21 december 2014

Rosanne Hertzberger is microbioloog en publiceert met regelmaat opiniërende artikelen in landelijke dagbladen.

Een schrijver kan in de inleiding van een tekst op verschillende manieren de aandacht van de lezers proberen te trekken.

1p **15** Welke van de onderstaande middelen wordt in alinea 1 van tekst 3 vooral gebruikt?
A bij de actualiteit aansluiten
B een onverwachte vergelijking maken
C een relevante anekdote vertellen
D het belang van het onderwerp benadrukken

1p **16** Waarom zijn de in tekst 3 opgevoerde opiniemakers en columnisten volgens deze tekst tegen de voorgenomen reorganisatie en sluiting van enkele faculteiten filosofie?
Opiniemakers en columnisten zouden blijkens de tekst vinden dat
A de huidige bètawetenschappers moeten leren om zelfstandig de 'Grote Vragen' te stellen en te beantwoorden.
B de huidige bezuinigingen op de geesteswetenschappen leiden tot de teloorgang van de kenniseconomie.
C de huidige regering alle wetenschappen schrapt die gelden als onnuttig en als overbodig.
D de huidige technologische ontwikkelingen door geesteswetenschappers geduid moeten worden.

In tekst 3 worden verschillende argumenten gebruikt om uit te leggen dat de voorgenomen reorganisatie en sluiting van de faculteit filosofie in Rotterdam niet zo kwalijk is als ze lijkt.

4p **17** Noem vier van deze argumenten.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

1p **18** Welk kopje past het best boven alinea 4 van tekst 3?
A De overbodigheid van de geesteswetenschappen
B Het belang van het stellen van de 'Grote Vragen'
C Opkomst en implicaties van de robot in de arbeidsmarkt
D Over de grenzen van het eigen vak heen kijken

Uit tekst 3 blijkt een mening die tegengesteld is aan die van opiniemakers en columnisten. Dit verschil van mening blijkt ook uit het ironische taalgebruik in tekst 3.

4p **19** Noem zeven woorden of woordgroepen uit alinea 4 die als ironisch op te vatten zijn.

2p **20** Geef een samenvatting van alinea 5 van tekst 3.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 30 woorden.

Overkoepelende vragen bij tekst 1, 2 en 3

In tekst 1, tekst 2 en tekst 3 worden de geesteswetenschappen en hun betekenis voor de wetenschap en de samenleving besproken vanuit verschillende invalshoeken.

3p **21** Geef voor elk van de teksten afzonderlijk aan wat voor rol erin wordt toegekend aan de geesteswetenschappen.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

In tekst 2 komen onder andere de volgende thema's aan de orde:
1 de externe effecten van opleidingen
2 de subsidiëring van grote opleidingen
3 het belang van de geesteswetenschappen
4 het gebrek aan politieke beroering
5 het geringe aantal studenten bij opleidingen
6 het mogelijk verdwijnen van kleine opleidingen

2p **22** Noteer de nummers van de vier thema's die ook in tekst 3 aan de orde komen.

"En dat terwijl studies met grote externe effecten dreigen te verdwijnen door een gebrek aan publiek geld." (tekst 2, regels 139-142)
In bovenstaand citaat uit tekst 2 wordt een algemene ontwikkeling gesignaleerd die in tekst 1 wordt gespecificeerd.

1p **23** Citeer uit alinea's 6 en 7 van tekst 1 de zin waarin die specificatie is vervat.

Uit tekst 2 en tekst 3 blijken volstrekt verschillende opvattingen over de reorganisaties bij de geesteswetenschappen.

1p **24** Citeer uit alinea 4 en 5 van tekst 3 het zinsgedeelte dat in dit opzicht het sterkst contrasteert met de strekking van tekst 2.

In tekst 2 en tekst 3 worden ontwikkelingen in het onderwijsbeleid besproken die de geesteswetenschappen raken. Beide teksten stellen een hoofdprobleem aan de orde, wijzen de veroorzaker ervan aan en bieden een oplossing voor dit probleem.

5p **25** Geef voor elk van de teksten aan wat het hoofdprobleem is, wie de veroorzaker is en hoe dit probleem volgens de tekst kan worden opgelost.
Neem daartoe de cijfers uit onderstaand schema over en noteer daarachter de antwoorden.

	hoofdprobleem	**veroorzaker van dit probleem**	**belangrijkste oplossing**
tekst 2	1	2	3
tekst 3	het denken in academische hokjes	4	5

Tekst 4

Wat is slim?

(1) Bij mijn overburen werd een steiger gebouwd door een stel sterke mannen. Ze riepen elkaar toe in een mengsel van Nederlands en Pools. Ik stelde me voor dat ik een van hen zou zijn. Zo'n beroep zou volgens mijn vader mijn lot zijn als ik niet wilde leren, als ik mijn talenten niet zou gebruiken. De vraag die me altijd is blijven prikkelen, is wat dan de rol van talent of capaciteiten is en wat die van gerichte training en opleiding is in iemands carrière?
(2) Willem-Alexander kreeg de boodschap mee dat hij onze koning moest worden. Ik ken de gemeten intellectuele capaciteiten van Willem-Alexander op jonge leeftijd niet, maar vanuit een ander milieu was hij misschien een prima steigerbouwer geworden. Hij heeft een stevig lijf, is vlot in de omgang en zou zich dus vast wel staande kunnen houden in een ruige omgeving. Ooit dachten we dat het IQ een tamelijk vast gegeven was en dat vooral talent bepaalde hoe hoog je zou eindigen. We weten inmiddels dat gerichte oefening de intellectuele, fysieke of artistieke prestaties (en het gemeten IQ) flink doet toenemen. Training maakt brains.
(3) In het onderwijs hebben docenten een cruciale rol. Zoals de godin Aphrodite het standbeeld dat Pygmalion had gemaakt, tot leven bracht, zo kunnen docenten bepalend zijn voor de carrière van hun leerlingen. Onderzoek van de gerenommeerde Amerikaanse psychologe Carol Dweck leert ons, dat veel docenten denken dat de prestaties van leerlingen vooral voortkomen uit de aangeboren intellectuele vermogens. Deze opvatting, meer of minder bewust aanwezig, zit in het taalgebruik van docenten en beïnvloedt de werkhouding van leerlingen. Als een docent, al is het onbewust, laat merken dat de capaciteiten van een leerling niet toereikend zijn, dan zal die leerling deze boodschap vertalen in een geringere inspanning. De leerling denkt al snel dat hij het niet kan of er geen aanleg voor heeft met als gevolg dat hij zich niet inspant.
(4) We weten uit hersenonderzoek dat IQ ontwikkelbaar is. De hersenen werken als een soort spier. Ze worden sterker door gerichte inspanning. Dweck toont in haar onderzoek aan dat docenten die hiervan overtuigd zijn en deze overtuiging ook tegenover leerlingen uiten, deze leerlingen veel sterker motiveren tot inspanning dan docenten die ervan uitgaan dat talent bepalend is. De verschillen in prestaties van leerlingen als gevolg van deze andere overtuiging van een docent lopen op tot ruim 40 procent. Leerlingen moeten inzien dat gerichte oefening leidt tot prestatie en dat teleurstellingen op dat pad erbij horen. Einstein, Michael Jordan en Oprah Winfrey waren nooit zover gekomen als ze dat niet hadden geleerd.
(5) Hadden sommige steigerbouwers dan jurist, bankier of leraar kunnen worden? Veel kinderen krijgen nog steeds van hun omgeving de impliciete boodschap dat hun vermogens beperkt zijn of dat leer-

stoornissen hen belemmeren. Kinderen met een hoog IQ hebben last van het label dat ze slim zijn (of zelfs hoogbegaafd). Doordat ze complimenten krijgen over hun slimheid gaan ze situaties uit de weg waarin ze kunnen falen. Ze vermijden uitdagingen, spelen op safe en doen ook geen ervaring op met teleurstellingen. Harde werkers met minder talent winnen het daarom van talentrijke jongeren die faalangstig opereren.

(6) Ons ministerie van Onderwijs wil excellentie stimuleren. Dan heeft het nog wel wat te doen. Veel excellente leerlingen lopen het risico vast te lopen als ze blijven denken dat intelligentie een aangeboren gegeven is. Docenten (en ouders) die deze opvatting onbewust overdragen, staan die excellentie meer in de weg dan ze zich bewust zijn. In die zin is het maar goed dat Willem-Alexander er hard voor heeft moeten werken om het beroep uit te oefenen dat hij niet zelf mocht kiezen.

naar: Hans van Dijck
uit: de Volkskrant, 24 oktober 2014

Hans van Dijck is eigenaar van een managementbureau.

1p **26** Welk verband bestaat er in tekst 4 tussen alinea 1 en 2?
Alinea 2 bevat
A een aanleiding en een verslag van onderzoek naar aanleiding van de anekdote in alinea 1.
B een constatering en een conclusie naar aanleiding van het voorbeeld in alinea 1.
C een verslag van onderzoek en een constatering naar aanleiding van de probleemstelling in alinea 1.
D een voorbeeld en een stelling naar aanleiding van de vraagstelling in alinea 1.

2p **27** Wat is de hoofdgedachte van het tekstgedeelte dat bestaat uit alinea 3 en 4?
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 15 woorden.

2p **28** Welke twee consequenties zou het besproken onderzoek van Dweck blijkens alinea 3 en 4 van tekst 4 moeten hebben voor docenten?
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

"Dan heeft het nog wel wat te doen." (regels 99-100)

1p **29** Wat zou het ministerie van Onderwijs moeten doen om excellentie te stimuleren, gelet op het slot van de tekst?
Het ministerie van Onderwijs zou moeten stimuleren dat
A de samenleving op de hoogte gebracht wordt van de uitkomsten van Dwecks onderzoek.
B docenten veel meer handelen volgens de uitkomsten van Dwecks onderzoek.
C faalangstige leerlingen met een hoog IQ beter scoren dan ijverige leerlingen met een niet zo hoog IQ.
D talentvolle leerlingen hun schoolloopbaan succesvol kunnen afmaken.

Op het gebied van talentontwikkeling is men volgens tekst 4 door onderzoek tot een ander inzicht gekomen.

2p **30** Welke veranderingen zijn er ten aanzien van de gedachte achter succesvol zijn op school?
Neem de cijfers uit onderstaand schema over en noteer daarachter de antwoorden.

	huidig inzicht	**inzicht volgens Dweck**
Je wordt excellent doordat	je slim bent	1
Intelligentie	bezit je vanaf je geboorte	2

In alinea 3 van tekst 4 wordt een vergelijking gemaakt met godin Aphrodite en het standbeeld dat Pygmalion had gemaakt.

2p **31** Leg deze vergelijking uit.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 30 woorden.

In alinea 5 wordt de vraag gesteld: "Hadden sommige steigerbouwers dan jurist, bankier of leraar kunnen worden?" (regels 79-81)

2p **32** Onder welke twee voorwaarden zou blijkens alinea 5 het antwoord op deze vraag bevestigend zijn?

De titel van tekst 4, 'Wat is slim?' is, gelet op de strekking van de tekst, op verschillende manieren te parafraseren.

2p **33** Geef twee mogelijke parafrases. Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

tekstfragment 1

Excellentie

(1) Het Nederlandse onderwijs helpt kinderen hun talenten te ontwikkelen.
Alle kinderen hebben talenten, maar een klein deel van de leerlingen heeft zo veel potentieel dat met de juiste stimulatie en oefening dit kind kan uitgroeien tot een waar toptalent. In het verleden ging de aandacht in het Nederlandse onderwijs vooral uit naar leerlingen met achterstanden.
Dit blijkt ook uit internationaal onderzoek. Nederland scoort bovengemiddeld in internationale vergelijkingen, maar de echte top doet het in Nederland minder goed dan in veel andere landen.
(2) Excellentie geniet de laatste jaren toenemende aandacht. Het is een thema dat in de kwaliteitsagenda's van alle onderwijssectoren is opgenomen. Niet alleen moet iedereen een bepaald basisniveau halen, maar die kinderen die over grote talenten beschikken, moeten de kans krijgen om werkelijk te kunnen excelleren. Het gaat hierbij in eerste instantie om excellentie op cognitief vlak, maar ook excellentie op artistiek of sportief vlak heeft beleidsmatig de aandacht.

naar een website van het Ministerie van Onderwijs (OCW) over actuele vraagstukken in het onderwijs

In zowel tekstfragment 1 als tekst 4 is er een visie op het begrip talent te vinden.

1p **34** Welke overeenkomst is er tussen beide visies op het begrip talent?
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

2p **35** Welk verschil in visie is er tussen tekstfragment 1 en tekst 4 als het gaat om het bevorderen van talent?
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

Uitwerkingen bij examen 2018-I

TEKST 1 MEER FILOSOFIE!

1p **1 A**
De zorg onder deskundigen beheerst de eerste drie alinea's. In alinea 1 lees je: '(…) volgens mensen die het weten kunnen, is dat een lachertje. Ons bedreigt een veel groter gevaar: robots.' (regels 3-6)
In alinea 2: 'Een paar maanden geleden waarschuwde een van onze bewindslieden dat robots de arbeidsmarkt veroveren.' (regels 7-10)
In alinea 3: 'Vorige week waarschuwde de Britse natuur- en wiskundige Stephen Hawking voor een catastrofe: in de toekomst zullen robots niet alleen ons werk overnemen, maar alles.' (regels 26-30)
En: 'Ook Tesla-oprichter Elon Musk waarschuwt steeds voor een opstand van de machines.' (regels 42-45)
En: 'En in zijn bestseller *Superintelligence* roept de filosoof Nick Bostrom op kunstmatige intelligentie te "vullen" met menselijke waarden, zodat we in de toekomst niet geconfronteerd worden met geniale machines die er een onmenselijke logica op nahouden.' (regels 45-52)

1p **2 A**
Dat de geesteswetenschappen nodig zijn om brandende kwesties van deze tijd op te lossen, lees je in alle drie de alinea's.
In alinea 4: 'Nieuwe technologie stelt ons voortdurend grote vragen. Geen technische vragen, maar ethische vragen.' (regels 54-56)
In alinea 5: 'In een nieuw boek, *The Meaning of Human Existence*, zegt de wereldberoemde bioloog Edward O. Wilson het onomwonden: de wetenschap kan niet zonder de geesteswetenschappen.' (regels 83-88)
In alinea 6: 'Het zijn de grote vragen van deze tijd – en de zogenoemde kenniseconomie zal er geen antwoord op geven. (…) De kennis in een kenniseconomie is louter technisch, er is geen plaats voor diepere beschouwing van de dilemma's die van alle kanten op ons afkomen.' (regels 105-117)

1p **3 C**
Met de ironische uitdrukking 'mensen die het weten kunnen' bedoelt de schrijver juist: mensen die er weinig van af weten. De schrijver bespot de bron, zonder dat hij argumenten geeft om te twijfelen aan de betrouwbaarheid ervan. Ook uit zijn samenvatting van het standpunt van die bron, 'een lachertje', blijkt enige spot.

1p **4** De kern van een goed antwoord:
(Dat is betreurenswaardig, want) Hawkings waarschuwing is terecht, maar die wordt hierdoor niet serieus genomen. / We moeten wel serieus omgaan met deze/genoemde problemen / met de problemen van de robotisering.
Je moet in een of meer volledige zinnen antwoorden en je mag niet meer dan 20 woorden gebruiken.
Hawking is een natuur- en wiskundige (zie regel 27). Hij waarschuwt terecht: 'in de toekomst zullen robots niet alleen ons werk overnemen, maar alles. Wanneer machines voor zichzelf gaan denken, kunnen ze de mens gemakkelijk overtroeven – en zelf nog weer intelligentere systemen ontwikkelen.' (regels 28-35) Maar met zijn idee over het koloniseren van andere planeten bedrijft hij geen wetenschap. Het is sciencefiction. Dat verzwakt zijn argument.

© ThiemeMeulenhoff

1p **5 A**
Zie regels 54-58: ‘Nieuwe technologie stelt ons voortdurend grote vragen. Geen technische vragen, maar ethische vragen. Wat is juist, wat is menselijk, wat is natuurlijk? Hoe ver mag je gaan?’

1p **6 D**
De overheid huldigt kennelijk het standpunt: ‘Uitzoeken wat het betekent mens te zijn, doe je maar in je vrije tijd.’ (regels 118-119)

1p **7 B**
Het doel van de schrijver blijkt onder meer uit de titel: ‘Meer filosofie!’ Hij wil de lezer overtuigen van het standpunt van Wilson, die hij aanhaalt in de alinea’s 5 en 7. Zie regels 83-88: ‘(…) de wetenschap kan niet zonder de geesteswetenschappen.’ En regels 131-134: ‘Het bestuderen van de relatie tussen de bètawetenschappen en de geesteswetenschappen zou de kern van alle onderwijs moeten zijn.’

TEKST 2 MINDER ECONOMIE, MEER FILOSOFIE

2p **8** De kern van een goed antwoord:
1 De universiteit is vernoemd naar een van de grootste Nederlandse filosofen. / De naam van de universiteit suggereert dat de bestuurders waarde hechten aan filosofen / aan filosofisch gedachtegoed. [1p]
2 Het is (daarom) opmerkelijk/wrang/ironisch dat (juist/zelfs) deze universiteit de faculteit filosofie wil opheffen. [1p]
Je moet in een of meer volledige zinnen antwoorden en je mag niet meer dan 40 woorden gebruiken.
Het gaat in deze vraag om de zin: ‘Nu wil de naamdrager van een van Nederlands grootste filosofen, de Erasmus Universiteit Rotterdam, de faculteit filosofie opheffen.’ (regels 25-28) Je moet uitleggen dat het wrang is dat uitgerekend deze universiteit de faculteit filosofie wil opheffen. Uit je antwoord moet een negatief oordeel blijken. Dat kan met allerlei uitdrukkingen. Je kunt het bijvoorbeeld ‘raar’ noemen, of ‘tegenstrijdig’, of ‘slecht’.

3p **9** In een goede samenvatting komen drie punten aan de orde:
1 Er wordt radicaal bezuinigd op de geesteswetenschappen. [1p]
2 De maatschappelijke waarde ervan wordt niet onderkend. / Deze zouden financieel/bedrijfseconomisch niet interessant zijn. / De bestuurders zijn bevangen door een bedrijfseconomisch fatalisme. [1p]
3 Deze ontwikkelingen zijn dramatisch. [1p]
Je moet in een of meer volledige zinnen antwoorden en je mag niet meer dan 30 woorden gebruiken.
Het beschreven verschijnsel wordt aan het begin van alinea 2 meteen genoemd: het ‘radicale snijden in de geesteswetenschappen’ (regels 11-12).
Op twee plaatsen wordt uitgelegd hoe het kan dat dit gebeurt. In de regels 17-24: ‘Dit proces gaat onverminderd door, zonder dat er wordt gedefinieerd welk maatschappelijk belang opleidingen hebben en zonder dat wordt bepaald welke opleidingen in ieder geval in Nederland aangeboden moeten worden.’ En in de regels 45-51: ‘Universiteitsbestuurders en Haagse beleidsmakers zijn bevangen door bedrijfseconomisch fatalisme: als er geen studenten meer zijn of als het niet direct interessant is voor het bedrijfsleven, (…) dan sluiten we de deuren.’
Het standpunt in alinea 4: ‘Deze ontwikkelingen zijn dramatisch.’ (regels 44-45)

© ThiemeMeulenhoff

1p **10** De kern van een goed antwoord:
Bedrijfseconomische/Financiële overwegingen hebben tegenwoordig de overhand, terwijl het maatschappelijke belang niet (meer) wordt onderkend.
Je moet in een of meer volledige zinnen antwoorden en je mag niet meer dan 20 woorden gebruiken.
In zijn algemeenheid betekent de uitdrukking: er wordt wel rekening gehouden met wat iets kost, maar niet met wat het eigenlijk waard is. De vraag is: wat betekent de uitdrukking in deze tekst?
In de regels 61-66 lees je: ‘Sommige opleidingen hebben maatschappelijke opbrengsten – zowel financieel als niet-financieel – die groter zijn dan de private. Economen spreken dan van positieve externe effecten.’ De eigenlijke waarde van die opleidingen bestaat dus uit wat ze voor de maatschappij betekenen.
Bij het subsidiëren van die opleidingen wordt geen rekening gehouden met hun maatschappelijke betekenis: ‘Te veel studenten stromen dankzij riante overheidssubsidies in in opleidingen met kleine externe effecten. En dat terwijl studies met grote externe effecten dreigen te verdwijnen door een gebrek aan publiek geld.’ (regels 136-142)

3p **11** De kern van een goed antwoord:
1 Universiteiten vervullen een cruciale functie bij de instandhouding van ons culturele erfgoed. [1p]
2 Universiteiten verzorgen ‘Bildung’ / intellectuele vorming. / Intellectueel gevormden kunnen beter omgaan met snelle veranderingen in de samenleving en de economie. [1p]
3 Er zijn (met name bij politieke instabiliteit) hoger opgeleiden nodig die vreemde talen spreken en de bijbehorende samenlevingen en culturen begrijpen. [1p]
Je moet in een of meer volledige zinnen antwoorden.
Voor het eerste argument kun je de regels 67-69 citeren. Je kunt natuurlijk ook een eigen formulering gebruiken.
Het tweede argument wordt aangekondigd met het signaalwoord ‘bovendien’: ‘De maatschappelijke welvaart omvat bovendien meer dan alleen financieel gewin. Er vindt ook “Bildung” plaats in de universiteiten.’ (regels 79-82)
Je mag geen voorbeelden gebruiken. Dus je moet het niet hebben over de classici en historici die worden genoemd in regel 86. Maar in algemene zin kun je hier wel zeggen dat intellectueel gevormden ‘beter met snelle veranderingen in samenleving en economie kunnen omgaan’. (regels 89-91)
Het derde argument kun je, zonder voorbeelden over te nemen, ontlenen aan de regels 92-100: ‘De veiligheidsdiensten, het leger, de journalistiek, het diplomatenkorps, de internationale beleidsmakers en het bedrijfsleven vragen om veel meer hoger opgeleiden die vreemde talen spreken en bijbehorende samenlevingen en culturen begrijpen nu de politieke instabiliteit toeneemt in veel landen.’

1p **12 A**
Zie regels 61-66: ‘Sommige opleidingen hebben maatschappelijke opbrengsten – zowel financieel als niet-financieel – die groter zijn dan de private. Economen spreken dan van positieve externe effecten.’ Volgens de uitspraak die in de vraag wordt geciteerd, geldt voor opleidingen als economie, recht en psychologie het omgekeerde. Daar zijn de positieve externe effecten niet aannemelijk. Met andere woorden: daar zijn de private opbrengsten groter dan de maatschappelijke.

© ThiemeMeulenhoff

1p **13 D**
Samenvatting: ‘Het Nederlandse onderwijsbeleid is inmiddels doordesemd van cynisme: men kent overal de prijs, maar nergens meer de waarde van.’ (regels 149-152)
Gevolgtrekking: ‘Als er niets gebeurt, dreigen de geesteswetenschappen in een doordenderend proces van consolidatie te worden vermalen. Dan wordt onze kennisinfrastructuur uitgehold, ons cultureel erfgoed verkwanseld en taant de toekomstige kwaliteit van wetenschap, overheid, diplomatie, politiek en media.’ (regels 153-161)
Advies: ‘Verminder daarom de overmatige subsidies op opleidingen die het makkelijk redden op de markt. En stop met het sluiten van opleidingen die het niet redden, maar wel evidente maatschappelijke meerwaarde hebben.’ (regels 162-168)

2p **14 C**
Let voor de hoofdgedachte altijd op het begin en het einde van de tekst. In de eerste alinea lees je al: ‘De overheid mag opleidingen met een laag privaat rendement, maar hoog maatschappelijk rendement niet laten uitsterven.’ (regels 7-10)
En in de laatste alinea: ‘Als er niets gebeurt, dreigen de geesteswetenschappen in een doordenderend proces van consolidatie te worden vermalen. Dan wordt onze kennisinfrastructuur uitgehold, ons cultureel erfgoed verkwanseld en taant de toekomstige kwaliteit van wetenschap, overheid, diplomatie, politiek en media.’ (regels 153-161)

TEKST 3 FILOSOOF, GA NAAR DELFT!

1p **15 A**
De actualiteit waarmee de schrijfster de aandacht trekt: ‘(…) de faculteit geesteswetenschappen van de Universiteit van Amsterdam gaat reorganiseren en de faculteit filosofie van de Erasmus Universiteit moet sluiten.’ (regels 1-6)

1p **16 D**
Als voorbeelden van ‘opiniemakend Nederland’ (regels 19-20) haalt de schrijfster Bas Heijne en Floor Rusman aan: ‘Bas Heijne schrijft dat de zogenoemde kenniseconomie op de grote vragen van onze tijd geen antwoord heeft. Ook Floor Rusman ziet dat als een probleem: vooral de opkomst van de robots plaatst ons voor grote vraagstukken, die uiteraard niet kunnen worden opgelost door ingenieurs. (…) Daar hebben we geesteswetenschappers voor nodig!’ (regels 23-35)

4p **17** Vier van de volgende zes argumenten:
1 De geesteswetenschappen hebben (veel) meer studenten dan de bètastudies. / Er zijn (nog steeds) veel studenten geesteswetenschappen.
2 Het idee dat technologen/ingenieurs niet zelf zouden kunnen nadenken over de maatschappelijke implicatie van hun onderzoek/uitvindingen klopt niet. / Bèta’s kunnen zelf ook (over grote vragen) nadenken.
3 Er zijn nog zeven andere opleidingen filosofie binnen een straal van 100 kilometer rond Rotterdam. / Er zijn genoeg andere plaatsen in Nederland waar je filosofie kunt studeren.
4 Door de sluiting van faculteiten filosofie wordt men gedwongen over de grenzen van het eigen vakgebied heen te kijken en samen te werken / ontstaat een brede bachelor. / Door bezuinigingen bij de geesteswetenschappen vervagen de grenzen tussen opleidingen.
5 Als iets vergelijkbaars gebeurt in de bètafaculteit, wordt ook niet beweerd dat dat leidt tot de ondergang van de kenniseconomie.
6 Je kunt in Rotterdam (waarschijnlijk) nog (steeds) filosofie studeren.

© ThiemeMeulenhoff

Per juist argument: 1p (tot een maximum van 4p).
Je moet in een of meer volledige zinnen antwoorden.
Argument 1: ‘(…) in ons resultaatgerichte, koelbloedige, materiële onderwijssysteem studeren er nog altijd vier keer zoveel studenten geschiedenis als natuurkunde. Filosofie heeft nog altijd meer studenten dan wiskunde. Voor elke chemicus staan er nog altijd tien geschiedkundigen en twee filosofen in de rij om alle nieuwe technologie in de juiste context te plaatsen. De geesteswetenschappers zijn niet bepaald op aan het raken.’ (regels 45-59)
Argument 2: ‘Ingenieurs (…) denken zelf ook na. Scheikundigen beginnen zelf bedrijfjes. Wiskundigen starten zelf *YouTube*-kanalen, biochemici nemen zelf regelmatig beslissingen of iets ethisch verantwoord is of niet. En natuurkundigen bedenken zelf wat hun bevindingen over de relativiteit van energie, tijd en materie betekenen voor de fundamentele vragen over het bestaan.’ (regels 106-116)
Argument 3: ‘Binnen een straal van honderd kilometer rond Rotterdam vind je zeven (!) andere opleidingen filosofie.’ (regels 12-15) De schrijfster noemt deze zeven opleidingen in de buurt van Rotterdam als voorbeeld. Je kunt het ook algemener formuleren: er zijn voldoende opleidingen filosofie in Nederland.
Argument 4: ‘Dan moet je de bezuinigingen bij geesteswetenschappen toejuichen, omdat de grenzen tussen studies erdoor vervagen en er in Amsterdam misschien zelfs een brede bachelor ontstaat.’ (regels 130-136)
Argument 5: ‘Dat kleine groepje studenten dat nog scheikunde studeert in dit land is ook precies de reden dat de Vrije Universiteit, de Universiteit van Amsterdam, Universiteit Delft en Universiteit Leiden het besluit namen om de opleiding samen te organiseren. Niemand die “de ondergang van de kenniseconomie” voorspelde toen dat gebeurde.’ (regels 60-69)
Argument 6: ‘(…) de faculteit filosofie van de Erasmus Universiteit moet sluiten. Let wel, dat betekent niet dat er geen filosofie kan worden gestudeerd in Rotterdam. De studie filosofie wordt naar alle waarschijnlijkheid bij een andere faculteit gevoegd.’ (regels 1-11)

1p **18 D**
De eerste zin van alinea 4: ‘Het ergste intussen is dat het erop lijkt dat de meeste opiniemakers toch echt in academische hokjes denken, waarin alle opleidingen en alle onderwijsgroepen binnen de lijntjes van hun eigen vakje kleuren.’ (regels 70-75)
De schrijfster geeft in deze alinea een aantal voorbeelden van dit denken in hokjes, en ze laat zien hoe onzinnig dat is.

4p **19** Zeven van de volgende tien woorden of woordgroepen:
1 binnen de lijntjes van hun eigen vakje kleuren (regels 74-75)
2 ‘Grote Vragen’ (regel 78)
3 contactgestoorde (ingenieur) (regels 82-83)
4 (een aantal) oude koeien uit de sloot (trekt) (regels 86-87)
5 (de filosoof) aan de zijlijn (regels 87-88)
6 (vergeet ook) vooral (niet) (regel 90)
7 het eenzame eilandje (wijsbegeerte) (regel 98)
8 een leger (van communicatiewetenschappers) (regels 100-101)
9 Gelukkig (zijn er) (regels 101-102)
10 dus dat moet goed komen (regel 104)
Zeven woorden of woordgroepen goed: 4p. Zes goed: 3p. Vijf goed: 2p. Vier goed: 1p. Drie of minder goed: 0p.
De schrijfster drukt zich graag ironisch uit. In haar typering van de columns van Rusman en Heijne noemt ze ingenieurs bijvoorbeeld contactgestoord. Zijzelf meent natuurlijk niet dat ingenieurs in het algemeen contactgestoord zijn.
Je hebt bij deze vraag dan ook veel mogelijkheden. Je moet woorden of woordgroepen uit de tekst noemen. Citeer die dus letterlijk. Bij de tweede mogelijkheid, ‘Grote Vragen’, zijn de aanhalingstekens niet verplicht maar de hoofdletters wel.

© ThiemeMeulenhoff

2p **20** De kern van een goede samenvatting:

1 Bètawetenschappers denken zelf ook na / kijken allang over de grenzen van de eigen studie heen / denken niet meer in academische hokjes. [1p]

2 Het wordt hoog tijd dat ook de geesteswetenschappers deze grenzen opheffen / van hun eilandje afkomen / dat er een brede bachelor ontstaat / dat geesteswetenschappers hun licht opsteken bij bètawetenschappers. [1p]

Je moet de alinea in een of meer volledige zinnen samenvatten en je mag niet meer dan 30 woorden gebruiken.

Een goede samenvatting bestaat uit twee onderdelen.

In het begin van alinea 5 staat de belangrijke zin: 'Ingenieurs (…) denken zelf ook na.' (regels 106-107) In het vervolg van de alinea (tot regel 124) werkt de schrijfster dat uit met voorbeelden. Je kunt dit punt op verschillende manieren onder woorden brengen.

Vervolgens trekt de schrijfster een conclusie: 'Dan moet je de bezuinigingen bij geesteswetenschappen toejuichen, omdat de grenzen tussen studies erdoor vervagen en er in Amsterdam misschien zelfs een brede bachelor ontstaat.' (regels 130-136)

Het gaat bij dit tweede punt om de opheffing van de grenzen, anders gezegd om het ontstaan van een brede bachelor. Alleen 'Bezuinigingen moeten toegejuicht worden' is niet goed, want dat maakt niet duidelijk waarom dat zo zou zijn.

OVERKOEPELENDE VRAGEN BIJ TEKST 1, 2 EN 3

3p **21** De kern van een goed antwoord:

1 tekst 1: Geesteswetenschappen zijn nodig om antwoord te geven op de grote/ethische vragen van deze tijd / om uit te zoeken wat menselijk en wat natuurlijk is / om uit te zoeken wat het betekent mens te zijn. [1p]

2 tekst 2: Geesteswetenschappen zijn nodig om kennis te behouden en te ontwikkelen die niet onmiddellijk in klinkend privaat rendement kan worden omgezet / om ons culturele erfgoed te behouden / om te zorgen voor maatschappelijke opbrengsten (zowel financieel als niet-financieel) die groter zijn dan private / om 'Bildung' te verzorgen / om te zorgen voor positieve externe effecten. [1p]

3 tekst 3: De rol van de geesteswetenschappen is veel minder groot dan opiniemakers en columnisten willen doen geloven. / De (traditionele) rol van de geesteswetenschappen is overgenomen door wetenschappers uit andere disciplines. [1p]

Je moet in een of meer volledige zinnen antwoorden.

In alinea 5 van tekst 1 haalt de schrijver met instemming Edward O. Wilson aan. Die zegt: 'De humaniora zijn geen franje, geen geldverslindend en onnuttig vermaak (…).' (regels 88-93) Hij geeft voorbeelden van een aantal ethische vragen in onze tijd. In alinea 6 zegt de schrijver: 'Het zijn de grote vragen van deze tijd – en de zogenoemde kenniseconomie zal er geen antwoord op geven.' (regels 105-108) Hij bedoelt: daar hebben we de geesteswetenschappen voor nodig.

Je kunt de rol van de geesteswetenschappen volgens tekst 1 ook afleiden uit de sarcastische samenvatting in regels 118-119: 'Uitzoeken wat het betekent mens te zijn, doe je maar in je vrije tijd.' De schrijver wil daar juist mee zeggen: de geesteswetenschappen zijn wel nodig om dat uit te zoeken.

In tekst 2 worden de geesteswetenschappen getypeerd als 'opleidingen met een laag privaat rendement, maar hoog maatschappelijk rendement' (regels 7-9).

De rol van de geesteswetenschappen volgens tekst 2 kun je ook afleiden uit alinea 5: 'Universiteiten (…) bestaan niet uitsluitend om de arbeidsmarkt te bedienen, maar ook om kennis te behouden en te ontwikkelen die niet onmiddellijk in klinkend privaat rendement kan worden omgezet. Sommige opleidingen hebben maatschappelijke

© ThiemeMeulenhoff

opbrengsten – zowel financieel als niet-financieel – die groter zijn dan de private. Economen spreken dan van positieve externe effecten.' (regels 54-66)

Hoe de schrijfster van tekst 3 denkt over de rol van de geesteswetenschappen, blijkt het duidelijkst uit regels 106-116: 'Ingenieurs (…) denken zelf ook na. Scheikundigen beginnen zelf bedrijfjes. Wiskundigen starten zelf *YouTube*-kanalen, biochemici nemen zelf regelmatig beslissingen of iets ethisch verantwoord is of niet. En natuurkundigen bedenken zelf wat hun bevindingen over de relativiteit van energie, tijd en materie betekenen voor de fundamentele vragen over het bestaan.'

2p **22 1, 3, 5 en 6**

Vier thema's goed: 2p. Drie goed: 1p. Twee of minder goed: 0p.

In tekst 2 is sprake van externe effecten van opleidingen. Daarmee worden de maatschappelijke opbrengsten bedoeld (zie regels 61-66). Dit thema in tekst 3: 'Als je (…) wilt dat geesteswetenschappers en wijsgeren iets betekenen voor de maatschappij, dan had je die faculteit filosofie niet gisteren maar al tien jaar geleden moeten opheffen.' (regels 124-130)

Ook thema 3 (het belang van de geesteswetenschappen) speelt een rol in regels 124-130 van tekst 3: 'Als je (…) wilt dat geesteswetenschappers en wijsgeren iets betekenen voor de maatschappij (…).'

Thema 5 (het geringe aantal studenten bij opleidingen) in tekst 3: 'Filosofie heeft nog altijd meer studenten dan wiskunde. Voor elke chemicus staan er nog altijd tien geschiedkundigen en twee filosofen in de rij om alle nieuwe technologie in de juiste context te plaatsen. (…) Dat kleine groepje studenten dat nog scheikunde studeert in dit land is ook precies de reden dat de Vrije Universiteit, de Universiteit van Amsterdam, Universiteit Delft en Universiteit Leiden het besluit namen om de opleiding samen te organiseren.' (regels 52-67)

Thema 6 (het mogelijk verdwijnen van kleine opleidingen) in tekst 3: 'De studie filosofie wordt naar alle waarschijnlijkheid bij een andere faculteit gevoegd.' (regels 8-11)

1p **23 'De Erasmus Universiteit heft binnenkort de faculteit filosofie op, omdat te veel studenten filosofie als bijvak nemen en de universiteit daarvoor geen geld van de overheid krijgt.' (tekst 1, regels 122-127)**

'Uitzoeken wat het betekent mens te zijn, doe je maar in je vrije tijd'. (tekst 1, regels 118-119): 0p

De algemene ontwikkeling wordt hier gespecificeerd. In plaats van 'studies met grote externe effecten' die dreigen te verdwijnen door een gebrek aan publiek geld, gaat het hier om de faculteit filosofie van de Erasmus Universiteit. Die verdwijnt omdat de overheid er geen geld meer aan uitgeeft.

1p **24 '(Dan moet je) de bezuinigingen bij geesteswetenschappen toejuichen' (tekst 3, regels 130-132)**

of

'dan had je die faculteit filosofie niet gisteren, maar al tien jaar geleden moeten opheffen.' (tekst 3, regels 128-130)

Je moet een zinsgedeelte citeren, dus geen volledige zin.

De strekking van tekst 2: 'Als er niets gebeurt, dreigen de geesteswetenschappen in een doordenderend proces van consolidatie te worden vermalen. Dan wordt onze kennisinfrastructuur uitgehold, ons cultureel erfgoed verkwanseld en taant de toekomstige kwaliteit van wetenschap, overheid, diplomatie, politiek en media.' (regels 153-161)

© ThiemeMeulenhoff

5p **25** De kern van een goed antwoord:

	hoofdprobleem	veroorzaker van dit probleem	belangrijkste oplossing
tekst 2	1 **Opleidingen met een laag privaat, maar hoog maatschappelijk rendement sterven uit. / bedreiging van de geesteswetenschappen / Er wordt (radicaal) gesneden in de geesteswetenschappen.** [1p]	2 **de (Nederlandse) overheid / de universiteit / de bestuurders / de beleidsmakers** [1p]	3 **een andere soort financiering invoeren / Stop de financiering van studies die zichzelf kunnen bedruipen. / Stop met het sluiten van opleidingen die het zelf niet kunnen redden maar wel maatschappelijke meerwaarde hebben.** [1p]
tekst 3	het denken in academische hokjes	4 **opiniemakend Nederland / vertegenwoordigers van de geestes-wetenschappen / (de meeste) opiniemakers / columnisten** [1p]	5 **Geesteswetenschappers moeten buiten hun academische hokjes gaan denken / grenzen tussen studies laten vervagen / gaan kijken bij ingenieurs.** [1p]

1 en 2, het hoofdprobleem en de veroorzaker daarvan volgens tekst 2: 'Door intellectuele verdwazing over de rol die de overheid moet spelen bij de financiering van het hoger onderwijs, wordt een slachting aangericht op de universiteiten, met name bij de geesteswetenschappen. De overheid mag opleidingen met een laag privaat rendement, maar hoog maatschappelijk rendement niet laten uitsterven.' (regels 1-10) Of: '(…) studies met grote externe effecten dreigen te verdwijnen door een gebrek aan publiek geld.' (regels 139-142)
3, de belangrijkste oplossing volgens tekst 2: 'Verminder daarom de overmatige subsidies op opleidingen die het makkelijk redden op de markt. En stop met het sluiten van opleidingen die het niet redden, maar wel evidente maatschappelijke meerwaarde hebben.' (regels 162-168)
4, de veroorzaker van het probleem volgens tekst 3: 'Het ergste intussen is dat het erop lijkt dat de meeste opiniemakers toch echt in academische hokjes denken, waarin alle opleidingen en alle onderwijsgroepen binnen de lijntjes van hun eigen vakje kleuren.' (regels 70-75)
5, de belangrijkste oplossing volgens tekst 3: 'Dan moet je de bezuinigingen bij geesteswetenschappen toejuichen, omdat de grenzen tussen studies erdoor vervagen (…). Maar eigenlijk moet je verder gaan dan dat. Gek voorstel, maar misschien moet je eens aan de geesteswetenschappers vragen om in de trein te stappen richting Delft, Twente, Eindhoven.' (regels 130-141)
Het gaat in deze vraag om hoofdproblemen, veroorzakers en oplossingen. Je moet je antwoorden daarom algemeen houden: je mag geen voorbeelden van opleidingen noemen.

© ThiemeMeulenhoff

TEKST 4 WAT IS SLIM?

1p **26 D**
De vraag in alinea 1: 'De vraag die me altijd is blijven prikkelen, is wat dan de rol van talent of capaciteiten is en wat die van gerichte training en opleiding is in iemands carrière?' (regels 9-13)
Het voorbeeld in alinea 2: 'Willem-Alexander kreeg de boodschap mee dat hij onze koning moest worden. Ik ken de gemeten intellectuele capaciteiten van Willem-Alexander op jonge leeftijd niet, maar vanuit een ander milieu was hij misschien een prima steigerbouwer geworden.' (regels 14-21)
De stelling in alinea 2: 'Training maakt brains.' (regels 31-32)

2p **27** De kern van een goed antwoord:
De houding/verwachting van docenten is cruciaal voor de ontwikkeling van hun leerlingen.
Je moet in een volledige zin antwoorden en je mag niet meer dan 15 woorden gebruiken.
Voor de hoofdgedachte van een tekst of een tekstgedeelte moet je altijd extra letten op de eerste zinnen. In dit geval zijn de regels 33-34 belangrijk: 'In het onderwijs hebben docenten een cruciale rol.'
Een goede formulering van de hoofdgedachte maakt duidelijk wat die rol cruciaal maakt: de houding of de verwachting van de docent. Let op regels 49-54: 'Als een docent, al is het onbewust, laat merken dat de capaciteiten van een leerling niet toereikend zijn, dan zal die leerling deze boodschap vertalen in een geringere inspanning.'
En die inspanning is juist van belang voor de ontwikkeling van de leerlingen: 'Dweck toont in haar onderzoek aan dat docenten die hiervan overtuigd zijn en deze overtuiging ook tegenover leerlingen uiten, deze leerlingen veel sterker motiveren tot inspanning dan docenten die ervan uitgaan dat talent bepalend is. De verschillen in prestaties van leerlingen als gevolg van deze andere overtuiging van een docent lopen op tot ruim 40 procent.' (regels 62-71)

2p **28** De kern van een goed antwoord:
1 Docenten zouden hun leerlingen veel moeten laten oefenen [1p]
2 en positieve verwachtingen over hen moeten uitspreken / en geen negatieve verwachtingen over hen moeten uitspreken. [1p]
Je moet in een of meer volledige zinnen antwoorden.
Uit het hersenonderzoek blijkt: 'De hersenen werken als een soort spier. Ze worden sterker door gerichte inspanning.' (regels 59-61) Volgens Dweck is het van belang dat docenten hiervan overtuigd zijn: 'Dweck toont in haar onderzoek aan dat docenten die hiervan overtuigd zijn en deze overtuiging ook tegenover leerlingen uiten, deze leerlingen veel sterker motiveren tot inspanning dan docenten die ervan uitgaan dat talent bepalend is.' (regels 62-68)
Daarom moeten docenten zorgen dat leerlingen zich gericht inspannen, ofwel: veel oefenen. En docenten moeten hun overtuiging uiten om de leerlingen te motiveren: 'Leerlingen moeten inzien dat gerichte oefening leidt tot prestatie (…).' (regels 72-75)

1p **29 B**
In het slot van de tekst lees je: 'Veel excellente leerlingen lopen het risico vast te lopen als ze blijven denken dat intelligentie een aangeboren gegeven is. Docenten (en ouders) die deze opvatting onbewust overdragen, staan die excellentie meer in de weg dan ze zich bewust zijn.' (regels 100-107) Er is dus een belangrijke rol weggelegd voor de docenten. Het ministerie zal ze daarvan moeten overtuigen.

© ThiemeMeulenhoff

2p **30** De kern van een goed antwoord:

	huidig inzicht	inzicht volgens Dweck
Je wordt excellent doordat	je slim bent	1 **je veel oefent / gerichte inspanning levert** [1p]
Intelligentie	bezit je vanaf je geboorte	2 **ontwikkel je door te oefenen / kun je ontwikkelen** [1p]

Voor 1 zie regels 72-73: 'Leerlingen moeten inzien dat gerichte oefening leidt tot prestatie.'
Voor 2 zie regels 59-61: 'De hersenen werken als een soort spier. Ze worden sterker door gerichte inspanning.'

2p **31** De kern van een goed antwoord:
1 Zoals Aphrodite het standbeeld van Pygmalion tot leven riep [1p]
2 zo moeten docenten het talent dat verscholen zit in leerlingen ontwikkelen/tot leven roepen. [1p]
of
1 De docent wordt vergeleken met Aphrodite (die een beeld tot leven riep) [1p]
2 (want) de docent kan het talent van de leerlingen tot leven roepen. [1p]
Je moet in een of meer volledige zinnen antwoorden en je mag niet meer dan 30 woorden gebruiken.
Pygmalion had een standbeeld gemaakt, en Aphrodite bracht het beeld tot leven. De schrijver vergelijkt de rol van docenten met die van Aphrodite. Hij doet dat om duidelijk te maken dat de prestaties van leerlingen niet in de eerste plaats voortkomen uit aangeboren intellectuele vermogens (zie regels 39-45). Leerlingen leveren vooral prestaties als ze tot inspanning worden gemotiveerd door de overtuiging en de houding van docenten (zie regels 62-71). De docent kan de verborgen capaciteiten van leerlingen als het ware tot leven roepen.

2p **32** De kern van een goed antwoord:
1 als hun omgeving tijdens hun schooltijd (expliciet) had laten merken dat hun capaciteiten toereikend waren [1p]
2 en zij destijds optimaal getraind hadden (om het gewenste doel te bereiken) / als zij hadden durven falen [1p]
Voor de eerste voorwaarde zie regels 81-85: 'Veel kinderen krijgen nog steeds van hun omgeving de impliciete boodschap dat hun vermogens beperkt zijn of dat leerstoornissen hen belemmeren.' Als ze de boodschap hadden gekregen dat hun vermogens niet beperkt zijn, hadden ze een betere opleiding kunnen volgen.
Voor de tweede voorwaarde zie regels 85-94: 'Kinderen met een hoog IQ hebben last van het label dat ze slim zijn (of zelfs hoogbegaafd). Doordat ze complimenten krijgen over hun slimheid gaan ze situaties uit de weg waarin ze kunnen falen. Ze vermijden uitdagingen, spelen op safe en doen ook geen ervaring op met teleurstellingen.' Daardoor werken ze niet zo hard als kinderen met minder talent. En ontwikkelen ze zich bijvoorbeeld niet tot jurist, bankier of leraar.

© ThiemeMeulenhoff

2p **33** Twee van de volgende drie parafrases:
1 Hoe word je slim/slimmer?
2 Wat kun je zelf doen om slimmer te worden?
3 Wat is verstandig om te doen?
Per juiste parafrase: 1p (tot een maximum van 2p).
Je moet in een of meer volledige zinnen antwoorden.
Je moet de vraag 'Wat is slim?' niet beantwoorden maar parafraseren. Dat kan in vraagvorm, maar je kunt bijvoorbeeld ook schrijven: 'De vraag is hoe je slimmer wordt.'

1p **34** De kern van een goed antwoord:
Beide visies (op talent) gaan ervan uit dat talent ontwikkelbaar is.
Je moet in een of meer volledige zinnen antwoorden.
De visie in tekstfragment 1: 'Het Nederlandse onderwijs helpt kinderen hun talenten te ontwikkelen.'
De visie in tekst 4: 'Harde werkers met minder talent winnen het daarom van talentrijke jongeren die faalangstig opereren.' (regels 94-97) Ofwel: door hard te werken kun je je talent ontwikkelen.

2p **35** De kern van een goed antwoord:
1 In tekstfragment 1 wordt bepleit dat het onderwijs zich meer gaat richten op talentvolle kinderen (in plaats van op leerlingen met achterstanden). [1p]
2 In tekst 4 gaat het om het bevorderen van talent bij alle leerlingen. [1p]
of
1 Volgens tekstfragment 1 geniet excellentie in toenemende mate aandacht. [1p]
2 Volgens tekst 4 wordt excellentie te weinig bevorderd / beseft men te weinig dat je excellentie kunt bevorderen. [1p]
Je moet in een of meer volledige zinnen antwoorden.
De visie in tekstfragment 1: 'Alle kinderen hebben talenten, maar een klein deel van de leerlingen heeft zo veel potentieel dat met de juiste stimulatie en oefening dit kind kan uitgroeien tot een waar toptalent. In het verleden ging de aandacht in het Nederlandse onderwijs vooral uit naar leerlingen met achterstanden. (…) Excellentie geniet de laatste jaren toenemende aandacht. (…) Niet alleen moet iedereen een bepaald basisniveau halen, maar die kinderen die over grote talenten beschikken, moeten de kans krijgen om werkelijk te kunnen excelleren.'
In tekst 4 gaat het niet om het bevorderen van de excellentie bij talentvolle leerlingen, maar om het bevorderen van het talent bij alle leerlingen. Bijvoorbeeld in regels 81-88: 'Veel kinderen krijgen nog steeds van hun omgeving de impliciete boodschap dat hun vermogens beperkt zijn of dat leerstoornissen hen belemmeren. Kinderen met een hoog IQ hebben last van het label dat ze slim zijn (of zelfs hoogbegaafd).' En in regels 98-107: 'Ons ministerie van Onderwijs wil excellentie stimuleren. Dan heeft het nog wel wat te doen. Veel excellente leerlingen lopen het risico vast te lopen als ze blijven denken dat intelligentie een aangeboren gegeven is. Docenten (en ouders) die deze opvatting onbewust overdragen, staan die excellentie meer in de weg dan ze zich bewust zijn.'

© ThiemeMeulenhoff

Examen 2018-II

Tekst 1

Leren is niet ‘dat zoeken we op’

(1) Afgelopen week presenteerde het Platform Onderwijs 2032 zijn eerste adviesnota, zo lees ik in deze krant. Als je het lijstje aanbevelingen doorleest, krijg je een ontmoedigend déjà-vugevoel. Opnieuw ‘meer aandacht voor persoonlijke en sociale ontwikkeling’. Minder feitenkennis (‘stampen’), maar meer gewiekstheid in het vinden van informatie. En het verplichte nummertje Engels vanaf de eerste klas. De waarde van dat laatste werd veelzeggend toegelicht door een tiener die werd geïnterviewd. “Op internet is alles in het Engels.” Dat dat apekool is, zal deze leerlinge waarschijnlijk nooit ontdekken. “Ik lees zelf ook nog alleen maar in het Engels”, dus het hale je de koekoek dat ze dan niets anders meer ziet – en van de weeromstuit gelooft dat er ook niets anders meer is. Ofwel: hoe de kennis van één wereldtaal geen blikverbreding, maar juist provincialisering betekent.

(2) Zo kun je nog een tijdje doorgaan met foeteren op de aanbevelingen van het Platform, maar één springt er opvallend uit. Nog levendig herinner ik mij hoe ik als student meewerkte aan een informatiseringsprogramma op een lagere school. Met een thematische catalogus op de schoolbibliotheek zouden de leerlingen de informatie die zij voor hun werkstukken nodig hadden, gemakkelijker kunnen achterhalen. “Uit het hoofd leren is niet meer van deze tijd”, zo legde de meester mij uit. “Nu gaat het erom de informatie te kunnen vinden die er al is.”

(3) Dat was zo’n veertig jaar geleden – en nu komt het Platform triomfantelijk tot dezelfde conclusie. Zeker, *iPads* en zelfs computers waren er toen nog niet, maar verder is er weinig veranderd. Dat zal door sommigen ongetwijfeld worden geweten aan het onverbeterlijke conservatisme van het onderwijs. Anderen zullen er wel op wijzen dat klachten over de teloorgang van parate kennis zo oud zijn als de wereld; zelfs Plato bezondigde zich er al aan.

(4) Maar dat is al net zo’n makkelijk weerwoord als de achteloze manier waarop de voorzitter van het Platform zich afmaakte van de tegenwerping dat computers op school helemaal niet zo succesvol zijn. ‘Technologische ontwikkelingen gaan zo snel ...’ – een cliché dat de gemeenplaatsen in het rapport naar de kroon steekt. Misschien is het daarom juist aan hén te wijten dat dergelijke verzuchtingen almaar weer opklinken, terwijl intussen de wal van de realiteit het schip keert van de onderwijskundige droom – al heeft die de afgelopen decennia toch nog heel wat schade weten te veroorzaken.

(5) Neem het voorbeeld dat de voorzitter aanvoert om parate kennis in het hoekje te zetten: “Schud jij de termijn van koning Willem III zo uit je mouw?” Nee, dat deed de interviewer niet – en ook ik zou het even moeten opzoeken. Maar de voorzitter weet ongetwijfeld zelf ook wel dat dat een flauwe truc is. Wat ik wél weet, is dat die regeringsperiode (‘termijn’) in de late negentiende eeuw lag. En dus niet in de middeleeuwen of ten tijde van Julius Caesar.

(6) Wie denkt dat iedereen deze globale kennis zomaar heeft, moet ik teleurstellen. Ik vrees dat menige scholier inmiddels een fikse gok zou moeten wagen bij de vraag of Karel V voor of na de Franse Revolutie leefde. Is dat belangrijk? Ja, dat is het. Wanneer hedendaagse filosofen vaststellen dat onze persoonlijke identiteit voornamelijk ligt in het (levens)verhaal dat wij over onszelf vertellen, geldt dat ook voor de collectieven waar we deel van uitmaken. Nederland, Europa of wat dan ook ís onze geschiedenis.

(7) De ‘thematische benadering’ van geschiedenis en aardrijkskunde die het Platform voorstelt, is in het onderwijs nu al in belangrijke mate verantwoordelijk voor de historische mist waarin leerlingen vaak rondddwalen. Wie alles wil weten van katoenhandel, vrouwenemancipatie of slavernij (op dat soort onderwerpen komen die thema’s vaak neer), weet niet wát hij weet wanneer hij de negentiende eeuw nauwelijks van de zestiende kan onderscheiden en zijn tablet moet trekken om erachter te komen wanneer de Tachtigjarige Oorlog ook weer was.

(8) Naslagwerken, elektronisch of niet, zijn heel nuttig om informatie te vinden waarvan je ontdekt dat je die niet hebt, maar ze zijn nutteloos om iets te ontdekken waarvan je niet op het idee komt dát het te ontdekken valt. En precies in dat laatste bestaat denkcreativiteit – niet alleen in de wetenschap, maar ook in de praktijk. Wie van Amsterdam naar Brussel rijdt, geen idee heeft van aardrijkskunde en zijn TomTom[1)] het navigatiewerk laat doen, zal nooit op het idee komen dat Antwerpen een leuke plek is om even een kop koffie te gaan drinken.

(9) Creativiteit en inventiviteit komen nooit op gang wanneer feitenkennis wordt teruggebracht tot de reflex ‘dat zoeken we op’. Dan blijft de wereld net zo klein als wanneer je denkt dat je met Engels het hele internet (dus de wereld) tot je beschikking hebt. Echt denkwerk kan het niet stellen zonder heel veel feitenkennis die – dat vergeet de ‘thematische aanpak’ meestal – eerst met moeite moet worden verworven. En ja, dat vereist veel tijd en soms hard werken. Niemand heeft gezegd dat leren altijd fun moet zijn.

(10) ‘Stampen’ dus, soms zit er eenvoudigweg niets anders op. Dat die vermaledijde discipline in een bepaalde fase van de groei ook nog andere deugden heeft, daar hebben we het later nog wel eens over.

naar: Ger Groot
uit: Trouw, 3 oktober 2015

Ger Groot (1954) is bijzonder hoogleraar ‘Filosofie en literatuur’ aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Groot is columnist en publiceert regelmatig in filosofische en literaire tijdschriften.

noot 1 *TomTom is een navigatiesysteem.*

Alinea 2 is te beschouwen als een uitwerking van een bepaalde zin uit alinea 1.

1p **1** Welke zin is dat?
A Opnieuw 'meer aandacht voor persoonlijke en sociale ontwikkeling'. (regels 6-8)
B Minder feitenkennis ('stampen'), maar meer gewiekstheid in het vinden van informatie. (regels 8-10)
C En het verplichte nummertje Engels vanaf de eerste klas. (regels 10-12)
D Dat dat apekool is, zal deze leerlinge waarschijnlijk nooit ontdekken. (regels 16-18)

"Misschien is het daarom juist aan hén te wijten dat dergelijke verzuchtingen almaar weer opklinken" (regels 64-66)

1p **2** Wie wordt bedoeld met 'hén', gelet op de tekst?
A conservatieve onderwijsmensen die gekant zijn tegen veranderingen
B mensen die weinig heil zien in het computergebruik op scholen
C onderwijsvernieuwers zoals de leden van het Platform Onderwijs 2032
D voorzitters van uiteenlopende besturen, zoals die van het Platform Onderwijs 2032

"… al heeft die de afgelopen decennia toch nog heel wat schade weten te veroorzaken." (regels 69-71)

1p **3** Wie of wat wordt bedoeld met 'die'?
A de onderwijskundige droom
B de teloorgang van parate kennis
C de voorzitter van Platform Onderwijs 2032
D de wal van de realiteit

"Neem het voorbeeld dat de voorzitter aanvoert om parate kennis in het hoekje te zetten: 'Schud jij de termijn van koning Willem III zo uit je mouw?'" (regels 72-76)

1p **4** Wat wil de voorzitter volgens tekst 1 met dit voorbeeld aantonen?
Hij wil laten zien dat
A de interviewer en anderen weinig historische kennis hebben.
B maar weinig mensen nog weten wanneer koning Willem III regeerde.
C vrijwel niemand dit soort kennis paraat heeft.
D zo'n vraag doorgaans alleen beantwoord kan worden met naslagwerken.

"Maar de voorzitter weet ongetwijfeld zelf ook wel dat dat een flauwe truc is." (regels 78-80)

1p **5** Waarom wordt het voorbeeld van de voorzitter een flauwe truc genoemd?
Het voorbeeld wordt een flauwe truc genoemd, omdat
A het flauw is om een vraag naar een klein historisch detail te stellen.
B het flauw is om het ontbreken van een antwoord op deze vraag als bewijs te gebruiken.
C het voor zich spreekt dat niemand het antwoord op deze vraag weet.
D vrijwel niemand het antwoord weet als zelfs de schrijver het flauwe antwoord niet weet.

Alinea 6 van tekst 1 bevat een redenering die uit twee delen bestaat. Van verschillende zinnen uit deze alinea kun je de functie binnen deze redenering aangeven.

3p **6** Neem de nummers 2 tot en met 5 uit het volgende schema over en noteer daar de juiste termen bij. Van de eerste zin is de functie al gegeven in het schema.
Kies uit: argument, conclusie, constatering, doelstelling, nuancering, ontkrachting, oorzaak, standpunt, tegenwerping en voorwaarde. Termen mogen meer dan eens gebruikt worden.

Eerste deel van de redenering:

Wie denkt dat iedereen deze globale kennis zomaar heeft, moet ik teleurstellen. (regels 85-87)	1 **standpunt**
Ik vrees dat menige scholier inmiddels een fikse gok zou moeten wagen bij de vraag of Karel V voor of na de Franse Revolutie leefde. (regels 87-91)	2

Tweede deel van de redenering:

Is dat belangrijk? Ja, dat is het. (regel 91)	3
Wanneer hedendaagse filosofen vaststellen dat onze persoonlijke identiteit voornamelijk ligt in het (levens)verhaal dat wij over onszelf vertellen, geldt dat ook voor de collectieven waar we deel van uitmaken. (regels 92-97)	4
Nederland, Europa of wat dan ook ís onze geschiedenis. (regels 98-99)	5

In alinea 7 wordt gesproken over "de historische mist waarin leerlingen vaak rondwalen" als gevolg van thematisch onderwijs. (regels 104-106)

1p **7** Welke van onderstaande uitspraken geeft het beste weer wat hiermee wordt bedoeld?
Leerlingen hebben geen zicht op de
A afhankelijkheden tussen diverse historische thema's.
B context waarin historische feiten moeten worden geplaatst.
C feiten over belangrijke historische personen zoals koningen.
D manier waarop historische feiten moeten worden opgezocht.
E thema's die werkelijk relevant zijn in de geschiedenis.

2p **8** Welke drie van onderstaande citaten zouden als ironisch kunnen worden opgevat?
1 Als je het lijstje aanbevelingen doorleest, krijg je een ontmoedigend déjà-vugevoel. (regels 4-6)
2 En het verplichte nummertje Engels vanaf de eerste klas. (regels 10-12)
3 De waarde van dat laatste werd veelzeggend toegelicht door een tiener die werd geïnterviewd. (regels 12-15)
4 Met een thematische catalogus op de schoolbibliotheek zouden de leerlingen de informatie die zij voor hun werkstukken nodig hadden, gemakkelijker kunnen achterhalen. (regels 32-37)
5 Dat was zo'n veertig jaar geleden – en nu komt het Platform triomfantelijk tot dezelfde conclusie. (regels 42-44)
6 Maar dat is al net zo'n makkelijk weerwoord als de achteloze manier waarop de voorzitter van het Platform zich afmaakte van de tegenwerping dat computers op school helemaal niet zo succesvol zijn. (regels 55-60)
7 'Technologische ontwikkelingen gaan zo snel …' – een cliché dat de gemeenplaatsen in het rapport naar de kroon steekt. (regels 60-63)

2p **9** Welke van onderstaande formuleringen geeft het beste de strekking van het tekstgedeelte van de alinea's 1 tot en met 8 van tekst 1 weer?
De aanbevelingen van het Platform Onderwijs 2032 zijn

A achterhaald, want veertig jaar geleden kwamen professionals al tot vergelijkbare inzichten over het onderwijs.
B nuttig, want parate kennis wordt door velen gezien als iets wat in deze tijd minder aandacht verdient dan individuele ontwikkeling.
C onverstandig, want leerlingen zullen een verengd wereldbeeld krijgen als de onderwijsvernieuwingen worden doorgevoerd.
D waardevol, want leren zal in de toekomst leuker worden als het onderwijs op deze manier wordt ingericht.

In alinea 5 tot en met 9 worden drie nadelen van de onderwijsvernieuwingsdrift genoemd in de vorm van een oorzaak- gevolgketen.

2p **10** Parafraseer deze keten in de vorm van drie zinnen volgens onderstaand schema:

(X) Leerlingen hebben geen parate kennis meer.

Daardoor (Y) .....

Daardoor (Z) .....

Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

2p **11** Vat het tekstgedeelte van alinea 1 tot en met 5 van tekst 1 samen in één of meer volledige zinnen.
Gebruik voor je antwoord niet meer dan 25 woorden.

1p **12** Vat het tekstgedeelte van alinea 6 tot en met 10 van tekst 1 samen in één of meer volledige zinnen.
Gebruik voor je antwoord niet meer dan 20 woorden.

Tekst 2

Beetje contrarevolutie kan geen kwaad

(1) Hoe deden we dat toch in 1980? Hoe kwamen we aan onze kennis en hoe communiceerden we met elkaar? De krant viel in de bus, de post bracht brieven, de telefoon stond op een vaste plaats en had een draad en vaak nog een draaischijf. Af en toe belde je met elkaar. Was het buiten de stad, dan wachtte je tot de avond als het goedkoper was. In de bibliotheek leende je boeken. Scripties, artikelen, romans tikte je met een doorslag[1)] op een schrijfmachine. Er werd gestencild en gefotokopieerd. Wilde je iets weten, dan zocht je het op in de *Winkler Prins Encyclopedie* die met gemak een hele boekenplank bezette. Had een studieboek een goed register, dan waagde je het weleens alleen de relevante passages op te zoeken. Tentamens en examens vroegen naar overzicht en inzicht in verbanden.

(2) Langzaam bouwde je aan een stevig reservoir parate en ingedaalde kennis op het gebied van je keuze. Zo beschreven klinkt het als taai en traag en tijdrovend. Toch levert dat systeem een robuustere basis op dan de ik-zoek-het-wel-op-kennis die nu tot de *21st century skills* behoort. Ik verslik me bijna in dat *'21st century skills'*. Alsof je zonder die *skills* een half mens of een hopeloos uitgerangeerde bejaarde bent.

(3) De digitale revolutie heeft alles veranderd. Ik ben er dankbaar voor. Sneller dan ooit kan ik vragen stellen en beantwoord krijgen. Een vage herinnering aan een zinsnede in een gedicht van pakweg P.C. Hooft levert binnen luttele seconden het hele gedicht op. (Maar ik had in ieder geval die zinsnede om de weg naar Hooft te vinden.) Een kort ritje op de elektronische snelweg brengt soms vele ongezochte verrassingen. De ene vondst leidt naar een andere interessante site, en zo sprokkel je allerlei onderscheiden en losse wetenswaardigheden bij elkaar. Wil je iets weten, je hoeft geen moeite te doen erachter te komen. Wil je iets niet weten, het komt toch binnen.

(4) Over de manier waarop we met elkaar communiceren hoef ik niet veel te zeggen. We staan permanent in contact. Iedereen weet dat er veel is gewonnen dankzij de digitale revolutie. Het is logisch dat in het onderwijs die revolutie doordringt en gestalte krijgt. Maar hoe? Daar geeft *Onderwijs 2032* het antwoord op. Zoals met alle onderwijsplannen zitten daar prima ideeën in. Het onderwijs moet meegaan met de tijd. Klassikaal, frontaal lesgeven, met de pen aantekeningen maken, hele lappen tekst uit je hoofd leren of jaartallen opdreunen: het zijn ietwat lachwekkende verschijnselen uit een ver verleden. Kinderen kunnen zich daar niet meer op concentreren. Er moet voorzien worden in de behoefte aan de kwikzilverachtige wendbaarheid van jonge geesten. Onderwijs moet aansluiten bij de belangstellingssfeer van de jongere en het is toch eigenlijk idioot dat je niet op verschillende niveaus examens kunt afleggen: havo voor wiskunde en gymnasium voor geschiedenis (voor zover dat vak dan nog bestaat en niet is opgegaan in een ruim bemeten alfa-

noot 1 doorslag: een kopie, gemaakt met behulp van carbonpapier

profiel). Daarbij moet grote nadruk liggen op teamwork en (sociale) vaardigheden. Ik begrijp dat. Het is Heel Belangrijk. Maar een ding begrijp ik niet. Als jongeren zich slechter kunnen concentreren, waarom hoeven ze dat dan niet meer te oefenen? Is lange en ingespannen concentratie soms slecht voor de mens? Heb je het niet echt nodig?

(5) In *Fahrenheit 451*, een film van François Truffaut naar een boek van Ray Bradbury, wordt een toekomstbeeld geschetst van een wereld waarin (bepaalde) boeken verboden zijn. Een groep dissidenten verzet zich daartegen. Ieder lid leert een belangrijk literair werk uit het hoofd(!) om het lampje van de beschaving brandende te houden. Ze stellen zich aan nieuwe leden voor met de titel van het werk dat ze beheren. Zo erg zal het misschien niet worden in 2032, maar ik houd mijn hart vast.

(6) Een goede roman vereist concentratie, driehonderd en meer bladzijden lang. De lezer moet een goed geheugen hebben. De opbrengst in kennis en ervaring en levensvreugde van een roman is moeilijk te meten, maar onderzoek wijst uit dat lezende kinderen empathischer zijn. Lezende volwassenen dus ook. Goed gelezen boeken zijn een rijke bron van kennis. Schrijven – ja, soms misschien wel met de hand op papier – doet kennis vaster hechten in het hoofd dan even swipen[2)] en scannen. Een beetje contrarevolutie kan geen kwaad.

naar: Nelleke Noordervliet
uit: Trouw, 10 oktober 2015

Nelleke Noordervliet (1945) is een Nederlandse schrijfster die meer dan 25 boeken op haar naam heeft en met regelmaat columns publiceert in verschillende dagbladen.

noot 2 swipen: met je vingers een veegbeweging maken op een aanraakscherm

Tekst 2 begint met een schets van hoe mensen in 1980 kennis vergaarden en met elkaar communiceerden.

1p **13** Waarvoor is deze schets met name bedoeld?
Deze schets is vooral bedoeld om aan te geven dat in vergelijking met nu de kwaliteit van kennisvergaring en communicatie vroeger
A kostbaarder en minder effectief was dan nu.
B langzamer was, maar het resultaat beter was dan nu.
C oppervlakkiger was dan nu, maar wel gedegen.
D primitiever was dan nu, maar meer sociale binding gaf.

"Ik verslik me bijna in dat '*21st century skills*'. Alsof je zonder die skills een half mens of een hopeloos uitgerangeerde bejaarde bent." (regels 31-35)

2p **14** Leg met behulp van gegevens uit tekst 2 uit waarom iemand die niet beschikt over '*21st century skills*' volgens sommigen gezien kan worden als een half mens of een hopeloos uitgerangeerde bejaarde, en volgens anderen juist niet.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 40 woorden.

"De ene vondst leidt naar een andere interessante site, en zo sprokkel je allerlei onderscheiden en losse wetenswaardigheden bij elkaar." (regels 47-51)

1p **15** Welke kritiek kan worden geleverd op het leren van losse wetenswaardigheden? Baseer je antwoord op alinea 1 en 2 van tekst 2.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

In alinea 1 tot en met 3 van tekst 2 worden kenmerken aangeduid die typerend zijn voor de kennisvergaring in 1980 en van de *21st century skills*.

3p **16** Citeer woorden of woordgroepen uit alinea 1 tot en met 3 van tekst 2 die bedoelde kenmerken aanduiden. Zorg ervoor dat de geciteerde woorden of woordgroepen paren vormen die betrekking hebben op de termen die in de linkerkolom van onderstaand schema staan.

	Kennisvergaring uit het begin van de jaren tachtig	***21st century skills***
Resultaat	1a	1b
Middelen	2a	2b
Tempo	3a	3b

In het tekstgedeelte van alinea 3 tot en met 5 van tekst 2 wordt gebruikgemaakt van een specifieke tekststructuur.

1p **17** Welke tekststructuur is dat?
een tekststructuur op basis van
A middel en doel
B oorzaak en gevolg
C probleem en oplossingen
D voor- en nadelen

In alinea 5 van tekst 2 wordt de film *Fahrenheit 451* besproken.

1p **18** Waarvan wordt met dit voorbeeld het belang onderstreept?
Dit voorbeeld onderstreept het belang van
A de ontwikkeling van de beschaving.
B literair werk als cultuuruiting.
C onderwijsvernieuwingen.
D uit het hoofd leren.

Tekst 2 kan in vier opeenvolgende delen worden onderverdeeld:
deel 1: Vroeger
deel 2: Nu
deel 3: Consequenties voor het onderwijs
deel 4: Slot

1p **19** Bij welke alinea begint deel 2 'Nu'?

1p **20** Bij welke alinea begint deel 3 'Consequenties voor het onderwijs'?

1p **21** Hoe kan de inhoud van het slot van tekst 2 het best worden getypeerd?
A als een bondige samenvatting van de tekst
B als een oproep voor een nieuwe manier van leren
C als het beargumenteerde standpunt van de auteur
D als voorspelbaar commentaar van iemand zonder *21st century skills*

2p **22** Hoe kan tekst 2 het beste worden gekenschetst?
Tekst 2 is te kenschetsen als een pleidooi
A tegen de op handen zijnde onderwijsontwikkelingen.
B tegen het gebruik van digitale middelen in het onderwijs.
C voor het behoud van het goede in het onderwijs.
D voor meer aandacht voor lezen en literatuur.

De titel van tekst 2 is 'Beetje contrarevolutie kan geen kwaad'.
1p **23** In welke alinea wordt de kiem gelegd voor de contrarevolutie die later aan de orde wordt gesteld?
A In alinea 3
B In alinea 4
C In alinea 5
D In alinea 6

tekstfragment 1

> Een nieuw kerncurriculum zou voor alle leerlingen moeten bestaan uit een vaste basis van kennis en vaardigheden van Nederlands, Engels, rekenen/wiskunde, digitale vaardigheden en burgerschap en kennis uit de domeinen Taal & Cultuur, Natuur & Technologie en Mens & Maatschappij. Daarnaast omvat het kerncurriculum ook vakoverstijgende vaardigheden: creëren, kritisch denken, probleemoplossend vermogen, leervaardigheden en samenwerken. De scholen bepalen hoe zij het onderwijs aanbieden, bijvoorbeeld in vakken of in themagericht onderwijs.
>
> *naar: www.onderwijs2032.nl*

Onderwijs2032 wil het curriculum in Nederland veranderen, zoals beschreven in tekstfragment 1.

2p **24** Citeer de twee zinnen of zinsgedeelten uit alinea 4 van tekst 2 die ingaan op het nieuwe kerncurriculum zoals dat wordt gepresenteerd in tekstfragment 1.

De titel van tekst 2 is "Beetje contrarevolutie kan geen kwaad".
2p **25** Wat houdt genoemde contrarevolutie in voor het onderwijs?
A meer aandacht voor lezen en schrijven zonder digitale middelen
B meer aandacht voor sociale en vakoverstijgende vaardigheden
C meer openstaan voor feitenkennis die zich per toeval aandient
D meer openstaan voor wat past bij de belangstelling van leerlingen

Overkoepelende vragen bij tekst 1 en 2

2p **26** Wat is het belangrijkste resultaat van goed onderwijs volgens tekst 1 en wat is het belangrijkste resultaat van goed onderwijs volgens tekst 2?

"Wat ik wél weet, is dat die regeringsperiode ('termijn') in de late negentiende eeuw lag. En dus niet in de middeleeuwen of ten tijde van Julius Caesar." (tekst 1, regels 80-84)
1p **27** Citeer de zin uit alinea 3 van tekst 2 waarin op soortgelijke wijze het nut van parate kennis wordt besproken.

In zowel tekst 1 als tekst 2 wordt gereageerd op ideeën van het *Platform Onderwijs 2032*.
4p **28** Noem zes ideeën die volgens tekst 1 en/of tekst 2 worden bepleit door *Platform Onderwijs 2032*. Nummer je antwoorden.

Tekst 3

Meertalig opvoeden, nog steeds een goed idee?

(1) In grote delen van Azië en Afrika zouden mensen een beetje moeten lachen om onze discussie over meertalig opvoeden. Het is daar vanzelfsprekend om meerdere talen te kennen. Als de moeder één kleine streektaal spreekt en de vader een andere, leren de kinderen beide. Ook al is het gezin eentalig, dan nog hebben de kinderen op zeker moment vaak een tweede taal nodig om zich verstaanbaar te kunnen maken in de grote stad een eindje verderop. En in veel Afrikaanse landen is de taal van onderwijs en bestuur nóg weer een andere. Het is al met al voor miljarden mensen vanzelfsprekend dat ze geregeld 'taalschakelen'. Ze doen dat moeiteloos en aan geestelijke verwarring lijden ze allerminst. Je zou zelfs kunnen zeggen dat eentaligheid een luxe is die alleen moedertaalsprekers van grote talen zich kunnen veroorloven.

(2) Hoewel: een luxe – is het niet eerder een handicap? Die indruk is de laatste tien, vijftien jaar zeker gewekt. Meertaligen, zo bleek uit meerdere onderzoeken aan verschillende universiteiten, verslaan de sprekers van één enkele taal op diverse fronten. Al op jeugdige leeftijd kunnen ze hun aandacht scherper focussen, hebben ze een krachtiger werkgeheugen en schakelen ze soepeler tussen twee lastige taken. Ook zouden meertalige kinderen jonger beginnen met lezen, creatiever zijn, makkelijker een andere taal leren en zich gemakkelijker kunnen verplaatsen in andere mensen. Oudere mensen hebben eveneens baat bij een tweede taal, zo ontdekten meerdere onderzoekers: als de ziekte van Alzheimer hun hersens aantast, openbaren de symptomen daarvan zich met een vertraging van wel vier jaar. Kennelijk kunnen de meertalige ouderen de geestelijke achteruitgang een tijdlang compenseren.

(3) Ook in Nederland hebben wetenschappers gekeken hoe meertaligen het er op diverse testen vanaf brengen. Elma Blom, taalkundige aan de Universiteit Utrecht, constateerde dat Turks én Nederlands sprekende kinderen van een jaar of zes beter scoorden op bepaalde geheugen- en aandachtstaakjes dan eentalige leeftijdsgenoten. "Ze moeten in hun dagelijks leven telkens de juiste taal bij de juiste persoon kiezen", zegt ze. "Ook moeten ze continu één taal spreken en één taal onderdrukken. Dat vergt veel van je hersens, en dus zou het hun hogere scores kunnen verklaren." Nienke Houtzager, verbonden aan de Rijksuniversiteit Groningen, onderzocht voor haar proefschrift juist ouderen. Proefpersonen die zowel Nederlands als Fries spraken, "bleken beter in staat om snel te schakelen tussen verschillende taken dan onze eentalige proefpersonen", zegt ze. "Dat is een aanwijzing voor een iets grotere geestelijke flexibiliteit." Omdat Nederlands en Fries niet zo sterk van elkaar verschillen, is het goed denkbaar dat Houtzagers bevindingen ook gelden voor sprekers van andere streektalen, zoals Limburgs en West-Vlaams.

(4) Al die opmerkelijke resultaten hebben de laatste jaren tot een stroom van nieuw onderzoek geleid. Maar wie op nog meer en sensationelere voordelen van meertaligheid

had gehoopt, kwam bedrogen uit.
Een niet onbelangrijk deel van het nieuwe onderzoek vond ... niets. Dat kan komen doordat de oude en nieuwe onderzoeken niet precies hetzelfde hebben gemeten. Doordat de proefpersonen uiteenlopende leeftijden hadden, getest werden op net iets andere taken, niet precies 'even tweetalig' waren, noem maar op.
Het zou ook kunnen dat de eerdere bevindingen toevalstreffers waren. Maar dat lijkt Blom onwaarschijnlijk, "want als je tweetaligen test in een situatie waarin ze maar één taal gebruiken, scoren ze slechter dan in een tweetalige situatie." Anders gezegd: als bij de meertaligen geen beroep wordt gedaan op hun twee talen, presteren ze relatief gezien slechter dan wanneer wel een beroep op hun tweetaligheid wordt gedaan.
(5) "De interessante vraag is daarom: onder welke voorwaarden levert meertaligheid een voordeel op?", zegt Blom. Bij wijze van antwoord vervolgt ze: "De grootste voordelen tref je aan in de fase dat de hersens zich ontwikkelen en ook weer wanneer ze achteruitgaan – bij jonge kinderen en ouderen dus. In andere levensfases is er weinig voordeel. Bij kinderen zie je de grootste voorsprong als ze ook bínnen het gezin twee talen spreken, want dan schakelen ze vaker. En uit onderzoek van een collega weet ik dat Friese kinderen vooral hoog scoren als hun Nederlands en Fries ongeveer even goed ontwikkeld zijn." Houtzager vult aan: "De oudere Friezen scoorden ook het hoogst op flexibiliteit als ze hun leven lang veel geswitcht hadden tussen beide talen."
(6) Of meertaligheid ook de symptomen van alzheimer inderdaad afremt, is voor Blom en Houtzager een open vraag. In 2013 werd, na een onderzoek onder honderden mensen in India, meertaligheid nog geroemd als het beste medicijn tegen dementie. Maar inmiddels laten zó veel andere, kwalitatief goede onderzoeken géén verband zien dat de beide deskundigen er hun geld niet meer op durven zetten. Terug naar de kernvraag: is meertalig opvoeden een aanrader? Het antwoord blijft 'ja'. Sowieso kan het geen kwaad: "We zijn er als mens op gebouwd", zoals Blom zegt. Daarnaast kunnen kinderen die een tweede taal beheersen per definitie met meer mensen communiceren, meer boeken lezen en websites raadplegen enzovoort. Bovendien zijn er toch wel sterke aanwijzingen dat hun jonge breintjes net wat meer kunnen. En het idee dat een tweetalige gemakkelijker een derde, vierde en volgende taal leert, staat ook nog steeds overeind. Onze verwachtingen mogen echter niet te hoog gespannen zijn.

naar: Gaston Dorren
uit: Onze Taal, 2016-1

Gaston Dorren is een journalist die vaak publiceert over taal en taalkunde.

In alinea 3 van tekst 3 wordt ingegaan op Nederlands onderzoek naar meertaligheid.
1p **29** Hoe verhouden de resultaten van Nederlands onderzoek zich volgens tekst 3 tot die van eerder onderzoek?
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

"Een niet onbelangrijk deel van het nieuwe onderzoek vond … niets." (regels 90-91)
2p **30** Welke twee mogelijke hoofdoorzaken worden in tekst 3 geopperd voor het uitblijven van onderzoeksresultaten?
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

"Het zou ook kunnen dat de eerdere bevindingen toevalstreffers waren. Maar dat lijkt Blom onwaarschijnlijk (…)" (regels 99-101)
2p **31** Leg uit waarom de eerdere bevindingen volgens tekst 3 geen toevalstreffers waren.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

In tekst 3 staan adviezen die aanstaande, meertalige ouders ter harte kunnen nemen als ze overwegen hun kind tweetalig op te voeden.
2p **32** Welke twee van onderstaande adviezen zijn in overeenstemming met de strekking van de tekst? Noteer de nummers.
1 Doe veel geheugenspelletjes met je kind.
2 Een opvoeding gericht op flexibiliteit zorgt voor een optimale hersenontwikkeling.
3 Leer je kind even goed Fries als Nederlands: dat bevordert het taalgevoel.
4 Leer je kind zo vroeg mogelijk lezen.
5 Leer je kind zo veel mogelijk talen, want dat is goed voor het jonge brein.
6 Stuur je kind naar het tweetalig voortgezet onderwijs voor het hoogste rendement.
7 Zet als ouderpaar je meertaligheid in om je kind een voorsprong te geven.
8 Zorg ervoor dat je kind zo veel mogelijk kan taalschakelen.

"We zijn er als mens op gebouwd" (regels 147-148)
1p **33** Citeer de zin of het zinsgedeelte uit alinea 5 van tekst 3 waarmee deze verklaring steviger kan worden onderbouwd.

In alinea 6 van tekst 3 wordt een aantal argumenten opgesomd die gebruikt kunnen worden om aan te tonen dat meertalig opvoeden een goed idee is. In alinea 1 van tekst 3 wordt gemeld om welke reden er niets tegen meertalig opvoeden is.
1p **34** Wat is van de in alinea 1 gemelde reden het kernwoord?

tekstfragment 2

(1) Talen zijn zo besmettelijk als de pest. Er hoeft maar dít te gebeuren of je loopt er een op. (…)
(2) Een enkeling is van nature immuun, maar ben je een beetje vatbaar voor talen, dan heb je om de haverklap iets onder de leden, en met elke nieuwe taal wordt het risico op een volgende groter. Helemaal genezen doet het nooit meer: zelfs tientallen jaren later herken je nog woorden, je snapt kleine zinnetjes en af en toe zeg je zelf iets. Meertaligheid, zwijg me ervan. Ik loop er al sinds mijn jeugd mee rond. (…)
(3) Heeft meertaligheid dan helemaal geen voordelen? Jawel, een enkele keer ben ik er blij mee. Als ik gemakkelijk mijn weg vind, vragen stel en bestellingen plaats in een van de vele tientallen landen waar ik dat kan. Als ik een boek lees dat niet in Nederlandse of Engelse vertaling beschikbaar is (en daar zijn er verbazend veel van), zodat ik de wereld vanuit een ander perspectief ga zien.

naar: Gaston Dorren
uit: Levende Talen Magazine 2015-7l

De schrijver van tekst 3 en van tekstfragment 2 is dezelfde persoon.
2p **35** Welke twee voordelen met betrekking tot meertaligheid komen in zowel het tekstfragment als alinea 6 van tekst 3 naar voren?

In alinea 4 van tekst 3 wordt het resultaat van een "niet onbelangrijk deel van het nieuwe onderzoek" besproken. (regels 90-91)

1p **36** Welk advies is op zijn plaats waar het verder onderzoek naar meertaligheid betreft?
Verder onderzoek
A is overbodig, want het voegt niets toe aan wat al bekend is over meertaligheid.
B moet de condities waaronder meertaligheid effect heeft blootleggen.
C moet gebruikmaken van precies dezelfde taken en proefpersonen.
D moet zowel voor- als nadelen van meertaligheid belichten.

Tekst 4

Nee, dames, dít onderzoek vereist talent!

(1) Vrouwen zijn ondervertegenwoordigd in de wetenschap, maar in sommige wetenschapsgebieden zijn ze meer ondervertegenwoordigd dan in andere. In de Verenigde Staten is het aandeel vrouwen dat recent in moleculaire biologie en neurowetenschappen promoveert bijvoorbeeld ruim twee keer zo groot als in natuurkunde en computerwetenschappen (daar is het nog geen 20 procent). Ook in de sociale en geesteswetenschappen zijn grote verschillen tussen vakgebieden: het aandeel vrouwen onder de recent gepromoveerden in psychologie en kunstgeschiedenis is ruim twee keer zo groot als dat in economie en filosofie (nog geen 35 procent). In Nederland bestaan grofweg vergelijkbare verschillen.
(2) Vrouwen zijn vooral ondervertegenwoordigd in vakgebieden waar wetenschappers zelf denken dat die aangeboren talent vereisen. Dat laten Amerikaanse onderzoekers deze week zien in het wetenschappelijke tijdschrift *Science*. Ze vroegen ruim 1.800 wetenschappers (van promovendus tot hoogleraar) uit 30 disciplines hoe ze over hun vakgebied dachten en hoe anderen in het vakgebied erover dachten. Ze vroegen niet alleen in hoeverre er een speciale vaardigheid voor nodig is die niet aangeleerd kan worden, maar ook hoeveel uur per week mensen gemiddeld in hun vakgebied werkten en in hoeverre het werk systematisch of empathisch denken vereist. Het stereotiepe idee is dat vrouwen minder uren willen of kunnen werken en dat ze niet systematisch en wel empathisch denken. De antwoorden op die laatste vragen in het onderzoek hingen niet samen met een ondervertegenwoordiging van vrouwen.
(3) En het is ook niet zo dat vrouwen afvielen omdat alleen de beste kandidaat-promovendi werden aangenomen en dat dat vaker mannen waren. Naarmate vakgebieden selectiever waren, naarmate ze dus een kleiner percentage aannamen van de kandidaten die zich aanmeldden, waren er eerder méér vrouwen.
(4) De wetenschappers kunnen door de gekozen onderzoeksopzet geen oorzakelijk verband aantonen. Maar ze denken dat de ondervertegenwoordiging van vrouwen in sommige vakgebieden in elk geval deels komt door het stereotiepe idee dat vrouwen niet het mysterieuze 'talent' bezitten dat in die disciplines nodig is. "Een stereotiep beeld, want er is geen bewijs dat er zulke verschillen tussen de disciplines zijn", zegt Naomi Ellemers, hoogleraar sociale en organisatiepsychologie te Leiden.

Volgens haar is ook een andere, vrij banale verklaring mogelijk: "Het onderzoek laat ook zien dat bij de disciplines waar 'talent' zo belangrijk wordt gevonden, vrouwen überhaupt niet welkom zijn en niet geschikt worden geacht. Maar dat is niet erg politiek correct om te zeggen. Misschien gaat het hier dus wel gewoon om een rationalisatie van het onderbuikgevoel 'we moeten ze niet'. En dat dit soort stereotiepe verwachtingen leidt tot uitsluiting en dat vrouwen ook zelf minder graag en goed in die gebieden werken, was al bekend".
(5) Om te veranderen dat vrouwen gediscrimineerd worden in de wetenschap, moet duidelijk zijn dát het gebeurt. Maar berichten over onderzoek naar seksisme lokken ook seksistische reacties uit. Vooral mannen ontkennen of rechtvaardigen seksediscriminatie of maken seksistische opmerkingen. Veel vrouwen erkennen wel dat seksediscriminatie bestaat.

naar: Ellen de Bruin
uit: NRC Handelsblad, 16 januari 2015

Ellen de Bruin is wetenschapsredacteur bij NRC Handelsblad en nrc.next. Ze schrijft regelmatig over psychologie en menselijk gedrag.

1p **37** Voor welke wetenschappelijke studies is het volgens het beschreven onderzoek noodzakelijk over aangeboren talent te beschikken, blijkens alinea 1 en 2 van tekst 4?

"Vrouwen zijn ondervertegenwoordigd in de wetenschap, maar in sommige wetenschapsgebieden zijn ze meer ondervertegenwoordigd dan in andere." (regels 1-5).

In tekst 4 wordt een groot aantal veronderstelde oorzaken voor deze ondervertegenwoordiging van vrouwen in de wetenschap aan de orde gesteld.

3p **38** Noem vijf van deze mogelijke oorzaken.

In alinea 4 en 5 van tekst 4 komt een zichzelf bevestigend mechanisme aan de orde.

2p **39** Beschrijf dit mechanisme. Maak daarbij gebruik van onderstaand schema.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

In sommige wetenschappelijke disciplines zijn mannen sterk oververtegenwoordigd.
Vooral in die disciplines …
Daardoor …

1p **40** Citeer de zin waaruit je zou kunnen opmaken dat vrouwen in sommige disciplines beter presteren dan mannen.

Vrouwen zijn ondervertegenwoordigd in bepaalde delen van de wetenschap.

2p **41** Wat is blijkens tekst 4 daarvan de belangrijkste oorzaak?
Dat komt met name
A door een oorzaak die niet precies door wetenschappelijk onderzoek te duiden valt.
B doordat mannen in bepaalde disciplines waarschijnlijk geen vrouwelijke collega's willen hebben.
C doordat onderzoek naar seksisme in de wetenschap daar ook weer seksistische reacties uitlokt.
D doordat vrouwen minder uren willen of kunnen werken en niet systematisch maar wel empathisch denken.
E doordat vrouwen niet het mysterieuze 'talent' bezitten dat in bepaalde disciplines nodig is.

Uitwerkingen bij examen 2018-II

TEKST 1 LEREN IS NIET 'DAT ZOEKEN WE OP'

1p **1 B**
Alinea 2 gaat over het informatiseringsprogramma waar de schrijver als student aan meewerkte: '"Uit het hoofd leren is niet meer van deze tijd", zo legde de meester mij uit. "Nu gaat het erom de informatie te kunnen vinden die er al is."' (regels 37-41) Dat is een uitwerking van de zin in alinea 1 over 'minder feitenkennis' en 'gewiekstheid in het vinden van informatie'.

1p **2 C**
Het woordje 'hén' kan in deze tekst maar naar twee groepen verwijzen. Ten eerste naar de mensen die worden genoemd in de regels 47-50: 'Dat zal door sommigen ongetwijfeld worden geweten aan het onverbeterlijke conservatisme van het onderwijs.' En ten tweede naar de mensen die worden genoemd in de regels 50-54: 'Anderen zullen er wel op wijzen dat klachten over de teloorgang van parate kennis zo oud zijn als de wereld (…).'
Het verwijst dus naar degenen die vinden dat de vernieuwingen in het onderwijs niet snel genoeg gaan en degenen die de klacht over de teloorgang van parate kennis niet serieus nemen. Met andere woorden: onderwijsvernieuwers die de ideeën van het Platform aanhangen.

1p **3 A**
Om te zien waar 'die' naar verwijst, moet je de hele zin lezen: 'Misschien is het daarom juist aan hén te wijten dat dergelijke verzuchtingen almaar weer opklinken, terwijl intussen de wal van de realiteit het schip keert van de onderwijskundige droom – al heeft die de afgelopen decennia toch nog heel wat schade weten te veroorzaken.' (regels 64-71).
Dat houdt in: de onderwijskundige droom loopt nu stuk op de realiteit, maar in de afgelopen decennia heeft die droom nog wel veel schade veroorzaakt.

1p **4 C**
of
D
De voorzitter stelt de vraag 'om parate kennis in het hoekje te zetten' (regels 73-74). Het antwoord van de schrijver: '(…) ook ik zou het even moeten opzoeken.' (regels 76-78)
Parate kennis voldoet dus niet bij dit soort vragen. Ofwel: voor het antwoord heb je naslagwerken nodig.

1p **5 B**
De schrijver weet wel 'dat die regeringsperiode ("termijn") in de late negentiende eeuw lag' (regels 80-82). Met zijn vraag kan de voorzitter niet aantonen dat parate kennis geen waarde heeft. Flauw dat hij de vraag daarvoor gebruikt.

© ThiemeMeulenhoff

3p **6 2 argument**
3 standpunt
4 argument
5 argument
Vier functies goed: 3p. Drie goed: 2p. Twee goed: 1p. Minder dan twee goed: 0p.
2 Menige scholier zou het antwoord op de vraag alleen maar kunnen gokken. Dus niet iedereen heeft 'deze globale kennis' paraat. Een argument ter onderbouwing van het standpunt.
3 In regel 91 zegt de schrijver: het is belangrijk globaal te weten wanneer Karel V leefde. Een standpunt.
4 In de regels 92-97 geeft de schrijver een argument waarom het belangrijk is: het verhaal van de gezamenlijke geschiedenis bepaalt onze collectieve identiteit.
5 Onze gezamenlijke geschiedenis bestaat uit de geschiedenis van Nederland en Europa. Een argument waarom die geschiedenis belangrijk is voor ons.

1p **7 B**
Wie alles wil weten over een bepaald thema, stelt de schrijver, 'weet niet wát hij weet wanneer hij de negentiende eeuw nauwelijks van de zestiende kan onderscheiden en zijn tablet moet trekken om erachter te komen wanneer de Tachtigjarige Oorlog ook weer was.' (regels 110-115).
Dat wil zeggen: als je allerlei feiten over een bepaald onderwerp kent maar geen begrip hebt van de geschiedenis, dan heb je niet veel aan die kennis.

2p **8 (citaten) 2, 3 en 5**
Drie citaten goed: 2p. Twee goed: 1p. Minder dan twee goed: 0p.
Citaat 2: De schrijver typeert de verplichte lessen Engels als 'het verplichte nummertje Engels'. Met deze formulering doet hij lacherig over iets wat veel mensen als nuttig ervaren.
Citaat 3: Wat is de waarde van de verplichte lessen Engels? Als de schrijver het heeft over een veelzeggende toelichting door een tiener, is dat met spot. De waarde van die lessen kan niet door tieners worden 'toegelicht'.
Citaat 5: De schrijver vindt natuurlijk niet echt dat het Platform 'triomfantelijk' kan zijn over een conclusie die veertig jaar geleden al werd getrokken door een schoolmeester. Hij drijft de spot met het Platform, waar hij geen hoge pet van opheeft.

2p **9 C**
De schrijver levert kritiek op de aanbevelingen van het Platform. In de eerste acht alinea's gaat hij vooral in op de aanbeveling 'Minder feitenkennis ("stampen"), maar meer gewiekstheid in het vinden van informatie' (regels 8-10).
De strekking van dit tekstgedeelte kun je goed afleiden uit zijn formulering in alinea 7: 'De "thematische benadering" van geschiedenis en aardrijkskunde die het Platform voorstelt, is in het onderwijs nu al in belangrijke mate verantwoordelijk voor de historische mist waarin leerlingen vaak ronddwalen.' (regels 100-106)

© ThiemeMeulenhoff

2p **10** (X) Leerlingen hebben geen parate kennis meer.

Daardoor (Y) **kunnen ze gebeurtenissen niet meer in een historische tijdlijn plaatsen.** [1p]
of
hebben ze geen idee van wat ze niet weten / van wat er nog te ontdekken valt. [1p]

Daardoor (Z) **komt de creativiteit en inventiviteit (bij leerlingen) nooit op gang.** [1p]
of
kunnen ze niet zelfstandig nadenken. [1p]
of
weten ze niet wat ze moeten opzoeken. [1p]

Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen.
Voor Y zie regels 106-115: 'Wie alles wil weten van katoenhandel, vrouwenemancipatie of slavernij (op dat soort onderwerpen komen die thema's vaak neer), weet niet wát hij weet wanneer hij de negentiende eeuw nauwelijks van de zestiende kan onderscheiden en zijn tablet moet trekken om erachter te komen wanneer de Tachtigjarige Oorlog ook weer was.'
Voor Z zie regels 132-135: 'Creativiteit en inventiviteit komen nooit op gang wanneer feitenkennis wordt teruggebracht tot de reflex "dat zoeken we op".'

2p **11** De kern van een goed antwoord:
1 Het uit het hoofd leren wordt vervangen door het opzoeken van kennis. [1p]
2 Dat is niet verstandig. / Dat is een zorgelijke ontwikkeling. [1p]
Je samenvatting miet bestaan uit een of meer volledige zinnen. Hij mag niet meer dan 25 woorden tellen.
Je samenvatting moet uit twee elementen bestaan: De ontwikkeling die in dit tekstgedeelte vooral aan de orde komt en het oordeel daarover van de schrijver.
De schrijver gaat in deze alinea's in op de aanbevelingen van het platform. Vooral op de aanbeveling: 'Minder feitenkennis ("stampen"), maar meer gewiekstheid in het vinden van informatie.' (regels 8-10)
Zijn oordeel spreekt hij op een aantal manieren uit. In regel 5 noemt hij de aanbevelingen 'ontmoedigend'. In de regels 26-29 heeft hij het over het 'foeteren' op deze aanbevelingen. In de regels 51-52 noemt hij 'de teloorgang van parate kennis'. En de voorzitter van het Platform verwijt hij 'een flauwe truc' (regels 79-80).

1p **12** De kern van een goed antwoord:
Zonder (globale) kennis komen creativiteit en inventiviteit nooit op gang. / Zonder (globale) kennis is inzicht niet mogelijk.
Je samenvatting moet bestaan uit een of meer volledige zinnen. Hij mag niet meer dan 20 woorden tellen.
Zie regels 132-135: 'Creativiteit en inventiviteit komen nooit op gang wanneer feitenkennis wordt teruggebracht tot de reflex "dat zoeken we op".'

TEKST 2 BEETJE CONTRAREVOLUTIE KAN GEEN KWAAD

1p **13 B**
Zie regels 24-31: 'Langzaam bouwde je aan een stevig reservoir parate en ingedaalde kennis op het gebied van je keuze. Zo beschreven klinkt het als taai en traag en tijdrovend. Toch levert dat systeem een robuustere basis op dan de ik-zoek-het-wel-op-kennis die nu tot de *21st century skills* behoort.'

© ThiemeMeulenhoff

2p **14** De kern van een goed antwoord:
1 Mensen zonder *21st century skills* hebben geen (moderne) opzoekvaardigheden, [1p]
2 maar deze mensen beschikken wel over een robuustere basis dan de ik-zoek-het-wel-op-kennis (die nu tot de *21st century skills* behoort). [1p]
Je utleg moet bestaan uit een of meer volledige zinnen. Je mag niet meer dan 40 woorden gebruiken.
Je moet twee dingen duidelijk maken: waarom sommigen zo iemand zien 'als een half mens of een hopeloos uitgerangeerde bejaarde' en anderen juist niet.
Tot de *21st century skills* behoort de 'ik-zoek-het-wel-op-kennis' (zie regels 30-31). Beschik je daar niet over, dan mis je dus de handigheid in het opzoeken. Maar als je je kennis verwierf volgens de oude methode, heb je wel 'een robuustere basis' (zie regels 28-31).

1p **15** De kern van een goed antwoord:
Deze wetenswaardigheden geven geen overzicht en geen inzicht in verbanden / geen robuuste basis (voor kennis).
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen.
In alinea 1 lees je over het vroegere leren, waarin het niet om 'losse wetenswaardigheden' ging: 'Tentamens en examens vroegen naar overzicht en inzicht in verbanden.' (regels 21-23)
Je kunt je formulering ook aan alinea 2 ontlenen. Daar lees je over de vroegere manier van leren: 'Toch levert dat systeem een robuustere basis op dan de ik-zoek-het-wel-op-kennis die nu tot de *21st century skills* behoort.' (regels 28-31)

3p **16**

	Kennisvergaring uit het begin van de jaren tachtig	*21st century skills*
Resultaat [1p]	1a **overzicht en inzicht in verbanden (regels 22-23) / stevig reservoir parate en ingedaalde kennis (regels 25-26) / robuustere basis (regel 29)**	1b **de ik-zoek-het-wel-op-kennis (regel 30) / (zo sprokkel je) allerlei onderscheiden en losse wetenswaardigheden (bij elkaar) (regels 49-51)**
Middelen [1p]	2a **boeken (regel 11) / de *Winkler Prins Encyclopedie* (regels 16-17)**	2b **elektronische snelweg (regels 45-46)**
Tempo [1p]	3a **Langzaam (regel 24) / traag en tijdrovend (regel 28)**	3b **Sneller dan ooit (regel 38)**

Je antwoorden moeten bestaan uit citaten. Ze leveren alleen punten op als ze per paar, dus a en b, goed zijn.
Bij 2 gaat het om de middelen waarmee kennis wordt vergaard. Daarom is bij 2b het citaat 'digitale revolutie (regels 59-60)' niet goed. De digitale revolutie heeft het middel opgeleverd, maar is zelf niet het middel.

1p **17 D**
Vanaf het begin van alinea 3 somt de schrijfster voordelen op van de *21st century skills*: 'Sneller dan ooit kan ik vragen stellen en beantwoord krijgen.' (regels 38-39)
Met een klein nadeel: 'Wil je iets niet weten, het komt toch binnen.' (regels 53-54)
In alinea 4 noemt ze nadelen van de vroegere manier van lesgeven: 'Kinderen kunnen zich daar niet meer op concentreren.' (regels 72-73)
Aan het eind van alinea 4 brengt ze een nadeel van het nieuwe type leren ter sprake: 'Als jongeren zich slechter kunnen concentreren, waarom hoeven ze dat dan niet

© ThiemeMeulenhoff

meer te oefenen? Is lange en ingespannen concentratie soms slecht voor de mens?' (regels 89-93)
Alinea 5 gaat in zijn geheel over de nadelen van het niet meer lezen van boeken. Daar bespreekt ze het toekomstbeeld uit de film *Fahrenheit 451*, waarin dissidenten de beschaving proberen te redden door boeken uit het hoofd te leren.

1p **18 D**
Zie regels 101-104: 'Ieder lid leert een belangrijk literair werk uit het hoofd(!) om het lampje van de beschaving brandende te houden.'

1p **19 (bij alinea) 3**
In alinea 2 worden de *21st century skills* al genoemd, maar dat is om iets duidelijk te maken over de vroegere manier van leren. Deel 2, een beschrijving van het nu, begint in alinea 3: 'De digitale revolutie heeft alles veranderd.' (regels 36-37)

1p **20 (bij alinea) 4**
Zie regels 60-63: 'Het is logisch dat in het onderwijs die revolutie doordringt en gestalte krijgt. Maar hoe? Daar geeft *Onderwijs 2032* het antwoord op.'

1p **21 C**
In de slotalinea maakt de schrijfster duidelijk hoe belangrijk langdurige concentratie en het lezen van boeken zijn: 'Een goede roman vereist concentratie, driehonderd en meer bladzijden lang. De lezer moet een goed geheugen hebben. De opbrengst in kennis en ervaring en levensvreugde van een roman is moeilijk te meten, maar onderzoek wijst uit dat lezende kinderen empathischer zijn.' (regels 109-116) En: 'Goed gelezen boeken zijn een rijke bron van kennis.' (regels 117-119)
Dat is de argumentatie bij een standpunt dat ze eerder in de tekst inneemt: 'Als jongeren zich slechter kunnen concentreren, waarom hoeven ze dat dan niet meer te oefenen?' (regels 89-91) En wat het lezen betreft: 'In de bibliotheek leende je boeken. (…) Langzaam bouwde je aan een stevig reservoir parate en ingedaalde kennis op het gebied van je keuze.' (regels 10-26)
Hetzelfde geldt voor de voorlaatste zin: 'Schrijven – ja, soms misschien wel met de hand op papier – doet kennis vaster hechten in het hoofd dan even swipen en scannen.' (regels 119-122)
Dat is een argument bij een standpunt dat ze al eerder onder woorden bracht: 'Scripties, artikelen, romans tikte je met een doorslag op een schrijfmachine.' (regels 11-13) Waarvan ze ook stelde: 'Langzaam bouwde je aan een stevig reservoir parate en ingedaalde kennis op het gebied van je keuze.' (regels 24-26)

2p **22 C**
De schrijfster is niet tegen de onderwijsontwikkelingen of het gebruik van digitale middelen. Over het rapport *Onderwijs 2032* zegt ze bijvoorbeeld: 'Zoals met alle onderwijsplannen zitten daar prima ideeën in. Het onderwijs moet meegaan met de tijd.' (regels 64-66)
Ze pleit in de slotalinea voor aandacht voor literatuur, maar dat is niet de kern van haar betoog.
Ze wil het goede in het onderwijs behouden. Zo zou ze het oefenen in concentratie niet willen afschaffen: 'Als jongeren zich slechter kunnen concentreren, waarom hoeven ze dat dan niet meer te oefenen?' (regels 89-91)
Ze wil niet terug naar vroeger. Maar tegenover de digitale revolutie die ze in de regels 58-62 noemt, stelt ze: 'Een beetje contrarevolutie kan geen kwaad.' (regels 122-124 en titel)

© ThiemeMeulenhoff

1p **23 B**
De kiem voor de contrarevolutie legt de schrijfster in de regels 87-91: 'Ik begrijp dat. Het is Heel Belangrijk. Maar een ding begrijp ik niet. Als jongeren zich slechter kunnen concentreren, waarom hoeven ze dat dan niet meer te oefenen?'

2p **24 1 '(…) (voor zover dat vak dan nog bestaat en niet is opgegaan in een ruim bemeten alfaprofiel).' (regels 82-85)** [1p]
2 'Daarbij moet grote nadruk liggen op teamwork en (sociale) vaardigheden.' (regels 85-87) [1p]
Het nieuwe kerncurriculum bestaat volgens tekstfragment 1 uit 'een vaste basis van kennis en vaardigheden van Nederlands, Engels, rekenen/wiskunde, digitale vaardigheden en burgerschap en kennis uit de domeinen Taal & Cultuur, Natuur & Technologie en Mens & Maatschappij.' Kennelijk is het vak geschiedenis, dat in alinea 4 van tekst 2 wordt genoemd, opgegaan in een 'ruim bemeten alfaprofiel'.
Het kerncurriculum omvat ook: 'vakoverstijgende vaardigheden: creëren, kritisch denken, probleemoplossend vermogen, leervaardigheden en samenwerken.'
Alinea 4 van tekst 2 gaat daarop in met de opmerking over teamwork en sociale vaardigheden.

2p **25 A**
Zie regels 117-124: 'Goed gelezen boeken zijn een rijke bron van kennis. Schrijven – ja, soms misschien wel met de hand op papier – doet kennis vaster hechten in het hoofd dan even swipen en scannen. Een beetje contrarevolutie kan geen kwaad.'

OVERKOEPELENDE VRAGEN BIJ TEKST 1 EN 2

2p **26** De kern van een goed antwoord:
1 volgens tekst 1: het bezit van feitenkennis / globale kennis [1p]
2 volgens tekst 2: robuuste kennis / ingedaalde kennis / goed concentratievermogen [1p]
Hoe de schrijver van tekst 1 hierover denkt, lees je bijvoorbeeld in de regels 139-148: 'Echt denkwerk kan het niet stellen zonder heel veel feitenkennis die (…) eerst met moeite moet worden verworven. (…) "Stampen" dus, soms zit er eenvoudigweg niets anders op.'
De schrijfster van tekst 2 is niet volledig tegen de voorstellen van *Onderwijs 2032*, maar ze wil dat die niet ten koste gaan van wat het vroegere leren opleverde: 'Langzaam bouwde je aan een stevig reservoir parate en ingedaalde kennis op het gebied van je keuze. Zo beschreven klinkt het als taai en traag en tijdrovend. Toch levert dat systeem een robuustere basis op dan de ik-zoek-het-wel-op-kennis die nu tot de *21st century skills* behoort.' (regels 24-31)
In alinea 4 heeft ze het bovendien over het belang van een goed concentratievermogen. Ook dat zou volgens haar in het onderwijs moeten worden bevorderd: 'Als jongeren zich slechter kunnen concentreren, waarom hoeven ze dat dan niet meer te oefenen?' (regels 89-91)

1p **27 '(Maar ik had in ieder geval die zinsnede om de weg naar Hooft te vinden.)' (regels 43-45)**
'Een vage herinnering aan een zinsnede in een gedicht van pakweg P.C. Hooft levert binnen luttele seconden het hele gedicht op.' (regels 39-43): 0p
De schrijfster kon het gedicht van Hooft terugvinden doordat ze een zinsnede uit dat gedicht paraat had.
Uit het foute citaat van regels 39-43 blijkt wel hoe handig het internet is, maar niet hoe belangrijk parate kennis is.

© ThiemeMeulenhoff

4p **28** Zes van de volgende acht ideeën:
1 minder nadruk op feitenkennis / uit het hoofd leren / meer nadruk op opzoeken
2 meer nadruk op Engelse taalvaardigheid
3 een thematische benadering (van geschiedenis en aardrijkskunde)
4 aansluiten bij de belangstelling van leerlingen
5 op verschillende niveaus examens kunnen afleggen
6 meer nadruk op teamwork en (sociale) vaardigheden / minder klassikaal/ frontaal lesgeven
7 meer aandacht voor persoonlijke en sociale ontwikkeling
8 digitalisering van het onderwijs
Zes ideeën goed: 4p. Vijf goed: 3p. Vier goed: 2p. Drie goed: 1p. Twee of minder goed: 0p.
Voor idee 1 zie tekst 1 regels 8-10: 'Minder feitenkennis (…), maar meer gewiekstheid in het vinden van informatie.'
Voor idee 2 zie tekst 1 regels 10-12: 'En het verplichte nummertje Engels vanaf de eerste klas.'
Voor idee 3 zie tekst 1 regels 100-106: 'De "thematische benadering" van geschiedenis en aardrijkskunde die het Platform voorstelt, is in het onderwijs nu al in belangrijke mate verantwoordelijk voor de historische mist waarin leerlingen vaak ronddwalen.'
Voor idee 4 zie tekst 2 regels 76-78: 'Onderwijs moet aansluiten bij de belangstellingssfeer van de jongere (…)'.
Voor idee 5 zie tekst 2 regels 78-81: '(…) het is toch eigenlijk idioot dat je niet op verschillende niveaus examens kunt afleggen (…)'.
Voor idee 6 zie tekst 2 regels 85-87: 'Daarbij moet grote nadruk liggen op teamwork en (sociale) vaardigheden.'
Voor idee 7 zie tekst 1 regels 6-8: 'Opnieuw "meer aandacht voor persoonlijke en sociale ontwikkeling".'
Voor idee 8 zie tekst 2 regels 58-63: 'Iedereen weet dat er veel is gewonnen dankzij de digitale revolutie. Het is logisch dat in het onderwijs die revolutie doordringt en gestalte krijgt. Maar hoe? Daar geeft *Onderwijs 2032* het antwoord op.'

TEKST 3 MEERTALIG OPVOEDEN, NOG STEEDS EEN GOED IDEE?

1p **29** **Het Nederlandse onderzoek bevestigt (grotendeels) de onderzoeksresultaten die in alinea 2 zijn gepresenteerd.**
of
Een (niet onbelangrijk) deel van het nieuwe onderzoek leverde niets op.
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen.
De resultaten van het Nederlandse onderzoek: 'Elma Blom (…) constateerde dat Turks én Nederlands sprekende kinderen van een jaar of zes beter scoorden op bepaalde geheugen- en aandachtstaakjes dan eentalige leeftijdsgenoten.' (regels 54-60)
In alinea 3 komt ook het onderzoek van Nienke Houtzager aan de orde: 'Proefpersonen die zowel Nederlands als Fries spraken, "bleken beter in staat om snel te schakelen tussen verschillende taken dan onze eentalige proefpersonen", zegt ze.' (regels 70-75)
Allebei deze onderzoeksresultaten komen overeen met eerder onderzoek: 'Meertaligen, zo bleek uit meerdere onderzoeken aan verschillende universiteiten, verslaan de sprekers van één enkele taal op diverse fronten. Al op jeugdige leeftijd kunnen ze hun aandacht scherper focussen, hebben ze een krachtiger werkgeheugen en schakelen ze soepeler tussen twee lastige taken.' (regels 28-36)
De vraag luidt: 'Hoe verhouden de resultaten van Nederlands onderzoek zich volgens tekst 3 tot die van eerder onderzoek?' Je kunt de vraag ook zo opvatten dat het om een vergelijking gaat van het onderzoek dat wordt besproken in alinea 3 met Nederlands onderzoek in de rest van de tekst. In dat geval geef je het tweede

© ThiemeMeulenhoff

antwoord. Want over het onderzoek in de rest van de tekst lees je: 'Een niet onbelangrijk deel van het nieuwe onderzoek vond ... niets.' (regels 90-91)

2p **30** De kern van een goed antwoord:
1 De oude en nieuwe onderzoeken hebben niet precies hetzelfde gemeten. [1p]
2 Eerdere bevindingen waren toevalstreffers. [1p]
Een antwoord dat alleen uit voorbeelden bestaat: 0p.
Je moet antwoorden in een of meer volledige zinnen.
Voor hoofdoorzaak 1 zie regels 91-94: 'Dat kan komen doordat de oude en nieuwe onderzoeken niet precies hetzelfde hebben gemeten.'
Voor hoofdoorzaak 2 zie regels 99-100: 'Het zou ook kunnen dat de eerdere bevindingen toevalstreffers waren.'
Er wordt gevraagd naar hoofdoorzaken. Daarom is het niet goed als je antwoord alleen uit voorbeelden bestaat.

2p **31** De kern van een goed antwoord:
1 Meertaligen blijken verschillend te presteren [1p]
2 afhankelijk van het beroep dat wordt gedaan op een van hun talen of op meerdere talen. [1p]
of
1 Wanneer een meertalige bij een test maar één taal hoeft te gebruiken, [1p]
2 presteert deze relatief slechter dan wanneer een beroep op beide talen wordt gedaan. [1p]
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen.
Zie regels 101-110: '(…) dat lijkt Blom onwaarschijnlijk, "want als je tweetaligen test in een situatie waarin ze maar één taal gebruiken, scoren ze slechter dan in een tweetalige situatie." Anders gezegd: als bij de meertaligen geen beroep wordt gedaan op hun twee talen, presteren ze relatief gezien slechter dan wanneer wel een beroep op hun tweetaligheid wordt gedaan.'

2p **32** **1 (advies) 7** [1p]
2 (advies) 8 [1p]
Zie regels 120-124: 'Bij kinderen zie je de grootste voorsprong als ze ook bínnen het gezin twee talen spreken, want dan schakelen ze vaker.'

1p **33** **'De grootste voordelen tref je aan in de fase dat de hersens zich ontwikkelen (…)' (regels 115-117)**
of
'En uit onderzoek van een collega weet ik dat Friese kinderen vooral hoog scoren als hun Nederlands en Fries ongeveer even goed ontwikkeld zijn." Houtzager vult aan: "De oudere Friezen scoorden ook het hoogst op flexibiliteit als ze hun leven lang veel geswitcht hadden tussen beide talen."' (regels 124-132)
Dat we erop zijn gebouwd tweetalig te worden opgevoed, verklaart dat meertalig opvoeden een aanrader is en in ieder geval geen kwaad kan (zie regels 144-147).
Een meertalige opvoeding levert volgens het eerste citaat voordelen op in de fase dat de hersens zich ontwikkelen. De bouw van de hersens maakt een meertalige opvoeding blijkbaar mogelijk.
Uit het tweede citaat blijkt dat mensen die tweetalig zijn opgevoed, hun hele leven kunnen blijven schakelen. Dat ondersteunt de uitspraak dat een meertalige opvoeding in ieder geval geen kwaad kan.

© ThiemeMeulenhoff

1p **34 ‘moeiteloos’ (regel 19)**
Zie regels 16-20: ‘Het is al met al voor miljarden mensen vanzelfsprekend dat ze geregeld “taalschakelen”. Ze doen dat moeiteloos en aan geestelijke verwarring lijden ze allerminst.’ Vooral dat het zonder moeite gaat, toont aan dat een meertalige opvoeding geen kwaad kan.

2p **35** De kern van een goed antwoord:
1 Je kunt met meer mensen communiceren. [1p]
2 Je kunt meer boeken lezen. [1p]
Voordelen 1 en 2 in tekst 3: ‘Daarnaast kunnen kinderen die een tweede taal beheersen per definitie met meer mensen communiceren, meer boeken lezen en websites raadplegen enzovoort.’ (regels 148-153)
Voordeel 1 in tekstfragment 2: ‘(…) een enkele keer ben ik er blij mee. Als ik gemakkelijk mijn weg vind, vragen stel en bestellingen plaats in een van de vele tientallen landen waar ik dat kan.’
Voordeel 2 in tekstfragment 2: ‘Als ik een boek lees dat niet in Nederlandse of Engelse vertaling beschikbaar is (…), zodat ik de wereld vanuit een ander perspectief ga zien.’

1p **36 B**
Zie regels 111-114: ‘“De interessante vraag is daarom: onder welke voorwaarden levert meertaligheid een voordeel op?”, zegt Blom.’

TEKST 4 NEE, DAMES, DÍT ONDERZOEK VEREIST TALENT!

1p **37 natuurkunde, computerwetenschappen, economie en filosofie**
Je antwoord is alleen goed als je alle vier de studies hebt.
In de regels 21-24 lees je: ‘Vrouwen zijn vooral ondervertegenwoordigd in vakgebieden waar wetenschappers zelf denken dat die aangeboren talent vereisen.’
In de regels 5-11 maakt de schrijfster duidelijk dat het om natuurkunde en computerwetenschappen gaat: ‘In de Verenigde Staten is het aandeel vrouwen dat recent in moleculaire biologie en neurowetenschappen promoveert bijvoorbeeld ruim twee keer zo groot als in natuurkunde en computerwetenschappen (…).’
En in de regels 14-19 zegt ze hetzelfde over economie en filosofie: ‘(…) het aandeel vrouwen onder de recent gepromoveerden in psychologie en kunstgeschiedenis is ruim twee keer zo groot als dat in economie en filosofie (…).’

3p **38** Vijf van de volgende zes oorzaken:
1 Vrouwen hebben het aangeboren talent niet.
2 Vrouwen willen/kunnen niet heel veel uren werken.
3 Vrouwen kunnen niet systematisch denken.
4 Vrouwen zijn niet welkom bij bepaalde wetenschappen.
5 Vrouwen hebben te maken met seksisme of een rationalisatie van het onderbuikgevoel ‘we moeten ze niet’.
6 De beste sollicitanten zijn mannen.
Vijf oorzaken goed: 3p. Vier goed: 2p. Drie goed: 1p. Twee of minder goed: 0p.
Oorzaak 1: ‘Vrouwen zijn vooral ondervertegenwoordigd in vakgebieden waar wetenschappers zelf denken dat die aangeboren talent vereisen.’ (regels 21-24)
Oorzaken 2 en 3: ‘Het stereotiepe idee is dat vrouwen minder uren willen of kunnen werken en dat ze niet systematisch (…) denken.’ (regels 40-43)
Oorzaak 4: ‘Het onderzoek laat ook zien dat bij de disciplines waar “talent” zo belangrijk wordt gevonden, vrouwen überhaupt niet welkom zijn en niet geschikt worden geacht.’ (regels 72-77)

© ThiemeMeulenhoff

Oorzaak 5: ‘Misschien gaat het hier dus wel gewoon om een rationalisatie van het onderbuikgevoel “we moeten ze niet”.’ (regels 78-81) Zie ook regels 91-94: ‘Vooral mannen ontkennen of rechtvaardigen seksediscriminatie of maken seksistische opmerkingen.’
Oorzaak 6: ‘En het is ook niet zo dat vrouwen afvielen omdat alleen de beste kandidaat-promovendi werden aangenomen en dat dat vaker mannen waren.’ (regels 48-52)

2p **39**

In sommige wetenschappelijke disciplines zijn mannen sterk oververtegenwoordigd.
Vooral in die disciplines **wordt seksediscriminatie ontkend of gerechtvaardigd / worden seksistische opmerkingen gemaakt.** [1p]
Daardoor **blijven deze wetenschappen mannenwetenschappen / willen vrouwen daar niet werken / verandert er daar niets.** [1p]

Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen.
Zie om te beginnen regels 91-94: ‘Vooral mannen ontkennen of rechtvaardigen seksediscriminatie of maken seksistische opmerkingen.’
En zie vervolgens regels 81-85: ‘En dat dit soort stereotiepe verwachtingen leidt tot uitsluiting en dat vrouwen ook zelf minder graag en goed in die gebieden werken, was al bekend”.’

1p **40 ‘Naarmate vakgebieden selectiever waren, naarmate ze dus een kleiner percentage aannamen van de kandidaten die zich aanmeldden, waren er eerder méér vrouwen.’ (regels 52-56)**
Eerst lees je: ‘En het is ook niet zo dat vrouwen afvielen omdat alleen de beste kandidaat-promovendi werden aangenomen en dat dat vaker mannen waren.’ (regels 48-52) Uit de volgende zin – dat is de zin die je moet citeren – blijkt dat in de meer selectieve vakgebieden vrouwen juist beter scoorden.

2p **41 B**
Zie regels 72-81: ‘Het onderzoek laat ook zien dat bij de disciplines waar “talent” zo belangrijk wordt gevonden, vrouwen überhaupt niet welkom zijn en niet geschikt worden geacht. (…) Misschien gaat het hier dus wel gewoon om een rationalisatie van het onderbuikgevoel “we moeten ze niet”.’

© ThiemeMeulenhoff

Examen 2019-I

Tekst 1

Het opdringerige heden

(1) De eerste keer dat ik met een echte journalist te maken kreeg, was ik zestien. Het was 1980 en ons schoolkoor zou zingen bij de inhuldiging van koningin Beatrix in de Nieuwe Kerk. Terwijl wij ijverig Mozarts *Krönungsmesse* instudeerden, maakte de Amsterdamse kraakbeweging[1)] zich op voor een heel ander soort viering. De kraakbeweging kondigde, onder de leus 'Geen woning, geen kroning', nieuwe rellen aan bij de inhuldiging van koningin Beatrix der Nederlanden en de linkse media, in die tijd nooit te beroerd om een tegencultureel vuurtje verder op te stoken, schreven de maanden voor de plechtigheid het ene na het andere met de krakers sympathiserende stuk.

(2) Zo kwam er bij ons op school een journaliste van *Vrij Nederland* langs. Ik werd, samen met een klasgenoot, door de leraren naar voren geschoven om met haar te praten. Wat wij van het aangekondigde kroningsoproer vonden, vroeg zij. Mijn klasgenoot zei ronduit dat de krakers tuig waren en dat ze wat hem betreft tegen de muur gezet mochten worden. Ik sputterde tegen en zei dat ik wel begrip kon opbrengen voor de woede van de krakers, maar niet voor hun methoden. Toen de week daarop de nieuwe *Vrij Nederland* verscheen, las ik hoe mijn klasgenoot pontificaal werd geciteerd. Zijn uitspraak dat de krakers tegen de muur moesten, was er uitgelicht. Ik kwam in het hele stuk niet voor.

(3) Nieuws is van oudsher een markt en journalisten weten al heel lang dat je klanten lokt met emoties. Aandacht voor misdaad en mirakels, boeven en baby's bestaat al sinds jaar en dag. De emotionalisering van de media is de afgelopen decennia echter flink toegenomen. Niet de leugen maar de emotie regeert. Sla nu een krant open en je ziet, zeker in het weekend, hoe op allerlei manieren onze emoties worden aangesproken. In grote reportages komen volop 'gewone' mensen aan het woord, vaak bewogen slachtoffers of gedupeerden. Er zijn de interviews met Bekende Nederlanders, die ontboezemingen doen over al het menselijke leed dat je maar kunt bedenken. In de weekendbijlagen vind je de ik-stukken waarin journalisten uitweiden over persoonlijke zielenkwellingen.

(4) Op die manier wordt niet alleen het hoofd, maar ook het hart en de buik van de lezer bediend, een ambitie die inmiddels door alle kranten wordt gekoesterd. Maar kranten besteden niet alleen steeds meer ruimte aan zogenaamd 'zacht' nieuws, ook het 'harde' nieuws is vaak emotioneel gekleurd. De maatschappelijke thema's worden gepresenteerd via protagonisten uit één stuk: de tegenstander van een asielzoekerscentrum is massief tegen en alleen

noot 1 Kraken is het in gebruik nemen van een op dat moment leegstaand gebouw zonder dat daarvoor toestemming is gegeven.

boos, de voorstander is louter voor en heet elke vluchteling welkom. De polarisatie in de samenleving wordt zo weerspiegeld en ook versterkt in verhalen die juist de uitersten belichten.

(5) Die emotionalisering van het harde nieuws zie je terug in tendensen die alleen maar sterker worden: de nadruk op het conflict en de onthulling van schandalen; de sensationalisering, als het om grote rampen gaat; de subjectivering, bijvoorbeeld in de ik-stukken waarin journalisten uiteenzetten wat ingrijpend nieuws met hen doet; de individualisering of personalisering van problemen. Hoe complexer de kwestie, hoe groter de behoefte haar op te hangen aan aanwijsbare, liefst bekende publieke figuren. Het maakt allemaal dat, hoe pijnlijk en belangwekkend de inhoud ook kan zijn, de grens tussen nieuws en entertainment vervaagt.

(6) De manier waarop media omgaan met emoties doet mij denken aan de film *Inside Out*. In deze veelgeprezen animatiefilm verhuist het elfjarige meisje Riley met haar ouders van een lommerrijke buitenwijk naar de grote stad San Francisco. Het is een triviaal verhaal over verlies; het echte drama vindt dan ook in Rileys hoofd plaats. In de film wordt dat verbeeld door een controlekamer waarin elk poppetje een aparte emotie voorstelt: Vreugde, Boosheid, Afkeer, Angst en Verdriet. Elk van die poppen probeert ieder voor zich op de knoppen te drukken. In het hoofd van Riley zie je een oorlog der instincten. Er is geen regisseur. Het nieuws lijkt maar al te vaak op Rileys controlekamer: de basisinstincten strijden om voorrang, de rede speelt een ondergeschikte rol. Wat ook opvalt: de emoties zijn enkelvoudig en staan lijnrecht tegenover elkaar. Onversneden woede strijdt tegen onbeperkt mededogen, argwaan tegen goedgelovigheid. Dat gevoelens meestal veel gemengder zijn, lijkt naar de achtergrond te verdwijnen.

(7) De media brengen ook de nuance, maar vaak wel pas nadat eerst het schrille beeld is neergezet. Graag wordt de mantra herhaald dat 'de' media niet bestaan, dat er een levensgroot verschil is tussen de kwaliteitskrant en de onderbuik die je in sommige online media en op de sociale media aantreft. Dat is helemaal waar – en toch ook niet, want zeker als het om *breaking news* gaat, is de algehele mediastorm die opsteekt zo heftig, de aandacht zo massaal dat er geen ontkomen aan is en de enkelvoudige gevoelens de overhand krijgen.

(8) Misschien zijn onze reacties op pijnlijk nieuws hoe dan ook beangstigend. Ingrijpende gebeurtenissen roepen vanzelfsprekend emoties op, de journalistieke storm is de megafoon die de emoties versterkt. Bij de snelheid van het live zijn is het ook geen wonder dat de primaire gevoelens – angst, woede, verbijstering – in de verslaggeving overheersen. Er is nog niet de mogelijkheid afstand te nemen, te reflecteren en de dingen in perspectief te plaatsen. Maar ook bij gevoelige maatschappelijke thema's die niet *breaking* zijn, zie je dezelfde overdaad aan media-aandacht en de dominantie van de enkelvoudige emoties.

(9) Maar zitten aan die emotionalisering in de media geen haken en ogen? In de eerste plaats lijkt de gretigheid waarmee media op gepolariseerde onderwerpen springen – immigratie, integratie, islam – de polarisatie te versterken. In de tweede plaats werkt de nadruk op het conflict en schandalen, zeker als het

om politiek en bestuur gaat, cynisme in de hand. In de derde plaats is het de vraag hoeveel aan hevige emotie gepaard nieuws wij kunnen verdragen.

(10) In zijn recente boek *Tijd. Hoe tijd en mens elkaar beïnvloeden* stelt de Duitse filosoof Rüdiger Safranski dat onze tijd gekenmerkt wordt door 'presentisme'. Doordat de media ons *in real time* vertellen wat er over de hele wereld gebeurt, leven we in een permanent gelijktijdig heden waarin we geen afstand van gebeurtenissen kunnen nemen. Hij geeft het mooie voorbeeld van de dichter Schiller die ten tijde van de Franse Revolutie hoort dat de koning ter dood is veroordeeld. Hij wil naar Parijs vertrekken, de revolutionairen op een ander idee brengen. Maar het is al te laat: op het moment dat het bericht hem bereikt, is de koning al dagen geleden onthoofd. Hoe anders is het nu. De media zijn verlengstukken van onze zintuigen geworden en we worden voortdurend gevoed met nieuwe prikkels.

(11) Volgens Safranski zijn we inmiddels verslaafd aan sensaties en verlangen we een steeds hogere dosis opwinding. We worden daarbij met zo veel emotionele prikkels geconfronteerd dat we ze niet meer kunnen omzetten in handelingen. Maar we moeten toch iets met al die prikkels. "Men wordt gevoelloos, stompt af", schrijft Safranski. "En toch zal de voortdurende opwinding wel sporen nalaten, ze slaat ergens in ons neer en vormt een haard van onrust met vrijbeweeglijke opwindingsbereidheid, slechts losjes met de betreffende objecten verbonden. (…) Zo ontstaat het opdringerige heden van een geglobaliseerde realiteit als opwindingstheater."

(12) Voor de film *Inside Out* werd gebruikgemaakt van de recente inzichten in de psychologie en neurobiologie. In de geschiedenis van het westerse denken worden emoties als vijanden van de rede gezien, vertelden de betrokken psychologen in *The New York Times*, maar het is omgekeerd: emoties organiseren het rationele denken eerder dan dat ze het ontwrichten. Ze gaven wel toe dat ze liever méér emoties een rol hadden laten spelen in Rileys hoofd, maar meer dan vijf overzichtelijke karakters, dat bleek te veel voor goed drama. *Inside Out* is toch een subtiele film doordat, met dank aan de psychologen, duidelijk wordt dat emoties niet op zichzelf staan, geen rivalen zijn. Uiteindelijk leert Riley vrede te hebben met de verhuizing, als vreugde, verdriet en boosheid samenwerken. Enkelvoudige emoties zijn zo in een complexe emotie verenderd.

(13) De emotionalisering laat zich niet meer terugdringen, dat zou zelfs niet wenselijk zijn. In de hedendaagse filosofie, psychologie en neurowetenschappen is er het besef dat emoties aanzetten tot maatschappelijke betrokkenheid. Media kunnen laten zien wat er in de hoofden van mensen omgaat en daarmee aanzetten tot empathie.

(14) Voor het artikel *Journalism and the Power of Emotions*, gepubliceerd in *Columbia Journalism Review*, hielden de auteurs meer dan zestig psychologische en neurowetenschappelijke studies tegen het licht. Wat blijkt? Ons brein is van nature tot empathie geneigd, maar ons inlevingsvermogen groeit aanzienlijk als we meer informatie over anderen krijgen. Daar hebben we tijd voor nodig. Geen wonder dat het artikel uitmondt in een pleidooi voor journalistieke verhalen waarvoor de tijd en de ruimte is genomen.

(15) Journalistiek heeft dus baat bij vertraging, want waarom zouden alle media zich in de ratrace moeten storten om de snelste te zijn? Maar vooral zouden journalisten de enkelvoudige emoties, het simpele verhaal met eendimensionale protagonisten, moeten wantrouwen. Dat bestaat alleen in fictie. En dan is het nog slechte fictie ook.

naar: Xandra Schutte
uit: De Groene Amsterdammer, 4 mei 2016

Xandra Schutte (1963) is journalist. Sinds 1 juni 2008 is zij hoofdredacteur van het opinieweekblad De Groene Amsterdammer.

Tekst 1 kan door middel van onderstaande kopjes in achtereenvolgens vijf delen worden onderverdeeld:
deel 1: Inleiding
deel 2: Toenemende emotionalisering
deel 3: Enkelvoudige emoties
deel 4: Complexe emoties
deel 5: Aanbeveling

1p **1** Bij welke alinea begint deel 3 'Enkelvoudige emoties'?

1p **2** Bij welke alinea begint deel 4 'Complexe emoties'?

"De media brengen ook de nuance, maar vaak wel pas nadat eerst het schrille beeld is neergezet." (regels 130-132)

1p **3** In welke twee van de onderstaande zinnen uit alinea 4 wordt dit "schrille beeld" het duidelijkst gekenschetst? Noteer de nummers.

1 Op die manier wordt niet alleen het hoofd, maar ook het hart en de buik van de lezer bediend, een ambitie die inmiddels door alle kranten wordt gekoesterd. (regels 64-68)
2 Maar kranten besteden niet alleen steeds meer ruimte aan zogenaamd 'zacht' nieuws, ook het 'harde' nieuws is vaak emotioneel gekleurd. (regels 68-72)
3 De maatschappelijke thema's worden gepresenteerd via protagonisten uit één stuk: de tegenstander van een asielzoekerscentrum is massief tegen en alleen boos, de voorstander is louter voor en heet elke vluchteling welkom. (regels 72-78)
4 De polarisatie in de samenleving wordt zo weerspiegeld en ook versterkt in verhalen die juist de uitersten belichten. (regels 78-82)

In alinea 6 van tekst 1 wordt de emotionele lading die aan nieuws wordt meegegeven, vergeleken met de emoties van Riley in de film Inside Out.

2p **4** Neem de rechterkant van onderstaand schema over en citeer daar drie andere zinsgedeelten uit alinea 6 die inhoudelijk overeenkomen met de zinnen aan de linkerkant.

Inside Out	**nieuws**
1 In de film wordt dat verbeeld door een controlekamer waarin elk poppetje een aparte emotie voorstelt: Vreugde, Boosheid, Afkeer, Angst en Verdriet. (regels 110-114)	1 emoties …
2 In het hoofd van Riley zie je een oorlog der instincten. (regels 116-117)	2
3 Er is geen regisseur. (regels 117-118)	3

Tekst 1 heeft als titel 'Het opdringerige heden'.

1p **5** Wat blijkt deze titel, na lezing van de tekst, aan te geven over presentisme (regel 182)?
Deze titel geeft aan dat het presentisme ervoor zorgt dat in de media
A aan feiten minder belang wordt gehecht.
B de ruimte voor reflectie verloren gaat.
C snelheid het wint van zorgvuldigheid.

In alinea 10 tot en met 14 van tekst 1 worden inzichten van Safranski met betrekking tot emoties besproken evenals inzichten vanuit de moderne psychologie en neurobiologie.

2p **6** Noem twee inzichten van Safranski met betrekking tot emoties die verschillen van de inzichten vanuit de moderne psychologie en neurobiologie.

2p **7** Noem uit de moderne psychologie en neurobiologie twee inzichten met betrekking tot emoties die verschillen met de inzichten van Safranski.

1p **8** Wat is de les die de media uit de film Inside Out kunnen trekken, gelet op alinea 12 van tekst 1?
A De media zouden meer aandacht aan het rationele denken moeten schenken.
B De media zouden meer recente wetenschappelijke inzichten moeten gebruiken.
C De media zouden minder afstandelijk over actuele problemen moeten schrijven.
D De media zouden minder snel voor een eenzijdige benadering moeten kiezen.

In alinea 10 van tekst 1 wordt het begrip 'presentisme' besproken. Daarbij wordt het voorbeeld van de dichter Schiller en de onthoofding van de Franse koning gegeven. Een kritisch lezer zou kunnen opmerken dat dit voorbeeld de essentie van het begrip 'presentisme' niet goed duidelijk maakt.

1p **9** Waaruit kan de lezer dat opmaken?
A Doordat hij ver moest reizen, had Schiller geen tijd voor nuance en reflectie.
B Het voorbeeld laat zien wat er gebeurt als er geen sprake is van presentisme.
C In de tijd van Schiller was men niet voortdurend op zoek naar nieuwe, steeds heftiger prikkels.
D Juist als dichter moest Schiller voortdurend afstand nemen van de alledaagse politiek.

Hieronder staan acht zinnen in alfabetische volgorde.

2p **10** Noteer de nummers van de vier zinnen die zeker in een samenvatting van de tekst moeten worden opgenomen.
a Alleen bij *breaking news* krijgen enkelvoudige emoties de overhand.
b De journalistiek heeft meer baat bij reflectie dan bij snelheid.
c De moderne tijd wordt gekenmerkt door 'presentisme'.
d Het nieuws raakt verschraald door de focus op niet-complexe emoties.
e In de media krijgen ongenuanceerde meningen voorrang.
f In grote reportages komen volop 'gewone' mensen aan het woord.
g Journalisten schrijven graag ongenuanceerd over kraken en ander strafbaar gedrag.
h Voor *Inside Out* werden psychologische en neurobiologische inzichten gebruikt.

2p **11** Welke uitspraak geeft het best de strekking van tekst 1 weer?
De media moeten in hun nieuwsvoorziening
A de actualiteit verbinden met de complexe emoties van betrokkenen.
B het verschil tussen nieuws en entertainment duidelijker aangeven.
C naast het hoofd ook het hart en de buik van de consument bedienen.
D niet almaar sterkere prikkels aanbieden aan hun publiek.

In tekst 1 worden aspecten beschreven die kenmerkend zouden zijn voor de hedendaagse media. Vanaf alinea 13 worden er in de tekst aanbevelingen gedaan die gericht zijn op een situatie waarnaar de media moeten streven.

5p **12** Noem kenmerken van de huidige en de gewenste situatie in de media.
Neem daartoe onderstaand schema over en vul het verder in.

	huidige situatie	**gewenste situatie**
de werkwijze van de media	1a	1b
de aard van de emoties in het nieuws	2a	2b
het effect bij de lezers	3a versterking van de polarisatie	3b

tekstfragment 1

"Samenvattend," besluit psychologe Elly Konijn haar rede, "de emotionele reactie van het individu op dat wat de media hem voorspiegelen, bepaalt in hoeverre die media hem bewegen naar dat beeld te handelen. En dan gaat het niet zozeer om het tijdelijk meeleven met het personage, maar meer om hoe die emotionele reactie een uiting is van de eigen wensen, verlangens en behoeften en hoe die de diepere lagen aanspreekt, de snaren raakt. Inderdaad, het woord 'emotie' is niet voor niets afgeleid van het Latijnse *emovere* – het in beweging komen. Door de emotie brengen media ons in beweging."

naar: Chris van der Heijden
bron: http://www.journalismlab.nl/

Tekstfragment 1 gaat in op het gedachtegoed van psychologe Elly Konijn.

1p **13** Citeer uit het tekstgedeelte van de alinea's 11 tot en met 15 van tekst 1 de zin die de strekking van tekstfragment 1 het best samenvat.

Tekstfragment 1 wijkt op één punt inhoudelijk af van wat in alinea 13 van tekst 1 wordt gesteld over emotionele reacties van het individu op dat wat de media hem voorspiegelen.

2p **14** Welk verschil is er op dit punt tussen tekstfragment 1 en alinea 13 van 'Het opdringerige heden'?
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

"Op die manier wordt niet alleen het hoofd, maar ook het hart en de buik van de lezer bediend, een ambitie die inmiddels door alle kranten wordt gekoesterd." (regels 64-68)

2p **15** Geef van elk van de onderstaande woorden en woordgroepen uit tekst 1 aan of dit vooral geassocieerd wordt met het hoofd (A), dan wel met het hart en de buik (B) van de lezer, gelet op de tekst.
Neem daartoe onderstaande nummers over en noteer telkens A of B.
1 ontboezemingen (regels 57-58)
2 'zacht' nieuws (regel 70)
3 nuance (regel 131)
4 vertraging (regel 271)

tekstfragment 2

(1) Misschien moeten we beginnen met te erkennen dat we alle ellende die vandaag op ons afkomt niet zelf waarnemen, laat staan persoonlijk meemaken. Sterker: met dat 'zelf' gaat het veelal prima. Jaar in, jaar uit, laat het Centraal Planbureau weten dat we het humeur van de gemiddelde Nederlander kunnen samenvatten als 'met mij gaat het goed, maar met ons gaat het beroerd'. Blijkbaar worden we vooral zo somber door wat ánderen ons vertellen. En die anderen, dat zijn de nieuwsjagers van de media. Dat ze ons zo de put in werken, heeft niet alleen te maken met de aard van de berichten die aangrijpend zijn, zoals terreuraanslagen. Nee, ze hebben veeleer te maken met een hardnekkige wet in de journalistiek: *'if it bleeds, it leads'*[1].
(2) Jammer genoeg zijn journalisten die research naar terreur verrichten zeldzaam. In de vijftien jaar die vergingen van de aanslagen van september 2001 tot en met maart 2016 stierven in de Europese Unie 577 mensen door terroristisch geweld. Maar in de vijftien jaar daarvoor, dus van 1985 tot 2001, maakten terroristen in Europa nog 2120 dodelijke slachtoffers. De kans dat we in een terroristische aanslag om het leven komen, was sinds 9/11 een heel stuk kleiner dan in de rustige jaren negentig.

naar: Ralf Bodelier
uit: De Groene Amsterdammer, 31 mei 2016

noot 1 De uitdrukking *'if it bleeds, it leads'* is te vertalen als 'als het bloedt, is het goed'. Bedoeld wordt, dat nieuwsberichten over ongelukken en geweld doorgaans de meeste aandacht krijgen.

In zowel tekstfragment 2 als alinea 5 van tekst 1 wordt ingegaan op de huidige werkwijze van journalisten.

1p **16** Benoem een overeenkomst in de huidige manier van werken van veel journalisten volgens tekst 1 en tekstfragment 2. Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

In zowel tekst 1 als tekstfragment 2 wordt gepleit voor eenzelfde journalistieke benadering.

1p **17** Welke benadering is dat?
Geef antwoord in één zin.

tekstfragment 3

(1) Dat we afhaken wanneer we de resultaten van onze inspanningen niet zien, wordt bevestigd door de Britse onderzoekers David Hudson en Jennifer van Heerde. Zij wilden, heel concreet, weten of grootgebruikers van kranten en nieuwsrubrieken op televisie zich meer betrokken voelden bij de bestrijding van wereldwijde armoede. Intuïtief zou je denken van wel, want wie meer nieuwsberichten leest, of meer beelden ziet van mensen in abjecte armoede, zou eerder overeind moeten komen om er iets tegen te doen. Zo gaat het dus niet, ontdekten Hudson en Van Heerde. Het effect is eerder omgekeerd. Hoe meer beelden en nieuwsberichten over armoede we over ons heen krijgen, hoe passiever wij worden.
(2) De vraag is natuurlijk wélke beelden en verhalen de meesten van ons dan horen, zien en lezen. Ook dat onderzochten Hudson en Van Heerde. Het merendeel van de beelden en verhalen over armoede die de nieuwsmedia de wereld in slingeren, is "negatief, sensationeel en sterk versimpeld". "Het gevolg is dat de media het vertrouwen van mensen wegnemen dat het armoedeprobleem kan worden opgelost." Mensen echter die hun informatie over armoede niet direct uit de media halen, maar via het onderwijs, boeken of hulporganisaties krijgen, bleken daarentegen veel meer betrokken in de bestrijding ervan.

naar: Ralf Bodelier
uit: De Groene Amsterdammer, 31 mei 2016

1p **18** Citeer uit de alinea's 10 tot en met 12 van tekst 1 de zin die overeenkomt met het eerste onderzoeksresultaat van Hudson en Van Heerde uit tekstfragment 3: "Hoe meer beelden en nieuwsberichten over armoede we over ons heen krijgen, hoe passiever wij worden."

Het tweede onderzoeksresultaat in tekstfragment 3 laat zien onder welke journalistieke voorwaarden de lezers wél tot betrokkenheid en empathie aangezet worden. Hetzelfde is het geval in alinea 12 tot en met 15 van tekst 1.

3p **19** Benoem de condities waaronder empathie geen kans of juist wel kans van slagen heeft volgens tekst 1 en volgens tekstfragment 3. Neem daartoe onderstaand schema over en vul het verder in.

	tekst 1	**tekstfragment 3**
Empathie heeft geen kans van slagen als de lezer zich laat leiden door:	1a	1b
Empathie heeft wel kans van slagen als de lezer zijn informatie haalt uit:	2a	2b

Tekst 2

De Kunst en de Regels

(1) Een lacune in mijn opleiding die tegenwoordig niet meer mogelijk is: op internet wemelt het van de leesdossiers waarin scholieren een samenvatting plus exegese geven van literaire werken. Het is maar dat u het weet, mocht u ook iets in te halen hebben.

(2) De kernregel uit het bekende zestiende-eeuwse mirakelspel[1] *Mariken van Nimwegen* is een noodkreet die vreemd eigentijds aandoet: “Door d’onkonstige gaat die konste verloren”[2]. Mariken heeft het over de ‘seven vrie consten: rethorijcke, musijcke, logica, gramatica ende geometrie, aristmatica ende alkenie’[3]. Ik zou daar vijf eeuwen later de kunst van goed onderwijs, onderzoek, zorg en zo meer aan willen toevoegen. Wie daarvan de kunst niet verstaat, kan volgens Mariken slechts schade aanrichten. Het is dus een oude, maar helaas brandende kwestie.

(3) Een paar voorbeelden uit de zorg. Een huisarts meldt dat hij vijf A4’tjes moest invullen om dieetvoeding voor een terminale patiënt te bemachtigen. De minuten-registratie van zorg ‘achter de voordeur geleverd’ is berucht. Hoe moet de tijd van de ingang van een flat naar de patiënt op de tiende etage geregistreerd worden – wat geldt hier als voordeur? Of het consult met de huisarts op diens kantoor, wat dus geen achter de voordeur geleverde zorg is? De regels van hen die de kunst niet verstaan, staan hier de kunst van goede zorg in de weg.

(4) Het nare is dat de regels het snelst groeien waar ze de meeste schade aanrichten. Waarom? Noem het de Wet van Mariken. Ze draait om het begrip *tacit knowledge*[4], een idee van Michael Polanyi. Het gaat om ervaringskennis die niet in een boekje is op te schrijven en die niet overdraagbaar is door een paar uur instructie of een korte inwerkperiode. Vakken vullen, bollen pellen en boompjes stekken vergen vrijwel geen ervaringskennis (ik kom uit de buurt van Boskoop, dus ik spreek uit ervaring). Je kunt vanaf dag één aan de slag. Voor meesters en juffen, wetenschappers en verzorgenden is dat wel anders – en de lijst is natuurlijk veel langer. Wat is immers een goede docent, verzorgende, of onderzoeker? Dat is lastig te zeggen – en dus is er volop ruimte voor regels die dat specificeren. (Denkt u dat zulke regels er ook zijn voor onkruidwieders en vakkenvullers? Welnee. Daar zie je direct of het werk goed gedaan is.)

(5) Tegelijk zijn regels het schadelijkst juist daar waar veel ervaringskennis is. De regels van onwetende buitenstaanders dwingen de ervaringsdeskundigen hun werk naar de verkeerde maatstaven te beoordelen en uit te voeren, en daar bovendien veel tijd aan te besteden. Denk aan het construeren van ranglijstcriteria, het tellen van stappen en minuten, en het aanvinken van vakjes in grote tabellen (ik spreek opnieuw uit ervaring). Meestal zonde van de tijd, en geen kunst. Maar er is meer.

(6) Weet u wie daar het slechtst tegen kunnen? Juist, de meest ‘konstigen’. De mensen die om de leerlingen het onderwijs in gingen, die uit nieuwsgierigheid wetenschapper werden, en die in de zorg werken omdat ze willen verzorgen. Dat zijn de mensen die de moed het eerst in de schoenen zakt. De regels groeien niet alleen sneller waar meer ervaringskennis aan het werk is, maar ze jagen er ook juist de mensen met passie en toewijding weg.

(7) Dat is geen toeval. Het opbouwen van ervaringskennis vraagt intrinsieke motivatie. Wie intrinsiek gemotiveerd is, ontleent bevrediging aan werk dat goed gedaan wordt. En wordt dus sneller gedemotiveerd door regels die het verkeerde eisen en meten. Die persoon kan het niet opbrengen nóg eens de les aan te passen aan de Citotoets, de vergoedingscriteria van de verzekeraar na te kijken, of de impactscore van een wetenschappelijk tijdschrift te vermenigvuldigen met het aantal publicaties. Die gaat dan maar iets anders doen.

(8) Maakt u zich geen zorgen om de anderen, de mensen die werk vooral als bron van inkomsten zien. Zij redden het wel. Maar wees eerlijk: dit zijn de ‘onkonstigen’. Waar zij de regels gaan bepalen – en, als het even kan en met de beste bedoelingen, ook uitbreiden, ‘optimaliseren’ en in ‘targets’ vertalen – daar wordt het slecht toeven. Daar gaat de ‘konst’ verloren, leert ons de Wet van Mariken.

naar: Dirk Bezemer
uit: www.groene.nl, 25 november 2015

Dirk Bezemer is hoogleraar aan de Faculteit Economie en Bedrijfskunde van Rijksuniversiteit Groningen. Hij publiceert regelmatig columns in het opinieweekblad De Groene Amsterdammer.

noot 1 mirakelspel: een middeleeuwse vorm van toneel waarin een heiligenleven wordt verbeeld of waarin een wonder centraal staat.

noot 2 ‘Door d’onkonstige gaat die konste verloren’ betekent vrij vertaald: Door de onkundigen gaat de kunst verloren.

noot 3 ‘seven vrie consten: rethorijcke, musijcke, logica, gramatica ende geometrie, aristmatica ende alkenie’ betekent: de zeven vrije kunsten: retorica, muziek, logica, grammatica en meetkunde, rekenkunde en alchemie.

noot 4 *tacit knowledge*: kennis die alleen dankzij ervaring kan ontstaan en vaak intuïtief wordt toegepast.

In alinea 4 van tekst 2 wordt het begrip *tacit knowledge* geïntroduceerd.

2p **20** Welke vier van onderstaande groepen zouden beschikken over *tacit knowledge*, gelet op de strekking van de tekst? Kies uit: bollenpellers, buitenstaanders, ‘konstigen’, managers, onderwijzers, ‘onkonstigen’, patiënten, scholieren, verzekeraars, verzorgenden en wetenschappers.

De titel van tekst 2 luidt ‘De Kunst en de Regels’.

2p **21** Leg uit wat de verhouding is tussen de Kunst en de Regels, gelet op de strekking van de tekst.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 15 woorden.

1p **22** Wat is het tekstdoel van tekst 2, gelet op de strekking van de tekst? 'De Kunst en de Regels' is een

A beschouwing, want de kernregel uit Mariken van Nimwegen wordt vanuit verschillende invalshoeken in een moderne context geplaatst.
B beschouwing, want van diverse beroepen in onderwijs, onderzoek en zorg wordt bekeken of de Wet van Mariken erop van toepassing is.
C betoog, want aan de hand van de Wet van Mariken wordt gepropageerd dat het snel groeiende aantal regels bij ervaringsberoepen een kwalijke zaak is.
D betoog, want door het geven van schrijnende voorbeelden wordt bepleit dat we werk niet vooral als bron van inkomen moeten zien.

In alinea 4 en 5 van tekst 2 komen de praktijkgerichte en de ervaringsgerichte beroepen aan de orde. Tussen beide groepen staan enkele inhoudelijke tegenstellingen centraal.

3p **23** Noem drie van deze inhoudelijke tegenstellingen. Neem daartoe onderstaand schema over en vul het in.

praktijkgerichte beroepen	**ervaringsgerichte beroepen**
1a)	1b)
2a)	2b)
3a)	3b)

In alinea 4 en 5 van tekst 2 wordt de Wet van Mariken besproken. Deze bestaat uit twee wetmatigheden.

4p **24** Benoem elk van deze wetmatigheden en leg voor elk van deze wetmatigheden uit wat de oorzaak ervan is.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 80 woorden.

In alinea 4 tot en met 8 van tekst 2 wordt de houding besproken die de 'konstigen' en de 'onkonstigen' innemen ten aanzien van werk dat *tacit knowledge* vereist.

4p **25** Neem onderstaand schema over en benoem wat volgens tekst 2 de essentiële verschillen in houding zijn tussen de leden van de twee groepen ten aanzien van werk dat *tacit knowledge* vereist.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

de 'konstigen'	**de 'onkonstigen'**
1a	1b
2a	2b

2p **26** Wat wordt er, gezien de strekking van tekst 2, in deze tekst bepleit?

A dat de beoordeling van werk alleen wordt uitgevoerd door mensen die dat werk zelf doen of gedaan hebben
B dat 'konstigen' meer tijd aan hun werk moeten kunnen besteden en daarom met rust moeten worden gelaten
C dat voor alle beroepen dezelfde regels en beoordelingsnormen gaan gelden
D dat werk waarvoor veel ervaringskennis nodig is, moet worden beoordeeld aan de hand van normen die door vakgenoten zijn opgesteld

tekstfragment 4

(1) Jos de Blok, directeur van Buurtzorg, houdt vast aan het principe van kleinschaligheid. Veel thuiszorgondernemingen gaan volgens hem onderuit door een topzwaar apparaat, dat vooral gericht is op het controleren van het personeel. (...)
(2) "Mensen die ver afstaan van de dagelijkse praktijk, bedenken oplossingen, altijd uitgedrukt in geld, die los staan van de werkelijke problemen. De budgetten staan centraal, de uurtarieven, de productienormen, maar de vraag naar de beste weg voor de betrokken persoon komt nauwelijks aan bod. Dit zie je in de hele wereld terug en ik word overal uitgenodigd erover te spreken, van China en Japan tot Canada en Finland.
(3) Vanaf de jaren tachtig heeft in veel landen de gedachte postgevat dat je door bedrijfsmatig handelen komt tot betere oplossingen, meer kwaliteit en lagere kosten – wat je dan door allerlei marktprikkels afdwingt. Maar in al die landen zie je het omgekeerde gebeuren. De kosten zijn gestegen en er heerst ontevredenheid bij cliënten en professionals."

naar: Stevo Akkerman
uit: Trouw, 1 maart 2016

2p **27** Citeer uit tekstfragment 4 de zin die het best aansluit bij de hoofdgedachte van tekst 2.

In alinea 3 van tekstfragment 4 worden twee nadelen van de huidige praktijk genoemd die niet, of slechts impliciet in tekst 2 aan de orde komen.

2p **28** Welke nadelen zijn dat?

Tekst 3

Wat is daar nou erg aan?

(1) Van een filosoof zou je het misschien niet verwachten, maar in het laatste nummer van *Filosofie Magazine* zegt Bas Haring het volgende: "Praten over wat waarde heeft, is vrijblijvend. Gedrag, zoals geld betalen, laat zien wat we werkelijk van waarde vinden."
(2) Dat is op zijn minst een verfrissend geluid. Je zou het kunnen opvatten als eerbetoon aan de macht van het winkelend publiek als het om ethische kwesties gaat. Een consument die kiest voor scharrel- of rondeeleieren – een markt die met de jaren is gegroeid – vindt het lot van de kip kennelijk belangrijker dan zijn of haar portemonnee.
(3) Tegelijk gelooft Haring dat moraliseren over mensen- of dierenwelzijn de gezonde werking van de markt in gevaar brengt. In zijn boek *Waarom cola duurder is dan melk* bekent hij op zeker moment afgestapt te zijn van *Fairtrade*-koffie[1]. "Als ik van die dure *Fairtrade*-koffie koop, ben ik de koffieboer er dan niet feitelijk voor aan het belonen dat hij een achterhaalde keuze heeft gemaakt?" Wat niet rendeert, verdient het niet overeind te blijven. In het interview vertelt de filosoof harder en zakelijker te zijn geworden nu hij begrijpt hoe de markt werkt.

noot 1 *Fairtrade* is een organisatie die koffieboeren in armere landen een goede prijs voor hun koffie biedt.

(4) Daarmee wordt waarde wel heel gemakkelijk gelijkgesteld aan wat de consument daar voor wil uitgeven. Hoe weet Haring zo zeker dat de koffieboer op een achterhaalde manier produceert? Is het gedrag van de consument daarvoor het enige bewijs? Vinden consumenten 'zuivere koffie' echt een waardeloos product, of zijn er andere redenen dat ze kiezen voor het huismerk? Misschien zijn er zo veel keurmerken dat ze door de bomen het bos niet meer zien. Of misschien horen ze nooit meer iets over die boeren uit Zuid-Amerika.

(5) Wat we van waarde achten, hangt af van de informatie die we binnenkrijgen. Kranten, scholen en kritische burgers spelen daarin een rol, maar bij het 'in de markt zetten' van producten zijn grote supermarktketens nogal in het voordeel, zeker vergeleken met arme koffieboertjes – of met hun West-Europese collega's. Grote supermarkten kunnen overal vrolijke affiches ophangen die wel het voordelige fruit in beeld brengen, maar niet de boer die wordt uitgeknepen.

(6) Onlangs meldde *Trouw* dat de fusie tussen een Nederlandse en een Belgische supermarktketen de nieuwe gigant inspireert tot een bezuiniging van 500 miljoen. Gevreesd wordt dat boeren en tuinders daarvoor moeten bloeden met een nóg lagere vergoeding voor hun waar. Alsof een kilo peren in Nederland nog niet goedkoop genoeg is.

(7) Het zou niet voor het eerst zijn dat de boeren onder druk worden gezet. Eerder dit jaar, meldde het artikel, wist een supermarkt leveranciers van groenten via een boycot te dwingen hun prijzen te verlagen. Je vraagt je af: produceren deze boeren volgens een achterhaalde methode, omdát de consument goedkope groenten wil? Of is het achterhaald dat de supermarkt ons spullen aansmeert zonder erbij te vertellen hoe die prijs tot stand is gekomen – en dus zonder dat de vraag wat een eerlijke prijs ons waard is überhaupt bij het winkelend publiek kan opkomen?

naar: Leonie Breebaart
uit: Trouw, 3 september 2016

Leonie Breebaart is redacteur filosofie bij dagblad Trouw en is columniste.

"Van een filosoof zou je het misschien niet verwachten, maar in het laatste nummer van Filosofie Magazine zegt Bas Haring het volgende: 'Praten over wat waarde heeft, is vrijblijvend. Gedrag, zoals geld betalen, laat zien wat we werkelijk van waarde vinden.'" (regels 1-8)

1p **29** Wat is blijkens tekst 3 voor filosoof Haring doorslaggevend bij het bepalen van wat van waarde is?
A de stem van de meerderheid
B ideeën over ethiek
C ideologische principes
D koopgedrag
E moralisme

1p **30** Citeer uit tekst 3 het logisch principe dat blijkens die tekst ten grondslag ligt aan Bas Harings beslissing voortaan geen Fairtrade-koffie meer te kopen.

In alinea 3 en 4 van tekst 3 is te lezen dat Haring Fairtrade-koffie duur vindt en daaruit wordt de conclusie getrokken dat deze koffie niet voldoet aan de wensen van de consumenten.

1p **31** Vat in één zin samen waarom deze conclusie volgens alinea 4 van tekst 3 niet juist is. Gebruik voor je antwoord niet meer dan 20 woorden.

Volgens tekst 3 is er sprake van een problematische verhouding tussen consumenten en supermarktketens.

2p **32** Vat samen wat het probleem in deze verhouding is, gelet op de strekking van de tekst. Neem daartoe de nummers van de zinnen uit onderstaande tabel over en noteer daarachter het vervolg van zin 1 en 2.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 40 woorden.

zin 1	De supermarktketens willen …
zin 2	Daarom …
zin 3	Daardoor missen consumenten de informatie die nodig is om de waarde van producten in te schatten.

2p **33** Hoe kan tekst 3 het best worden getypeerd?
De tekst is vooral te typeren als
A een beschouwing, omdat de lezer door de vele onbeantwoorde vragen over ethische kwesties rondom voedsel aan het denken wordt gezet.
B een beschouwing, omdat de lezer op grond van de tekst een afweging kan maken over een belangrijke ethische kwestie rondom voedsel.
C een betoog, omdat in de tekst wordt beargumenteerd waarom de handelswijze van grote supermarktketens afkeurenswaardig is.
D een betoog, omdat in de tekst wordt beargumenteerd welke manier van denken de juiste is in ethische kwesties rondom voedsel.

Een kritisch lezer kan in bepaalde woorden en woordgroepen uit alinea's 5 en 6 van tekst 3 een kritische houding tegenover de handelswijze van supermarktketens zien.

1p **34** In welke van onderstaande reeksen is dat bij alle woorden en woordgroepen het geval?
A 'in de markt zetten' (regel 55), voordelige fruit (regel 61-62), uitgeknepen (regel 63), een bezuiniging van 500 miljoen (regel 67-68)
B in het voordeel (regel 57), arme koffieboertjes (regel 58), in beeld brengen (regel 62), hun waar (regels 71-72)
C kritische burgers (regels 53-54), hun West-Europese collega's (regel 59), een nóg lagere vergoeding (regel 71), Alsof (regel 72)
D vrolijke affiches (regels 60-61), uitgeknepen (regel 63), inspireert tot een bezuiniging (regels 67-68), bloeden (regel 70)

Tekst 3 kan worden opgedeeld in twee delen, namelijk alinea 1 tot en met 3 en alinea 4 tot en met 7.

1p **35** Alinea 1 tot en met 3 enerzijds en alinea 4 tot en met 7 anderzijds verhouden zich tot elkaar als
A argument en tegenargument.
B probleem en oplossing.
C standpunt en ontkrachting.
D specificatie en veralgemenisering.
E vraag en antwoord.

In tekst 3 worden twee misstanden rondom voedselproducten aan de orde gesteld.

2p **36** Welke twee oplossingen zou een kritische consument voor deze misstanden kunnen verlangen van de supermarkten, gelet op wat in alinea 7 van tekst 3 wordt besproken?
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

Uitwerkingen bij examen 2019-I

TEKST 1 HET OPDRINGERIGE HEDEN

1p **1 (alinea) 6**
Zie regels 122-124: 'Wat ook opvalt: de emoties zijn enkelvoudig en staan lijnrecht tegenover elkaar.'

1p **2 (alinea) 12**
Zie regels 242-244: 'Enkelvoudige emoties zijn zo in een complexe emotie veranderd.'

1p **3 zin 3 en zin 4**
Tegenover het genuanceerde beeld staat het schrille beeld: het harde, ongenuanceerde beeld. Dat schrille beeld kom je duidelijk tegen in zin 3: '(…) de tegenstander (…) is massief tegen en alleen boos, de voorstander is louter voor (…)'. En in zin 4: '(…) verhalen die juist de uitersten belichten. (…)'.

2p **4**

nieuws
1 emoties **zijn enkelvoudig (en staan lijnrecht tegenover elkaar) (regels 122-124)**
2 de basisinstincten strijden om voorrang (regels 119-120) of **de emoties (…) staan lijnrecht tegenover elkaar (regels 122-124)** of **Onversneden woede strijdt tegen onbeperkt mededogen(, argwaan tegen goedgelovigheid.) (regels 124-126)**
3 de rede speelt een ondergeschikte rol (regels 121-122)

Drie citaten goed: 2p. Twee goed: 1p. Minder dan twee goed: 0p.
Citaat 1: in *Inside Out* gaat het om aparte ofwel enkelvoudige emoties.
Citaat 2: in *Inside Out* gaat het om oorlog, dus strijd. Er wordt om zinsgedeelten gevraagd, en eigenlijk is 'Onversneden (…) goedgelovigheid.' een hele zin. Toch is dit antwoord goed gerekend.
Citaat 3: in *Inside Out* gaat het om het ontbreken van een regisseur die de basisinstincten in toom houdt, vergelijkbaar met het ontbreken van de rede die de emoties bedwingt.

1p **5 B**
Zie regels 182-187: 'Doordat de media ons *in real time* vertellen wat er over de hele wereld gebeurt, leven we in een permanent gelijktijdig heden waarin we geen afstand van gebeurtenissen kunnen nemen.' Het heden is zo opdringerig dat we geen afstand kunnen nemen van de gebeurtenissen, en er dus niet over kunnen reflecteren.

2p **6** Twee van de volgende vier inzichten:
1 (te veel) Emoties/Deze kunnen aanzetten tot gevoelloosheid/afstomping.
2 Veel emotionele prikkels kunnen we niet meer omzetten in handelingen.
3 We zijn verslaafd aan emoties/sensaties.
4 Voortdurende opwinding laat sporen na / vormt een haard van onrust.
Per juist element: 1p (tot een maximum van 2p).
Het gaat in deze vraag niet per se of uitsluitend om inzichten van Safranski die tegengesteld zijn aan bepaalde inzichten van de moderne psychologie en neurobiologie, maar om zijn inzichten die anders zijn. Je hebt vier mogelijkheden.

© ThiemeMeulenhoff

Voor inzicht 1 zie regels 209-210: '"Men wordt gevoelloos, stompt af", schrijft Safranski.'
Voor inzicht 2 zie regels 204-207: 'We worden daarbij met zo veel emotionele prikkels geconfronteerd dat we ze niet meer kunnen omzetten in handelingen.'
Voor inzicht 3 zie regels 201-204: 'Volgens Safranski zijn we inmiddels verslaafd aan sensaties en verlangen we een steeds hogere dosis opwinding.'
Voor inzicht 4 zie regels 210-216: 'En toch zal de voortdurende opwinding wel sporen nalaten, ze slaat ergens in ons neer en vormt een haard van onrust (…).'

2p **7** Twee van de volgende drie inzichten:
1 Emoties kunnen wel verwerkt worden mits we daar de tijd voor krijgen.
2 Emoties zetten aan tot empathie / maatschappelijke betrokkenheid / verhogen het inlevingsvermogen.
3 Emoties organiseren het rationele denken.
Per juist inzicht: 1p (tot een maximum van 2p).
In deze vraag gaat het om inzichten in de moderne psychologie en neurobiologie die anders zijn dan Safranski's inzichten. Drie mogelijkheden.
Voor inzicht 1 zie regels 261-266: 'Ons brein is van nature tot empathie geneigd, maar ons inlevingsvermogen groeit aanzienlijk als we meer informatie over anderen krijgen. Daar hebben we tijd voor nodig.'
Voor inzicht 2 zie regels 247-251: 'In de hedendaagse filosofie, psychologie en neurowetenschappen is er het besef dat emoties aanzetten tot maatschappelijke betrokkenheid.'
Voor inzicht 3 zie regels 228-230: 'emoties organiseren het rationele denken eerder dan dat ze het ontwrichten.'

1p **8 D**
In alinea 7 lees je dat de media graag een schril beeld neerzetten. De nuance komt wel, maar later. Zie regels 130-132. In de film *Inside Out* worden de emoties subtieler behandeld. De emoties staan daar niet op zichzelf. De media zouden de emoties ook zo moeten behandelen, want het genuanceerde beeld is reëler dan het schrille beeld. Zie regels 235-244: '*Inside Out* is toch een subtiele film doordat, met dank aan de psychologen, duidelijk wordt dat emoties niet op zichzelf staan, geen rivalen zijn. (…) Enkelvoudige emoties zijn zo in een complexe emotie veranderd.'

1p **9 B**
Zie regels 182-187: 'Doordat de media ons *in real time* vertellen wat er over de hele wereld gebeurt, leven we in een permanent gelijktijdig heden waarin we geen afstand van gebeurtenissen kunnen nemen.' Die toestand wordt in alinea 10 'presentisme' genoemd.
Het voorbeeld van Schiller laat zien hoe het ging toen de media niet *in real time* vertelden wat er over de hele wereld gebeurde, dus toen er geen sprake kon zijn van 'presentisme'. Daarmee maakt het voorbeeld wel duidelijk hoe anders de toestand vroeger was, maar nog niet wat het hedendaagse 'presentisme' precies inhoudt.

2p **10 b, c, d, e**
Vier zinnen goed: 2p. Drie goed: 1p. Twee of minder goed: 0p.
b: Aan het eind van de tekst trekt de schrijfster een belangrijke conclusie: 'Geen wonder dat het artikel uitmondt in een pleidooi voor journalistieke verhalen waarvoor de tijd en de ruimte is genomen. Journalistiek heeft dus baat bij vertraging, want waarom zouden alle media zich in de ratrace moeten storten om de snelste te zijn?' (regels 266-273) Dat komt overeen met zin b. Zo'n conclusie kun je in een samenvatting niet missen.
c: In een goede samenvatting wordt het inzicht van Safranski onder woorden gebracht. Want zijn begrip 'presentisme' maakt iets belangrijks duidelijk over onze tijd en over de rol die de media daarin spelen. Zin c komt overeen met regels 178-182:

© ThiemeMeulenhoff

'In zijn recente boek (…) stelt de Duitse filosoof Rüdiger Safranski dat onze tijd gekenmerkt wordt door "presentisme".'
d: In alinea 6 vertelt de schrijfster hoe de media zich in hun berichtgeving beperken en hoe ze daardoor een onvolledig beeld geven: '(…) de emoties zijn enkelvoudig en staan lijnrecht tegenover elkaar. (…) Dat gevoelens meestal veel gemengder zijn, lijkt naar de achtergrond te verdwijnen.' (regels 122-129) In de slotalinea trekt de schrijfster de conclusie: 'Maar vooral zouden journalisten de enkelvoudige emoties, het simpele verhaal met eendimensionale protagonisten, moeten wantrouwen.' (regels 273-277) Zin d maakt goed duidelijk waarom het nieuws zich niet moet beperken tot enkelvoudige emoties.
e: Een belangrijk deel van het artikel gaat over de overeenkomst tussen de film *Inside Out* en de manier waarop de media meningen weergeven: 'De manier waarop media omgaan met emoties doet mij denken aan de film *Inside Out*.' (regels 101-103) en 'De media brengen ook de nuance, maar vaak wel pas nadat eerst het schrille beeld is neergezet.' (regels 130-132) Zin e laat goed zien dat het ongenuanceerde, schrille beeld in de media de voorrang krijgt.

2p **11 A**
De strekking in de slotalinea: 'Maar vooral zouden journalisten de enkelvoudige emoties, het simpele verhaal met eendimensionale protagonisten, moeten wantrouwen.' (regels 273-277) Met andere woorden: de journalistiek moet de complexe emoties van de betrokkenen in beeld brengen.

5p **12**

	huidige situatie	gewenste situatie
de werkwijze van de media	**1a proberen als eerste nieuws te brengen (waardoor primaire gevoelens overheersen) / snelle berichtgeving met emotionalisering / weinig ruimte voor reflectie** [1p]	**1b meer reflectie / vertraging** [1p]
de aard van de emoties in het nieuws	**2a enkelvoudige emoties** [1p]	**2b niet-enkelvoudige / complexe emoties** [1p]
het effect bij de lezers	3a versterking van de polarisatie	**3b (aanzet tot) empathie / maatschappelijke betrokkenheid** [1p]

Voor 1a zie regels 151-158: 'Bij de snelheid van het live zijn is het ook geen wonder dat de primaire gevoelens – angst, woede, verbijstering – in de verslaggeving overheersen. Er is nog niet de mogelijkheid afstand te nemen, te reflecteren en de dingen in perspectief te plaatsen.'
Voor 1b zie regels 270-273: 'Journalistiek heeft dus baat bij vertraging, want waarom zouden alle media zich in de ratrace moeten storten om de snelste te zijn?'
Voor 2a zie regels 138-145: '(…) zeker als het om *breaking news* gaat, is de algehele mediastorm die opsteekt zo heftig, de aandacht zo massaal dat er geen ontkomen aan is en de enkelvoudige gevoelens de overhand krijgen.' En regels 158-163: 'Maar ook bij gevoelige maatschappelijke thema's die niet *breaking* zijn, zie je dezelfde overdaad aan media-aandacht en de dominantie van de enkelvoudige emoties.'
Voor 2b zie regels 273-277: 'Maar vooral zouden journalisten de enkelvoudige emoties, het simpele verhaal met eendimensionale protagonisten, moeten wantrouwen.'
Voor 3b zie regels 247-254: 'In de hedendaagse filosofie, psychologie en neurowetenschappen is er het besef dat emoties aanzetten tot maatschappelijke betrokkenheid. Media kunnen laten zien wat er in de hoofden van mensen omgaat en daarmee aanzetten tot empathie.'

© ThiemeMeulenhoff

1p **13 'In de hedendaagse filosofie, psychologie en neurowetenschappen is er het besef dat emoties aanzetten tot maatschappelijke betrokkenheid.' (regels 247-251)**
of
'Media kunnen laten zien wat er in de hoofden van mensen omgaat en daarmee aanzetten tot empathie.' (regels 251-254)
De strekking van tekstfragment 1: 'Door de emotie brengen media ons in beweging.' Twee zinnen in alinea 13 komen daar dicht bij.

2p **14** De kern van een goed antwoord:
1 Volgens tekstfragment 1 komt de lezer in beweging door de media. [1p]
2 Volgens tekst 1 heeft de lezer (in eerste instantie) een passieve rol. / Volgens tekst 1 wordt de lezer alleen aangezet tot empathie. [1p]
of
1 In tekstfragment 1 gaat het om de eigen wensen, verlangens en behoeften van de lezer. / Volgens tekstfragment 1 zorgt een beschrijving van gevoelens van anderen ervoor dat er emoties in de lezer worden opgewekt. [1p]
2 In tekst 1 gaat om het meeleven met de emoties van personages in het nieuws. / Volgens tekst 1 worden eerst gevoelens in de lezer opgewekt, waardoor empathie voor anderen ontstaat. [1p]
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen.
Tekstfragment 1: 'Door de emotie brengen media ons in beweging.' Dat in beweging komen is net iets anders dan wat in tekst 1 wordt genoemd: 'maatschappelijke betrokkenheid' (regel 250-251) of 'empathie' (regel 254).
Het verschil kun je ook op een andere manier zien. Tekstfragment 1: 'En dan gaat het niet zozeer om het tijdelijk meeleven met het personage, maar meer om hoe die emotionele reactie een uiting is van de eigen wensen, verlangens en behoeften en hoe die de diepere lagen aanspreekt, de snaren raakt.' Ook dat is anders dan wat je in tekst 1 leest: 'Media kunnen laten zien wat er in de hoofden van mensen omgaat en daarmee aanzetten tot empathie.' (regels 252-254)

2p **15 1 B**
2 B
3 A
4 A
Vier antwoorden goed: 2p. Drie goed: 1p. Twee of minder goed: 0p.
1: De 'ontboezemingen' in de regels 57-58 worden genoemd als voorbeeld van emotionalisering: 'De emotionalisering van de media is de afgelopen decennia echter flink toegenomen. (…) Sla nu een krant open en je ziet, zeker in het weekend, hoe op allerlei manieren onze emoties worden aangesproken.' (regels 46-52) Hart en buik dus.
2: De hele zin waar het 'zachte nieuws' in voorkomt: 'Maar kranten besteden niet alleen steeds meer ruimte aan zogenaamd "zacht" nieuws, ook het "harde" nieuws is vaak emotioneel gekleurd.' (regels 68-72) Het 'zachte nieuws' is dus altijd 'emotioneel gekleurd': het gaat hier om het hart en de buik van de lezer.
3: Het woord 'nuance': 'Dat gevoelens meestal veel gemengder zijn, lijkt naar de achtergrond te verdwijnen. De media brengen ook de nuance, maar vaak wel pas nadat eerst het schrille beeld is neergezet.' (regels 126-132) Het schrille, ongenuanceerde beeld in de media heeft betrekking op de gevoelens, dus op het hoofd en het hart. Daartegenover staat de nuance, die naar de achtergrond verdwijnt, en die dus wordt geassocieerd met het hoofd.
4: Voor het woord 'vertraging' zie regels 261-273: 'Ons brein is van nature tot empathie geneigd, maar ons inlevingsvermogen groeit aanzienlijk als we meer informatie over anderen krijgen. Daar hebben we tijd voor nodig. (…) Journalistiek

© ThiemeMeulenhoff

heeft dus baat bij vertraging (…).' De vertraging is nodig om het brein de gelegenheid te geven tot ontwikkeling van empathie. Het woord is hier dus geassocieerd met het brein, ofwel het hoofd.

1p **16 Volgens beide teksten leggen veel journalisten de nadruk op (snelle berichtgeving over) conflicten/geweld/rampen/ongelukken.**
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen.
Tekstfragment 2: 'En die anderen, dat zijn de nieuwsjagers van de media. Dat ze ons zo de put in werken, heeft niet alleen te maken met de aard van de berichten die aangrijpend zijn, zoals terreuraanslagen. Nee, ze hebben veeleer te maken met een hardnekkige wet in de journalistiek: *"if it bleeds, it leads"*.'
Tekst 1 alinea 5: 'Die emotionalisering van het harde nieuws zie je terug in tendensen die alleen maar sterker worden: de nadruk op het conflict (…).' (regels 83-93)

1p **17 (In beide gevallen wordt gepleit voor) journalistiek waarvoor meer onderzoek gedaan wordt / journalistiek waarvoor afstand/tijd/ruimte is genomen om dingen in perspectief te plaatsen.**
Je antwoord moet bestaan uit één zin.
Tekstfragment 2: 'Jammer genoeg zijn journalisten die research naar terreur verrichten zeldzaam.'
Tekst 1: 'Geen wonder dat het artikel uitmondt in een pleidooi voor journalistieke verhalen waarvoor de tijd en de ruimte is genomen. Journalistiek heeft dus baat bij vertraging (…).' (regels 266-273)

1p **18 'We worden daarbij met zo veel emotionele prikkels geconfronteerd dat we ze niet meer kunnen omzetten in handelingen.' (regels 204-207)**
of
'Men wordt gevoelloos, stompt af(, schrijft Safranski.)' (regels 209-210)
Let op dat je een hele zin uit de alinea's 10 tot en met 12 citeert.

3p **19**

	tekst 1	tekstfragment 3
Empathie heeft geen kans van slagen als de lezer zich laat leiden door:	**1a enkelvoudige emoties / simpele verhalen met eendimensionale protagonisten**	**1b sensationele/simpele/ negatieve beelden en verhalen / de (nieuws)media**
Empathie heeft wel kans van slagen als de lezer zijn informatie haalt uit:	**2a journalistieke verhalen waarvoor tijd en ruimte is genomen / waarin complexe emoties naar voren komen**	**2b onderwijs/boeken/ hulporganisaties**

Vier condities goed: 3p. Drie goed: 2p. Twee goed: 1p. Minder dan twee goed: 0p.
Voor conditie 1a zie regels 273-277: 'Maar vooral zouden journalisten de enkelvoudige emoties, het simpele verhaal met eendimensionale protagonisten, moeten wantrouwen.' Hier pleit de schrijfster voor omdat enkelvoudige emoties en eendimensionale protagonisten niet tot empathie leiden. Daar zijn verhalen over complexe emoties voor nodig, die tijd en ruimte vragen.
Voor conditie 2a zie regels 261-269: 'Ons brein is van nature tot empathie geneigd, maar ons inlevingsvermogen groeit aanzienlijk als we meer informatie over anderen krijgen. Daar hebben we tijd voor nodig. Geen wonder dat het artikel uitmondt in een pleidooi voor journalistieke verhalen waarvoor de tijd en de ruimte is genomen.'
Voor conditie 1b zie tekstfragment 3, alinea 1: 'Hoe meer beelden en nieuwsberichten over armoede we over ons heen krijgen, hoe passiever wij worden.'

© ThiemeMeulenhoff

Voor conditie 2b zie tekstfragment 3, alinea 2: 'Mensen echter die hun informatie over armoede niet direct uit de media halen, maar via het onderwijs, boeken of hulporganisaties krijgen, bleken daarentegen veel meer betrokken in de bestrijding ervan.'

TEKST 2 DE KUNST EN DE REGELS

2p **20 'konstigen', onderwijzers, verzorgenden en wetenschappers**
Vier groepen goed: 2p. Drie goed: 1p. Twee of minder goed: 0p.
Tacit knowledge: 'Het gaat om ervaringskennis die niet in een boekje is op te schrijven en die niet overdraagbaar is door een paar uur instructie of een korte inwerkperiode.' (regels 47-51)
Mensen die over *tacit knowledg*e beschikken, zullen dus slecht kunnen tegen 'het construeren van ranglijstcriteria, het tellen van stappen en minuten, en het aanvinken van vakjes in grote tabellen' (regels 77-80). De schrijver somt de groepen op waar dat voor geldt: '(…) de meest "konstigen". De mensen die om de leerlingen het onderwijs in gingen, die uit nieuwsgierigheid wetenschapper werden, en die in de zorg werken omdat ze willen verzorgen.' (regels 85-90)

2p **21** De kern van een goed antwoord:
De Kunst wordt gehinderd door de Regels. / Vaak hebben regels een negatief effect op werkzaamheden waar ervaringskennis voor nodig is. / Hoe meer regels, des te eerder raakt kunst in het gedrang.
Je moet in een of meer volledige zinnen antwoorden en je mag niet meer dan 15 woorden gebruiken.
Zie regels 117-124: 'Waar zij de regels gaan bepalen (…) daar wordt het slecht toeven. Daar gaat de "konst" verloren, leert ons de Wet van Mariken.'

1p **22 C**
De schrijver neemt een duidelijk standpunt in, waarvan hij de lezers met argumenten probeert te overtuigen. Zijn standpunt en een samenvatting van zijn argumenten zie je in de laatste alinea: 'Maakt u zich geen zorgen om de anderen, de mensen die werk vooral als bron van inkomsten zien. Zij redden het wel. Maar wees eerlijk: dit zijn de "onkonstigen". Waar zij de regels gaan bepalen – en, als het even kan en met de beste bedoelingen, ook uitbreiden, "optimaliseren" en in "targets" vertalen – daar wordt het slecht toeven. Daar gaat de "konst" verloren, leert ons de Wet van Mariken.' (regels 113-124)

3p **23** Drie van onderstaande zes inhoudelijke tegenstellingen:

praktijkgerichte beroepen	ervaringsgerichte beroepen
a) geen/nauwelijks regels	**b) veel regels**
a) vrijwel geen ervaringskennis / vrijwel geen *tacit knowledge*	**b) veel ervaringskennis / veel *tacit knowledge***
a) gemakkelijk aan te leren	**b) lang leertraject noodzakelijk**
a) eenvoudig beoordeelbaar	**b) lastig beoordeelbaar**
a) geen schade als gevolg van regels	**b) negatieve effecten als gevolg van regels**
a) (kennis is) gemakkelijk overdraagbaar	**b) (kennis is) lastig overdraagbaar**

© ThiemeMeulenhoff

Per juiste tegenstelling: 1p (tot een maximum van 3p).
Geen of nauwelijks regels (a) voor onkruidwieders en vakkenvullers tegenover veel regels (b) voor docenten, verzorgenden, onderzoekers: 'Wat is immers een goede docent, verzorgende, of onderzoeker? Dat is lastig te zeggen – en dus is er volop ruimte voor regels die dat specificeren. (Denkt u dat zulke regels er ook zijn voor onkruidwieders en vakkenvullers? Welnee. Daar zie je direct of het werk goed gedaan is.)' (regels 60-68)
Vrijwel geen ervaringskennis (a) tegenover veel ervaringskennis (b): 'Vakken vullen, bollen pellen en boompjes stekken vergen vrijwel geen ervaringskennis (…) Voor meesters en juffen, wetenschappers en verzorgenden is dat wel anders (…).' (regels 52-60)
Gemakkelijk aan te leren (a) tegenover lang leertraject noodzakelijk (b): 'Vakken vullen, bollen pellen en boompjes stekken vergen vrijwel geen ervaringskennis (…). Je kunt vanaf dag één aan de slag.' (regels 52-57) Tegenover: 'Het gaat om ervaringskennis die niet in een boekje is op te schrijven en die niet overdraagbaar is door een paar uur instructie of een korte inwerkperiode.' (regels 47-51)
Eenvoudig beoordeelbaar (a) tegenover lastig beoordeelbaar (b): 'Daar zie je direct of het werk goed gedaan is.)' (regels 67-68) tegenover 'Wat is immers een goede docent, verzorgende, of onderzoeker? Dat is lastig te zeggen (…).' (regels 60-64)
Geen schade (a) tegenover negatieve effecten als gevolg van regels (b): 'Tegelijk zijn regels het schadelijkst juist daar waar veel ervaringskennis is.' (regels 69-71)
Kennis is gemakkelijk overdraagbaar (a) tegenover lastig overdraagbaar (b): 'Je kunt vanaf dag één aan de slag.' (regels 56-57) tegenover 'Het gaat om ervaringskennis die niet in een boekje is op te schrijven en die niet overdraagbaar is door een paar uur instructie of een korte inwerkperiode.' (regels 47-51)

4p **24** De kern van een goed antwoord:
1 Wetmatigheid 1 zegt dat regels het snelst groeien waar ze de meeste schade aanrichten / bij ervaringsgerichte beroepen. [1p]
2 Dat komt doordat het voor bepaalde beroepen lastig vast te stellen is wat maakt dat iemand kundig/goed/professioneel is. [1p]
3 Wetmatigheid 2 zegt dat regels het schadelijkst zijn daar waar veel ervaringskennis nodig is. [1p]
4 Dat komt doordat ervaringsdeskundigen hun werk moeten uitvoeren en (laten) beoordelen volgens verkeerde maatstaven / maatstaven die door ondeskundigen zijn opgesteld. / Doordat ervaringsdeskundigen veel tijd moeten besteden aan de regels van buitenstaanders, hebben zij minder tijd om hun werk goed uit te voeren. [1p]
of
4 Dat komt doordat de regels door ondeskundigen worden opgesteld. / Dat komt doordat er meer ondeskundigen zijn bij vakgebieden waar ervaringskennis nodig is. [1p]
Je moet in een of meer volledige zinnen antwoorden en je mag niet meer dan 80 woorden gebruiken.
Wetmatigheid 1: 'Het nare is dat de regels het snelst groeien waar ze de meeste schade aanrichten. Waarom? Noem het de Wet van Mariken.' (regels 42-45)
Oorzaak 1: 'Het gaat om ervaringskennis die niet in een boekje is op te schrijven en die niet overdraagbaar is door een paar uur instructie of een korte inwerkperiode.' (regels 47-51) En: 'Wat is immers een goede docent, verzorgende, of onderzoeker? Dat is lastig te zeggen – en dus is er volop ruimte voor regels die dat specificeren.' (regels 60-64)
Wetmatigheid 2: 'Tegelijk zijn regels het schadelijkst juist daar waar veel ervaringskennis is.' (regels 69-71)
Oorzaak 2: 'De regels van onwetende buitenstaanders dwingen de ervaringsdeskundigen hun werk naar de verkeerde maatstaven te beoordelen en uit te voeren, en daar bovendien veel tijd aan te besteden.' (regels 71-76)

© ThiemeMeulenhoff

4p **25**

de 'konstigen'	de 'onkonstigen'
1a Zij doen hun werk met passie (en toewijding). / Zij zijn intrinsiek gemotiveerd. [1p]	**1b Zij werken voor het geld. / Zij missen de intrinsieke motivatie.** [1p]
2a Zij raken gedemotiveerd door de bemoeienis/regels van onkundigen. [1p]	**2b Zij hebben niet zo veel moeite met regels (en haken daardoor minder snel af).** [1p]

1a en 1b allebei goed: 2p. 2a en 2b allebei goed: 2p. Alleen 1a of 1b goed: 1p. Alleen 2a of 2b goed: 1p. 1a en 2b gekoppeld: 1p. 2a en 1b gekoppeld: 1p.
Je moet antwoorden in volledige zinnen.
Werkhouding 1a van de 'konstigen': 'Weet u wie daar het slechtst tegen kunnen? Juist, de meest "konstigen". De mensen die om de leerlingen het onderwijs in gingen, die uit nieuwsgierigheid wetenschapper werden, en die in de zorg werken omdat ze willen verzorgen.' (regels 84-90)
Voor het werk van de 'konstigen' is ervaring nodig. En dan geldt: 'Het opbouwen van ervaringskennis vraagt intrinsieke motivatie.' (regels 97-99) Hieruit kun je werkhouding 1b van de 'onkonstigen' afleiden: zij missen de intrinsieke motivatie.
En: 'Maakt u zich geen zorgen om de anderen, de mensen die werk vooral als bron van inkomsten zien.' (regels 113-115)
Werkhouding 2a van de 'konstigen': 'Wie intrinsiek gemotiveerd is, ontleent bevrediging aan werk dat goed gedaan wordt. En wordt dus sneller gedemotiveerd door regels die het verkeerde eisen en meten.' (regels 99-104)
De meest 'konstigen' kunnen slecht tegen de regels. Maar minder 'konstigen', mensen die hun werk niet uit passie maar om andere redenen doen, hebben er minder moeite mee: 'Weet u wie daar het slechtst tegen kunnen? Juist, de meest "konstigen".
De mensen die om de leerlingen het onderwijs in gingen, die uit nieuwsgierigheid wetenschapper werden, en die in de zorg werken omdat ze willen verzorgen. Dat zijn de mensen die de moed het eerst in de schoenen zakt. De regels groeien niet alleen sneller waar meer ervaringskennis aan het werk is, maar ze jagen er ook juist de mensen met passie en toewijding weg.' (regels 84-96) Hieruit kun je werkhouding 2b afleiden.

2p **26 B**
Wat er in de tekst wordt bepleit, kun je afleiden uit de problemen waar 'konstigen' volgens de schrijver tegenaan lopen. Zie bijvoorbeeld de laatste twee alinea's. En in alinea 5: 'De regels van onwetende buitenstaanders dwingen de ervaringsdeskundigen hun werk naar de verkeerde maatstaven te beoordelen en uit te voeren, en daar bovendien veel tijd aan te besteden. (…) Meestal zonde van de tijd, en geen kunst.' (regels 71-82)
De strekking van de tekst, dus wat de schrijver duidelijk wil maken, is dat 'konstigen' onnodig tijd verliezen door allerlei regels. Dat die regels zijn opgesteld door onwetende buitenstaanders is daarbij van ondergeschikt belang; uit de tekst kun je niet afleiden dat 'konstigen' liever regels zouden zien die door vakgenoten zijn opgesteld.

2p **27 'De budgetten staan centraal, de uurtarieven, de productienormen, maar de vraag naar de beste weg voor de betrokken persoon komt nauwelijks aan bod.' (alinea 2)**
of
'Mensen die ver afstaan van de dagelijkse praktijk, bedenken oplossingen, altijd uitgedrukt in geld, die los staan van de werkelijke problemen.' (alinea 2)

© ThiemeMeulenhoff

Zie voor de hoofdgedachte van tekst 2 regels 116-124: ‘Maar wees eerlijk: dit zijn de “onkonstigen”. Waar zij de regels gaan bepalen – en, als het even kan en met de beste bedoelingen, ook uitbreiden, “optimaliseren” en in “targets” vertalen – daar wordt het slecht toeven. Daar gaat de “konst” verloren (…).’

2p **28** De kern van een goed antwoord:
1 de stijgende kosten (die de werkwijze met zich meebrengt) [1p]
2 de ontevredenheid bij cliënten [1p]
Als nadeel 2 ‘de ontevredenheid bij cliënten en professionals’: 0p.
De laatste zin van tekstfragment 3: ‘De kosten zijn gestegen en er heerst ontevredenheid bij cliënten en professionals.’ Tekst 2 heeft het wel over onnodig tijdverlies (zie alinea 5), en tijdverlies impliceert ook de stijgende kosten, maar dat nadeel komt op deze manier alleen impliciet aan de orde.
De ontevredenheid van professionals komt in tekst 2 wel aan de orde (zie alinea’s 6 en 7). Daarom is het fout als je hier niet alleen de cliënten maar ook de professionals noemt.

TEKST 3 WAT IS DAAR NOU ERG AAN?

1p **29 D**
Zie regels 5-8: ‘Praten over wat waarde heeft, is vrijblijvend. Gedrag, zoals geld betalen, laat zien wat we werkelijk van waarde vinden.’

1p **30 ‘(“Als ik van die dure *Fairtrade*-koffie koop, ben ik de koffieboer er dan niet feitelijk voor aan het belonen dat hij een achterhaalde keuze heeft gemaakt?”) Wat niet rendeert, verdient het niet overeind te blijven.’ (regels 25-31)**
of
‘(Tegelijk gelooft Haring) dat moraliseren over mensen- of dierenwelzijn de gezonde werking van de markt in gevaar brengt.’ (regels 19-22)
Alleen ‘Als ik van die dure Fairtrade-koffie koop, ben ik de koffieboer er dan niet feitelijk voor aan het belonen dat hij een achterhaalde keuze heeft gemaakt?’ (regels 25-29): 0p.
‘In het interview vertelt de filosoof harder en zakelijker te zijn geworden nu hij begrijpt hoe de markt werkt.’ (regels 31-34): 0p.
‘Als ik … heeft gemaakt?’ (regels 25-29) is een vraag, en nog niet het principe op grond waarvan Haring heeft besloten die koffie niet meer te kopen.
‘In het … markt werkt.’ (regels 31-34) is ook fout: harder en zakelijker worden is geen logisch principe.

1p **31** De kern van een goed antwoord:
Consumenten kunnen allerlei andere redenen hebben om deze koffie niet te kopen.
of
Er is sprake van een overhaaste generalisatie: alsof de mening van Haring voor alle consumenten zou gelden / alsof de mening van één persoon richtinggevend is.
Je antwoord moet bestaan uit één zin, niet langer dan 20 woorden.
Zie regels 35-37: ‘Daarmee wordt waarde wel heel gemakkelijk gelijkgesteld aan wat de consument daar voor wil uitgeven.’ Uit de voorbeelden blijkt dat de conclusie te snel is getrokken. Het koopgedrag van de consument hoeft bijvoorbeeld niet te bewijzen dat de productiemethode achterhaald is (zie regels 38-42).
Er wordt een samenvatting gevraagd, dus je moet geen voorbeelden noemen.

© ThiemeMeulenhoff

2p **32** De kern van een goed antwoord:
1 (De supermarktketens willen …) **producten voordelig/goedkoop in de markt zetten / zoveel mogelijk verkopen.** [1p]
2 (Daarom …) **verhullen/verbergen ze / vertellen ze niet hoe de prijs van producten tot stand komt.** [1p]
Je moet in volledige zinnen antwoorden en je mag niet meer dan 40 woorden gebruiken.
Voor zin 1 zie regels 64-72: ‘Onlangs meldde Trouw dat de fusie tussen een Nederlandse en een Belgische supermarktketen de nieuwe gigant inspireert tot een bezuiniging van 500 miljoen. Gevreesd wordt dat boeren en tuinders daarvoor moeten bloeden met een nóg lagere vergoeding voor hun waar.’
Voor zin 2 zie regels 83-90: ‘Of is het achterhaald dat de supermarkt ons spullen aansmeert zonder erbij te vertellen hoe die prijs tot stand is gekomen – en dus zonder dat de vraag wat een eerlijke prijs ons waard is überhaupt bij het winkelend publiek kan opkomen?’

2p **33 C** of **D**
De schrijfster neemt een standpunt in, en geeft argumenten waarmee ze de lezer wil overtuigen. Je kunt het op twee manieren benaderen.
Het koopgedrag van de consument is niet, zoals Haring zegt, een goede graadmeter voor wat we van waarde vinden. De schrijfster heeft als standpunt: ‘Wat we van waarde achten, hangt af van de informatie die we binnenkrijgen.’ (regels 51-53) Dat beargumenteert ze in de alinea’s 5 tot en met 7 met voorbeelden die duidelijk maken waarom ze de handelswijze van de supermarktketens afkeurt. Deze benadering leidt tot antwoord C.
Je kunt het ook algemener zien. De schrijfster heeft het uitgebreid over de rol van de supermarkten om haar standpunt te beargumenteren. Maar in de regels 53-54 noemt ze ook de rol van kranten, scholen en kritische burgers. Zie je het zo algemeen, dan kies je voor antwoord D.

1p **34 D**
Hier vallen de reeksen af waarin woorden of woordgroepen voorkomen die niet per se een kritische houding tegenover de handelswijze van supermarktketens laten zien. A valt dan af in verband met ‘in de markt zetten’: dat is een neutrale formulering. Hetzelfde geldt voor B in verband met ‘in het voordeel’. In C heeft de woordgroep ‘kritische burgers’ niet te maken met de handelswijze van de supermarktketens. In D getuigen alle citaten van de kritische houding van de schrijfster.

1p **35 C**
In alinea 1 tot en met 3 gaat het om het standpunt van Haring. Hij is van mening dat we met ons koopgedrag bepalen wat we van waarde vinden en daaruit blijkt dat *Fairtrade*-koffie op een achterhaalde manier wordt geproduceerd: ‘Wat niet rendeert, verdient het niet overeind te blijven.’ (regels 29-31)
In alinea 4 tot en met 7 weerlegt de schrijfster dit standpunt. De voorbeelden waar ze dat mee doet, leiden tot twee retorische vragen. Met die retorische vragen laat ze zien waarom ze het oneens is met Haring: ‘Je vraagt je af: produceren deze boeren volgens een achterhaalde methode, omdát de consument goedkope groenten wil? Of is het achterhaald dat de supermarkt ons spullen aansmeert zonder erbij te vertellen hoe die prijs tot stand is gekomen – en dus zonder dat de vraag wat een eerlijke prijs ons waard is überhaupt bij het winkelend publiek kan opkomen?’ (regels 79-90)

© ThiemeMeulenhoff

2p **36** De kern van een goed antwoord:

1 De consument kan eisen dat boeren/producenten een reële/eerlijke prijs krijgen voor hun producten [1p]

2 en dat (voor consumenten) duidelijk is hoe de prijs van (voedsel) producten tot stand komt. [1p]

Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen.

Beide misstanden zie je in de slotzin, de retorische vraag: 'Of is het achterhaald dat de supermarkt ons spullen aansmeert zonder erbij te vertellen hoe die prijs tot stand is gekomen – en dus zonder dat de vraag wat een eerlijke prijs ons waard is überhaupt bij het winkelend publiek kan opkomen?' (regels 83-90)

Ten eerste is de prijs die de boeren krijgen niet reëel. Ten tweede is het onduidelijk hoe de prijs tot stand komt. Een kritische consument kan van de supermarkten verlangen dat ze deze twee misstanden oplossen.

© ThiemeMeulenhoff

Examen 2019-II

Tekst 1

De evolutie leert ons geen moraal

(1) Tussen ons en de andere dieren loopt een scherpe grens. Sterker nog: de evolutie van de menselijke geest is zo anders verlopen, dat er tussen ons en onze evolutionaire verwanten een cognitieve kloof gaapt. Als enige diersoort hebben we taal, een verworvenheid waaraan we onze heerschappij in het dierenrijk te danken hebben, en moreel besef.

(2) Darwin heeft ons geleerd dat de eigenschappen van levende wezens in de loop van de geschiedenis zijn ontstaan, evoluerend door natuurlijke selectie. Als dat klopt, dan zouden wij een gewijzigde versie zijn van onze verre voorouders en meer lijken op onze nauwste verwanten, de chimpansees, dan op 'lagere' dieren. Taal en moraal zouden dan een lange geschiedenis hebben.

(3) Dit is een populaire visie die ten grondslag ligt aan de evolutionaire psychologie. De manier waarop wij denken, is bepaald door de *struggle for life*[1)] van onze verre voorouders uit de steentijd, zo'n miljoen jaar geleden. Daardoor zouden man en vrouw op verschillende manieren jaloers zijn. Zij heeft er meer moeite mee als hij een emotionele verhouding heeft met een ander dan wanneer hij vreemdgaat. Bij hem is het net andersom: een verliefdheid ziet hij door de vingers, maar hij kan er niet tegen als ze het met een ander doet.

(4) Dit past bij een dogma van de gedragsbiologie, over promiscue mannetjes die zoveel mogelijk vrouwtjes willen bevruchten, terwijl vrouwtjes hun partner juist aan zich willen binden om samen voor de jongen te zorgen. Dat bepaalde ook het seksuele gedrag van onze jager-verzamelaar-voorouders, en aan die strategie zijn we nog altijd onderworpen.

(5) Maar wat blijkt? Uit interviews met onder anderen Duitsers en Amerikanen komt naar voren dat de verschillen tussen hen veel groter zijn dan die tussen mannen en vrouwen. Het dogma van de overspelige mannetjes en trouwe vrouwtjes gaat bij veel menselijke culturen helemaal niet op, evenmin als bij alle diersoorten. Sekseverschillen in menselijk gedrag zijn dus vooral cultureel bepaald en hebben misschien heel weinig te maken met onze biologische evolutie.

(6) Hetzelfde geldt voor het idee dat onze zelfzuchtige genen maken dat we meer investeren in bloedverwanten dan in anderen. De keerzijde ervan is het 'assepoester-syndroom': stiefouders maken zich veel vaker schuldig aan kindermishandeling dan biologische ouders.

(7) De Amerikaanse filosoof David Buller heeft dat nare sprookje ontkracht. Hij ontdekte dat kindermishandeling door stiefouders vaker wordt geregistreerd doordat er een cultureel vooroordeel heerst bij de autoriteiten. Opnieuw blijkt dat culturele factoren veel belangrijker zijn dan de invloed van genetische

noot 1 *struggle for life*: de strijd om het bestaan. De term werd bekend door Darwin die erop wees dat alleen de sterksten van de soort, degenen die kunnen overleven, blijven bestaan.

evolutie.
(8) De bekende apenonderzoeker Frans de Waal gaat nog veel verder terug in de geschiedenis en betoogt dat bepaalde menselijke eigenschappen, zoals moreel besef, ook te vinden zijn bij onze nauwste verwanten, de mensapen. De Waal noemt het de "aap in ons": niet zomaar een vernisje op onze dierlijke natuur, maar een oeroude eigenschap, die bij ons alleen wat beter ontwikkeld is dan bij apen.
(9) De achterliggende gedachte is duidelijk: evolutie verloopt zeer langzaam, dus menselijke eigenschappen moeten ook bij andere dieren (en vooral bij onze nauwste verwanten) aanwezig zijn, hoe primitief ook. De Waal zegt bewijs te hebben gevonden voor een besef van *fairness* (eerlijkheid) in apen. Het filmpje van de aap die geërgerd ophoudt met een spelletje waarin hij beloond wordt met een stukje komkommer als hij ziet dat zijn buurman voor hetzelfde gedrag wordt beloond met een druif, is beroemd geworden in *De Wereld Draait Door*. Maar wat er niet bij verteld werd, is dat de apen op precies dezelfde manier reageerden als er een druif in de lege kooi naast hen lag, zonder een soortgenoot om jaloers op te zijn. Ja, ook een aap kan zich ergeren, maar waarom zou dit iets met eerlijkheid te maken hebben?
(10) Volgens De Waal, die *Een tijd voor empathie* schreef, kunnen we een voorbeeld nemen aan de empathie van apen, die zich met elkaar verzoenen na conflicten en bij wie buitenstaanders de vechtersbazen troosten. *Wat de natuur leert over een betere samenleving*, luidt de ondertitel.
(11) Maar is niet ook hier de wens de vader van de gedachte? Er zijn sterke aanwijzingen dat apen zich niet empathisch gedragen, maar zichzelf indekken tegen mogelijke agressie. Zowel de winnaar als de verliezer van een gevecht wordt 'getroost', wat de kans op een gewelddadige confrontatie verkleint.
(12) Het dierenrijk biedt dus weinig aanknopingspunten voor moraal. Dat is ook niet erg. De Schotse filosoof David Hume waarschuwde in de achttiende eeuw al tegen de notie dat uit de manier waarop de wereld in elkaar zit, is af te leiden dat ze zo zou moeten zijn. Oftewel, je kunt geen morele oordelen uit de natuur halen, al beweert Frans de Waal nog zo stellig dat de natuur ons wat leert. Maar je kunt wel onderzoeken hoe de mens tot een moreel wezen is geëvolueerd.
(13) De Amerikaanse paleontoloog Stephen Jay Gould heeft een alternatief bedacht voor de langzame evolutie door natuurlijke selectie: het *punctuated* equilibrium[2]. Soms, zegt Gould, kan evolutie heel snel verlopen, met grote sprongen. Daarnaast kunnen eigenschappen ontstaan als bijproduct van selectie op een andere eigenschap. Dat bijproduct kan bij een plotselinge verandering in de omgeving ineens van pas komen en een selectief voordeel hebben. Gould noemt het vermogen tot lezen en schrijven. Het is niet plausibel dat dat zich over miljoenen jaren heeft ontwikkeld, het is waarschijnlijk 'meegelift' met een ander cognitief vermogen.
(14) Volgens de Amerikaanse taalkundige en filosoof Noam Chomsky is menselijke taal vrij recent (zo'n honderdduizend jaar geleden) ontstaan, wellicht dankzij een mutatie die geleid heeft tot een gewijzigde

noot 2 *punctuated equilibrium*: onderbroken evenwicht

'bedrading' van het menselijk brein. Chomsky betoogt dat je feitelijk heel weinig kunt zeggen over de evolutie van het denken, maar dat het waarschijnlijk is dat onze prehistorische voorouders geen taal hadden zoals wij. Archeologen hebben dramatische veranderingen geconstateerd die ongeveer 80.000 tot 100.000 jaar geleden hebben plaatsgevonden. Gevonden fossielen duiden op het gebruik van symbolen, bijvoorbeeld in de grotschilderingen die in Frankrijk en Spanje zijn ontdekt. Maar ook verbeteringen van werktuigen, die op zich al van veel eerder bekend zijn, ontwikkelen zich dan opeens veel sneller. Deze explosie van creativiteit heeft waarschijnlijk iets te maken met de ontwikkeling van taal. Het taalvermogen is tot nu toe bij geen enkele andere diersoort aangetroffen, hetgeen ook wijst op een uniek menselijke evolutie.
(15) Chomsky meent dat taal een eenvoudig systeem is dat ons grenzeloze gebruiksmogelijkheden biedt. De grote kampioen van de langzame evolutie, Richard Dawkins, was het daar eerst mee oneens, bijvoorbeeld in zijn populaire boek *De zelfzuchtige genen*. Maar in zijn onlangs verschenen autobiografie blijken zijn inzichten geëvolueerd te zijn en omarmt hij Chomsky's ideeën over taal: hij spreekt van een "macromutatie". Kortom, drie toonaangevende wetenschappers zijn het erover eens dat evolutie ook heel snel kan verlopen, en zij zijn niet de enigen.
(16) Populair-wetenschappelijke boeken over de evolutionaire oorsprong van de menselijke natuur zijn bestsellers: *Madame Bovary's Ovaries* door David en Nanelle Barash, *Jaloezie, de gevaarlijke passie* van David Buss, *Oerdriften op de werkvloer* van evolutionair psycholoog Bram Buunk, en het jongste voorbeeld: *Mismatch* van Ronald Giphart en Mark van Vugt.
(17) Nu kun je het lezen van zulke boeken zien als een onschuldig en ook wel vermakelijk tijdverdrijf, maar wij vinden de inhoud ervan zorgelijk. Het wetenschappelijk onderzoek naar de evolutie en werking van de menselijke geest wordt niet bepaald bevorderd door pseudowetenschappelijke verzinsels. De meeste wetenschappers negeren evolutionaire psychologie. Het is de taak van wetenschappers om pseudowetenschap te ontmaskeren en om hun bevindingen zo goed mogelijk uit te leggen aan een breed publiek.
(18) Het wordt griezelig als zulke pseudowetenschappelijke inzichten onze moraal gaan verklaren en zo een bepaalde visie op het samenleven rechtvaardigen. Daaraan maken niet alleen de genoemde bestsellerauteurs zich schuldig, maar ook Frans de Waal met zijn empathische aap – ze praten de lezer een vaste, op de evolutie gebaseerde moraal aan.
(19) Achterhaalde morele opvattingen gekoppeld aan ongefundeerde speculaties leiden dan tot bevestiging van bestaande stereotypen, bijvoorbeeld over de rol van mannen en vrouwen in onze moderne maatschappij – vrouwen zijn trouw en 'verzorgend' terwijl mannen doen wat ze willen, want *boys will be boys*[3]. Het zit in onze 'zelfzuchtige' genen en we kunnen er niets aan doen.
(20) We kunnen beter nagaan waar wij onze bijzondere vermogens aan

noot 3 *boys will be boys*: een Engelse uitdrukking die wordt gebruikt om te benadrukken dat mensen niet verrast moeten zijn als jongens of mannen op een ruwe of lawaaierige manier handelen, omdat dit deel uitmaakt van de mannelijke aard

danken. Hoe zijn wezens ontstaan die taal tot hun beschikking hadden, waardoor ze met beperkte middelen oneindig konden combineren? Hoe konden ze creatief worden, zich door kunst uiten, het vermogen ontwikkelen om zich in de gedachtewereld van anderen te verplaatsen en zich af te vragen: hoe ga ik met een ander om?

(21) Als we dat doorgronden, snappen we alléén waarom wij überhaupt de vraag kunnen stellen wat wij zouden kunnen, willen en moeten doen – maar we weten dan nog vrijwel niets over wat de juiste moraal is. Een evolutionaire verklaring van het ontstaan van morele vermogens dwingt ons op geen enkele manier om bepaalde morele opvattingen te omarmen. Wij zijn niet de gevangenen van onze geschiedenis, maar moeten onze creatieve geest benutten om de maatschappij in te richten naar ons goeddunken. Wat een goede maatschappij is, dat vertelt de evolutie ons niet. Dat zullen we zelf moeten bedenken.

naar: Johan Bolhuis en Marcus Düwell
uit: Trouw, zaterdag 23 april 2016

Johan Bolhuis is hoogleraar Psychologische Functieleer aan de universiteit Utrecht; hij publiceert veel over brein, cognitie en gedrag van mens en dier. Marcus Düwell is directeur van het Departement Filosofie en Religiewetenschap in Utrecht en is daar hoogleraar Ethiek.

De tekst 'De evolutie leert ons geen moraal' kan door middel van onderstaande kopjes in vijf delen worden onderverdeeld:
deel 1: Inleiding
deel 2: Wijdverbreide aannames en hun ontkrachting
deel 3: Hernieuwde theorievorming
deel 4: Pseudowetenschap
deel 5: Slot

1p **1** Bij welke alinea begint deel 4, 'Pseudowetenschap'?

1p **2** Welke overeenkomst is er in alinea 3 en 4 te vinden tussen opvattingen uit de evolutionaire psychologie en de gedragsbiologie?
Beide wetenschappen
A benadrukken dat menselijk gedrag verklaard kan worden uit omstandigheden in het verleden.
B gaan uit van dominantie bij de man en intuïtieve aandrang tot binding bij de vrouw.
C interpreteren menselijk gedrag als het resultaat van langzame biologische evolutie.
D verklaren menselijk gedrag door te verwijzen naar parallellen met dierlijk gedrag.

Frans de Waal huldigt volgens de tekst het standpunt dat moreel besef te ontlenen valt aan de natuur.

3p **3** Vat de argumentatie van Frans de Waal samen waarmee hij volgens de tekst dit standpunt ondersteunt.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 50 woorden.

3p **4** Vat het tekstgedeelte van alinea 10 tot en met 12 samen. Neem daartoe onderstaand schema over en vul het in.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 50 woorden.

standpunt	Volgens De Waal is het gedrag van apen een voorbeeld voor de mens.
tegenwerping	
conclusie	
aanbeveling	

In alinea 8 tot en met 11 worden drijfveren voor het gedrag van apen aan de orde gesteld.

2p **5** Wat is blijkens de tekst de visie van De Waal op deze drijfveren en wat is blijkens de tekst de visie van de auteurs op deze drijfveren? Gebruik geen voorbeelden.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 25 woorden.

1p **6** Volgens wie verloopt de evolutie alleen geleidelijk?
volgens
A Chomsky
B Dawkins
C De Waal
D Gould

tekstfragment 1

(1) "Op dit moment vindt een kentering plaats. Er is een herwaardering van het verband tussen mens en dier, mede onder invloed van de neurowetenschappen. Die kijken naar de hersenen van een mens en naar de hersenen van een aap en zien dat er geen enkel onderdeel in de mensenhersenen zit dat niet ook in de apenhersenen zit.
(2) Ze hebben onlangs de neuronen geteld in de hersenen van mensen en van apen en het menselijk brein is niet onderscheidbaar van een groot apenbrein. Moderne neurowetenschappers doen experimenten bij ratten op het gebied van angst, liefde, affectie en agressie en trekken dan conclusies over hoe processen van angst en liefde werken bij de mens. Ze trekken de hele dag door lijnen tussen dierlijke hersendelen en menselijke hersendelen en hebben geen enkele moeite met het idee dat misschien bepaalde emoties bij dieren voorkomen."

naar: 'Mens-zijn, wat is dat?' / interview met primatoloog Frans de Waal door Robert Dulmers
uit: De Groene Amsterdammer, 3 november 2010

In het tekstgedeelte dat bestaat uit alinea 11 en 12 van tekst 1 wordt een visie verwoord op wat de natuur ons leren kan. Die visie is tegengesteld aan de visie die blijkt uit tekstfragment 1.

2p **7** Geef voor elk van die visies weer welk argument wordt gehanteerd om die te staven.

In alinea 2 van tekstfragment 1 maakt de geïnterviewde gebruik van een specifiek argumentatieschema.

2p **8** Geef aan welk schema dit betreft en beredeneer waarom je de argumentatie al dan niet overtuigend vindt.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 40 woorden.

Blijkens tekstfragment 1 maken neurowetenschappers gebruik van een specifiek argumentatieschema.

2p **9** Geef aan welk schema dit betreft en beredeneer waarom je de argumentatie al dan niet overtuigend vindt.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 50 woorden.

tekstfragment 2

(1) Levinson hoopt dat het uiteindelijk ook mogelijk wordt de geschiedenis van 'taal' te berekenen. Bijvoorbeeld van de talen die buiten Afrika gesproken worden. Levinson: "De standaardhypothese is dat het ontstaan van taal samenvalt met het ontstaan van de 'anatomisch moderne mens'. Die zou zich 60.000 jaar geleden vanuit Afrika over de andere continenten verspreid hebben. Maar ik betwijfel of de enorme diversiteit van talen die je nu buiten Afrika vindt, in 60.000 jaar ontstaan kan zijn."
(2) "Ik kan me ook voorstellen dat andere mensachtigen ook al zoiets hadden als taal. En dat hun taalsystemen van invloed zijn geweest op hoe taal zich in de loop der millenia ontwikkeld heeft. Dus dat contacten tussen de anatomisch moderne mens en andere mensachtigen, zoals neandertalers en denivosa-mensen, ook talige gevolgen hebben gehad."
(3) "Kortom, dat *folks we now might think were not quite us*[1)] ook een bijdrage hebben geleverd aan de ontwikkeling van taal."

naar: Berthold van Maris, 'Hoe oud is de oertaal van alle mensen?'
uit: NRC, 16-17 maart 2018

noot 1 mensen van wie we nu zouden kunnen denken dat ze niet hetzelfde waren als wij

Zowel in alinea's 13 en 14 van de hoofdtekst als in tekstfragment 2 komen visies op de ouderdom van taal en het ontstaan van taal aan de orde.

2p **10** Vat de verschillen in zienswijze op het ontstaan en de ouderdom van taal van Chomsky en Levinson samen. Maak voor je antwoord gebruik van onderstaand schema.

	Chomsky	**Levinson**
bij wie ontstaan?		
wanneer ontstaan?		

Een kritisch lezer zou van mening kunnen zijn dat in alinea 17 het publiek wordt bespeeld, doordat daar met enige geringschatting geschreven wordt over evolutionaire psychologie.

2p **11** Citeer twee woorden of woordgroepen uit alinea 17 waaruit deze geringschatting blijkt.

In regels 261-263 wordt voorgesteld dat we 'beter' kunnen nagaan waar mensen hun bijzondere vermogens aan danken.

1p **12** Welke eerder in de tekst genoemde opvatting zou met dit voorstel moeten worden bijgesteld?
de opvatting dat
A het taalvermogen een uniek-menselijke eigenschap is
B mens en dier fundamenteel van elkaar verschillen
C moraal uit de evolutie kan worden gerechtvaardigd
D rolpatronen maar moeilijk veranderd kunnen worden

2p **13** Welke van onderstaande formuleringen geeft het beste de hoofdgedachte van de tekst 'De evolutie leert ons geen moraal' weer?
A Achterhaalde morele opvattingen gekoppeld aan ongefundeerde speculaties over het verloop van de evolutie leiden tot bevestiging van stereotypen.
B Een evolutionaire verklaring van het ontstaan van morele vermogens dwingt ons om bepaalde maatschappelijke opvattingen te omarmen.
C Wij moeten onze creatieve geest benutten om de maatschappij in te richten naar ons goeddunken, zonder rekening te houden met evolutionaire chronologie.
D Wij zijn aangewezen op ons kritisch vermogen om zelf te bedenken wat een goede maatschappij is, aangezien de natuur ons hierbij geen steun biedt.

2p **14** Welke twee van onderstaande uitspraken zijn in overeenstemming met de strekking van tekst 1?
1 Alleen door hoe-vragen te stellen, kunnen we ons een beeld vormen van een beschaafde samenleving.
2 De evolutie van onze genen is veel bepalender voor ons gedrag dan de culturele tijdgeest.
3 De ideeën van Chomsky over menselijke taal vertonen overeenkomsten met de inzichten van de evolutionair psychologen.
4 Een aantal evolutionair-psychologische verklaringen zorgen voor bevestiging van vooroordelen.
5 Hume had in zijn tijd al in de gaten dat wanneer iets het geval is, dit niet betekent dat het noodzakelijkerwijs het geval is.
6 Verschillen tussen mannen en vrouwen zijn overtuigend te verklaren vanuit de evolutionaire psychologie.

1p **15** Tekst 1 is hoofdzakelijk een betoog, want in de tekst
A worden de opbrengsten van verschillende vormen van onderzoek tegen elkaar afgezet.
B worden diverse argumenten tegen de morele inrichting van onze maatschappij gegeven.
C worden redenen gegeven voor een andere kijk op de herkomst van menselijke moraliteit.
D wordt een duidelijke voorkeur uitgesproken voor een specifieke visie op de evolutieleer.

3p **16** Welke drie van onderstaande uitspraken zouden in een beknopte samenvatting van tekst 1 moeten worden opgenomen, gelet op de strekking van de tekst?
Noteer de drie cijfers die voor betreffende uitspraken staan.
1 De manier waarop wij in deze tijd denken, is goeddeels bepaald door de *struggle for life* van onze verre voorouders.
2 Het is te gemakkelijk om de natuur te gebruiken als bron van inspiratie voor de manier waarop mensen moeten samenleven.
3 Steeds meer mensen zijn oprecht geïnteresseerd in de evolutionaire oorsprong van de menselijke natuur.
4 Vaak wordt menselijk gedrag abusievelijk toegeschreven aan biologische grondslagen.
5 Volgens Chomsky is taal een eenvoudig systeem dat ons grenzeloze gebruiksmogelijkheden biedt.
6 We moeten ervoor waken dat pseudowetenschappelijke inzichten onze visie bepalen op de inrichting van de ideale samenleving.

Hieronder volgen vijf uitspraken. Twee ervan zijn feitelijk en drie ervan zijn waarderend.

1 "Hetzelfde geldt voor het idee dat onze zelfzuchtige genen maken dat we meer investeren in bloedverwanten dan in anderen." (regels 62-65)
2 "Deze explosie van creativiteit heeft waarschijnlijk iets te maken met de ontwikkeling van taal." (regels 190-192)
3 "Nu kun je het lezen van zulke boeken zien als een onschuldig en ook wel vermakelijk tijdverdrijf, maar wij vinden de inhoud ervan zorgelijk." (regels 224-227)
4 "Het wordt griezelig als zulke pseudowetenschappelijke inzichten onze moraal gaan verklaren en zo een bepaalde visie op het samenleven rechtvaardigen." (regels 239-243)
5 "We kunnen beter nagaan waar wij onze bijzondere vermogens aan danken." (regels 261-263)

3p **17** Neem de cijfers 1 tot en met 5 over en noteer achter elk cijfer een F voor feitelijk of een W voor waarderend.

Tekst 2

Nee, meneer de politicus, mijn statistieken zijn niet links

(1) Het lijkt nog niet zo lang geleden dat politici van linkse en rechtse signatuur zich ondanks hun vele tegenstellingen althans nog konden vinden in de gedeelde overtuiging dat verstandig beleid gebaseerd moet zijn op een juist begrip van de wereld. Statistieken, feiten en wetenschappelijke bevindingen waren daarbij van onvervangbare waarde. Respect voor de wetenschappelijke methoden en de cijfers die door economen, sociologen, politicologen, klimatologen en andere wetenschappers werden geproduceerd, gaf de politieke strijd tenminste een zekere redelijkheid.
(2) Die tijd lijkt voorbij. Het publieke debat is voor een belangrijk deel losgezongen van de objectieve werkelijkheid. Veel politici bouwen met drogredeneringen en selectieve bewijzen een eigen werkelijkheid. Cijfers die niet in dat verhaal passen, worden zo geïnterpreteerd dat ze het eigen gelijk ondersteunen. Wetenschappers die onwelgevallige feiten produceren, worden publiekelijk gedesavoueerd als onbetrouwbare figuren van wie onderzoeksbevindingen als opgeleukte meningen moeten worden gediskwalificeerd. Slim gekozen etiketten ondermijnen de geloofwaardigheid van deskundigen. Dan heet een arbeidsmarktdeskundige ineens een 'linkse econoom', wordt een integratiedeskundige weggezet als 'rechtse socioloog' of zitten klimaatwetenschappers in een 'ivoren toren'.
(3) Het kaltstellen[1)] van wetenschappers legt politici geen windeieren. Een deel van het kiezersvolk herkent zich immers niet in de objectieve werkelijkheid zoals die tot uitdrukking komt in onderzoeken. Het land kan wel steeds veiliger geworden zijn, toch voelen veel mensen zich steeds onveiliger. Het levert electoraal soms meer op deze mensen naar de mond te praten dan hen als volwaardige burgers te behandelen en serieus met hen in debat te gaan.
(4) Intussen wordt het gezag van de wetenschappen steeds verder ondergraven. Anti-intellectualisme is natuurlijk altijd een goede voedingsbodem geweest voor populistische volksmenners, maar toch is de onbeschaamdheid waarmee sommige politici de feitenvrije politiek omarmen, nu gevaarlijker dan ooit. De wereld is complex en gevaarlijk. Door wetenschappers te ondermijnen, ontnemen politici burgers en beleidsmakers de meest betrouwbare wijze waarop ze inzicht kunnen krijgen in de feitelijke werkelijkheid.
(5) Het wordt daarom tijd dat wetenschappers die neergeworpen handschoen eens opnemen. Gelukkig kunnen zij zelf best iets doen om het gezag waarmee ze spreken, te herstellen. Ten eerste door openheid te betrachten. Immers, mensen die wetenschappers andere dan louter wetenschappelijke motiveringen toedichten, hebben gewoon een punt. Wetenschappers zijn ook maar gewoon mensen, met meningen, vooroordelen, belangen, en politieke voorkeuren. Burgers voelen dat heus aan en politici maken er gebruik van.
(6) En dus moeten wetenschappers toegeven dat zij zelf bevooroordeeld zouden kunnen zijn. Maar ze mogen ook met zelfverzekerdheid volhouden dat het wetenschappelijk forum als geheel zo waardenvrij als mogelijk is. Wat is wetenschap immers anders dan een georganiseerde inspanning om vermoedens te toetsen aan de werkelijkheid? Wetenschappers moeten uitleggen dat ze elkaar niet op de inhoud van hun ideeën controleren, maar op de wijze waarop ze hun bedenksels toetsen aan de werkelijkheid. Onderzoeken worden gerepliceerd, nagerekend, en bediscussieerd. Zo ontstaat een steeds verfijnder begrip van de wijze waarop de wereld werkelijk werkt. Persoonlijke meningen sneuvelen in dit spel al gauw als ze niet door cijfers worden ondersteund.
(7) Wetenschappers zouden zich publiekelijk moeten beperken tot uitspraken waarover in het wetenschappelijk forum een redelijke mate van overeenstemming bereikt is. Natuurlijk: het trage karakter van de wetenschappelijke consensusvorming staat op gespannen voet met de medialogica en het verlangen van politici snel antwoorden te vinden. Maar het is van groot belang voor het gezag van de wetenschappen weerstand te bieden aan de druk om dan maar snel iets te roepen. Als wetenschappers al iets moeten zeggen op basis van een enkel onderzoek, dan zouden ze onvermoeibaar de nodige kanttekeningen moeten plaatsen bij de opgevoerde bewijsvoering. Zo kan men voorkomen dat journalisten of politici op een oneigenlijke wijze met minder stevige wetenschappelijke bevindingen aan de haal gaan.
(8) Er is geen beter alternatief. Jazeker, wetenschap is onvolmaakt. Gegevens zijn onvolkomen en de wijze waarop wetenschappers conclusies kunnen trekken op basis van wat ze observeren, is onderwerp van voortdurend wetenschapsfilosofisch debat. Bovendien: er zijn nogal wat interessante vragen die we niet met wetenschappelijke methoden kunnen beantwoorden, bijvoorbeeld over hoe het voelt om vluchteling of werkloze of kansloze jongere te zijn. Wetenschappers zijn zelf vaak de eersten om dat toe te geven. Maar de onderkenning van de beperkingen van de wetenschappelijke methode mag ons er niet van weerhouden vast te stellen dat die methode de beste wijze is

noot 1 kaltstellen: neutraliseren, uitschakelen

om tot een bepaald soort kennis te komen. Dat is belangrijk: de werkelijkheid laat zich niet straffeloos negeren.

naar: Mark Levels
uit: NRC, 18 augustus 2016

In alinea 1 en 2 van tekst 2 wordt een verandering bij politici beschreven.

1p **18** Waarover waren politici het volgens tekst 2 tot voor kort eens?
Ze waren het eens over het belang van
A feiten die het eigen gelijk ondersteunen.
B gemeenschappelijke overtuigingen.
C wederzijds respect voor elkaar.
D wetenschappelijk bewezen feiten.

"Slim gekozen etiketten ondermijnen de geloofwaardigheid van deskundigen. Dan heet een arbeidsmarktdeskundige ineens een 'linkse econoom', wordt een integratiedeskundige weggezet als 'rechtse socioloog' of zitten klimaatwetenschappers in een 'ivoren toren'." (regels 32-39)

1p **19** Van welke overtreding van een discussieregel is er sprake in bovenstaand citaat?
van
A een cirkelredenering
B het bespelen van het publiek
C het ontduiken van bewijslast
D het vertekenen van een standpunt

In tekst 2 komen activiteiten aan de orde die kenmerkend zouden zijn voor politici: debatteren over zaken die geen deel uitmaken van de objectieve werkelijkheid, een eigen beeld van de werkelijkheid bouwen en wetenschappers als onbetrouwbaar wegzetten.

2p **20** Welke twee gevolgen heeft dit aan politici toegeschreven gedrag volgens alinea 3 van tekst 2? Geef geen voorbeelden.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

In alinea 5 tot en met 7 van tekst 2 worden er adviezen gegeven aan wetenschappers om de toegeworpen handschoen op te nemen.

3p **21** Noem uit elk van deze alinea's een advies. Geef geen voorbeelden.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord in totaal niet meer dan 60 woorden.

"Maar de onderkenning van de beperkingen van de wetenschappelijke methode mag ons er niet van weerhouden vast te stellen dat die methode de beste wijze is om tot een bepaald soort kennis te komen." (regels 142-148)

1p **22** Wat houdt deze zin in?
Deze zin houdt in dat politici wetenschappelijke bevindingen moeten beschouwen als
A een alternatief voor maatschappelijk debat.
B een onmisbare aanvulling bij de evaluatie van bestaand beleid.
C een subjectieve, maar waardevolle aanvulling op hun eigen mening.
D uitgangspunt bij het voeren van het politieke debat.

1p **23** Hoe kan tekst 2 het best omschreven worden?
De tekst kan het best worden omschreven als
A een beschouwing over de betekenis en de beperkingen van de wetenschap.
B een betoog om aan te tonen dat de wetenschap leidend moet zijn in politieke beslissingen.
C een pleidooi om de wetenschap weer de plek te geven die haar toebehoort.
D een uiteenzetting over de betekenis van wetenschap in de westerse maatschappij.

Tekst 3

Kunnen we normaler doen over eten?

(1) Eten is politiek. Of het nu gaat om de technologie achter ons eten (E-nummers, klonen, genetische modificatie van gewassen), de gezondheidsrisico's bij de productie van ons eten (de dioxinecrisis, de EHEC-epidemie, de gekkekoeienziekte, Q-koorts) of de voorlichting over ons eten (wanneer mogen bedrijven voedsel aanprijzen als gezond?).
(2) Eten gaat ons allemaal aan en daarmee is het dus ook een politieke kwestie. Zoals vaker wordt de vooruitgang diep gewantrouwd. Er is heimwee naar de kleine boer, naar 'eerlijk eten' waar niet mee gerommeld is. Dat die kleine boer toch een stuk minder monden kon voeden dan de huidige industrie, wordt gemakshalve vergeten.
(3) Boeren hebben van oudsher een innige relatie met de overheid. Er zijn weinig sectoren die wereldwijd zoveel subsidie toegestopt krijgen als de agrarische. Een superenthousiaste geldschieter is Europa. Als je de Europese Unie definieert aan de hand van haar uitgaven, dan is Brussel een immense subsidieverstrekker aan de agrarische sector: ruim 50 miljard euro.
(4) Wantrouwen van consumenten en een krachtige lobby van boeren maken voedsel een markt die zucht onder de overbemoeienis van de overheid. Regels, betutteling, beleid dat zwalkt, het hoort er allemaal bij. Geen wonder, als zowel consumenten als producenten politici platwalsen met verzoeknummers.
(5) Als een overheid eenmaal begint met geld uitdelen, dan schreeuwen de ontvangers voortdurend om meer hulp. Toen Rusland onze komkommers niet meer bliefde in 2011, toen Rusland nog veel meer van onze oogsten niet bliefde in 2014, telkens klonk het: overheid, spring bij!
(6) Onlangs vroegen de Europese boeren weer om geld, in Brussel. Varkensboeren hebben het zwaar en willen steun. En melkboeren zijn bij nader inzien toch niet zo blij met het afschaffen van het melkquotum[1)]. De Nederlandse boeren juichten afschaffen toe; konden ze eindelijk ook eens de wereldmarkt veroveren. Maar nu is er natuurlijk te veel melk, stort de melkprijs in, werken boeren onder hun kostprijs en willen ze hulp van de overheid. Tja, zo ken ik er ook nog wel een paar.
(7) "De wereldeconomie is een ongeleid projectiel. Belangrijke sectoren, als voedsel, hebben regulering nodig", zei de voorman van de melkveehouders in de *NRC*. Maar, beste meneer, dat geldt voor alle bedrijven. Dan kunnen belastingbetalers élk bedrijf gaan compenseren, wanneer de wereldeconomie even de verkeerde kant op gaat.
(8) Op- en neergang hoort echt bij de economie en dus bij ondernemen. En de financiële neergangen zal je echt zelf moeten opvangen, ook als boer (hoge uitzonderingen daargelaten). Neem bijvoorbeeld een fabrikant van chipmachines: die is niet anders gewend. Daar is het ook hollen of stilstaan: óf het bedrijf kan niet genoeg machines maken om de

noot 1 In de Europese Unie was tussen 1984 en 2015 met behulp van melkquota beregeld hoeveel koemelk per boerderij mocht worden geproduceerd.

vraag bij te benen, óf het zit met veel te veel machines die niemand wil hebben. Normale tijden kent het nauwelijks. Op grillige markten hebben boeren geen monopolie.
(9) Er is nog een argument tegen al die hulp: je beloont slecht gedrag en straft de verstandige ondernemer. Elke keer dat de overheid zielige boeren redt die geen buffer aanlegden voor slechte tijden, staat de ondernemer die wel een buffer aanlegde, voor gek. Die kijkt de volgende keer wel uit: hij kan net zo goed meer risico nemen, want “de overheid redt je toch wel”. Met elke ronde hulp zullen er dus minder boeren zijn die voor zichzelf kunnen zorgen. Van mij mag de markt voor voedsel dus een stuk normaler worden, of moet ik zeggen: gezonder?

naar Marieke Stellinga
bron: NRC, 15 september 2015

2p **24** Welke drie aspecten van de voedselindustrie veroorzaken volgens tekst 3 wantrouwen onder de Nederlandse bevolking?
Gebruik voor je antwoord niet meer dan 30 woorden.

“Er is nog een argument tegen al die hulp” (regels 88-89)
2p **25** Vat samen welke twee argumenten de tekst geeft tegen de bedoelde hulp.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 30 woorden.

In alinea 8 van tekst 3 is er sprake van dat boeren een andere behandeling krijgen dan een fabrikant van chipmachines.
1p **26** Welke conclusie kan naar aanleiding van deze andere behandeling worden getrokken, gelet op de strekking van de tekst?
Boeren zijn ondernemers die
A gedrag vertonen dat op dat van consumenten lijkt.
B meer klagen dan andere ondernemers.
C niet opgewassen zijn tegen hun bestaan.
D ten onrechte een uitzonderingspositie bekleden.

2p **27** In alinea 7 en 8 van tekst 3 wordt gebruikgemaakt van argumentatie op basis van vergelijking.
Noem daarvan twee voorbeelden.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

Uit het taalgebruik van tekst 3 spreekt regelmatig een spottende houding tegenover het gedrag van overheid, consumenten en boeren.
3p **28** Citeer uit het tekstgedeelte van de alinea’s 3 tot en met 5 vijf woorden of woordgroepen waarin die spottende houding tot uiting komt.

2p **29** Geef de hoofdgedachte van tekst 3 weer in één zin.
Gebruik voor je antwoord niet meer dan 15 woorden.

Tekst 4

Darwin zou het nu ook samen doen

(1) In 1839 ontving de Engelse wetenschapper Charles Darwin een uitvoerige brief van de Duitse geograaf Alexander von Humboldt (in het Frans) waarin deze tal van eigen observaties over klimaat en soorten toetst aan die van Darwin. In de loop van zijn leven verstuurde Charles Darwin 6.500 brieven en hij ontving er 7.500. Hij correspondeerde met alle grote Europese geleerden van zijn tijd. Darwin werkte echter, zoals zijn tijdgenoten, grotendeels alleen en met eigen geld. Zijn correspondentie, nu ondergebracht in een digitaal archief (www.darwinproject.ac.uk), laat zien hoezeer uitwisseling met anderen van belang was voor zijn ideeënvorming. Sommige brieven, zoals die van Humboldt, waren in feite een wetenschappelijk artikel avant la lettre[1)].
(2) Sinds de tijd van Darwin is er veel veranderd. Wetenschap is steeds meer samenwerking geworden en steeds vaker is het geld voor die samenwerking de doorslaggevende factor. Een van de best bewaarde geheimen van de Europese integratie is het succes van de wetenschappelijke samenwerking. Dat succes bestaat uit verschillende dimensies. Er is veel geld beschikbaar voor wetenschap en innovatie. Het Europese subsidieprogramma *Horizon 2020* heeft 80 miljard te verdelen over zeven jaar. Open toegang tot wetenschappelijke publicaties is daar onderdeel van, zodat onderzoekers gratis toegang hebben tot de meest recente wetenschappelijke inzichten.
(3) Dit Europese kaderprogramma bereikt zijn zevende vijfjarenfase. De Europese academies voor wetenschap werken samen, net als nationale financiers. Er zijn beurzen voor onderzoekers en er bestaan tal van Europese instituties voor wetenschap, zoals de *European Science Foundation* en de *European Research Council*, die zich richten op onderzoekers van de hoogste kwaliteit en die bedragen uitkeren die in de miljoenen kunnen lopen.
(4) Het belangrijkste: de financiering dwingt landen samen op te trekken, waardoor een groot aantal instellingen wordt blootgesteld aan geavanceerde methoden van werken. Dat laatste slaat niet alleen op moderne apparatuur, maar ook op de beoordeling van de staf en het scheiden van politiek en wetenschap. Ik heb ooit in het wetenschappelijke bestuur gezeten van een Spaanse onderzoeksorganisatie en zal niet de verbazing van mijn medebestuursleden vergeten toen ik vertelde dat je in Nederland geen lid van een partij hoefde te zijn om het te schoppen tot instituutsdirecteur.
(5) Er zijn wel punten van zorg, zoals de Europese bureaucratie: ook al wordt er gestreefd naar vereenvoudiging, toch zijn wetenschappers nog altijd veel tijd kwijt aan het opstellen van aanvragen en eenmaal toegewezen gelden worden aan strikte controle onderworpen. Daarnaast bestaat er een meestal onuitgesproken conflict tussen kwaliteit en evenredige verdeling: als kwaliteit de enige norm was, dan zouden rijke landen het meeste geld krijgen omdat

noot 1 avant la lettre: vóór het begrip waar het om gaat, al bestond

zij meer en langer in wetenschap hebben geïnvesteerd. Dit wordt deels opgevangen door speciale stimuleringsprogramma's voor minderbedeelde landen. Tot slot steunt het hele systeem van beoordeling en toekenning van fondsen grotendeels op het vrijwillige werk van onderzoekers die elkaars werk beoordelen. Gezien de procedures is het niet denkbeeldig dat de bereidheid om tijd te investeren in dit systeem van peerreview[2] afneemt. Hiervoor is geen eenvoudige remedie, omdat het honoreren van nu nog vrijwillige beoordelingen het systeem veel duurder zou maken.

(6) Dit zijn muizenissen vergeleken bij de resultaten. Onderzoek is geen kwestie meer van vermogende individuen, zoals in Darwins tijd, en ook geen nationale activiteit, maar een spinnenweb van instellingen en onderzoeksgroepen. Zonder Europa geen goed onderzoek, zonder onderzoek geen sterk Europa. We moeten het hebben van onze collectieve intelligentie en intellectuele uitwisseling. Daarin zit de crux: in een Europese bevolking van 500 miljoen mensen is de basis voor de toptalenten en creativiteit veel breder dan in een land met zeventien miljoen inwoners.

naar: Louise O. Fresco
uit: NRC Handelsblad, 23 april 2014

noot 2 peerreview: beoordeling door collega's uit de eigen beroepsgroep

Het middendeel van tekst 4 loopt van alinea 2 tot en met alinea 5.

1p **30** Van wat voor soort tekststructuur is gebruikgemaakt in dit middendeel?
van de tekststructuur op basis van
A middel en doel
B probleem en oplossingen
C voor- en nadelen
D vraag en antwoord

In tekst 4 wordt benoemd welke positieve effecten voor onderzoekers voortvloeien uit het programma *Horizon 2020*.

2p **31** Noem twee belangrijke positieve effecten die dit programma voor onderzoekers biedt volgens alinea 2 en 3 van tekst 4.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

"Ik heb ooit in het wetenschappelijke bestuur gezeten van een Spaanse onderzoeksorganisatie en zal niet de verbazing van mijn medebestuursleden vergeten toen ik vertelde dat je in Nederland geen lid van een partij hoefde te zijn om het te schoppen tot instituutsdirecteur." (regels 64-71)

1p **32** Wat zegt deze uitspraak over de toenmalige situatie in Spanje?
In tegenstelling tot de toenmalige situatie in Nederland
A had de Spaanse overheid op dat moment volledige financiële zeggenschap over Spaanse onderzoeksinstituten.
B had de Spaanse politiek op dat moment directe invloed op wetenschappelijke ontdekkingen.
C waren politiek en wetenschap in Spanje op dat moment op een ongewenste manier met elkaar verstrengeld.
D waren wetenschappers in Spanje op dat moment voortdurend nauw betrokken bij politieke beslissingen.

"Er zijn wel punten van zorg, zoals de Europese bureaucratie" (regels 72-73)

2p **33** Naast de bureaucratie komen er nog andere punten van zorg aan de orde in de tekst.
Noem twee van deze andere punten van zorg.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

In alinea 5 van tekst 4 wordt gesproken over speciale stimuleringsprogramma's voor minderbedeelde landen.

1p **34** Wat is het beoogde effect van deze stimuleringsprogramma's, gelet op de strekking van alinea 5?
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

"We moeten het hebben van onze collectieve intelligentie en intellectuele uitwisseling." (regels 110-113)

2p **35** Geef aan aan welke van deze twee condities voor goed onderzoek het werk van Darwin al voldeed en geef aan waaruit je dat afleidt.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

2p **36** Welke van de onderstaande zinnen uit alinea 6 geeft het best de hoofdgedachte van de tekst weer?
A Onderzoek is geen kwestie meer van vermogende individuen, zoals in Darwins tijd, en ook geen nationale activiteit, maar een spinnenweb van instellingen en onderzoeksgroepen. (regels 103-108)
B Zonder Europa geen goed onderzoek, zonder onderzoek geen sterk Europa. (regels 108-110)
C We moeten het hebben van onze collectieve intelligentie en intellectuele uitwisseling. (regels 110-113)

1p **37** Hoe kan de toon van de tekst het best gekarakteriseerd worden?
A betrokken en kritisch
B bezorgd en tegendraads
C empathisch en professioneel
D neutraal en afstandelijk

Hieronder staan acht zinnen in alfabetische volgorde; de zinnen zijn al dan niet woordelijk ontleend aan tekst 4.

2p **38** Welke drie van onderstaande zinnen moet je beslist opnemen in een samenvatting van tekst 4?
1 Darwins correspondentie laat zien dat er ook in zijn tijd al uitwisseling van wetenschappelijke ideeën plaatsvond.
2 De Europese onderzoeksubsidie leidt tot bureaucratie, maar dat weegt niet op tegen de voordelen ervan.
3 Een succesvolle wetenschappelijke samenwerking is van groot belang voor de Europese integratie.
4 Het Europese subsidieprogramma *Horizon 2020* heeft 80 miljard te verdelen over zeven jaar.
5 Het Europese subsidieprogramma *Horizon 2020* stimuleert samenwerking en leidt tot een verbetering van onderzoeksmethoden.
6 Het is goed dat de Europese Unie de samenwerking in onderzoek bevordert.
7 Vanwege de Europese bureaucratie zijn wetenschappers veel tijd kwijt aan het opstellen van aanvragen.
8 Voor je wetenschappelijke carrière hoef je in Nederland geen lid te zijn van een politieke partij.

Uitwerkingen bij examen 2019-II

TEKST 1 DE EVOLUTIE LEERT ONS GEEN MORAAL

1p **1 (alinea) 16**
In alinea 17 lees je: 'Het wetenschappelijk onderzoek naar de evolutie en werking van de menselijke geest wordt niet bepaald bevorderd door pseudowetenschappelijke verzinsels.' (regels 228-232)
Met 'pseudowetenschappelijke verzinsels' doelt de schrijver op de boeken die hij in alinea 16 heeft genoemd: de populair-wetenschappelijke bestsellers '*Madame Bovary's Ovaries* door David en Nanelle Barash, *Jaloezie, de gevaarlijke passie* van David Buss, *Oerdriften op de werkvloer* van evolutionair psycholoog Bram Buunk, en het jongste voorbeeld: *Mismatch* van Ronald Giphart en Mark van Vugt' (regels 216-223).

1p **2 C**
Opvatting uit de evolutionaire biologie: 'De manier waarop wij denken, is bepaald door de *struggle for life* van onze verre voorouders uit de steentijd, zo'n miljoen jaar geleden.' (regels 24-28)
Opvatting uit de gedragsbiologie: 'Dat bepaalde ook het seksuele gedrag van onze jager-verzamelaar-voorouders, en aan die strategie zijn we nog altijd onderworpen.' (regels 44-48)

3p **3** De kern van een goed antwoord:
1 Evolutie verloopt zeer langzaam. [1p]
2 De oorsprong van menselijke eigenschappen moet dus te vinden zijn bij apen / bij andere dieren. [1p]
3 Dat geldt ook voor moreel gedrag. [1p]
Je moet in een of meer volledige zinnen antwoorden en je mag niet meer dan 50 woorden gebruiken.
Voor de eerste stap in de argumentatie van De Waal zie regels 92-94: 'De achterliggende gedachte is duidelijk: evolutie verloopt zeer langzaam (…).'
Daaruit volgt: '(…) dus menselijke eigenschappen moeten ook bij andere dieren (en vooral bij onze nauwste verwanten) aanwezig zijn, hoe primitief ook.' (regels 94-97)
En tot die menselijke eigenschappen behoort ook moreel gedrag: 'De bekende apenonderzoeker Frans de Waal (…) betoogt dat bepaalde menselijke eigenschappen, zoals moreel besef, ook te vinden zijn bij onze nauwste verwanten, de mensapen.' (regels 80-86)

3p **4**

standpunt	Volgens De Waal is het gedrag van apen een voorbeeld voor de mens.
tegenwerping	**Het gedrag van apen duidt niet op empathie, maar op zelfzucht. / Apen dekken zich in tegen agressie.** [1p]
conclusie	**De natuur / het dierenrijk biedt ons geen voorbeeld / aanknopingspunt voor moraal.** [1p]
aanbeveling	**Beter is het om te onderzoeken hoe de mens tot een moreel wezen is geëvolueerd.** [1p]

Je samenvatting moet bestaan uit een of meer volledige zinnen. Je mag niet meer dan 50 woorden gebruiken.
Het standpunt van De Waal vind je in de regels 116-122.
De zin 'Maar is niet ook hier de wens de vader van de gedachte?' (regels 125-126) kondigt de tegenwerping aan – let op het woordje 'maar'. De tegenwerping: 'Er zijn

© ThiemeMeulenhoff

sterke aanwijzingen dat apen zich niet empathisch gedragen, maar zichzelf indekken tegen mogelijke agressie.' (regels 126-130)
De conclusie – let op het woordje 'dus': 'Het dierenrijk biedt dus weinig aanknopingspunten voor moraal.' (regels 134-135)
En omdat we geen morele oordelen uit de natuur kunnen halen, hebben de schrijvers deze aanbeveling: 'Maar je kunt wel onderzoeken hoe de mens tot een moreel wezen is geëvolueerd.' (regels 145-147)

2p **5** De kern van een goed antwoord:
1 Volgens De Waal laten apen zich leiden door eerlijkheid en empathie/ verzoening/troost. [1p]
2 Volgens de tekst dekken apen zich in tegen angst voor agressie/geweld / willen apen met hun gedrag agressie vermijden. [1p]
Je moet in een of meer volledige zinnen antwoorden, je mag niet meer dan 25 woorden gebruiken en je mag geen voorbeelden geven.
De visie van De Waal: 'De Waal zegt bewijs te hebben gevonden voor een besef van *fairness* (eerlijkheid) in apen.' (regels 97-100) En: 'Volgens De Waal (…) kunnen we een voorbeeld nemen aan de empathie van apen, die zich met elkaar verzoenen na conflicten en bij wie buitenstaanders de vechtersbazen troosten.' (regels 116-122)
De visie van de schrijvers: 'Er zijn sterke aanwijzingen dat apen zich niet empathisch gedragen, maar zichzelf indekken tegen mogelijke agressie. Zowel de winnaar als de verliezer van een gevecht wordt "getroost", wat de kans op een gewelddadige confrontatie verkleint.' (regels 126-133)

1p **6 C**
De opvatting van Chomsky: 'Volgens (…) Chomsky is menselijke taal vrij recent (zo'n honderdduizend jaar geleden) ontstaan, wellicht dankzij een mutatie (…).' (regels 167-171)
De opvatting van Dawkins: '(…) in zijn onlangs verschenen autobiografie blijken zijn inzichten geëvolueerd te zijn en omarmt hij Chomsky's ideeën over taal: hij spreekt van een "macromutatie".' (regels 204-208)
De opvatting van De Waal: '(…) evolutie verloopt zeer langzaam, dus menselijke eigenschappen moeten ook bij andere dieren (en vooral bij onze nauwste verwanten) aanwezig zijn, hoe primitief ook.' (regels 93-97)
De opvatting van Gould: 'Soms, zegt Gould, kan evolutie heel snel verlopen, met grote sprongen.' (regels 152-154)

2p **7** De kern van een goed antwoord:
1 Alinea 11 en 12 van tekst 1: (We kunnen niets leren van de natuur): kijk maar naar Hume / daar waarschuwde Hume ook al voor. [1p]
2 Tekstfragment 1: (We kunnen wel leren van de natuur): kijk maar naar de (resultaten van de) neurowetenschappen. [1p]
Er wordt hier niet gevraagd naar de visies, maar naar de argumenten voor die visies.
De visie in tekst 1 en het argument: 'Het dierenrijk biedt dus weinig aanknopingspunten voor moraal. (…) De Schotse filosoof David Hume waarschuwde in de achttiende eeuw al tegen de notie dat uit de manier waarop de wereld in elkaar zit, is af te leiden dat ze zo zou moeten zijn.' (regels 134-141)
De visie in tekstfragment 1 en het argument: 'Er is een herwaardering van het verband tussen mens en dier, mede onder invloed van de neurowetenschappen. Die kijken naar de hersenen van een mens en naar de hersenen van een aap en zien dat er geen enkel onderdeel in de mensenhersenen zit dat niet ook in de apenhersenen zit.' (tekstfragment 1, alinea 1)

© ThiemeMeulenhoff

2p **8** De kern van een goed antwoord:
1 Het betreft argumentatie op basis van autoriteit. [1p]
2 Deze argumentatie is overtuigend, omdat ze is gebaseerd op de overtuiging van veel deskundigen in de neurowetenschappen. [1p]
of
1 Het betreft argumentatie op basis van autoriteit. [1p]
2 Deze argumentatie is niet overtuigend, omdat wel de werkwijze van de deskundigen op het betreffende vakgebied wordt beschreven, maar niet de conclusies / omdat de deskundigen verbanden zien die nog aangetoond moeten worden. [1p]
of
1 Het betreft argumentatie op basis van vergelijking. [1p]
2 Deze argumentatie is overtuigend, want als je mensen met ratten kunt vergelijken, is de vergelijking van mensen met apen zeker aanvaardbaar. [1p]
of
1 Het betreft argumentatie op basis van vergelijking. [1p]
2 Deze argumentatie is niet overtuigend, want de vergelijking tussen mensen en ratten is van geheel andere orde / omvat veel meer verschillen dan de vergelijking van mensen met apen. [1p]
Je moet in een of meer volledige zinnen antwoorden en je mag niet meer dan 40 woorden gebruiken.
De geïnterviewde Frans de Waal heeft het over het verband tussen mens en dier. Als argument vergelijkt hij de overeenkomst tussen mensen- en apenhersens met de overeenkomst die neurowetenschappers zien tussen ratten- en mensenhersens.
Je kunt het op twee manieren bekijken. Eerste mogelijkheid: De Waal ontleent een argument aan conclusies van neurowetenschappers. Hij argumenteert dus op basis van autoriteit.
Tweede mogelijkheid: De Waal vergelijkt onderzoek naar overeenkomsten tussen apen- en mensenhersens met onderzoek naar overeenkomsten tussen ratten- en mensenhersens. Hij argumenteert dus op basis van vergelijking.
Beide argumentaties kun je op twee manieren beoordelen: als overtuigend of als niet overtuigend. Je oordeel, hoe het ook uitvalt, moet je natuurlijk goed beredeneren.

2p **9** De kern van een goed antwoord:
1 Het betreft argumentatie op basis van vergelijking. [1p]
2 De argumentatie is overtuigend, omdat onderzoek laat zien dat mensen en apen evenveel neuronen in hun hersenen hebben / omdat een mensenbrein zich niet onderscheidt van een groot apenbrein. [1p]
of
1 Het betreft argumentatie op basis van vergelijking. [1p]
2 De argumentatie is niet overtuigend, omdat het menselijk brein en het apenbrein weliswaar fysiek op elkaar lijken, maar dat zegt niets over het bestaan van emoties bij dieren / maar daarmee zijn emoties bij dieren nog niet aangetoond. [1p]
Je moet in een of meer volledige zinnen antwoorden en je mag niet meer dan 50 woorden gebruiken.
De neurowetenschappers 'trekken de hele dag door lijnen tussen dierlijke hersendelen en menselijke hersendelen en hebben geen enkele moeite met het idee dat misschien bepaalde emoties bij dieren voorkomen' (laatste zin tekstfragment 1). Ze vergelijken dierlijke hersens met menselijke hersens, en argumenteren dus op basis van vergelijking.
Deze argumentatie kun je op twee manieren beoordelen: als overtuigend of als niet overtuigend. Je moet je oordeel, hoe het ook uitvalt, natuurlijk goed beredeneren.

© ThiemeMeulenhoff

2p **10**

	Chomsky	Levinson
bij wie ontstaan?	**alleen bij de mens**	**bij mensachtigen**
wanneer ontstaan?	**ongeveer 100.000 jaar geleden**	**meer dan 60.000 jaar geleden**

Vier antwoorden goed: 2p. Drie goed: 1p. Minder dan drie: 0p.
Bij wie is de taal ontstaan? De opvatting van Chomsky: 'Volgens de Amerikaanse taalkundige en filosoof Noam Chomsky is menselijke taal vrij recent (zo'n honderdduizend jaar geleden) ontstaan, wellicht dankzij een mutatie die geleid heeft tot een gewijzigde "bedrading" van het menselijk brein.' (regels 167-173)
De opvatting van Levinson: 'Ik kan me ook voorstellen dat andere mensachtigen ook al zoiets hadden als taal.' (alinea 2, tekstfragment 2)
Wanneer is de taal ontstaan? De opvatting van Chomsky: 'zo'n honderdduizend jaar geleden' (regels 169-170).
De opvatting van Levinson: '(…) ik betwijfel of de enorme diversiteit van talen die je nu buiten Afrika vindt, in 60.000 jaar ontstaan kan zijn.' (alinea 1, tekstfragment 2)

2p **11** Twee van de volgende vier woorden/woordgroepen:
1 'vermakelijk tijdverdrijf' (regel 226)
2 'pseudowetenschappelijke' (regels 231-232) / 'pseudowetenschap' (regels 235-236)
3 'verzinsels' (regels 232)
4 'ontmaskeren' (regel 236)
Per juist woord / juiste woordgroep: 1p (tot een maximum van 2p).
Je hebt de keuze uit vier woorden of woordgroepen waaruit geringschatting blijkt. Uit de eerste drie citaten blijkt dat de schrijvers de evolutionaire psychologie niet serieus nemen. Uit het vierde citaat blijkt dat ze de evolutionaire psychologie misleidend vinden.

1p **12 C**
De opvatting die moet worden bijgesteld, vind je in alinea 18: 'Daaraan maken niet alleen de genoemde bestsellerauteurs zich schuldig, maar ook Frans de Waal met zijn empathische aap – ze praten de lezer een vaste, op de evolutie gebaseerde moraal aan.' (regels 243-249)

2p **13 D**
Zoals vaak, kun je de hoofdgedachte afleiden uit de slotalinea: 'Wij zijn niet de gevangenen van onze geschiedenis, maar moeten onze creatieve geest benutten om de maatschappij in te richten naar ons goeddunken. Wat een goede maatschappij is, dat vertelt de evolutie ons niet. Dat zullen we zelf moeten bedenken.'
(regels 283-290)

2p **14 (uitspraken) 4** [1p] **en 5** [1p]
Uitspraak 4: 'Achterhaalde morele opvattingen gekoppeld aan ongefundeerde speculaties leiden dan tot bevestiging van bestaande stereotypen (…).'
(regels 250-253)
Uitspraak 5: 'De Schotse filosoof David Hume waarschuwde in de achttiende eeuw al tegen de notie dat uit de manier waarop de wereld in elkaar zit, is af te leiden dat ze zo zou moeten zijn.' (regels 136-141)

1p **15 C**
De tekst behandelt de opvatting van Darwin en de consequenties van die opvatting: 'Darwin heeft ons geleerd dat de eigenschappen van levende wezens in de loop van de geschiedenis zijn ontstaan, evoluerend door natuurlijke selectie. Als dat klopt, dan zouden wij een gewijzigde versie zijn van onze verre voorouders en meer lijken op

© ThiemeMeulenhoff

onze nauwste verwanten, de chimpansees, dan op "lagere" dieren. Taal en moraal zouden dan een lange geschiedenis hebben.' (regels 11-21)
De schrijvers laten op verschillende manieren zien dat die opvatting geen stand houdt. In plaats van te speculeren kunnen we volgens de schrijvers 'beter nagaan waar wij onze bijzondere vermogens aan danken' (regels 261-263). Want: 'Een evolutionaire verklaring van het ontstaan van morele vermogens dwingt ons op geen enkele manier om bepaalde morele opvattingen te omarmen.' (278-283) Met als conclusie: 'Wat een goede maatschappij is, dat vertelt de evolutie ons niet. Dat zullen we zelf moeten bedenken.' (regels 287-290)
Het gaat dus om een betoog met de bedoeling de lezers ervan te overtuigen dat onze morele opvattingen niet kunnen worden verklaard uit de evolutie. Let ook op de titel: 'De evolutie leert ons geen moraal'.

3p **16 (uitspraken) 2** [1p]**, 4** [1p] **en 6** [1p]
Uitspraak 2 gaat over een belangrijk punt in de tekst. Hij komt overeen met de conclusie aan het begin van alinea 12: 'Het dierenrijk biedt dus weinig aanknopingspunten voor moraal.' (regels 134-135) En met de conclusie in de slotzinnen van de tekst: 'Wat een goede maatschappij is, dat vertelt de evolutie ons niet. Dat zullen we zelf moeten bedenken.' (regels 287-290)
Uitspraak 4 gaat ook over een belangrijk punt in de tekst: kritiek op de evolutionaire psychologie. Zie regels 213-234: 'Populair-wetenschappelijke boeken over de evolutionaire oorsprong van de menselijke natuur zijn bestsellers (…). Nu kun je het lezen van zulke boeken zien als een onschuldig en ook wel vermakelijk tijdverdrijf, maar wij vinden de inhoud ervan zorgelijk. (…) De meeste wetenschappers negeren evolutionaire psychologie.'
En ook uitspraak 6 is zo belangrijk dat je hem in een beknopte samenvatting niet kunt missen. Zie regels 239-243: 'Het wordt griezelig als zulke pseudowetenschappelijke inzichten onze moraal gaan verklaren en zo een bepaalde visie op het samenleven rechtvaardigen.'
Met de uitspraken 1 en 3 zullen de schrijvers het niet eens zijn. Uitspraak 5 staat bijna letterlijk in de tekst (regels 197-199), maar het gaat hier niet om een belangrijk punt in het betoog van de schrijvers. Hij hoort dus niet in een beknopte samenvatting van de tekst.

3p **17 1 F**
2 F
3 W
4 W
5 W
Vijf uitspraken goed beoordeeld: 3p. Vier goed: 2p. Drie goed: 1p. Twee goed of minder goed: 0p.
Om met zekerheid te bepalen of uitspraak 1 feitelijk is, moet je even nagaan waar 'Hetzelfde geldt' naar verwijst: 'Sekseverschillen in menselijk gedrag zijn dus vooral cultureel bepaald en hebben misschien heel weinig te maken met onze biologische evolutie.' (regels 58-61) Zowel uitspraak 1 als de zin die eraan voorafgaat zijn feitelijk. Ze gaan over controleerbare feiten.
Dat geldt ook voor uitspraak 2. Weliswaar maakt het woord 'waarschijnlijk' de uitspraak enigszins onzeker, maar het gaat in deze zin om feiten die in beginsel controleerbaar zijn.
Uitspraak 3 is met de uitdrukking 'vermakelijk tijdverdrijf' en met de zinsnede 'wij vinden de inhoud ervan zorgelijk' (negatief) waarderend.
In uitspraak 4 wijst de uitdrukking 'Het wordt griezelig' op een (negatieve) waardering.
In uitspraak 5 wijzen de woorden 'We kunnen beter nagaan' op een (positieve) waardering van de schrijvers.

© ThiemeMeulenhoff

TEKST 2 NEE, MENEER DE POLITICUS, MIJN STATISTIEKEN ZIJN NIET LINKS

1p **18 D**
Zie regels 1-10: 'Het lijkt nog niet zo lang geleden dat politici (…) zich (…) konden vinden in de gedeelde overtuiging dat verstandig beleid gebaseerd moet zijn op een juist begrip van de wereld. Statistieken, feiten en wetenschappelijke bevindingen waren daarbij van onvervangbare waarde.'

1p **19 B**
Met de uitdrukking 'slim gekozen etiketten' wil de schrijver zijn lezers overtuigen dat het om onjuiste etiketten gaat. Hij geeft geen argument, maar suggereert dat de etiketten opzettelijk zijn gekozen om de geloofwaardigheid van deskundigen te ondermijnen.

2p **20** De kern van een goed antwoord:
1 Politici krijgen een groter electoraal gewin. [1p]
2 Er vindt geen serieus debat meer plaats. [1p]
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen. Je mag geen voorbeelden geven.
Zie regels 48-52: 'Het levert electoraal soms meer op deze mensen naar de mond te praten dan hen als volwaardige burgers te behandelen en serieus met hen in debat te gaan.'

3p **21** De kern van een goed antwoord:
1 Wetenschappers moeten openheid betrachten / toegeven dat ze soms bevooroordeeld zijn. (alinea 5) [1p]
2 Wetenschappers moeten uitleggen dat ze elkaars ideeën niet op inhoud controleren, maar wel elkaars onderzoeksmethoden controleren. (alinea 6) [1p]
3 Wetenschappers moeten zich beperken tot uitspraken waarover het wetenschappelijk forum het eens is / moeten kritische kanttekeningen plaatsen bij bewijsvoering op basis van een enkel onderzoek. (alinea 7) [1p]
Je moet in een of meer volledige zinnen antwoorden, je mag niet meer dan 60 woorden gebruiken en je mag geen voorbeelden geven.
Het eerste advies leid je af uit alinea 5. Het is samengevat in het begin van alinea 6: 'Ten eerste door openheid te betrachten. Immers, mensen die wetenschappers andere dan louter wetenschappelijke motiveringen toedichten, hebben gewoon een punt. Wetenschappers zijn ook maar gewoon mensen, met meningen, vooroordelen, belangen, en politieke voorkeuren. (…) En dus moeten wetenschappers toegeven dat zij zelf bevooroordeeld zouden kunnen zijn.' (regels 73-85)
Het tweede advies, in alinea 6: 'Wetenschappers moeten uitleggen dat ze elkaar niet op de inhoud van hun ideeën controleren, maar op de wijze waarop ze hun bedenksels toetsen aan de werkelijkheid.' (regels 92-97)
Het derde advies, in alinea 7: 'Wetenschappers zouden zich publiekelijk moeten beperken tot uitspraken waarover in het wetenschappelijk forum een redelijke mate van overeenstemming bereikt is.' (regels 105-109) Of: 'Als wetenschappers al iets moeten zeggen op basis van een enkel onderzoek, dan zouden ze onvermoeibaar de nodige kanttekeningen moeten plaatsen bij de opgevoerde bewijsvoering.' (regels 118-123)

1p **22 D**
De beperkingen van de wetenschappelijke methode: 'Jazeker, wetenschap is onvolmaakt. Gegevens zijn onvolkomen en de wijze waarop wetenschappers conclusies kunnen trekken op basis van wat ze observeren, is onderwerp van voortdurend wetenschapsfilosofisch debat. Bovendien: er zijn nogal wat interessante vragen die we niet met wetenschappelijke methoden kunnen beantwoorden,

© ThiemeMeulenhoff

bijvoorbeeld over hoe het voelt om vluchteling of werkloze of kansloze jongere te zijn.' (regels 128-140)
Maar die beperkingen moeten we voor lief nemen, stelt de schrijver. Want de wetenschappelijke methode is 'de beste wijze (…) om tot een bepaald soort kennis te komen' (regels 146-148). En die kennis is nodig om te 'voorkomen dat journalisten of politici op een oneigenlijke wijze met minder stevige wetenschappelijke bevindingen aan de haal gaan' (regels 124-127).
Kortom: de wetenschappelijke methode kent zijn beperkingen. Maar zonder de wetenschappelijke bevindingen kan er geen goed politiek debat worden gevoerd.

1p **23 B**
De schrijver begint zijn betoog met een beschrijving hoe statistieken, feiten en wetenschappelijke bevindingen hun rol in het politieke debat zijn kwijtgeraakt (alinea's 1-4). Hij heeft hier een standpunt over: in alinea 4 noemt hij het een gevaarlijke ontwikkeling.
Vervolgens stelt hij: 'Het wordt daarom tijd dat wetenschappers die neergeworpen handschoen eens opnemen.' (regels 68-70). In de rest van de tekst beargumenteert hij hoe belangrijk het is dat wetenschappers 'voorkomen dat journalisten of politici op een oneigenlijke wijze met minder stevige wetenschappelijke bevindingen aan de haal gaan' (regels 124-127). De tekst is bedoeld om de lezer ervan te overtuigen dat er geen beter alternatief is (zie regel 128).

TEKST 3 KUNNEN WE NORMALER DOEN OVER ETEN?

2p **24** De kern van een goed antwoord:
1 nieuwe technologie die gebruikt wordt in de voedselindustrie
2 mogelijke gezondheidsrisico's
3 (betwistbare) voorlichting over wat gezond is
Drie aspecten goed: 2p. Twee goed: 1p. Minder dan twee: 0p.
Je antwoord mag niet langer zijn dan 30 woorden.
Het wantrouwen wordt genoemd in alinea 2: 'Zoals vaker wordt de vooruitgang diep gewantrouwd.' (regels 13-14)
Die zin verwijst naar de opsomming in alinea 1: 'Of het nu gaat om de technologie achter ons eten (E-nummers, klonen, genetische modificatie van gewassen), de gezondheidsrisico's bij de productie van ons eten (de dioxinecrisis, de EHEC-epidemie, de gekkekoeienziekte, Q-koorts) of de voorlichting over ons eten (wanneer mogen bedrijven voedsel aanprijzen als gezond?).' (regels 1-10)
Er wordt gevraagd naar drie aspecten. De voorbeelden moet je niet noemen.

2p **25** De kern van een goed antwoord:
1 Andere bedrijfstakken krijgen deze hulp ook niet. [1p]
2 Je straft er de verstandige ondernemer mee. / Boeren zijn hierdoor minder geneigd om zelf verantwoordelijkheid te nemen voor de bedrijfsvoering. [1p]
of
1 Als je iets geeft, blijven ze terugkomen. [1p]
2 Risico lopen is inherent aan ondernemen. [1p]
Je moet in een of meer volledige zinnen antwoorden en je mag niet meer dan 30 woorden gebruiken.
Je moet de argumenten samenvatten, dus je mag ze niet letterlijk aanhalen uit de tekst.
Argument 1: '"Belangrijke sectoren, als voedsel, hebben regulering nodig", zei de voorman van de melkveehouders in de *NRC*. Maar, beste meneer, dat geldt voor alle bedrijven.' (regels 64-68)

© ThiemeMeulenhoff

Argument 2: 'Er is nog een argument tegen al die hulp: je beloont slecht gedrag en straft de verstandige ondernemer.' (regels 88-90) Ofwel: 'Met elke ronde hulp zullen er dus minder boeren zijn die voor zichzelf kunnen zorgen.' (regels 98-100)
Ook goed als argument 1: 'Als een overheid eenmaal begint met geld uitdelen, dan schreeuwen de ontvangers voortdurend om meer hulp.' (regels 41-44)
Ook goed als argument 2: 'Op- en neergang hoort echt bij de economie en dus bij ondernemen. En de financiële neergangen zal je echt zelf moeten opvangen, ook als boer (…).' (regels 73-77)

1p **26 D**
Zie regels 73-77: 'Op- en neergang hoort echt bij de economie en dus bij ondernemen. En de financiële neergangen zal je echt zelf moeten opvangen, ook als boer (hoge uitzonderingen daargelaten).' En regels 86-87: 'Op grillige markten hebben boeren geen monopolie.'

2p **27** De kern van een goed antwoord:
Melkveehouders worden vergeleken met
1 'alle bedrijven' (regel 68) / met andere ondernemers [1p]
2 en met een chipmachines-fabrikant (die ook met financiële golfbewegingen te maken heeft). [1p]
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen.
Zie regels 64-68: '"Belangrijke sectoren, als voedsel, hebben regulering nodig", zei de voorman van de melkveehouders in de *NRC*. Maar, beste meneer, dat geldt voor alle bedrijven.'
En regels 74-80: 'En de financiële neergangen zal je echt zelf moeten opvangen, ook als boer (hoge uitzonderingen daargelaten). Neem bijvoorbeeld een fabrikant van chipmachines: die is niet anders gewend.'

3p **28** Vijf van de volgende elf woorden/woordgroepen:
1 'innige relatie' (regel 22)
2 'toegestopt' (regel 24)
3 'superenthousiaste (geldschieter)' (regels 25-26)
4 'immense subsidieverstrekker' (regels 29-30)
5 'betutteling' (regel 36)
6 '(beleid dat) zwalkt' (regels 36-37)
7 'platwalsen' (regels 39-40)
8 'verzoeknummers' (regel 40)
9 'geld uitdelen' (regel 42)
10 'schreeuwen (om meer hulp)' (regels 42-44)
11 'bliefde' (regel 45 en regel 47)
Vijf woorden of woordgroepen goed: 3p. Vier goed: 2p. Drie goed: 1p. Minder dan drie: 0p.
Je hebt elf mogelijkheden. De spot blijkt uit overdrijving (1, 3, 4, 9, 10) of uit erg alledaags woordgebruik dat je in dit serieuze verband niet verwacht (2, 5, 6, 7, 8 en 11). Let erop dat je voorbeelden uit de alinea's 3 tot en met 5 komen.

2p **29** De kern van een goed antwoord:
De overheid moet niet voortdurend de voedselindustrie / de boeren subsidiëren.
of
Boeren moeten zelf hun bedrijfsrisico's financieren.
Het gaat om de hoofdgedachte, dus je antwoord moet uit één zin bestaan. Die zin mag niet meer dan 15 woorden tellen.
Let voor de hoofdgedachte op de laatste twee alinea's. Je kunt het op twee manieren benaderen. In de eerste formulering ligt het accent op de overheidssubsidie voor boeren, in de tweede op het ondernemerschap van de boeren.

© ThiemeMeulenhoff

Zie regels 88-90: ‘Er is nog een argument tegen al die hulp: je beloont slecht gedrag en straft de verstandige ondernemer.’
En regels 74-76: ‘En de financiële neergangen zal je echt zelf moeten opvangen, ook als boer (…).’

TEKST 4 DARWIN ZOU HET NU OOK SAMEN DOEN

1p **30 C**
In de alinea’s 2, 3 en 4 somt de schrijfster de voordelen op van de internationale samenwerking die is ontstaan: ‘Een van de best bewaarde geheimen van de Europese integratie is het succes van de wetenschappelijke samenwerking. Dat succes bestaat uit verschillende dimensies.’ (regels 28-32) Ze heeft het over de financiële voordelen, de geavanceerde werkmethoden waartoe de financiering dwingt en de scheiding van politiek en wetenschap.
In alinea 5 behandelt ze een aantal nadelen, of zoals zij ze in regel 72 noemt: ‘punten van zorg’. Nadelen: bureaucratie, het conflict tussen kwaliteit en evenredige verdeling en het gevaar dat de bereidheid tot het beoordelen van elkaars werk afneemt.

2p **31** Twee van de volgende drie positieve effecten:
1 Er is open toegang tot wetenschappelijke publicaties.
2 Er zijn beurzen verkrijgbaar. / Veel Europese instituties voor wetenschap keren hoge bedragen uit voor onderzoek.
3 Het maakt intensievere samenwerking mogelijk.
Per juist positief effect: 1p (tot een maximum van 2p).
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen.
Het eerste positieve effect: ‘Open toegang tot wetenschappelijke publicaties is daar onderdeel van, zodat onderzoekers gratis toegang hebben tot de meest recente wetenschappelijke inzichten.’ (regels 37-41)
Het tweede positieve effect: ‘Er zijn beurzen voor onderzoekers en er bestaan tal van Europese instituties voor wetenschap (…) die zich richten op onderzoekers van de hoogste kwaliteit en die bedragen uitkeren die in de miljoenen kunnen lopen.’ (regels 46-54)
Het derde positieve effect: ‘De Europese academies voor wetenschap werken samen’ (regels 43-45).
Niet goed: ‘Het Europese subsidieprogramma *Horizon 2020* heeft 80 miljard te verdelen over zeven jaar.’ (regels 34-37) Want er wordt gevraagd naar de positieve effecten die voortvloeien uit het programma *Horizon 2020*, dus naar de effecten van die 80 miljard. Het bedrag zelf is geen effect.

1p **32 C**
De uitspraak volgt op een opmerking over ‘de beoordeling van de staf en het scheiden van politiek en wetenschap’ (regels 61-63). Het voorbeeld van de Spaanse onderzoeksorganisatie maakt duidelijk dat je in Spanje indertijd lid moest zijn van een politieke partij om instituutsdirecteur te kunnen worden. Ofwel: politiek en wetenschap waren daar toen niet gescheiden maar met elkaar verstrengeld.

2p **33** De kern van een goed antwoord:
1 De toewijzing van subsidie gebeurt niet alleen op basis van kwaliteit. / Er is een (meestal onuitgesproken) conflict tussen kwaliteit en evenredige verdeling. [1p]
2 De bereidheid om elkaars werk gratis te beoordelen / om mee te doen in het peerreviewsysteem zou kunnen afnemen. [1p]
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen.
Het eerste punt van zorg: ‘Daarnaast bestaat er een meestal onuitgesproken conflict tussen kwaliteit en evenredige verdeling (…).’ (regels 79-82)

© ThiemeMeulenhoff

Het tweede punt van zorg: ‘Tot slot steunt het hele systeem van beoordeling en toekenning van fondsen grotendeels op het vrijwillige werk van onderzoekers die elkaars werk beoordelen. Gezien de procedures is het niet denkbeeldig dat de bereidheid om tijd te investeren in dit systeem van peerreview afneemt.’ (regels 89-97)

1p **34** De kern van een goed antwoord:
Het beoogde effect is dat minderbedeelde/armere landen meer kansen krijgen / dat rijke landen niet nog meer voorsprong krijgen.
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen.
De stimuleringsprogramma’s worden genoemd in de regels 86-89: ‘Dit wordt deels opgevangen door speciale stimuleringsprogramma’s voor minderbedeelde landen.’ Welk probleem wordt er deels door opgevangen? Dat lees je in de zin die eraan voorafgaat: ‘als kwaliteit de enige norm was, dan zouden rijke landen het meeste geld krijgen omdat zij meer en langer in wetenschap hebben geïnvesteerd.’ (regels 82-86)

2p **35** De kern van een goed antwoord:
1 Het werk van Darwin voldoet aan de voorwaarde van intellectuele uitwisseling. [1p]
2 Dat is af te leiden uit de correspondentie van Darwin met alle grote Europese geleerden van zijn tijd. [1p]
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen.
Zie regels 10-19: ‘Hij correspondeerde met alle grote Europese geleerden van zijn tijd. Darwin werkte echter, zoals zijn tijdgenoten, grotendeels alleen en met eigen geld. Zijn correspondentie (…) laat zien hoezeer uitwisseling met anderen van belang was voor zijn ideeënvorming.’

2p **36 C**
Een sleutelzin in deze tekst staat in het begin: ‘Wetenschap is steeds meer samenwerking geworden en steeds vaker is het geld voor die samenwerking de doorslaggevende factor.’ (regels 24-28)
Het gaat in de tekst niet zozeer om Darwin of om Europa, maar om het belang van goede samenwerking in de wetenschap. Dat is het best verwoord in het citaat in antwoord C.

1p **37 A**
De betrokkenheid van de schrijfster blijkt vooral uit de enthousiaste opsomming van de positieve effecten van het Europese subsidieprogramma in de alinea’s 2, 3 en 4. Dat ze kritisch is blijkt uit de zorgen die ze verwoordt in alinea 5.

2p **38 2, 3 en 6**
Drie zinnen goed: 2p. Twee goed: 1p. Minder dan twee: 0p.
Zin 2 geeft een belangrijke stap in de tekst weer. Het gaat om het eerste punt van zorg dat de schrijfster onder woorden brengt in alinea 5.
Ook zin 3 is belangrijk voor de gedachtegang. Zie regels 28-31: ‘Een van de best bewaarde geheimen van de Europese integratie is het succes van de wetenschappelijke samenwerking.’ En regels 108-110: ‘Zonder Europa geen goed onderzoek, zonder onderzoek geen sterk Europa.’
Zin 6 sluit aan op de opsomming van positieve effecten van Europese subsidiëring in de alinea’s 2, 3 en 4.

© ThiemeMeulenhoff

Examen 2021-I

Tekst 1

We leren (n)iets van de geschiedenis

(1) In brede kring leeft het idee dat kennis van de geschiedenis een nuttige zaak is. We zouden kunnen leren van historische ervaringen. Als we een analyse hebben gemaakt van de oorzaken van historische mislukkingen en rampen, kunnen we daaruit conclusies trekken over het te voeren beleid in heden en toekomst. Kortom, wie het verleden kent, hoeft het niet te herhalen.

(2) Historici moeten dan wel opmerkelijk verstandige lieden zijn en zodoende veelgevraagde beleidsdeskundigen. Wie even nadenkt over deze gedachten, zal zich realiseren dat die grotendeels onjuist moeten zijn. Anders zouden we ondertussen toch wereldwijd in vrijwel perfecte samenlevingen moeten leven?

(3) Je hebt niet veel aan historische kennis. In Nederland hebben we de afgelopen jaren te maken gehad met de uitzonderlijke situatie dat twee opeenvolgende minister-presidenten geschiedenis hadden gestudeerd. Zij hebben echter nimmer de indruk gewekt dat hun beleid aan kwaliteit heeft gewonnen door hun historische kennis.

(4) Ik heb vrijwel mijn hele werkzame leven doorgebracht onder historici. Mij is echter nooit opgevallen dat historici betere analisten van hun eigen tijd waren dan niet-historici. Zij waren onveranderlijk even verrast door de gebeurtenissen in hun eigen tijd als niet-historici. Zagen zij het einde van de Koude Oorlog[1] aankomen, en wat daarvan de betekenis en consequenties zouden zijn? Helemaal niet. Met de kredietcrisis ging het al niet anders. Historici onderscheidden zich in niets van hun verwarde tijdgenoten.

(5) Een helder inzicht in de eigen tijd heeft te maken met gezond verstand en een goed gevoel voor maatschappelijke verhoudingen. In het algemeen geldt dat we stekeblind de toekomst in struikelen. De meeste academische historici die ik heb gekend, zullen overigens direct toegeven dat historische kennis geen enkele garantie is voor een betere kijk op heden en toekomst.

(6) Het menselijk leervermogen is beperkt als het gaat om historische kennis en de emoties van de waan van de dag zijn dominant. Als er al een periode is uit ons nationale verleden die velen beschouwen als een leerzaam en bruikbaar verleden, dan is het wel de Duitse bezetting.

(7) Nu al zeven decennia wordt ons elk jaar door tientallen, zo niet honderden sprekers op 4 en 5 mei voorgehouden dat wat in die vijf jaren is gebeurd, nooit meer mag gebeuren. Dat er uit de gebeurtenissen van die jaren en de periode daarvoor belangrijke lessen moeten worden geleerd. Discriminatie en uitsluiting mogen nooit worden getolereerd. Ons land moet gastvrij zijn als het gaat om de opvang van vluchtelingen die in eigen land met de dood worden bedreigd. Onze steden staan vol met monumenten die ons aan die essentiële, uniek leerzame periode uit ons verleden herinneren.

(8) We hebben mooie internationale verdragen ondertekend waarin we beloven vluchtelingen op te nemen. Van dit leerzame verleden, dit volstrekte dieptepunt in onze nationale geschiedenis, heeft een groot deel van de huidige Nederlandse bevolking niets geleerd. Zodra de gelegenheid zich voordeed, bleken vele Nederlanders direct bereid tot discriminatie en uitsluiting.

(9) Nu het ernaar uitziet dat Nederland enkele tienduizenden vluchtelingen uit het Midden-Oosten zal opnemen, zijn we getuige van een beschamende vreemdelingenhaat. Alle klassieke verdachtmakingen van ‘De Ander’ worden onmiddellijk van stal gehaald, zonder enig steekhoudend bewijs. We hadden op 4 en 5 mei beter gratis poffertjes kunnen uitdelen; dat had evenveel geholpen als al die prachtige toespraken van de afgelopen zeventig jaar.

(10) Terwijl academische historici niet veel moeten hebben van een bruikbaar verleden, zijn ‘de media’ er dol op. Die veronderstelde bruikbaarheid blijkt meestal het gevolg van simpele en misleidende analogieën. De bekendste en meestgebruikte analogie betreft de teloorgang van de Weimar Republiek en de opkomst van het nationaalsocialisme, in combinatie met het fenomeen Hitler. Vrijwel iedere nieuwe dictator wordt vroeg of laat vergeleken met Hitler, waarbij dan de veronderstelling is dat de nieuwe dictator vergelijkbare gevaren voor de wereld zou kunnen veroorzaken. Daarbij wordt bijna altijd vergeten dat Duitsland in de jaren dertig de tweede industriële mogendheid ter wereld was.

(11) Zoals bekend is, hebben de andere grote mogendheden in de jaren dertig aanvankelijk gedacht dat zij Hitler met concessies wel tevreden konden stellen, zodat hij ingepast kon worden in het bestaande Europese statensysteem. Omdat daar in het geval van nazi-Duitsland niets van terecht is gekomen, hebben velen daaruit de historische les gedestilleerd dat er met dictaturen nooit te praten valt. Zo is er in het begin van de Koude Oorlog vaak geargumenteerd dat er met de Sovjet-Unie nu eenmaal niet te overleggen viel. Hitler en Stalin waren echter totaal verschillende schurken en de Sovjet-Unie was nazi-Duitsland niet.

(12) Ter gelegenheid van het feit dat in 2014 het begin van de Eerste Wereldoorlog een eeuw geleden was, verschenen er pretentieuze artikelen in de krant waarin de suggestie werd gewekt dat de strategische situatie in Europa in 2014, met de Russische leider als hoofdrolspeler, sterk deed denken aan de rampzalige gebeurtenissen van een eeuw eerder. Het zou zomaar helemaal mis kunnen gaan. Dat de alliantiestructuur van 2014 fundamenteel anders was dan in 1914, dat het bestaan van nucleaire wapens een grote oorlog in Europa uiterst onwaarschijnlijk heeft gemaakt en dat de machtsbasis van Poetin in vergelijking met die van het westers bondgenootschap (NAVO[2] plus EU) niets voorstelt, werd niet duidelijk gemaakt. Paniekzaaierij is immers een van de belangrijkste activiteiten van ‘de media’.

noot 1 De Koude Oorlog (1945-1991) was een periode van gewapende vrede tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie, en hun verschillende bondgenoten.

noot 2 De Noord-Atlantische Verdrags Organisatie (NAVO) werd in 1949 opgericht met als doel door onderlinge samenwerking de veiligheid van niet-communistische landen van Europa tegen eventuele agressie van de Sovjet-Unie te waarborgen.

(13) Een andere vaak gebruikte analogie is de ondergang van het (West-)Romeinse Rijk[3]. Het relatieve machtsverval van de VS is volgens conservatieve stemmingmakers goed te vergelijken met de verzwakking van het Romeinse Rijk in zijn nadagen. Dat werd overspoeld door barbaarse immigranten en was door politieke disfunctie niet in staat zich te verdedigen. En geldt dat eigenlijk ook niet voor de EU?

(14) Daarbij wordt licht vergeten dat het Romeinse imperium een straatarme, pre-industriële natie was met een infrastructuur die tekortschoot. Zowel de VS als de EU vertonen gebreken, maar dat neemt niet weg dat hun organisatievermogen en infrastructuur van een andere orde zijn dan die van het Romeinse Rijk. Bovendien hebben de immigrantenstromen geen militaire capaciteit, zoals de barbaarse stammen.

(15) In 1988 verscheen *Thinking in Time* van de historicus Ernest R. May en de politicoloog Richard Neustadt. De ondertitel van dat boek luidt *The Uses of History for Decision-Makers.* Kortom, geschiedenis waar je wat aan hebt. Het boek levert concrete, zij het teleurstellend beperkte resultaten voor beleidsmakers. De auteurs zijn zich bewust van het feit dat ze bezig zijn met een academische exercitie en dat hun boek, hoe nuttig ook, ongetwijfeld niet gelezen zal worden door de politici die de beslissingen nemen die later vaak zeldzaam stompzinnig blijken te zijn – bijvoorbeeld de Amerikaanse invasie van Irak in 2003.

(16) De gebruikte geschiedenis bestaat in het boek uit analyses van historische gebeurtenissen die vooral de Amerikaanse buitenlandse politiek betreffen. De auteurs komen na een uitputtende analyse van hun historisch materiaal met drie aanbevelingen voor degenen die belangrijke beslissingen moeten nemen.

(17) In de eerste plaats is het zaak geen overhaaste besluiten te nemen. Rust is van eminent belang. Vooral over de doelstellingen van het beleid dient helderheid te bestaan. Ten tweede zijn alle historische analogieën uit den boze. Die leiden eigenlijk altijd tot ongewenste resultaten. In de derde plaats is het van wezenlijk belang om de wordingsgeschiedenis van de crisis, waarin beslissingen moeten worden genomen, zo nauwkeurig mogelijk te beschrijven en te analyseren. Na een dik boek met gevalsbeschrijvingen is dit een nogal mager resultaat. Iedereen met gezond verstand had dit zelf kunnen bedenken. Historicus hoef je er niet voor te zijn.

(18) Toch is dit ook een pleidooi voor historische kennis. De historicus kan uitleggen waarom een analogie niet deugt als basis voor besluitvorming. Historische situaties lijken misschien soms op elkaar, maar dat wil niet zeggen dat ze identiek zijn en dezelfde dynamiek vertonen. Historici kunnen vanzelfsprekend de wordingsgeschiedenis van een conflict of beleidsmatig probleem beschrijven, al zal vaak blijken dat zij het onderling niet eens zijn over die geschiedenis.

(19) Maar historici, hoe bekwaam ook, kunnen weinig verstandigs over de toekomst zeggen. Wat we zeker weten over de toekomst, is banaal en kan iedereen bedenken. Anders dan veel leken denken, herhaalt de geschiedenis zich niet. Zeker, er zijn patronen die steeds weer opnieuw voorkomen, maar die patronen wijken op subtiele wijze van elkaar af.

(20) Het valt enigszins te vergelijken met de vier seizoenen die elk jaar terugkeren. Dat op de herfst de winter zal volgen, staat vast. Maar hoe streng die winter zal worden, is onvoorspelbaar. Het historisch proces zorgt steeds weer voor verrassende wendingen en geheel onverwachte gebeurtenissen. Veel van de huidige technologie is al tientallen jaren geleden aangekondigd, maar wellicht de belangrijkste technische noviteit van de afgelopen jaren, de smartphone, was een onvoorziene ontwikkeling.

naar: Maarten van Rossem
uit: Maarten! vrijdag 27 november 2015

noot 3 In 476 werd de laatste West-Romeinse keizer afgezet en hield het West-Romeinse Rijk op te bestaan.

De tekst 'We leren (n)iets van de geschiedenis' kan door middel van onderstaande kopjes in zes delen worden onderverdeeld:
deel 1: Inleiding
deel 2: Het (on)nut van historische kennis
deel 3: Ons (on)vermogen lessen te trekken uit het verleden
deel 4: Vergelijkingen tussen heden en verleden
deel 5: Poging tot toepassing in de praktijk
deel 6: Slot

1p **1** Bij welke alinea begint deel 2, 'Het (on)nut van historische kennis'?

1p **2** Bij welke alinea begint deel 4, 'Vergelijkingen tussen heden en verleden'?

1p **3** Bij welke alinea begint deel 5, 'Poging tot toepassing in de praktijk'?

1p **4** Welke functie heeft alinea 1 in tekst 1 met name ten opzichte van alinea 2?
Alinea 1 toont ten opzichte van alinea 2 met name een
A algemene doelstelling.
B beredeneerde hypothese.
C onterechte constatering.
D vooropgeplaatste conclusie.

1p **5** Hoe kan het tekstgedeelte dat bestaat uit alinea 1 en 2 van tekst 1 getypeerd worden?
A als erudiet: uit dat tekstgedeelte blijkt een hoge mate van geleerdheid
B als naïef: uit dat tekstgedeelte blijkt een hoge mate van goedgelovigheid
C als objectief: uit dat tekstgedeelte blijkt een wetenschappelijke houding
D als sceptisch: uit dat tekstgedeelte blijkt afkeuring van andere meningen

In alinea 4 van tekst 1 vind je een argumentatie. De functie van elk gedeelte in deze argumentatie kan met behulp van functiewoorden worden weergeven.

3p **6** Neem de nummers van zin 2 tot en met 6 van de betreffende tekstgedeeltes over en noteer daarachter het juiste functiewoord. Je mag elk van de genoemde functiewoorden meer dan eens gebruiken. Kies uit de volgende functiewoorden: afweging, argument, nuancering, standpunt, subargument, toegeving, voorbehoud, voorwaarde, weerlegging.

zin 1	Ik heb … onder historici. (regels 31-32)	constatering
zin 2	Mij is … dan niet-historici. (regels 33-35)	…..
zin 3	Zij waren … als niet-historici. (regels 35- 38)	…..
zin 4 + 5	Zagen zij … Helemaal niet. (regels 38-42)	…..
zin 6	Met de … niet anders. (regels 42-43)	…..
zin 7	Historici onderscheidden … verwarde tijdgenoten. (regels 43-45)	herhaling standpunt

In alinea 3 en 4 van tekst 1 komt de vraag aan de orde of historische kennis zinvol is of niet.

2p **7** Aan welke twee criteria is de zinnigheid van historische kennis af te meten volgens alinea 3 en 4 van tekst 1?

1p **8** Citeer uit alinea 6 tot en met 9 van tekst 1 de zin die de strekking van deze alinea's het beste samenvat.

"We hadden op 4 en 5 mei beter gratis poffertjes kunnen uitdelen; dat had evenveel geholpen als al die prachtige toespraken van de afgelopen zeventig jaar." (regels 101-105)

1p **9** Van welk stijlmiddel wordt in de geciteerde zin gebruikgemaakt?

"Als er al een periode is uit ons nationale verleden die velen beschouwen als een leerzaam en bruikbaar verleden, dan is het wel de Duitse bezetting." (regels 60-64)

2p **10** Vat met gebruikmaking van onderstaand schema samen waarom de gebeurtenissen tijdens de Duitse bezetting volgens tekst 1 niet zo leerzaam en bruikbaar blijken als velen denken. Maak daartoe onderstaande zinnen af en gebruik voor je antwoord niet meer dan 40 woorden. Geef geen voorbeelden.

deelzin 1	Weliswaar …
deelzin 2	maar toch …

In alinea 19 en 20 van tekst 1 wordt geargumenteerd op basis van vergelijking.

2p **11** Geef de strekking van alinea 20 weer. Vul daartoe de tweede en de derde regel van onderstaand schema aan.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 20 woorden.

Relativering	Weliswaar zijn in de geschiedenis patronen waar te nemen,
Standpunt	maar toch
Argument	

In alinea 10 tot en met 13 van tekst 1 staan woorden die suggereren dat er sprake is van een negatieve houding ten opzichte van de media.

3p **12** Noteer de nummers van de vijf woorden of woordgroepen uit onderstaande rij waarmee bedoelde negatieve houding in de tekst tot uitdrukking wordt gebracht.
1 'de media' (regel 108)
2 veronderstelde (regel 109)
3 simpele en misleidende (regel 111)
4 teloorgang (regel 113)
5 gedestilleerd (regels 135-136)
6 schurken (regel 142)
7 pretentieuze (regel 147)
8 fundamenteel anders (regel 156)
9 onwaarschijnlijk (regel 159) 10 Paniekzaaierij (regel 164)
11 conservatieve stemmingmakers (regel 171)
12 politieke disfunctie (regel 176)

"En geldt dat eigenlijk ook niet voor de EU?" (regels 177-178) Volgens tekst 1 is het antwoord op deze vraag ontkennend.

2p **13** Leg uit met welke twee hoofdargumenten dit ontkennende antwoord in de tekst wordt onderbouwd.
Geef antwoord in een of meerdere zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 50 woorden.

In het tekstgedeelte van de alinea's 10 tot en met 14 van tekst 1 wordt een aantal historische analogieën besproken en telkens ontkracht.

1p **14** Welk algemeen punt van kritiek kan worden gegeven op de analogieën, gelet op de strekking van de tekst?
De analogieën zijn
A aangedikt en tendentieus.
B beladen en emotionerend.
C gedateerd en weinig herkenbaar.
D onvolledig en versimpeld.

In tekst 1 wordt gesteld dat de historicus "kan uitleggen waarom een analogie niet deugt als basis voor besluitvorming." (regels 238-240)

1p **15** Citeer uit alinea 19 en 20 van tekst 1 de zin die het best duidelijk maakt waarom analogieën niet deugen als basis voor besluitvorming.

2p **16** Welke drie van onderstaande uitspraken zijn het meest in overeenstemming met de inhoud en het doel van tekst 1? Noteer de nummers.
Deze tekst
1 laat zien dat het weinig zinvol te noemen is om het verleden te gebruiken als basis voor analyse van het heden.
2 maakt duidelijk dat nuchterheid en reflectie van belang zijn tijdens onverwachte gebeurtenissen en de journalistieke weergave daarvan.
3 maakt duidelijk dat politieke beleidsmakers er per definitie geen baat bij hebben om te luisteren naar historici.
4 relativeert het belang van historische kennis door in te gaan op misvattingen en tegenvallende onderzoeksresultaten.
5 schetst een genuanceerd beeld van de auteurs en hun boek *Thinking in Time*.
6 zet vraagtekens bij pogingen tot duiding van het heden op basis van kennis van het verleden, zodat het belang van historische kennis wordt gerelativeerd.

Hieronder staan acht zinnen in alfabetische volgorde; de zinnen zijn al dan niet woordelijk aan de tekst ontleend.

3p **17** Noteer de nummers van de vier zinnen die het best passen in een samenvatting van tekst 1.

1 De bekendste en meest gebruikte analogie tussen heden en verleden betreft de teloorgang van de Weimar Republiek en de opkomst van het nationaalsocialisme.
2 Het historisch proces zorgt steeds weer voor verrassende wendingen en geheel onverwachte gebeurtenissen.
3 Historici kunnen de wordingsgeschiedenis van een conflict of beleidsmatig probleem beschrijven, verklaren en gedeeltelijk voorspellen.
4 Historici zijn onveranderlijk al even verrast door de gebeurtenissen in hun eigen tijd als niet-historici.
5 In kranten en televisieprogramma's maakt men graag gebruik van simpele en misleidende analogieën.
6 Over het belang van inzicht in het verleden wordt soms te badinerend gedaan, met name door mensen die er geen verstand van hebben.
7 Velen beschouwen de Duitse bezetting als een leerzaam en bruikbaar verleden.
8 Wat we zeker weten over de toekomst, is banaal en kan iedereen bedenken zonder inzicht in het verleden te hebben.

"Iedereen met gezond verstand had dit zelf kunnen bedenken." (regels 234-235)

1p **18** Waar verwijst het woord 'dit' uit het citaat naar? 'Dit' verwijst naar

A de aanbeveling om de wordingsgeschiedenis van crises nauwkeurig te analyseren.
B de conclusie dat je geen historicus hoeft te zijn om tot het geboekte resultaat te komen.
C de drie aanbevelingen voor mensen die belangrijke beslissingen moeten nemen.
D het boek *Thinking in Time* van de historicus Ernest R. May.

tekstfragment 1

(1) Volgens de Delftse toekomstonderzoeker, econoom en docent Van der Duin, ook verbonden aan de Fontys Hogeschool in Tilburg, kan de focus op historische parallellen contraproductief werken in maatschappelijke besluitvorming. 'Steeds verwijzen naar de Amerikaanse invasie in Irak in 2003 slaat bijvoorbeeld de discussie over grondtroepen in Syrië dood. Lessen uit het verleden zijn beperkt. Ik pleit voor meer vrijheid van denken over wat er in deze situatie zou kunnen gebeuren, lukken en misgaan.'
(2) De automatische nadruk op historische continuïteit is volgens Van der Duin niet alleen een vorm van gemakzucht, maar heeft bij bedrijven en overheden ook te maken met gevestigde belangen. 'De meeste instanties denken op korte termijn, waar veranderingen geleidelijk gaan, behapbaar zijn en dus beheersbaar. Het echt nieuwe is ongrijpbaar en dus moeilijk op te pakken. Voor het gemak negeren ze het dan maar.'

naar: Martijn van Calmthout
uit: de Volkskrant, 8 december 2015

2p **19** Met welke twee argumenten wordt in tekstfragment 1 het nut van historische kennis gerelativeerd? Noteer de nummers van twee van onderstaande argumenten.
Het nut van historische kennis is volgens tekstfragment 1 beperkt, want

1 door te verwijzen naar het verleden krijgt het unieke van nieuwe ontwikkelingen te weinig aandacht.
2 het is lastig om nut en onnut te onderscheiden binnen wat we leren van de geschiedenis
3 het steevast vergelijken van het heden met het verleden is een vorm van gemakzucht.
4 historische kennis beperkt de mogelijkheid om nieuwe oplossingen te verzinnen.
5 in maatschappelijke besluitvorming werkt historische kennis contraproductief.
6 regelmatig worden veranderingen tegengehouden met een beroep op historische kennis.

In tekstfragment 1 wordt het begrip 'historische continuïteit' gebruikt.

1p **20** Welk begrip uit tekst 1 komt in betekenis (nagenoeg) overeen met het begrip 'historische continuïteit' zoals dat gebruikt is in tekstfragment 1?

A historische kennis (regels 21-22)
B emoties van de waan van de dag (regels 59-60)
C bruikbaar verleden (regel 63)
D historische analogieën (regel 223-224)
E wordingsgeschiedenis (regel 228)
F historisch proces (regels 266-267)

tekstfragment 2

De unieke bijdrage van het vak geschiedenis aan de vorming van de leerling is inzicht en overzicht bieden in die enorme wereld die achter ons ligt en tegelijkertijd deel uitmaakt van onze cultuur. Het begrijpen van het heden en het op juiste wijze beslissen over de toekomst, kan niet zonder kennis van de ontwikkeling die ons gebracht heeft waar we nu zijn. Wie niet weet waar hij vandaan komt, weet niet waarheen hij onderweg is. We noemen dit historisch besef. Er zitten schakels tussen verleden, heden en toekomst.

Fragment uit de visienota die Cees van der Kooij en Ton van der Schans namens de VGN schreven en die op vrijdag 4 maart is gepresenteerd op het Tweede Nationaal Geschiedenisonderwijscongres in de EUR. 12-03-2016

In tekstfragment 2 is sprake van een ander gedachtegoed over het nut van geschiedenis dan in de hoofdtekst.

1p **21** Citeer uit de eerste drie alinea's van tekst 1 de zin die het meest overeenkomt met de visie zoals die naar voren komt uit tekstfragment 2.

1p **22** In welk tekstgedeelte van tekst 1 wordt de visie zoals die naar voren komt uit tekstfragment 2 het meest expliciet weersproken?

A in alinea 1 en 2
B in alinea 12 en 13
C in alinea 13 en 14
D in alinea 18 en 19

tekstfragment 3

(1) Veel jonge historische wetenschappers kwamen onlangs bijeen voor een internationale conferentie. De politieke instrumentalisering van geschiedenis, bijvoorbeeld bij het gebruik van historische analogieën, was een terugkerend thema in de gastlezingen, workshops en presentaties van de promovendi. Gastspreker Hans Kribbe – tot 2005 werkzaam bij de Europese Commissie en daarna onder meer adviseur van de Russische regering over EU-beleid – was daar heel nuchter over: "Elke poging lessen uit de geschiedenis op huidige politieke kwesties te plakken is een politieke daad."
(2) Voor politici is geschiedenis een instrument, aldus Kribbe, dat wordt ingezet om politieke initiatieven te legitimeren. In beleidsjargon: gebeurtenissen uit het verleden worden gebruikt om te *framen*. Voor elke historische analogie bestaat een andere gebeurtenis die juist het tegendeel bewijst. Het is de taak van academici, betoogde Kribbe, deze frames te deconstrueren. Leren van de geschiedenis is alleen mogelijk als we ons bewust worden van de relativiteit van de geconstrueerde narratieven.

naar: Conferentie: 'Reflecteren op geschiedenis heeft zin'
uit: Achtergrond - 17 december 2015 - Auteurs: Marieke Oprel, Hannah van der Heijde

In tekst 1 wordt uitgebreid toegelicht wat voor velen het belangrijkste motief zou zijn om de geschiedenis te bestuderen. In tekstfragment 3 wordt daarvoor een ander motief genoemd.

2p **23** Benoem deze beide motieven.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 60 woorden.

2p **24** Wat moeten historici volgens tekstfragment 3 doen in de visie van Hans Kribbe?
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 30 woorden.

Tekst 2

De fata morgana van een basisinkomen

(1) Er is weer volop aandacht voor het idee van een basisinkomen. Een linkse partij bracht een manifest uit met een pleidooi voor een (lokaal) basisinkomen en de gemeenten Nijmegen, Wageningen en Tilburg willen hiermee gaan experimenteren.
(2) Voor de media is Rutger Bregman hét gezicht van dit nieuwe pleidooi. Bregman pleit voor een basisinkomen van circa 1.000 euro per maand, de zogenoemde armoedegrens, voor iedere Nederlander. Dit kost bijna 195 miljard euro per jaar – ruim 30 procent van het bbp[1]. Onzinnig is zijn argument 'dat dit veel geld kost, maar dat de overheid nu al 50 procent bbp voor haar rekening neemt'. Bregman vergeet te vermelden dat dit inclusief uitgaven voor zorg, onderwijs en veiligheid is. Als we hierbij alle uitkeringen, toeslagen en de meeste heffingskortingen optellen, ontstaat al snel een tekort van 70 miljard euro. Als we rekening houden met arbeidsmarkteffecten, is het tekort nog veel groter. Zijn claim dat bijstandsgerechtigden[2] gelukkiger worden van een basisinkomen klinkt als een fata morgana als we beseffen dat de andere Nederlanders worden geconfronteerd met een belastingverhoging van ten minste 25 procent.
(3) Er circuleren ook voorstellen waarbij iedere volwassene een basisinkomen krijgt gelijk aan de helft van de AOW[3] voor een echtpaar (circa 750 euro). Maar ook dan blijft er een gat over van 30 miljard euro. Bovendien zal een dergelijk basisinkomen niet volstaan. Immers, anderhalf miljoen (alleenstaande) AOW'ers zullen dan worden geconfronteerd met een verlaging van ruim 300 euro per maand. Uiteraard is het niet acceptabel dat een grote groep ouderen door de bodem van het bestaan zakt. Een aanvullende uitkering zal noodzakelijk zijn. Ook andere groepen zullen gecompenseerd moeten worden. Dit alles zal leiden tot nieuwe regelingen en bureaucratie.
(4) In de plannen voor de invoering van een basisinkomen krijgt de betaalbaarheidsdiscussie een plek onder de noemer dat er nog een aloude en allerminst opgeloste discussie over de dekking van een basisinkomen is. Daarom wil men het basisinkomen vooralsnog beperken tot de bijstand en wordt voorgesteld alle (sollicitatie)verplichtingen en regels voor bijverdiensten te schrappen. Omdat controle niet meer nodig is, kan fors bespaard worden op ambtenaren. Om te voorkomen dat het aantal bijstandsgerechtigden

noot 1 bbp: bruto binnenlands product. De totale geldwaarde van alle in een land geproduceerde goederen en diensten gedurende een jaar

noot 2 bijstandsgerechtigden: mensen die op geen enkele manier eigen inkomsten kunnen verkrijgen en niet in aanmerking komen voor een andere uitkering, kunnen een beroep doen op de Bijstandswet en zijn in die situatie bijstandsgerechtigd

noot 3 AOW: de Algemene Ouderdomswet (AOW) waarmee in Nederland het verplichte, collectieve ouderdomspensioen is geregeld. Ook de uitkering die volgens deze wet wordt gedaan, duidt men aan met de term AOW.

'aanzienlijk' groeit, beperkt men wel het bijverdienen tot het minimumloon.
(5) Er zal echter een enorme prikkel ontstaan om zwart meer te verdienen dan het minimumloon, terwijl er niemand is om dit te controleren. Uiteindelijk zal ook dit voorstel leiden tot nieuwe controles en bureaucratie.
(6) Er zijn ook principiële bezwaren tegen een basisinkomen. Talenten blijven onbenut en het staat haaks op het uitgangspunt van een activerende sociale zekerheid. In het verleden zijn verschillende delen van de verzorgingsstaat activerend gemaakt. Gemeenten namen hun verantwoordelijkheid voor een gebudgetteerde bijstandswet, waardoor de instroom zichtbaar afnam. Er kwam een arbeidsongeschiktheidsregeling die het principe 'van wat mensen niet kunnen' omdraaide naar 'wat mensen wel kunnen'. In de nieuwe WIA[4] worden mensen die participeren dan ook extra beloond. Inmiddels is dit principe ook bij de jonggehandicapten in de nieuwe participatiewet het uitgangspunt geworden en worden op lokaal niveau afspraken gemaakt met werkgevers.
(7) Het voorstel tot een basisinkomen gaat bovendien voorbij aan het principe van wederkerigheid in solidariteit. Echte solidariteit is niet zomaar een uitkering, maar is: iedereen doet mee, opdat wie echt niet kan, verzorgd wordt.
(8) Eveneens onvermijdelijk is een verdere verstatelijking[5]. Zo worden de werknemersverzekeringen WW[6] en WIA afgeschaft en ondergebracht in het basisinkomen. Zou dit niet gebeuren, dan blijft immers een lappendeken aan regelingen bestaan. Dan moet echter ook afscheid worden genomen van loongerelateerde uitkeringen en het principe dat iemand die tijdelijk buiten zijn schuld werkloos is een hogere uitkering verdient dan het sociale minimum. Dit maakt de rol van de overheid onnodig groot en gaat ook voorbij aan het principe van goed werkgeverschap.
(9) Zo zit in de huidige WIA nadrukkelijk het principe dat goede werkgevers worden beloond. Wie ervoor zorgt dat zijn mensen niet arbeidsongeschikt worden, wie met andere woorden een goede werkgever is, wordt daarvoor beloond. Met een (lokaal) basisinkomen worden de verschillende verantwoordelijkheden van overheid, markt en samenleving verstoord, iets wat het ook zeer onwenselijk maakt.

naar: Raymond Gradus
uit: de Volkskrant, 19 mei 2015

Raymond Gradus is hoogleraar Bestuur en economie publieke sector aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.

noot 4 WIA: de uitkering die iemand kan aanvragen als deze door ziekte niet of minder kan werken. De afkorting staat voor Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen

noot 5 verstatelijking: het vergroten van de bemoeienis van de overheid met de maatschappij

noot 6 WW: de uitkering die iemand kan aanvragen als deze werkloos wordt, zodat deze toch een tijdelijk inkomen heeft. De afkorting staat voor Werkloosheidswet.

Een schrijver kan in de inleiding van een tekst op verschillende manieren de aandacht van de lezer trekken.

1p **25** Welke manier is in alinea 1 van tekst 2 met name gebruikt?
A aansluiten bij actuele ontwikkelingen en initiatieven om een basisinkomen in te voeren
B een opmerkelijk grote toename in geestdrift voor een basisinkomen onder de aandacht brengen
C het indirecte belang van de lezer bij het al dan niet lokaal invoeren van een basisinkomen benadrukken
D op ironische wijze de hernieuwde aandacht van bepaalde partijen voor het basisinkomen aan de orde stellen

Tekst 2 kan in drie opeenvolgende delen worden onderverdeeld:
deel 1: Een onhaalbaar plan
deel 2: Onbetaalbare alternatieven
deel 3: In conflict met het stelsel

1p **26** Bij welke alinea begint deel 2, 'Onbetaalbare alternatieven'?
1p **27** Bij welke alinea begint deel 3, 'In conflict met het stelsel'?

In alinea 2 van tekst 2 wordt geprobeerd Bregmans argumenten voor de invoering van een basisinkomen te weerleggen.

2p **28** Geef de kern van deze weerlegging weer en de conclusie die de auteur daaruit trekt.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 20 woorden.

"Er circuleren ook voorstellen waarbij iedere volwassene een basisinkomen krijgt gelijk aan de helft van de AOW voor een echtpaar (circa 750 euro)." (regels 34-38)

3p **29** Noem drie bezwaren die in de tekst tegen deze voorstellen worden geopperd.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

In tekst 2 komt een aantal groepen aan bod die op een of andere manier belang hebben bij het al dan niet invoeren van een basisinkomen.

3p **30** Geef voor elk van de onderstaande groepen aan of het basisinkomen, gelet op tekst 2, voordelig of nadelig voor hen uitpakt en geef het hoofdargument daarbij weer.
Neem voor je antwoord onderstaand schema over en vul het verder in.

Groep	Voordelig / Nadelig	Hoofdargument(en)
AOW'ers		a)
Bijstandsgerechtigden		b) c)
De overheid		d) e) f)

"Het voorstel tot een basisinkomen gaat bovendien voorbij aan het principe van wederkerigheid in solidariteit." (regels 99-102)

2p **31** Leg uit wat genoemde wederkerigheid in solidariteit inhoudt.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 30 woorden.

Aan tekst 2 ontbreekt een conclusie.

4p **32** Noem op basis van alinea 1 tot en met 9 de zes inhoudelijke elementen die beslist in een conclusie zouden moeten staan.

Tekst 3

Stiekem ben ik een docent

(1) Soms vraag ik me af waarom ik in de krant schrijf. Uit ijdelheid? Natuurlijk, dat ook. Mensen herkennen mij en complimenteren mij met mijn columns, dat is leuk. Maar vaak gaat dat zo: 'Uw laatste column vond ik weer uitstekend. Waar ging die ook alweer over? Eh – dat ben ik even kwijt, maar ik vond hem wel goed.' Ik vind dat niet erg. Mensen lezen de krant niet om er onmisbare informatie uit te halen. De dingen die u echt moet weten, hoort u van uw naasten ('het dak lekt'), van uw collega's ('Jansen gaat failliet') of van internet ('Schiphol is dicht'). Kranten, radio en televisie leveren vooral entertainment, *nice to know*[1], maar zelden *need to know*.[2]

(2) Bij stukjes over voeding zou je denken dat de lezers eruit willen leren hoe ze gezonder kunnen eten. Maar daar zitten mensen niet op te wachten; ze hebben al vaak genoeg gehoord wat gezond is. Wat ze van de media willen, is verstrooiing. Ze willen schokkend nieuws ('Brood is slecht'), ze willen bevestiging ('Wijn is goed') en ze willen schuldigen zien ('ADHD komt door E-nummers[3]'). Journalisten moeten daaraan tegemoet komen, anders worden ze werkloos. Maar journalisten willen meer zijn dan entertainer: ze willen bedrog ontmaskeren en laten zien hoe het echt zit. Dat is een spagaat, maar nogal wat journalisten weten die spagaat om te zetten in een mooi ballet waarin ze datgene wat ze willen zeggen toch weten over te brengen.

(3) Mijn kijk op journalisten is door drie fases gegaan. De eerste was de naïeve, waarin ik vond dat de media mensen moesten onderwijzen. De tweede was een cynische fase: de media leveren alleen maar vermaak en geven niet om de feiten. De derde fase is er een van respect.

(4) Niet dat er geen slechte journalisten zijn; die zijn er, net als slechte loodgieters, chirurgen en bankiers. Sommige journalisten zijn bevooroordeeld of lui, ze schrijven maar wat op en ze leggen mensen woorden in de mond. Ik ben in prestigieuze televisieprogramma's geweest waarvan de redactie vond dat ze zelf wel wisten wat gezond was. Ze hadden de teksten al uitgeschreven en zochten alleen nog een professor zoals ik om die uit te spreken.

(5) Kranten moeten telkens weer met nieuws komen. Ze publiceren zonder grondige controle persberichten over de nieuwste ontdekkingen bij muizen, nieuwe geneeswijzen voor vetzucht, en ander twijfelachtig wetenschapsnieuws. Veel journalisten willen echt weten hoe het zit; ze zoeken dat uit en schrijven het op in een pakkend verhaal met een tiende van het aantal woorden van de gemiddelde wetenschappelijke publicatie. Ook sommige radio-interviewers hebben die gave. Midden in een live-uitzending schuiven ze er een schijnbaar onnozel vraagje tussen waarmee ze de zaak op scherp zetten en ik gedwongen word te kiezen: is het 'ja' of 'nee'?

(6) Goede journalisten zijn beter in staat om de essentie eruit te pikken en die duidelijk op te schrijven dan de meeste wetenschappers. De allerbeste wetenschappers schrijven levendig, helder en eenduidig, maar 99% van de wetenschappelijke publicaties bestaat uit een stroom van vage, lange woorden met heel veel slagen om de arm. 'Het zou zus kunnen zijn, maar eventueel kan het ook zo zijn, meer onderzoek is nodig'. Die vaagheid en die woordenbrij dienen soms om te verhullen dat de auteurs niets opmerkelijks gevonden hebben. Maar ook als ze wel iets hebben gevonden, staan ze vaak onvoldoende boven de stof om conclusies te durven trekken en moeilijke keuzes te maken. Ze volgen dus het voorbeeld van al die andere collega's die in tienduizend moeilijke woorden niets zeggen.

(7) Dat het allemaal in het Engels moet, maakt het ook niet gemakkelijker. Vandaar dat ik bij proefschriften eerst de populaire Nederlandse samenvatting voor leken lees. Vaak blijkt pas wat de auteur zelf vindt van haar onderzoeksresultaten als ze zich niet meer kan verbergen achter jargon, maar gewonemensenwoorden moet gebruiken.

(8) Goede journalisten volgen zonder het te weten de aan Einstein toegeschreven uitspraak: *Everything should be made as simple as possible, but not simpler.*[4] Dat is de kern van de wetenschap: niet-essentiële verschillen weglaten zodat de essentiële overeenkomsten overblijven en in natuurwetten kunnen worden vastgelegd. Voor die opgave sta ik in mijn wetenschappelijke werk, maar nog meer in interviews en columns. Dan word ik echt gedwongen te beslissen wat er weg kan en wat niet. Leg maar eens in twintig seconden uit of olijfolie gezond is en waarom. Uitputtend, maar als ik de formulering heb gevonden, is mijn eigen begrip verdiept.

(9) Mijn columns moeten leuk zijn om te lezen, maar net als een goede journalist wil ik meer dan u vermaken. Ik wil u iets laten zien, iets uitleggen, iets leren. En tijdens die moeizame pogingen om dat voor u op te schrijven, groeit mijn eigen inzicht. Zo leer ik zelf nog het meest van mijn stukjes. Ik schrijf dus in de krant om mezelf te dwingen een onderwerp te doordenken, als sport dus en een beetje uit ijdelheid. Maar stiekem hoop ik toch dat u er iets van leert.

naar: Martijn B. Katan
uit: NRC Handelsblad, 21 februari 2015

noot 1 *nice to know:* leuk om te weten

noot 2 *need to know:* noodzakelijk om te weten

noot 3 E-nummers: door de Europese Unie goedgekeurde hulpstoffen om de eigenschappen van levensmiddelen, zoals kleur, geur of smaak, te veranderen

noot 4 *Everything should be made as simple as possible, but not simpler.*
Vertaling: Alles moet zo eenvoudig mogelijk worden gemaakt, maar niet eenvoudiger.

3p **33** In alinea 2 van tekst 3 is sprake van een spagaat waarin de journalist zit.
Leg de essentie van deze figuurlijke spagaat uit.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 30 woorden.

"(…) maar nogal wat journalisten weten die spagaat om te zetten in een mooi ballet" (regels 36-38)

2p **34** Wat is er, gelet op tekst 3, nodig om de 'spagaat' om te zetten in 'een mooi ballet'?

In tekst 3 worden de kwaliteiten van de journalistiek langs de meetlat gelegd.

4p **35** Noem uit alinea 4 en 5 zeven verschillende adviezen voor de journalist.
Nummer je antwoorden.

In alinea 6 en 7 van tekst 3 worden twee verklaringen gegeven waarom veel wetenschappers niet levendig, helder en eenduidig schrijven.

2p **36** Vat deze verklaringen samen.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 35 woorden.

In alinea 8 van tekst 3 wordt gesproken over de opgave waarvoor een wetenschapsjournalist gesteld wordt. Die opgave wordt 'uitputtend' genoemd.

1p **37** Wat zorgt er volgens tekst 3 met name voor dat die opgave uitputtend is?
A de eis om zaken beknopt op te schrijven
B de snelheid waarmee geantwoord moet worden
C het gebrek aan begrip bij geïnterviewden
D het streven naar maximale verdieping

"Ik vind dat niet erg" (regels 9-10)

1p **38** In welke alinea van tekst 3 wordt dit weersproken?
A in alinea 6
B in alinea 7
C in alinea 8
D in alinea 9

3p **39** Geef een samenvatting van alinea 5 van tekst 3.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 25 woorden.

In tekst 3 zijn meerdere tegengestelde belangen tussen groepen aanwijsbaar.

1p **40** In welke alinea komen de tegengestelde belangen van kranten versus individuele journalisten aan de orde?
A in alinea 2
B in alinea 4
C in alinea 5
D in alinea 6

Uitwerkingen bij examen 2021-I

TEKST 1 WE LEREN (N)IETS VAN DE GESCHIEDENIS

1p **1 (alinea) 3**
Zie regels 21-22: 'Je hebt niet veel aan historische kennis.'

1p **2 (alinea) 10**
Zie regels 109-122: 'Die veronderstelde bruikbaarheid blijkt meestal het gevolg van simpele en misleidende analogieën. (…) Vrijwel iedere nieuwe dictator wordt vroeg of laat vergeleken met Hitler, waarbij dan de veronderstelling is dat de nieuwe dictator vergelijkbare gevaren voor de wereld zou kunnen veroorzaken.'

1p **3 (alinea) 15**
Zie regels 191-199: 'In 1988 verscheen *Thinking in Time* van de historicus Ernest R. May en de politicoloog Richard Neustadt. De ondertitel van dat boek luidt *The Uses of History for Decision-Makers*. (…) Het boek levert concrete, zij het teleurstellend beperkte resultaten voor beleidsmakers.'

1p **4 C**
Alinea 1 gaat over het idee dat kennis van de geschiedenis een nuttige zaak is (zie regels 1-3): 'Als we een analyse hebben gemaakt van de oorzaken van historische mislukkingen en rampen, kunnen we daaruit conclusies trekken over het te voeren beleid in heden en toekomst.' (regels 4-9) Dat leidt tot de constatering: 'Kortom, wie het verleden kent, hoeft het niet te herhalen.' (regels 10-11)
In alinea 2 legt de schrijver uit dat die constatering niet terecht is: 'Wie even nadenkt over deze gedachten, zal zich realiseren dat die grotendeels onjuist moeten zijn. Anders zouden we ondertussen toch wereldwijd in vrijwel perfecte samenlevingen moeten leven?' (regels 15-20)

1p **5 D**
De sceptische houding van de schrijver blijkt al uit de openingszinnen: 'In brede kring leeft het idee dat kennis van de geschiedenis een nuttige zaak is. We zouden kunnen leren van historische ervaringen.' (regels 1-4) Let op de sceptische formulering 'we zouden kunnen leren'.
Het duidelijkst zie je de scepsis in de regels 15-18: 'Wie even nadenkt over deze gedachten, zal zich realiseren dat die grotendeels onjuist moeten zijn.'

3p **6**

zin 1	Ik heb … onder historici. (regels 31-32)	constatering
zin 2	Mij is … dan niet-historici. (regels 33-35)	**standpunt**
zin 3	Zij waren … als niet-historici. (regels 35-38)	**argument**
zin 4 + 5	Zagen zij … Helemaal niet. (regels 38-42)	**subargument**
zin 6	Met de … niet anders. (regels 42-43)	**subargument**
zin 7	Historici onderscheidden … verwarde tijdgenoten. (regels 43-45)	herhaling standpunt

Vier functies goed: 3p. Drie goed: 2p. Twee goed: 1p. Minder dan twee: 0p.
Zin 2 is het standpunt ofwel de mening van de schrijver. Volgens hem analyseren historici hun eigen tijd niet beter dan niet-historici.
Met zin 3 onderbouwt de schrijver zijn standpunt. Als historici en niet-historici in gelijke mate worden verrast door de gebeurtenissen, dan heeft de ene groep kennelijk geen betere analyse van de eigen tijd dan de andere.

© ThiemeMeulenhoff

Met de zinnen 4 en 5 ondersteunt de schrijver dit argument met een voorbeeld: het einde van de Koude Oorlog heeft beide groepen in gelijke mate verrast.
Ook met zin 6 ondersteunt de schrijver het argument met een voorbeeld: de kredietcrisis verraste beide groepen net zoals het einde van de Koude Oorlog.

2p **7** De kern van een goed antwoord:
1 **het criterium of (politiek) beleid erdoor verbeterd wordt / in kwaliteit toeneemt** [1p]
2 **het criterium of je je eigen tijd beter kan duiden / je de (nabije) toekomst beter in kan schatten/voorspellen** [1p]

'het criterium of historici betere analisten zijn dan niet-historici': 0p.
'het criterium of men iets kan leren van de geschiedenis': 0p.

Voor criterium 1 zie regels 22-30 over de minister-presidenten die geschiedenis hadden gestudeerd: 'Zij hebben echter nimmer de indruk gewekt dat hun beleid aan kwaliteit heeft gewonnen door hun historische kennis.'
Voor criterium 2 zie regels 33-35: 'Mij is echter nooit opgevallen dat historici betere analisten van hun eigen tijd waren dan niet-historici.' Of regels 38-43: 'Zagen zij het einde van de Koude Oorlog aankomen, en wat daarvan de betekenis en consequenties zouden zijn? Helemaal niet. Met de kredietcrisis ging het al niet anders.'

1p **8** **'Het menselijk leervermogen is beperkt als het gaat om historische kennis en de emoties van de waan van de dag zijn dominant.' (regels 57-60)**
Er wordt gevraagd naar de strekking van het tekstgedeelte. Dus: wat is de bedoeling van de schrijver, wat wil hij ermee zeggen? Dat is iets anders dan een samenvatting of de hoofdgedachte, zoals 'Van dit … niets geleerd.' (regels 85-89)
De schrijver bespreekt hier een voorbeeld dat duidelijk moet maken dat de meeste Nederlanders niets hebben geleerd van de Tweede Wereldoorlog (zie regels 85-89), wat blijkt uit de 'beschamende vreemdelingenhaat' waar hij het in regel 97 over heeft. Er wordt gevraagd naar de zin die het beste samenvat wat hij met dit voorbeeld wil zeggen. Dat is de eerste zin van het tekstgedeelte.

1p **9** Een van deze vijf stijlmiddelen:
spot / ironie / sarcasme / hyperbool / overdrijving
Deze zin maakt door zijn toon of stijl duidelijk hoe de schrijver denkt over 'al die prachtige toespraken'. Je kunt er verschillende stijlmiddelen in zien. De schrijver drijft de spot met de toespraken. Hij meent het niet als hij ze 'prachtig' noemt: dat is ironisch. Je kunt zelfs van bittere spot spreken: sarcasme. En in ieder geval is het overdreven dat de toespraken niet meer effect zouden hebben gehad dan het uitdelen van 'gratis poffertjes': het is een hyperbool.

2p **10** De kern van een goed antwoord:

deelzin 1	Weliswaar **pretenderen mensen dat de duidelijkste lessen kunnen worden geleerd uit de Duitse bezetting / de Tweede Wereldoorlog,** [1p]
deelzin 2	maar toch **blijken mensen hier niets van geleerd te hebben.** [1p]

of

deelzin 1	Weliswaar **kan uit de geschiedenis / uit de Duitse bezetting / uit de Tweede Wereldoorlog worden geleerd dat we discriminatie (en uitsluiting) niet kunnen tolereren,** [1p]
deelzin 2	maar toch **maken mensen zich hier schuldig aan, zodra zich een gelegenheid voordoet.** [1p]

© ThiemeMeulenhoff

Je antwoord mag niet meer dan 40 woorden tellen.
Voor deelzin 1 zie regels 60-74: 'Als er al een periode is uit ons nationale verleden die velen beschouwen als een leerzaam en bruikbaar verleden, dan is het wel de Duitse bezetting. Nu al zeven decennia wordt ons elk jaar door tientallen, zo niet honderden sprekers op 4 en 5 mei voorgehouden dat wat in die vijf jaren is gebeurd, nooit meer mag gebeuren. (…) Discriminatie en uitsluiting mogen nooit worden getolereerd.'
Voor deelzin 2 zie regels 85-92: 'Van dit leerzame verleden (…) heeft een groot deel van de huidige Nederlandse bevolking niets geleerd. Zodra de gelegenheid zich voordeed, bleken vele Nederlanders direct bereid tot discriminatie en uitsluiting.'

2p **11** De kern van een goed antwoord:

Relativering	Weliswaar zijn in de geschiedenis patronen waar te nemen,
Standpunt	maar toch **valt de toekomst nauwelijks te voorspellen / maar die patronen wijken van elkaar af.** [1p]
Argument	**Het historisch proces neemt onverwachte wendingen.** [1p]

Je antwoord moet bestaan uit volledige zinnen. Het mag niet meer dan 20 woorden tellen.
De relativering en het standpunt: 'Zeker, er zijn patronen die steeds weer opnieuw voorkomen, maar die patronen wijken op subtiele wijze van elkaar af.' (regels 257-260)
Het standpunt kun je ook afleiden uit de vergelijking met de seizoenen: 'Dat op de herfst de winter zal volgen, staat vast. Maar hoe streng die winter zal worden, is onvoorspelbaar.' (regels 263-266) Met andere woorden: ondanks de patronen die je kunt waarnemen is de toekomst onvoorspelbaar.
Het argument: 'Het historisch proces zorgt steeds weer voor verrassende wendingen en geheel onverwachte gebeurtenissen.' (regels 266-269)

3p **12** **nummers 1, 3, 7, 10 en 11**
Vijf nummers goed: 3p. Vier goed: 2p. Drie goed: 1p. Twee of minder goed: 0p.
1: De aanhalingstekens wijzen op een negatieve houding. Eigenlijk staat er niet 'de media' maar 'de zogenaamde media'.
3: Simpele en misleidende analogieën zijn niet eenvoudig en onjuist, maar dom en verwarrend.
7: Pretentieuze (ofwel aanmatigende) artikelen wekken een valse indruk van deskundigheid.
10: De media waarschuwen niet eenvoudigweg, het is een van hun belangrijkste bezigheden om paniek te zaaien. Dat kan alleen zo worden gezegd door iemand die negatief is over de media.
11: De media publiceren volgens de tekst geen opinies, ze verspreiden conservatieve propaganda.

2p **13** De kern van een goed antwoord:
1 **Het organisatievermogen en de infrastructuur van de EU zijn van een andere orde dan die van het Romeinse Rijk.** [1p]
2 **De (huidige) immigratiestromen hebben geen militaire capaciteit zoals dat wel het geval was bij de barbaarse stammen / tijdens het Romeinse Rijk.** [1p]

Je antwoord moet bestaan uit volledige zinnen. Het mag niet meer dan 50 woorden tellen.
Hoofdargument 1: 'Daarbij wordt licht vergeten dat het Romeinse imperium een straatarme, pre-industriële natie was met een infrastructuur die tekortschoot. Zowel de VS als de EU vertonen gebreken, maar dat neemt niet weg dat hun

© ThiemeMeulenhoff

organisatievermogen en infrastructuur van een andere orde zijn dan die van het Romeinse Rijk.' (regels 179-187)
Hoofdargument 2: 'Bovendien hebben de immigrantenstromen geen militaire capaciteit, zoals de barbaarse stammen.' (regels 188-190)

1p **14 D**
Analogie 1: 'Ter gelegenheid van het feit dat in 2014 het begin van de Eerste Wereldoorlog een eeuw geleden was, verschenen er pretentieuze artikelen in de krant waarin de suggestie werd gewekt dat de strategische situatie in Europa in 2014, met de Russische leider als hoofdrolspeler, sterk deed denken aan de rampzalige gebeurtenissen van een eeuw eerder.' (regels 144-153)
Kritiek: 'Dat de alliantiestructuur van 2014 fundamenteel anders was dan in 1914, dat het bestaan van nucleaire wapens een grote oorlog in Europa uiterst onwaarschijnlijk heeft gemaakt en dat de machtsbasis van Poetin in vergelijking met die van het westers bondgenootschap (…) niets voorstelt, werd niet duidelijk gemaakt.' (regels 155-164)
Analogie 2: 'Het relatieve machtsverval van de VS is volgens conservatieve stemmingmakers goed te vergelijken met de verzwakking van het Romeinse Rijk in zijn nadagen.' (regels-169-174)
Kritiek: 'Daarbij wordt licht vergeten dat het Romeinse imperium een straatarme, pre-industriële natie was met een infrastructuur die tekortschoot. Zowel de VS als de EU vertonen gebreken, maar dat neemt niet weg dat hun organisatievermogen en infrastructuur van een andere orde zijn dan die van het Romeinse Rijk. Bovendien hebben de immigrantenstromen geen militaire capaciteit, zoals de barbaarse stammen.' (regels 179-190)
In beide gevallen is de analogie dus onvolledig en te simpel: gegevens die voor de vergelijking belangrijk zijn werden 'niet duidelijk gemaakt' of 'licht vergeten'.

1p **15 'Anders dan veel leken denken, herhaalt de geschiedenis zich niet.' (regels 255-257)**
of
'Zeker, er zijn patronen die steeds weer opnieuw voorkomen, maar die patronen wijken op subtiele wijze van elkaar af.' (regels 257-260)
In beide citaten wordt duidelijk gemaakt dat analogieën bruikbaar lijken als basis voor besluitvorming, en waarom ze dat toch niet zijn.

2p **16 uitspraak 1, 4 en 6**
Drie uitspraken goed: 2p. Twee goed: 1p. Minder goed: 0p.
Uitspraak 1 stemt overeen met tal van uitspraken in deze tekst. Bijvoorbeeld: 'Mij is echter nooit opgevallen dat historici betere analisten van hun eigen tijd waren dan niet-historici.' (regels 33-35) En: 'De meeste academische historici die ik heb gekend, zullen overigens direct toegeven dat historische kennis geen enkele garantie is voor een betere kijk op heden en toekomst.' (regels 51-56) De schrijver laat dit met een aantal voorbeelden zien.
Volgens uitspraak 4 gaat de schrijver in op misvattingen en tegenvallende onderzoeksresultaten om daarmee het belang van historische kennis te relativeren. Dat doet hij onder meer in het tekstgedeelte van alinea 12 tot en met 14 en het tekstgedeelte van alinea 15 tot en met 17, naar aanleiding van het boek *Thinking in Time.* Daarover zegt de schrijver: 'Het boek levert concrete, zij het teleurstellend beperkte resultaten voor beleidsmakers.' (regels 197-199) En: 'Na een dik boek met gevalsbeschrijvingen is dit een nogal mager resultaat. Iedereen met gezond verstand had dit zelf kunnen bedenken. Historicus hoef je er niet voor te zijn.' (regels 231-236)
Uitspraak 6 stemt onder meer overeen met wat je leest in alinea 5: 'Een helder inzicht in de eigen tijd heeft te maken met gezond verstand en een goed gevoel voor maatschappelijke verhoudingen. (…) De meeste academische historici die ik heb

© ThiemeMeulenhoff

gekend, zullen overigens direct toegeven dat historische kennis geen enkele garantie is voor een betere kijk op heden en toekomst.' (regels 46-56)
Uitspraken 2 en 5 hebben geen betrekking op de algemene inhoud en het doel van de tekst. Uitspraak 3 klopt niet. Zie alinea 18: 'Toch is dit ook een pleidooi voor historische kennis. De historicus kan uitleggen waarom een analogie niet deugt als basis voor besluitvorming. (…) Historici kunnen vanzelfsprekend de wordingsgeschiedenis van een conflict of beleidsmatig probleem beschrijven (…).'

3p **17 zin 2, 4, 5 en 8**
Vier zinnen goed: 3p. Drie goed: 2p. Twee goed: 1p. Minder goed: 0p.
Zin 2 komt uit alinea 20 (regels 266-269). Hij geeft een goede samenvatting van de alinea's 19 en 20, die op hun beurt een verklaring leveren waarom we geen belangrijke toekomstverwachtingen kunnen afleiden uit historische kennis.
Zin 4 geeft een goede samenvatting van alinea 4. Let daarin op deze zin: 'Historici onderscheidden zich in niets van hun verwarde tijdgenoten.' (regels 43-45)
Zin 5 geeft een goede samenvatting van de alinea's 10 tot en met 12. Zie regels 106-111: 'Terwijl academische historici niet veel moeten hebben van een bruikbaar verleden, zijn "de media" er dol op. Die veronderstelde bruikbaarheid blijkt meestal het gevolg van simpele en misleidende analogieën.'
Zin 8 komt uit alinea 19 (regels 253-255). Hij geeft een goede samenvatting van het standpunt van de schrijver.
Zinnen 1 en 7 hebben betrekking op voorbeelden uit de tekst, en voorbeelden horen niet thuis in een samenvatting. Zin 3 geeft een detail, een terzijde weer: de belangwekkende maar beperkte rol die historici kunnen spelen.

1p **18 C**
De analyse in *Thinking in Time* levert drie aanbevelingen op: 'In de eerste plaats is het zaak geen overhaaste besluiten te nemen. (…). Ten tweede zijn alle historische analogieën uit den boze. (…). In de derde plaats is het van wezenlijk belang om de wordingsgeschiedenis van de crisis (…) zo nauwkeurig mogelijk te beschrijven en te analyseren. Na een dik boek met gevalsbeschrijvingen is dit een nogal mager resultaat.' (regels 218-231)
Als de schrijver vervolgens stelt dat iedereen 'dit' had kunnen bedenken, verwijst hij naar die aanbevelingen. Net zoals hij daar in de voorgaande zin naar verwijst met 'dit': 'Na een dik boek met gevalsbeschrijvingen is dit een nogal mager resultaat.' (regels 231-233)

2p **19 1 argument 1** [1p]
2 argument 4 [1p]
Argument 1: 'De automatische nadruk op historische continuïteit (…) heeft bij bedrijven en overheden ook te maken met gevestigde belangen. "(…) Het echt nieuwe is ongrijpbaar en dus moeilijk op te pakken. Voor het gemak negeren ze het dan maar."' (alinea 2)
Argument 4: 'Lessen uit het verleden zijn beperkt. Ik pleit voor meer vrijheid van denken over wat er in deze situatie zou kunnen gebeuren, lukken en misgaan.' (alinea 1)

1p **20 D**
Het begrip 'historische analogieën' komt het dichtst in de buurt. Vergelijk de toelichting van Van der Duin in het tekstfragment met het citaat uit de tekst:
Tekstfragment 1: 'De meeste instanties denken op korte termijn, waar veranderingen geleidelijk gaan, behapbaar zijn en dus beheersbaar. Het echt nieuwe is ongrijpbaar en dus moeilijk op te pakken.' (alinea 2)
Tekst 1: 'Ten tweede zijn alle historische analogieën uit den boze. Die leiden eigenlijk altijd tot ongewenste resultaten.' (regels 222-226)

© ThiemeMeulenhoff

Je zou kunnen denken dat 'historisch proces' overeenkomt met 'historische continuïteit'. Maar zoals dat in de tekst wordt gebruikt, gaat het om een ander begrip: 'Het historisch proces zorgt steeds weer voor verrassende wendingen en geheel onverwachte gebeurtenissen.' (regels 266-269) Je moet de begrippen die in de vraag worden genoemd, beoordelen op hun betekenis in de zin waaruit ze zijn geciteerd.

1p **21 'Als we een analyse hebben gemaakt van de oorzaken van historische mislukkingen en rampen, kunnen we daaruit conclusies trekken over het te voeren beleid in heden en toekomst.' (regels 4-9)**

'In brede kring leeft het idee dat kennis van de geschiedenis een nuttige zaak is.' (regels 1-3): 0p.
'We zouden kunnen leren van historische ervaringen.' (regels 3-4): 0p.
Volgens tekstfragment 2 is historische kennis nuttig voor het begrijpen van het heden en voor het goed beslissen over de toekomst: 'Het begrijpen van het heden en het op juiste wijze beslissen over de toekomst, kan niet zonder kennis van de ontwikkeling die ons gebracht heeft waar we nu zijn.' In de zin die je uit tekst 1 moet citeren, moet duidelijk zijn op welke manier historische kennis nuttig zou zijn – zowel voor het heden als voor de toekomst. Daarom zijn andere citaten fout.

1p **22 D**
Zie regels 251-255: 'Maar historici, hoe bekwaam ook, kunnen weinig verstandigs over de toekomst zeggen. Wat we zeker weten over de toekomst, is banaal en kan iedereen bedenken.'

2p **23** De kern van een goed antwoord:
1 In tekst 1 wordt toegelicht dat voor veel mensen het belangrijkste motief voor historische kennis ligt in het verklaren van het heden / in het voorspellen van de toekomst. [1p]
2 In tekstfragment 3 wordt gesteld dat politici de geschiedenis gebruiken als instrument om hun beleid te rechtvaardigen / dat historische kennis nuttig is om analogieën van politici te kunnen deconstrueren/ ondermijnen. [1p]
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen. Het mag niet meer dan 60 woorden tellen.
Het motief volgens tekst 1: 'In brede kring leeft het idee dat kennis van de geschiedenis een nuttige zaak is. (…) Als we een analyse hebben gemaakt van de oorzaken van historische mislukkingen en rampen, kunnen we daaruit conclusies trekken over het te voeren beleid in heden en toekomst.' (regels 1-9)
Het motief volgens tekstfragment 3: 'Voor politici is geschiedenis een instrument (…) dat wordt ingezet om politieke initiatieven te legitimeren. In beleidsjargon: gebeurtenissen uit het verleden worden gebruikt om te *framen*.'
Of: 'Het is de taak van academici, betoogde Kribbe, deze frames te deconstrueren.'

2p **24** De kern van een goed antwoord:
Historici moeten de frames van beleidsmakers deconstrueren. [2p]
of
1 Historici moeten laten zien dat beleidsmakers uit de beschikbare historische feiten alleen die feiten vertellen [1p]
2 waarmee hun beleidskeuzen worden ondersteund. [1p]
of
1 Historici moeten laten zien dat op basis van historische feiten een verhaal kan worden verteld [1p]
2 dat net zo goed heel anders had kunnen luiden. [1p]
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen. Het mag niet meer dan 30 woorden tellen.
Volgens Kribbe moeten historici laten zien hoe politici de geschiedenis gebruiken: 'Het is de taak van academici, betoogde Kribbe, deze frames te deconstrueren.'

© ThiemeMeulenhoff

TEKST 2 DE FATA MORGANA VAN EEN BASISINKOMEN

1p **25 A**
Actuele ontwikkelingen: 'Er is weer volop aandacht voor het idee van een basisinkomen. Een linkse partij bracht een manifest uit met een pleidooi voor een (lokaal) basisinkomen (…)' (regels 1-5)
Initiatieven om een basisinkomen in te voeren: '(…) de gemeenten Nijmegen, Wageningen en Tilburg willen hiermee gaan experimenteren.' (regels 5-7)

1p **26 (alinea) 2**
of
(alinea) 3
In de tekst worden verschillende voorstellen voor de hoogte van het basisinkomen behandeld. Je kunt het voorstel van Bregman als eerste alternatief beschouwen: 'Bregman pleit voor een basisinkomen van circa 1.000 euro per maand (…) voor iedere Nederlander.' (regels 10-13) Dat de schrijver dit onbetaalbaar vindt, kun je opmaken uit het vervolg van alinea 2, het duidelijkst uit de regels 21-27: 'Als we hierbij alle uitkeringen, toeslagen en de meeste heffingskortingen optellen, ontstaat al snel een tekort van 70 miljard euro. Als we rekening houden met arbeidsmarkteffecten, is het tekort nog veel groter.'
Maar je kunt ook alinea 3 zien als het begin van deel 2, omdat hier de onbetaalbaarheid van Bregmans voorstel en van andere voorstellen aan de orde komen: 'Er circuleren ook voorstellen waarbij iedere volwassene een basisinkomen krijgt gelijk aan de helft van de AOW voor een echtpaar (circa 750 euro). Maar ook dan blijft er een gat over van 30 miljard euro.' (regels 34-39)

1p **27 (alinea) 6**
Zie regels 77-81: 'Er zijn ook principiële bezwaren tegen een basisinkomen. Talenten blijven onbenut en het staat haaks op het uitgangspunt van een activerende sociale zekerheid.'

2p **28** De kern van een goed antwoord:
1 De berekening van Bregman klopt niet / is onvolledig. [1p]
2 Het voorstel is veel te duur. / Er ontstaat een (te) groot tekort. / Andere Nederlanders zullen de kosten moeten betalen. [1p]
of
1 Het voorstel is veel te duur. / Er ontstaat een (te) groot tekort. [1p]
2 Andere Nederlanders zullen de kosten moeten betalen. [1p]
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen. Het mag niet meer dan 20 woorden tellen.
Er zijn twee mogelijkheden.
Weerlegging van Bregmans argumenten: 'Bregman vergeet te vermelden dat dit inclusief uitgaven voor zorg, onderwijs en veiligheid is.' (regels 19-21)
Conclusie van de auteur: 'Als we hierbij alle uitkeringen, toeslagen en de meeste heffingskortingen optellen, ontstaat al snel een tekort van 70 miljard euro. Als we rekening houden met arbeidsmarkteffecten, is het tekort nog veel groter.' (regels 21-27)
Maar je kunt het ook zo zien:
Weerlegging van Bregmans argumenten: 'Als we hierbij alle uitkeringen, toeslagen en de meeste heffingskortingen optellen, ontstaat al snel een tekort van 70 miljard euro. Als we rekening houden met arbeidsmarkteffecten, is het tekort nog veel groter.' (regels 21-27)
Conclusie van de auteur: 'Zijn claim dat bijstandsgerechtigden gelukkiger worden van een basisinkomen klinkt als een fata morgana als we beseffen dat de andere Nederlanders worden geconfronteerd met een belastingverhoging van ten minste 25 procent.' (regels 27-33)

© ThiemeMeulenhoff

3p **29** Drie van de volgende vier bezwaren:
1 De invoering is te duur / er zal een gat van 30 miljard ontstaan.
2 AOW'ers worden geconfronteerd met een onacceptabele verlaging van hun uitkering.
3 Ook andere groepen moeten gecompenseerd worden.
4 Er ontstaan nieuwe regelingen en bureaucratie.

Drie bezwaren goed: 3p. Twee goed: 2p. Een goed: 1p.

Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen.
Bezwaar 1: 'Maar ook dan blijft er een gat over van 30 miljard euro.' (regels 38-39)
Bezwaar 2: 'Bovendien zal een dergelijk basisinkomen niet volstaan. Immers, anderhalf miljoen (alleenstaande) AOW'ers zullen dan worden geconfronteerd met een verlaging van ruim 300 euro per maand.' (regels 39-45)
Bezwaar 3: 'Een aanvullende uitkering zal noodzakelijk zijn. Ook andere groepen zullen gecompenseerd moeten worden.' (regels 48-51)
Bezwaar 4: 'Dit alles zal leiden tot nieuwe regelingen en bureaucratie.' (regels 51-53)

3p **30**

Groep	Voordelig / Nadelig	Hoofdargument(en)
AOW'ers	**Nadelig** of **Voordelig**	a) **De inkomsten van alleenstaande AOW'ers worden verlaagd met 300 euro per maand.** of a) **De inkomsten van getrouwde AOW'ers gaan omhoog.**
Bijstands-gerechtigden	**Voordelig**	b) **Er is geen sollicitatieverplichting meer.** c) **Regels voor bijverdiensten worden geschrapt.** of b) **(Allerlei) regelingen worden geschrapt.** c) **Bijstandsgerechtigden gaan er mogelijk financieel op vooruit.**
De overheid	**Nadelig**	Twee van de volgende drie hoofdargumenten: d) **Er ontstaat een (groter) begrotingstekort.** e) **Er ontstaat bureaucratie.** f) **Er ontstaat een prikkel tot zwartwerken.**

Per groep 1p als de combinatie van voordelig of nadelig met de hoofdargumenten goed is.
Voor AOW'ers zou een basisinkomen nadelig kunnen zijn: 'Immers, anderhalf miljoen (alleenstaande) AOW'ers zullen dan worden geconfronteerd met een verlaging van ruim 300 euro per maand.' (regels 41-45)
Maar voor AOW'ers zou het ook voordelig kunnen zijn, namelijk als het voorstel van Bregman zou worden gevolgd: 'Bregman pleit voor een basisinkomen van circa 1.000 euro per maand (…) voor iedere Nederlander.' (regels 10-13) Terwijl de AOW op dit moment voor echtparen 1500 euro is. Dat kun je afleiden uit regels 34-38: 'Er circuleren ook voorstellen waarbij iedere volwassene een basisinkomen krijgt gelijk aan de helft van de AOW voor een echtpaar (circa 750 euro).' In het voorstel van Bregman krijgen getrouwde AOW'ers samen geen 1500 maar 2000 euro.
Voor bijstandsgerechtigden zou een basisinkomen voordelig zijn: 'Daarom wil men het basisinkomen vooralsnog beperken tot de bijstand en wordt voorgesteld alle (sollicitatie)verplichtingen en regels voor bijverdiensten te schrappen.' (regels 60-65)

© ThiemeMeulenhoff

Uit regels 67-70 kun je bovendien afleiden dat bijstandsgerechtigden er financieel op vooruit kunnen gaan: 'Om te voorkomen dat het aantal bijstandsgerechtigden "aanzienlijk" groeit, beperkt men wel het bijverdienen tot het minimumloon.'
Dat betekent dat bijstandsgerechtigden het basisinkomen mogen aanvullen uit bijverdiensten, wat nu niet het geval is.
Er zijn drie hoofdargumenten dat het basisinkomen voor de overheid nadelig is, waarvan je er maar twee hoeft te noemen:
d: 'Als we hierbij alle uitkeringen, toeslagen en de meeste heffingskortingen optellen, ontstaat al snel een tekort van 70 miljard euro. Als we rekening houden met arbeidsmarkteffecten, is het tekort nog veel groter.' (regels 21-27)
e: 'Dit alles zal leiden tot nieuwe regelingen en bureaucratie.' (regels 51-53)
En: 'Uiteindelijk zal ook dit voorstel leiden tot nieuwe controles en bureaucratie.' (regels 74-76)
f: 'Er zal echter een enorme prikkel ontstaan om zwart meer te verdienen dan het minimumloon, terwijl er niemand is om dit te controleren.' (regels 71-74)

2p **31** De kern van een goed antwoord:
1 Wie niet kán werken, wordt financieel ondersteund. [1p]
2 Wie wél kan werken, wordt verondersteld dat naar vermogen te doen. [1p]
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen. Het mag niet meer dan 30 woorden tellen.
Zie regels 102-105: 'Echte solidariteit is niet zomaar een uitkering, maar is: iedereen doet mee, opdat wie echt niet kan, verzorgd wordt.'

4p **32** De kern van een goed antwoord bestaat uit zes van de volgende acht inhoudelijke elementen:
1 Het invoeren van een basisinkomen is een slecht idee.
2 Het kost te veel geld / is onbetaalbaar.
3 Er gaan groepen op achteruit.
4 Het leidt tot nieuwe regelingen/bureaucratie. / Het is een prikkel tot zwartwerken (die leidt tot nieuwe controles en bureaucratie).
5 (Talenten blijven onbenut en) het staat haaks op het uitgangspunt van een activerende sociale zekerheid.
6 Het leidt tot ondermijning van het solidariteitsprincipe.
7 Het gaat voorbij aan goed werkgeverschap.
8 De verantwoordelijkheden van overheid, markt en samenleving veranderen. / Het leidt tot verdere verstatelijking.

Zes elementen goed: 4p. Vijf goed: 3p. Vier goed: 2p. Drie goed: 1p. Twee of minder goed: 0p.
Je moet de inhoudelijke elementen samenvatten, al dan niet in volledige zinnen. Noem geen voorbeelden.
1: De schrijver geeft tal van argumenten waarom hij tegen de invoering van een basisinkomen is. Samengevat komt zijn standpunt erop neer dat hij het een slecht idee vindt.
2: Zie alinea's 2 en 3.
3: In alinea 3 lees je dat alleenstaande AOW'ers en andere groepen erop achteruit zouden gaan. Zie ook alinea's 4, 5 en 8.
4: Zie alinea 5.
5: Zie alinea 6.
6: Zie alinea 7.
7 en 8: Zie alinea's 8 en 9.

© ThiemeMeulenhoff

TEKST 3 STIEKEM BEN IK EEN DOCENT

3p **33** De kern van een goed antwoord:
1 De lezer wil amusement/verstrooiing, [1p]
2 de journalist wil kennis overdragen [1p]
3 en de journalist moet die twee (lastig verenigbare) zaken met elkaar combineren. [1p]
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen. Het mag niet meer dan 30 woorden tellen.
Een goede uitleg van de spagaat bestaat uit drie elementen.
Aan de ene kant moet de journalist eraan tegemoet komen dat zijn lezers behoefte hebben aan amusement: 'Wat ze van de media willen, is verstrooiing. (…) Journalisten moeten daaraan tegemoet komen, anders worden ze werkloos.' (regels 25-33)
Aan de andere kant wil de journalist meer bieden dan verstrooiing: 'Maar journalisten willen meer zijn dan entertainer: ze willen bedrog ontmaskeren en laten zien hoe het echt zit.' (regels 33-36)
Maar je uitleg moet ook duidelijk maken dat de journalist geen keuze heeft. Hij moet die twee dingen combineren: de journalist moet de kennisoverdracht en het amusement tegelijkertijd realiseren.

2p **34** De kern van een goed antwoord:
1 de essentie van iets achterhalen / laten zien hoe iets zit [1p]
2 en daar een pakkend verhaal over schrijven [1p]
Wat er nodig is voor het mooie ballet waarin journalisten 'datgene wat ze willen zeggen toch weten over te brengen' (regels 39-40) lees je in alinea 5: 'Veel journalisten willen echt weten hoe het zit; ze zoeken dat uit en schrijven het op in een pakkend verhaal met een tiende van het aantal woorden van de gemiddelde wetenschappelijke publicatie.' (regels 68-73)

4p **35** De kern van een goed antwoord:
1 Wees niet bevooroordeeld.
2 Wees niet lui.
3 Leg mensen geen woorden in de mond.
4 Controleer persberichten (grondig) / verricht steeds research / publiceer geen twijfelachtig nieuws.
5 Schrijf op een pakkende manier.
6 Schrijf beknopt / beknopter dan je wetenschappelijke bron.
7 Stel scherpe vragen (om de zaak op scherp te zetten).
Zeven adviezen goed: 4p. Zes goed: 3p. Vijf goed: 2p. Vier goed: 1p. Drie of minder goed: 0p.
Sommige adviezen kun je afleiden uit wat de schrijver 'slechte journalisten' noemt (in regels 49-50). Want een goede journalist doet het tegengestelde van een slechte journalist. Neem geen voorbeelden over.
De adviezen 1, 2 en 3 leid je af uit de regels 52-55: 'Sommige journalisten zijn bevooroordeeld of lui, ze schrijven maar wat op en ze leggen mensen woorden in de mond.'
Je zou hier ook uit kunnen afleiden dat 'schrijf niet zo maar wat op' een goed advies is. Maar voor een advies is dat toch te vaag. En het zit eigenlijk al in het advies dat je niet lui moet zijn.
Advies 4 leid je af uit de regels 63-68: 'Ze publiceren zonder grondige controle persberichten over de nieuwste ontdekkingen bij muizen, nieuwe geneeswijzen voor vetzucht, en ander twijfelachtig wetenschapsnieuws.'
De adviezen 5 en 6 leid je af uit de regels 68-73: 'Veel journalisten willen echt weten hoe het zit; ze zoeken dat uit en schrijven het op in een pakkend verhaal met een tiende van het aantal woorden van de gemiddelde wetenschappelijke publicatie.'
Advies 7 leid je af uit de regels 75-80: 'Midden in een live-uitzending schuiven ze er een schijnbaar onnozel vraagje tussen waarmee ze de zaak op scherp zetten (…).'

© ThiemeMeulenhoff

2p **36** Twee van de volgende drie verklaringen:
1 Veel wetenschappers verhullen het gebrek aan opmerkelijke onderzoeksresultaten.
2 Ze staan onvoldoende boven de stof (zodat ze geen conclusies kunnen trekken en keuzes kunnen maken).
3 Ze zijn gedwongen in het Engels te schrijven.
Per juiste verklaring: 1p (tot een maximum van 2p).
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen. Het mag niet meer dan 35 woorden tellen.
Verklaring 1: 'Die vaagheid en die woordenbrij dienen soms om te verhullen dat de auteurs niets opmerkelijks gevonden hebben.' (regels 93-96)
Verklaring 2: 'Maar ook als ze wel iets hebben gevonden, staan ze vaak onvoldoende boven de stof om conclusies te durven trekken en moeilijke keuzes te maken.' (regels 96-100)
Verklaring 3: 'Dat het allemaal in het Engels moet, maakt het ook niet gemakkelijker.' (regels 104-106)

1p **37** **A**
Zie regels 126-132: 'Dan word ik echt gedwongen te beslissen wat er weg kan en wat niet. Leg maar eens in twintig seconden uit of olijfolie gezond is en waarom. Uitputtend, maar als ik de formulering heb gevonden, is mijn eigen begrip verdiept.' De schrijver heeft het hier over zijn wetenschappelijke werk, over interviews en over columns (zie regels 123-126). De 'twintig seconden' die hij noemt, hebben dus geen betrekking op de snelheid waarmee moet worden geantwoord, maar over het belang weg te laten wat je kunt weglaten.

1p **38** **D**
In alinea 1 suggereert de schrijver dat hij het niet erg vindt als iemand zijn column goed noemt maar niet meer weet waar die over gaat. Dat de schrijver dat wel erg vindt, is het duidelijkst in de regels 136-137: 'Ik wil u iets laten zien, iets uitleggen, iets leren.' En in de regels 144-146: 'Maar stiekem hoop ik toch dat u er iets van leert.'
Dat komt overigens allebei overeen met de titel.

3p **39** De kern van een goed antwoord:
1 Kranten (hebben publicatiedwang en) publiceren zonder grondige controle. [1p]
2 Veel journalisten willen eerst uitzoeken hoe iets zit [1p]
3 en daarna een pakkend verhaal schrijven. [1p]
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen. Het mag niet meer dan 25 woorden tellen.
Je samenvatting moet drie elementen bevatten.
Voor punt 1 zie regels 62-68: 'Kranten moeten telkens weer met nieuws komen. Ze publiceren zonder grondige controle persberichten over de nieuwste ontdekkingen bij muizen, nieuwe geneeswijzen voor vetzucht, en ander twijfelachtig wetenschapsnieuws.' Het gaat om een samenvatting, dus je moet de voorbeelden weglaten.
Voor punt 2 en punt 3 zie regels 68-73: 'Veel journalisten willen echt weten hoe het zit; ze zoeken dat uit en schrijven het op in een pakkend verhaal met een tiende van het aantal woorden van de gemiddelde wetenschappelijke publicatie.' Hier gaat het om het pakkend schrijven. Dat de journalist het met een tiende moet doen van het aantal woorden in een wetenschappelijke publicatie, is maar een voorbeeld.
De opmerkingen over 'sommige radio-interviewers' in de rest van de alinea zijn niet meer dan een voorbeeld bij punt 2 en punt 3. Die moet je dus niet opnemen in je samenvatting.

© ThiemeMeulenhoff

1p **40 C**

Het belang van de kranten: ‘Kranten moeten telkens weer met nieuws komen. Ze publiceren zonder grondige controle persberichten over de nieuwste ontdekkingen bij muizen, nieuwe geneeswijzen voor vetzucht, en ander twijfelachtig wetenschapsnieuws.’ (regels 62-68)
Daartegenover het belang van de individuele journalisten: ‘Veel journalisten willen echt weten hoe het zit; ze zoeken dat uit (…).’ (regels 68-73)

Examen 2021-II

Tekst 1

We kunnen echt niet om kernenergie heen

(1) In het regeerakkoord stelt Nederland de uitstoot van broeikasgassen met 49 procent te willen verminderen in 2030, ten opzichte van 1990. Dat is een ambitieuzer doel dan de verplichting die Nederland heeft aan de EU, die de lidstaten een vermindering van 40 procent oplegt.
(2) Dit is zeer lovenswaardig. Echter, is het haalbaar zonder dat het grote en onherstelbare schade doet aan de economie? Een moderne gemeenschap kan niet bestaan zonder een betrouwbare en betaalbare bron van energie. Die vormt immers de basis van de economie.
(3) Volgens het regeerakkoord zullen de kolencentrales worden gesloten en zal het gasverbruik sterk worden verminderd. Wat zal dan als energiebron dienen? Denkt men werkelijk dat windturbines en zonnepanelen voldoende zullen zijn om de Nederlandse economie gaande te houden? De elektriciteitsproductie van windturbines en zonnepanelen varieert sterk, niet alleen per uur, maar ook dagelijks, per seizoen en jaarlijks. Wat te doen om deze grote schommelingen te ondervangen? Net als bij landbouw hebben windturbines en zonnepanelen goede jaren en schrale jaren. Maar in tegenstelling tot landbouw, kan men de ‘oogst’ van windturbines en zonnepanelen niet opslaan op economisch haalbare wijze, tenzij er bergmeren met waterkrachtcentrales in de buurt zijn. Het feit dat de wisselvalligheid van wind en zon altijd een dubbele investering zal vergen, heeft tot gevolg dat dit een optie is die nooit economisch rendabel zal zijn.
(4) De oplossing voor Nederland is kernenergiecentrales te bouwen die geen broeikasgas[1)] uitstoten en ook geen luchtvervuiling veroorzaken. Een enkele kerncentrale, met een levensduur van meer dan zestig jaar, kan duizenden windturbines en zonnepanelen, met een levensduur van ongeveer vijftien jaar, vervangen. En een kerncentrale zal dat doen met grote betrouwbaarheid, ongestoord door de wisselvalligheid van het weer.
(5) In Frankrijk is, als gevolg van 58 kerncentrales, de uitstoot van CO_2 per kilowattuur ongeveer tien maal kleiner dan die in Duitsland en is de prijs per kilowattuur ongeveer de helft.
(6) In een aantal landen, waaronder Nederland, bestaat weerstand tegen kernenergie. Dit is hoofdzakelijk gebaseerd op twee misverstanden, namelijk het gevaar dat kerncentrales zouden vormen voor hun omgeving

noot 1 ‘Broeikasgas’ is de aanduiding van gassen in de atmosfeer van de aarde, zoals waterdamp, CO_2 en ozon, die ervoor zorgen dat de warmte bij de aardbol blijft hangen. Een teveel aan broeikasgassen leidt tot een versterkt broeikaseffect en daardoor tot opwarming van de aarde.

© ThiemeMeulenhoff

en het ‘probleem’ van het radioactieve afval.
(7) Wat het gevaar betreft, sinds het begin van stroomopwekking in kerncentrales in de jaren vijftig zijn er slechts drie grote ongelukken gebeurd (Harrisburg-TMI, Tsjernobyl en Fukushima). Het is van belang erop te wijzen dat Tsjernobyl een reactortype is dat niet voldoet aan westerse en internationale criteria en standaarden.
(8) Ook over het radioactieve afval van kerncentrales bestaan helaas veel misverstanden. De heersende opvatting is dat radioactief afval heel gevaarlijk is, het grote hoeveelheden betreft, het honderdduizenden jaren radioactief blijft en dat niemand weet wat ermee gedaan moet worden. Dit alles is ver bezijden de waarheid. Radioactief afval kan alleen gevaarlijk zijn wanneer er minstens vier barrières tegelijkertijd verbroken worden. Dat is zeer onwaarschijnlijk.
(9) De hoeveelheid radioactief afval afkomstig van kerncentrales is zeer klein in vergelijking met het afval van bijvoorbeeld kolencentrales. De moderne behandelingstechnieken (waaronder ‘*pyro-processing*’) zijn in staat de tijdsduur van de radioactiviteit van de splijtingsproducten sterk te verkleinen.
(10) Over hoeveel radioactief afval hebben we het? Een rekenvoorbeeld. Een kerncentrale met een elektrische productiecapaciteit van duizend megawatt en met een thermisch rendement van 30 procent, zal per jaar 1,2 ton radioactief afval opleveren, bij moderne verwerking van de gebruikte splijtstofelementen.
(11) Daarentegen zal een kolencentrale met een capaciteit van duizend megawatt elektrische energie en met een thermisch rendement van 40 procent, ongeveer twee miljoen ton steenkolen per jaar verbranden. Dat levert 600.000 ton giftig en radioactief afval op. Daarnaast komt ongeveer vijf miljoen ton CO_2 in de atmosfeer. Een kolencentrale produceert dus een hoeveelheid giftig gas die 500.000 maal groter is dan de hoeveelheid radioactieve splijtingsproducten afkomstig van een vergelijkbare kerncentrale.
(12) De stad Toronto in Canada is een voorbeeld van hoe het in werkelijkheid gedaan kan worden. Zij wordt grotendeels door kerncentrales voorzien van betrouwbare, veilige, betaalbare en milieuvriendelijke elektrische energie. Canada ontwikkelde daarvoor een speciaal reactortype (CANDU) dat veel aantrekkelijke eigenschappen heeft, waaronder een hoog veiligheidsniveau: smelten van de kern (‘*core-melt*’) is niet mogelijk wegens de grote warmtecapaciteit van de relatief koude moderator, waardoor verspreiding van splijtingsproducten uitgesloten is. Zijn Canadezen dom omdat ze kernenergie gebruiken? Zou Nederland misschien van Canada kunnen leren? Andere landen met CANDU-kerncentrales zijn Argentinië, China, India, Roemenië en Zuid-Korea.
(13) Nederland staat nu op een tweesprong: het land kan kiezen voor een realistisch energiebeleid waarbij meer kerncentrales gebouwd worden. Of het land kan voortgaan met het sprookje van de ‘duurzame’ windturbines en zonnepanelen. Kiezen we voor dat laatste, dan blijven we voor de helft afhankelijk van energie opgewekt uit fossiele brandstoffen om de stroomvoorziening zeker te stellen. Bovendien zal deze weg nooit economisch rendabel kunnen worden.

(14) De eerste keuze zal leiden tot een opbloei van de economie, terwijl de tweede keuze tot gevolg zal hebben: een verlies van industrieën, werkloosheid en armoede.

naar: Jan van Erp
uit: Trouw, 24 januari 2018

Jan van Erp is ingenieur, consultant energietechnologie en lid van de American Nuclear Society.

De tekst ‘We kunnen echt niet om kernenergie heen’ kan door middel van onderstaande kopjes in vier delen worden onderverdeeld:
deel 1: Inleiding
deel 2: Argumenten en standpunt
deel 3: Argumenten tegenstanders en ontkrachting daarvan
deel 4: Afronding en conclusie

1p **1** Bij welke alinea begint deel 3, ‘Argumenten tegenstanders en ontkrachting daarvan’?
1p **2** Bij welke alinea begint deel 4, ‘Afronding en conclusie’?

In alinea 4 en 5 van tekst 1 wordt een groot aantal voordelen van kernenergiecentrales genoemd.
3p **3** Noem vijf voordelen die een kernenergiecentrale zou hebben volgens alinea 4 en 5 van tekst 1.

Een kritisch lezer zou kunnen opmerken dat de auteur van tekst 1 kennelijk weerstand verwacht tegen het standpunt dat we echt niet om kernenergie heen kunnen.
1p **4** Met welk aan tekst 1 ontleend gegeven kan de opmerking van deze kritische lezer worden onderbouwd?
A Al direct na de inleiding is het standpunt te lezen dat we echt niet om kernenergie heen kunnen.
B Een groot deel van de tekst is erop gericht argumenten tegen kernenergie te weerleggen.
C In de tekst wordt aanwijsbaar moeite gedaan om het belang van wind- en zonne-energie te relativeren.
D Op een groot aantal plekken in de tekst wordt denigrerend gesproken over tegenstanders in het debat.

Door specifieke woorden te gebruiken kan een standpunt versterkt tot uitdrukking worden gebracht.
2p **5** Citeer uit alinea 13 van tekst 1 drie woorden die het ingenomen standpunt versterken.

Een kritisch lezer zou kunnen stellen dat er in alinea 13 van tekst 1 sprake is van een drogreden.
2p **6** Benoem deze drogreden en leg deze uit aan de hand van gegevens uit tekst 1.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 40 woorden.

In tekst 1 wordt gesproken over een ‘dubbele investering’ (regel 40).
2p **7** Noem de twee investeringen die volgens tekst 1 gedaan zouden moeten worden.

In alinea 14 van tekst 1 wordt gesteld dat de keuze voor kernenergie zal leiden tot een opbloei van de economie.
Een kritisch lezer zou kunnen opmerken dat dit te sterk is uitgedrukt, gelet op andere uitspraken in de tekst.

1p **8** Waarom zou deze kritische lezer dit te sterk uitgedrukt kunnen vinden?
Gebruik in je antwoord gegevens uit de tekst.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 30 woorden.

2p **9** Welke van onderstaande zinnen geeft het beste de hoofdgedachte van tekst 1 weer?
De opwekking van kernenergie in Nederland is noodzakelijk om
A aan de stijgende energiebehoefte te kunnen blijven voldoen.
B de afgedwongen afspraken over klimaatdoelen te kunnen halen.
C de instabiliteit van wind- en zonne-energie te kunnen compenseren.
D op langere termijn nog voldoende en betaalbare energie te hebben.

Hieronder staan vijf feitelijke uitspraken.

3p **10** Noteer de nummers van de drie uitspraken die als betrouwbaar geïnterpreteerd kunnen worden, gelet op de deskundigheid van de auteur.
1 Nederland heeft zich vooralsnog ambitieuzere klimaatdoelen gesteld dan nodig is.
2 Een enkele kerncentrale, met een levensduur van meer dan zestig jaar, kan duizenden windturbines en zonnepanelen, met een levensduur van ongeveer 15 jaar, vervangen.
3 Tsjernobyl is een reactortype dat niet voldoet aan westerse en internationale criteria en standaarden.
4 Een CANDU-centrale is minder vervuilend dan een kolencentrale.
5 Met het oog op duurzaamheid zou het beter zijn als Nederland stopt met het investeren in zonne- en windenergie.

Tekst 2

Kernenergie? Dat is wensdenken

(1) We moeten inzetten op kernenergie, beweerde Jan van Erp onlangs in deze krant, met het argument dat we anders de klimaatdoelstellingen niet halen. Hij probeert lezers ervan te overtuigen dat de weerzin tegen kernenergie geheel en al berust op misverstanden.
(2) Het is onmogelijk om al zijn geponeerde stellingen in detail te ontleden, maar dit is een klassiek geval van wensdenken van een gelovige. Kernenergie is – ondanks 60 jaar ervaring en honderden miljarden overheidssteun – wereldwijd de enige energiedrager met een negatieve financiële leercurve. Elke kilowattuur stroom uit een nieuwe kerncentrale kost meer dan een uit de vorige, zelfs als de nieuwe centrale van hetzelfde type is. Waar alle duurzame energiedragers een, vaak scherpe, positieve leercurve laten zien, is dit voor kernenergie kennelijk niet mogelijk.
(3) De industrie verwijt het de milieubeweging dat de kosten oplopen. Wij eisen immers dat er niks mis moet kunnen gaan. Ik hoop toch dat Van Erp ons dat niet kwalijk neemt.
De reactoren van generatie 3+, waarvan er nu wereldwijd een paar in aanbouw zijn, kunnen nog steeds niet garanderen dat het nooit misgaat. Ja, ze zijn waarschijnlijk veiliger dan de honderden centrales van de eerste, tweede en derde generatie die wereldwijd nog in bedrijf zijn. Maar ondanks de waanzinnig hoge kosten van die nieuwste generatie reactoren is inherente veiligheid niet gegarandeerd.
(4) Wereldwijd hebben zich vijf grote rampen voorgedaan in kerncentrales. Dat is, ook statistisch, een significant aantal. Risico is kans maal gevolg. De kans erop blijkt vele malen groter dan ons wordt voorgespiegeld en de gevolgen zijn enorm; niet alleen als je kijkt naar het menselijk leed, maar ook als je het in geld uitdrukt. De ongelukken in Fukushima en Tsjernobyl hebben al meer dan 1000 miljard euro gekost. En de teller loopt nog. Dat bedrag is opgehoest door de belastingbetaler, niet door de bedrijven die kerncentrales bouwen en exploiteren.
(5) Waaraan is dat besteed? De eerste crisismaatregelen, kortlopende compensatie voor de tienduizenden mensen die verdreven zijn, het tijdelijk opruimen van kernafval en de gezondheidsgevolgen op korte termijn. Welke rekening komt nog? De kosten voor vervangende elektriciteitsproductie (in Japan gelukkig veel zon en wind), de kosten van het verlies, voor decennia, van duizenden vierkante kilometers (landbouw)-grond, de nog onbekende kosten voor definitieve berging van het verspreide radioactieve materiaal.
(6) Een dag voordat Van Erp in Trouw beweert dat het probleem van kernafval eigenlijk is opgelost, zette in Zweden de rechter uiteindelijk een dikke streep door de plannen voor eindberging van het kernafval. Na twintig jaar intensieve discussies en eindeloos veel onderzoek concludeerde de rechter dat onvoldoende is aangetoond dat een van de materialen waarin het kernafval verpakt wordt voor het voor tienduizenden jaren onder de grond gaat, veilig is. In de termen van Van Erp: een van de vier barrières is nu al verbroken. Wereldwijd heeft nog niemand een oplossing voor hoogactief kernafval.
En ja, dat moet voor 240.000 jaar hermetisch van mens en milieu afgesloten worden. In volume gemeten gaat het om weinig afval. Helaas is dat niet zo relevant. Het gaat om de toxiciteit en de stralingsintensiteit. Of je nu 100 of 10.000 kilo moet opbergen voor tienduizenden jaren, het probleem blijft even groot.
(7) Het energievraagstuk is ingewikkeld. Laten we, nu Nederland eindelijk op stoom begint te komen met wind, zon, besparing en het beprijzen van vervuiling, niet opnieuw in de nucleaire valkuil trappen. Laat de industrie zich eerst maar eens echt verantwoordelijk gaan voelen voor haar stralende erfenis.

naar: Peer de Rijk
uit: Trouw, 29 januari 2018

Peer de Rijk is directeur van het World Information Service on Energy (WISE), een in 1978 opgerichte non-profitorganisatie, geworteld in de anti-kernenergiebeweging, die fungeert als informatiecentrum over energiekwesties.

"Het is onmogelijk om al zijn geponeerde stellingen in detail te ontleden, maar dit is een klassiek geval van wensdenken van een gelovige." (regels 9-12)
In het eerste gedeelte van bovenstaand citaat zou een kritisch lezer het ontduiken van de bewijslast kunnen zien. In het laatste gedeelte zou men een overtreding van een andere discussieregel kunnen zien.

1p **11** Om welke overtreding gaat het?
om
A een cirkelredenering
B een persoonlijke aanval
C het bespelen van het publiek
D het vertekenen van een standpunt

In de tekst 'Kernenergie? Dat is wensdenken' komen diverse deelonderwerpen aan de orde die te maken hebben met kernenergie.
In alfabetische volgorde zijn dat:
- afvalberging
- crisissituaties
- rendabiliteit
- totale kosten
- veiligheidsrisico's

1p **12** In welke alinea komt het deelonderwerp 'afvalberging' uitgebreid aan de orde?
1p **13** In welke alinea komt het deelonderwerp 'veiligheidsrisico's' uitgebreid aan de orde?

Door bepaalde woorden en formuleringen te kiezen kan een schrijver een standpunt versterkt tot uitdrukking brengen.
2p **14** In welke twee van onderstaande uitspraken zijn woorden en formuleringen aanwijsbaar die onmiskenbaar bedoeld zijn om het standpunt van de schrijver versterkt tot uitdrukking te brengen? Noteer de nummers.
1 "De industrie verwijt het de milieubeweging dat de kosten oplopen." (regels 25-26)
2 "Maar ondanks de waanzinnig hoge kosten van die nieuwste generatie reactoren is inherente veiligheid niet gegarandeerd." (regels 38-41)
3 "De ongelukken in Fukushima en Tsjernobyl hebben al meer dan 1000 miljard euro gekost." (regels 50-53)
4 "Waaraan is dat besteed?" (regel 58)
5 "In volume gemeten gaat het om weinig afval." (regels 92-93)
6 "Laten we, nu Nederland eindelijk op stoom begint te komen met wind, zon, besparing en het beprijzen van vervuiling, niet opnieuw in de nucleaire valkuil trappen." (regels 100-104)

2p **15** Wat is de hoofdgedachte van tekst 2?
A De paar verbeteringen die zijn doorgevoerd in de toepassing van kernenergie wegen niet op tegen de vele problemen ervan.
B De industrie moet zich daadwerkelijk verantwoordelijk gaan voelen voor de vele problemen die kernenergie nog steeds oplevert.
C Het is verstandiger om te kiezen voor andere energiebronnen gezien de vele problemen die kernenergie nog steeds oplevert.
D Het wordt lastig om het ingewikkelde energievraagstuk op te lossen door de vele problemen die kernenergie nog steeds oplevert.

2p **16** Welke twee factoren zorgen er volgens tekst 2 voor dat de kosten die verbonden zijn aan kernenergie oplopen?

Overkoepelende vragen bij tekst 1 en 2

"De hoeveelheid radioactief afval afkomstig van kerncentrales is zeer klein in vergelijking met het afval van bijvoorbeeld kolencentrales." (tekst 1, regels 94-97)
1p **17** Welk bezwaar voert de auteur van tekst 2 aan tegen bovenstaande uitspraak?
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 15 woorden.

"Wereldwijd heeft nog niemand een oplossing voor hoogactief kernafval." (tekst 2, regels 88-89)
2p **18** Citeer uit alinea 8 tot en met 11 van tekst 1 twee zinnen die kunnen worden gebruikt als argument om de ernst van het hierboven genoemde probleem van hoogactief kernafval te relativeren.

In tekst 1 en tekst 2 wordt het financiële aspect van een eventuele transitie naar wind- en zonne-energie op verschillende manieren beoordeeld.
2p **19** Leg uit hoe het financiële aspect van een eventuele transitie naar wind- en zonne-energie wordt beoordeeld volgens alinea 3 van tekst 1 en volgens alinea 2 van tekst 2. Maak daartoe onderstaande twee zinnen af en gebruik voor je aanvulling per zin niet meer dan 20 woorden.

Zin 1:
Volgens alinea 3 van **tekst 1** kunnen wind- en zonne-energie **niet** economisch rendabel zijn in vergelijking met kernenergie, want …

Zin 2:
Volgens alinea 2 van **tekst 2** kunnen wind- en zonne-energie **wel** economisch rendabel zijn in vergelijking met kernenergie, want …

Tekst 3

Botsende idealen blijven geloofwaardig

(1) "Onbegrijpelijk en irrationeel" noemde Mike Shellenberger mensen die tegen kernenergie zijn. Hij is groot voorstander en reist de wereld over om het nucleaire woord te verkondigen. De milieuactivist maakte een stevige ommezwaai in zijn opvattingen over kernenergie. Hij groeide op als links hippiekind, keerde zich tegen kernenergie, was een fervent voorstander van wind- en zonne-energie. Nu zegt hij in een interview in *Het Financieele Dagblad* dat zonnecellen vooral "een berg giftig afval opleveren".
(2) Elke kerk heeft een overenthousiaste bekeerling. Gentech heeft bijvoorbeeld Mark Lynas; eerst antigentechactivist en nu prominent voorstander van genetische technieken. Het levert een aantrekkelijk verhaal op: ze zijn altijd net iets strenger in de leer en een kop met "*Why I changed my mind*"[1)] garandeert veel kliks. Wat opvalt: na de grote ommezwaai zijn ze vaak net zo twijfelloos als daarvoor. Dat betekent niet dat het onoprecht is. Noem me

noot 1 "*Why I changed my mind*": "Waarom ik van gedachten ben veranderd".

naïef, maar volgens mij is het meeste geen theater. Misschien geloof ik ze omdat ik regelmatig dezelfde stijl van debatteren hanteer, en die komt direct voort uit mijn eigen stijl van denken. Leren door te botsen, de grenzen opzoeken en zo nu en dan het roer omgooien.

(3) Zowel Shellenberger als Lynas zijn ambassadeurs van de ecomodernistische beweging. Ik schaar mijn eigen inzichten over voedselproductie daar ook onder. Ecomodernisten hebben een soort Ruttiaans[2] positivisme over zich: techniek is gaaf en gaat de wereld redden en iedereen die het daarmee oneens is, is bang of onwetenschappelijk of beide. De argumenten leunen zwaar op wetenschappelijke inzichten. Bijvoorbeeld dat kernenergie weliswaar een grote investering vergt, maar daarna goedkoop en relatief veilig is. De kernramp van Fukushima leverde één dode op, terwijl de aardbeving die daaraan vooraf ging en de vloedgolf die volgde, bijna 20.000 doden tot gevolg hadden.

(4) Nu is (door mensen veroorzaakte) klimaatverandering constateren een tamelijk wetenschappelijke exercitie. Je moet wel heel erg met je ogen knijpen, wil je iets anders zien. Maar wat we daar vervolgens mee moeten, is voer voor prachtig debat. En iedereen draagt zijn steentje bij. Vegetarische fietsers wijzen vooral op de vervuiling van vlees eten en autorijden. Kinderlozen wijzen op de dramatische gevolgen van voortplanting. Thuisblijvers schreeuwen om vliegtaks. En de nieuwe generatie individualisten wil vooral alles zelf zelf zelf doen. De gasaansluiting loskoppelen en driftig in de grond de warmte oppompen. Met goudvissenpoep uit je aquarium je moestuin bemesten.

(5) Gelukkig regeert ‘de wetenschap’ niet en mag iedereen van zijn eigen optimale energiemix dromen – en die deels zelf uitvoeren. In praktijk komt de collectieve aanpassing neer op een allegaartje van nogal toevallige maatregelen gebaseerd op lokale idealen, voorkeuren, geschiedenis, angsten, gevoeligheden; weinig wetenschap in te ontdekken. Ons enthousiasme voor wind op zee verraadt een oer-Hollandse, Michiel de Ruyter-achtige maritieme trots en bijbehorende kennis en technologie. Zit het op een dag tegen, dan mogen we vast even gebruik maken van het verlengsnoer richting België en Frankrijk; gasloze landen waar de bevolking meer gewend is aan het idee van kerncentrales.

(6) In dit soort verhitte discussies zijn het niet de cijfers die botsen. Hier botsen wereldbeelden, idealen, dromen, verlangens en emoties. Mits die enigszins binnen de kaders van de realiteit blijven, is het volkomen legitiem om daarop te varen. Maar het helpt wel als mensen als Shellenberger en ecomodernisten dat toegeven. Zoals wetenschappers vaak verplicht zijn om hun *competing interests*[3] te tonen, zouden auteurs standaard inzage moeten geven in hun *competing ideals*[4]. Een soort Kahnemann-clausule (van het boek *Thinking, Fast and Slow*): “Mijn snelle brein had allang besloten dat dit de enige juiste oplossing is voor het klimaatprobleem. Mijn langzame brein vond de bijbehorende cijfers en studies.”

(7) Dan zouden we bijvoorbeeld kunnen concluderen dat Shellenberger nog steeds net zo irrationeel is als zijn opponenten en als de jongere anti-kernenergieversie van zichzelf. Dat maakt zijn betoog absoluut niet minder geloofwaardig. Het maakt het des te interessanter.

naar: Rosanne Hertzberger
uit: NRC, 10 november 2018

Rosanne Hertzberger is microbioloog.

noot 2 ‘Ruttiaans’ verwijst naar de Nederlandse minister-president Mark Rutte.

noot 3 *competing interests*: concurrerende belangen, vrij te vertalen als belangenverstrengeling

noot 4 *competing ideals*: concurrerende idealen

“Elke kerk heeft een overenthousiaste bekeerling.” (regels 16-17)

2p **20** Noem drie zaken die volgens alinea 2 kenmerkend zijn voor overenthousiaste bekeerlingen.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 40 woorden.

2p **21** Wat zijn volgens tekst 3 de *competing ideals* van respectievelijk Mike Shellenberger en Mark Lynas?
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 50 woorden.

1p **22** Wat is het wezenlijke kenmerk van aanhangers van de ecomodernistische beweging volgens tekst 3?
Baseer je antwoord op alinea 1 tot en met 3.
Aanhangers van de ecomodernistische beweging
A baseren hun opvattingen over voedselproductie op wetenschappelijke inzichten.
B laten hun overtuigingen voornamelijk afhangen van technologie en wetenschap.
C schilderen hun tegenstanders vaak af als bange en onwetenschappelijke mensen.
D wijzigen hun denkbeelden om de zoveel jaar vanwege hun eigen stijl van denken.

“Maar wat we daar vervolgens mee moeten, is voer voor prachtig debat.” (regels 61-63)

1p **23** Waar verwijst ‘daar’ naar?
naar
A de onredelijkheid van tegenstanders van ecomodernisten (alinea 3)
B de vaststelling dat mensen klimaatverandering veroorzaken (alinea 4)
C het maatschappelijke debat over de milieuproblematiek (alinea 4)
D het belang van wetenschappelijk inzicht in klimaatverandering (alinea 4)

“Je moet wel heel erg met je ogen knijpen, wil je iets anders zien.” (regels 60-61)

1p **24** Wat betekent de geciteerde zin binnen de context van alinea 3 en 4 van tekst 3?
A Alleen met wetenschappelijke technieken is de (door mensen veroorzaakte) klimaatverandering te constateren.
B Het is inmiddels wetenschappelijk bewezen dat de klimaatverandering door mensen veroorzaakt is.
C Je moet erg goed kijken om de (door mensen veroorzaakte) klimaatverandering te kunnen zien.
D Je moet erg je best doen om de (door mensen veroorzaakte) klimaatverandering niet te zien.

In alinea 6 van tekst 3 is er sprake van het snelle brein en het langzame brein.

2p **25** Maak duidelijk hoe het ene soort brein het andere aanvult.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 30 woorden.

In alinea 2 van tekst 3 wordt gesproken over een bepaalde manier van debatteren.

1p **26** Hoe kan die stijl van debatteren het best worden getypeerd?
als

A aftastend
B enthousiasmerend
C polariserend
D theatraal

"En iedereen draagt zijn steentje bij." (regels 63-64)
In alinea 4 komen oplossingen van diverse groepen aan de orde.

1p **27** Vat samen in welk opzicht de daar genoemde oplossingen met elkaar overeenkomen.
Geef antwoord in een of meerdere zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 20 woorden.

1p **28** Welke uitspraak geeft het doel van tekst 3 het best weer?
De tekst 'Botsende idealen blijven geloofwaardig' wil de lezer

A een eigen afweging laten maken over de diverse standpunten die een centrale rol spelen in het milieudebat.
B een eigen afweging laten maken over wat de juiste oplossing kan zijn voor het milieuvraagstuk.
C overtuigen van het nut om in het milieudebat extreme uitgangspunten te vermijden.
D overtuigen van het nut om standpunten te benoemen die iemand achtereenvolgens in het milieudebat heeft ingenomen.

Tekst 4

Misschien eerst eens begrijpen wat ons overkomen is

(1) In amper twintig jaar zijn we wereldwijd verslaafd geraakt aan dingen met een beeldscherm. Het kost ons moeite deze dingen een paar uur uit te zetten. We zijn bang dat we iets zullen missen. We willen toch snel nog even iets opzoeken. We voelen lichte paniek als we ergens geen bereik hebben. Onlineneurose wordt dat ook wel genoemd, of 'digibesitas'.

(2) Horen we hier veel debatten over? Is Den Haag in rep en roer? Niet echt. De digitale technologie wordt om economische redenen kritiekloos omarmd of zelfs gepromoot, zoals door Sander Dekker die er in 2016 als staatssecretaris van Onderwijs voor pleitte het hele onderwijs "in rap tempo te digitaliseren". Technobedrijven die het onderwijs zelfs willen 'gamificeren', omdat leerlingen anders niet meer tot leren te verleiden zijn, krijgen ruim baan.

(3) Maar wie zou nu – amper twee jaar verder – dat beleid nog omarmen? Wie heeft er inmiddels geen kennis genomen van de vele onderzoeken over de negatieve invloed van digitalisering op de cognitieve en sociale vermogens? Om over de nek- en rugpijnen, de slapeloosheid en aandachtsstoornissen nog maar te zwijgen.

(4) Misschien moeten we eerst eens proberen te begrijpen wat ons precies overkomen is. Computers, iPads en smartphones onderscheiden zich van de oude dingen hierin dat zij geen besloten ding op zich zijn, maar een medium dat verwijst naar iets buiten het ding: het worldwide web met zijn oneindige informatiestromen, onbegrensde werelden en dus ook onbegrensde mogelijkheden. Het is dit onbegrensde karakter dat ons parten begint te spelen.

(5) We kunnen immers altijd nog verder zoeken, nog meer informatie inwinnen, nog meer berichten plaatsen, nog meer Facebook-vrienden krijgen, nog meer artikelen raadplegen of nog meer vakantiehuisjes opzoeken. De postbode komt niet één keer, maar honderden keren per dag. Onze aandacht wordt voortdurend onderbroken door zoemende, trillende of piepende beeldschermen of telefoons. Omdat de nieuwe dingen geen einde kennen, valt er niets af te ronden of te voltooien en wordt onze informatiehonger maar niet gestild.

(6) Diverse auteurs, van Nicholas Carr tot Sherry Turkle en Hans Schnitzler, hebben de afgelopen jaren de onderzoeken over de invloed van de digitalisering op een rijtje gezet. We kunnen weliswaar steeds sneller informatie vinden, maar we zijn steeds slechter in staat om deze aandachtig te lezen en er een weloverwogen mening over te vormen. De nieuwe technologie lijkt op een gestage en sluipende manier onze kritische vermogens aan te tasten. We consumeren informatie in plaats van erover na te denken. "Vroeger kon ik me moeiteloos verdiepen in een boek of een lang artikel," schrijft Carr. "Nu laat mijn concentratie na een bladzijde of twee al te wensen over. Ooit was ik een diepzeeduiker in een zee van woorden. Nu glijd ik over de oppervlakte als een jetskiër."

(7) De nieuwe dingen vragen om een intensieve vorm van mentaal multitasken. Ze laten ons werkgeheugen volstromen met informatie en dwingen ons brein te jongleren met wat hersenwetenschappers 'omschakelkosten' noemen. Van de ene naar de andere informatiebron zappen onderbreekt onze aandacht, waardoor onze hersenen zich steeds moeten heroriënteren, wat veel energie kost. Ons brein heeft tijd en rust nodig om de vele informatie goed te kunnen verwerken, maar die gunnen we onszelf niet. Gevolg is een overspanning van het brein, met als eerste symptomen concentratieproblemen en slapeloosheid, en vervolgens ernstiger klachten als chronische stress, ADHD, hoofdpijnen, burn-out en depressieve stoornissen. Twee derde van de zieke werknemers zit thuis vanwege deze klachten, meldde het Centraal Bureau voor de Statistiek.

(8) Het is ook een mythe dat we door de digitalisering daadwerkelijk met anderen verbonden zijn. Hoewel de communicatiefrequentie via Facebook, e-mail, Twitter en sms vertienvoudigd is, blijkt uit onderzoek van onder anderen de Britse neuroloog Susan Greenfield dat we minder in staat zijn subtiele, typisch menselijke vormen van empathie en compassie voor anderen te voelen. Dat komt niet alleen doordat een like op Facebook of een kort sms-bericht qua betekenisvolle inhoud nu eenmaal niet te vergelijken is met een gesprek. Greenfield constateert een sterke afname van sociale vaardigheden als we hoofdzakelijk nog via beeldschermen communiceren. Lichaamstaal, oogcontact en stemgeluid trainen namelijk voor een aanzienlijk deel onze sociale vaardigheden. Voor een beeldscherm verleert het brein de technieken die ons

in staat stellen de ander te peilen en te begrijpen.
(9) Wie het onderwijs “in rap tempo” wil digitaliseren, gaat voorbij aan deze inzichten en onderzoeken. Daarom brak ik in mijn boek *Kairos* een lans voor de vertellende docent, die niet alleen de sociale vaardigheden van de leerlingen traint, maar ook hun cognitieve en talige vermogens scherpt, zoals het onderscheiden van hoofd- en bijzaken, het interpreteren van een verhaal, het herkennen van een mening en het verzinnen en formuleren van tegenargumenten. “*Reclaiming Conversation*[1)]”, vat Sherry Turkle, de auteur van *Alone Together*, dit treffend samen.
(10) De tijd dat beeldschermen slechts voor snelle informatie of onschuldig vertier zorgden, ligt achter ons. Het zijn ook onruststokers, aandachtvreters en privacyschenders, die weliswaar de zakken van multinationals vullen, maar het onderscheid tussen mens en machine doen vervagen. We zullen een politiek debat moeten beginnen over de juiste maat van digitalisering, zowel op school, als op het werk en thuis.

naar: Joke Hermsen
uit: NRC, 9 november 2018

Joke Hermsen (1961) is filosoof en schrijver van meerdere romans en essaybundels.

noot 1 Letterlijk vertaald: “Het terugeisen van conversatie”.

De tekst ‘Misschien eerst eens begrijpen wat ons overkomen is’ kan door middel van onderstaande kopjes in vier delen worden onderverdeeld:
deel 1: Introductie van het probleem
deel 2: Aard van het probleem
deel 3: Gevolgen van het probleem
deel 4: Aanbevelingen

1p **29** Bij welke alinea begint deel 2, ‘Aard van het probleem’?

1p **30** Wat is het impliciete standpunt van tekst 4 zoals dat blijkt uit alinea 1 en 2?
A De overheid laat zich meer leiden door financiële prikkels dan door didactische uitgangspunten.
B De politiek zou zich meer zorgen moeten maken over de grootschalige digitalisering.
C Het is zorgelijk dat de digitale technologie uitgangspunt is voor nieuw onderwijsbeleid.
D Zowel bedrijfsleven als overheid baseren nieuw beleid op een maatschappelijke digitale verslaving.

Er is in alinea 3 van tekst 4 een impliciete redenering ten aanzien van onderwijsbeleid te herkennen.
2p **31** Maak de argumentatie expliciet door het standpunt en het argument te noemen.
Baseer je antwoord op alinea 2 en 3.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen. Maak daarbij geen gebruik van voorbeelden.

In alinea 6 van tekst 4 wordt gebruikgemaakt van de metaforen ‘diepzeeduiken in een zee van woorden’ en ‘glijden over de oppervlakte als een jetskiër’. Deze metaforen vormen een samenvatting van uitspraken die eerder in alinea 6 zijn gedaan.
3p **32** Citeer uit alinea 6 de zinnen of zinsgedeelten waarvan de betekenis in deze metaforen is samengevat. Neem daartoe onderstaand schema over en vul het in. Citeer niet meer dan nodig is. Zorg ervoor dat tussen de antwoorden in het linker en het rechter gedeelte eenzelfde verband is als tussen beide metaforen.

‘diepzeeduiken in een zee van woorden’	**‘glijden over de oppervlakte als een jetskiër’**
1a.	1b.
2a.	2b.
3a.	3b.

“Twee derde van de zieke werknemers zit thuis vanwege deze klachten, meldde het Centraal Bureau voor de Statistiek.” (regels 107-110)
Alinea 7 van tekst 4 is op te vatten als een volledige redenering die eindigt met het bovenstaande citaat als argument.
1p **33** Geef aan of je de gebruikte argumentatie juist vindt of niet en leg uit waarom. Kies daartoe een van onderstaande zinnen en maak die af.
Gebruik voor het aanvullen van de gekozen zin niet meer dan 25 woorden.

Zin 1:
Dat twee derde van de zieke werknemers thuiszit vanwege deze klachten is in deze redenering **wel** relevant, want …

Zin 2:
Dat twee derde van de zieke werknemers thuiszit vanwege deze klachten is in deze redenering **niet** relevant, want …

In alinea 8 van tekst 4 wordt geargumenteerd over het al dan niet aanwezige nut van digitalisering.
3p **34** Parafraseer de argumentatie in de vorm van drie (deel)zinnen volgens onderstaande zin. Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

Weliswaar … , maar … , dus …

De titel van tekst 4 is ‘Misschien eerst eens begrijpen wat ons overkomen is’. En volgens alinea 1 van tekst 4 hebben we last van ‘digibesitas’.
1p **35** Leg uit wat de essentie is van wat ons is overkomen, gelet op de strekking van de tekst. Geef antwoord in een of meerdere zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 20 woorden.

In tekst 4 worden vraagtekens gezet bij de gesignaleerde digitalisering.
3p **36** Wat zijn volgens alinea 6 tot en met 8 van de tekst de drie belangrijkste negatieve gevolgen van deze digitalisering?

Welke van de onderstaande uitspraken geeft het doel van tekst 4 het best weer met betrekking tot onderwijs?
1p **37** De tekst wil de lezer ervan overtuigen dat er
A beperkingen moeten worden gesteld aan de digitalisering van het onderwijs.
B genuanceerder moet worden gedacht over de gevolgen van digitalisering in het onderwijs.
C goede kanten en slechte kanten zitten aan de digitalisering van het onderwijs.
D recentelijk te weinig aandacht was voor de digitalisering van het onderwijs.

1p **38** Met welke van de onderstaande beschrijvingen is de toonzetting van tekst 4 het best te typeren?
De toonzetting van de tekst is vooral
A analyserend en bezorgd.
B constructief en genuanceerd.
C moraliserend en ironisch.
D zakelijk en vilein.

Ervaren invloed van digitale middelen op verschillende levensterreinen bij personen van 15 tot 25 jaar

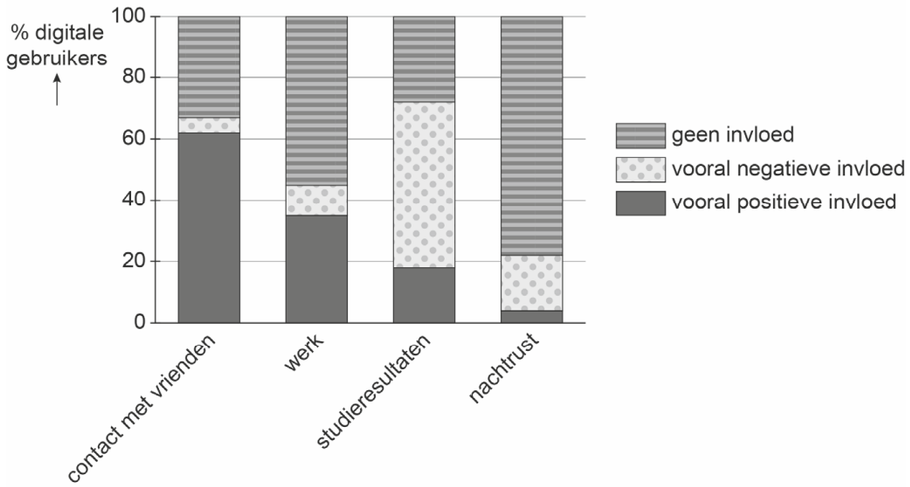

Stel, drie vwo-leerlingen hebben zich voor hun profielwerkstuk intensief beziggehouden met effecten van het gebruik van digitale middelen. Zij hebben in 2019 een grootschalig onderzoek uitgevoerd in hun provincie. Bovenstaande grafiek zou het resultaat van hun onderzoek hebben kunnen zijn.

2p **39** Geef aan of de grafiek gebruikt kan worden als argument voor een snelle digitalisering in het onderwijs en leg uit waarom wel of waarom niet.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 40 woorden.

2p **40** Geef aan of de grafiek gebruikt kan worden als ondersteuning bij de hoofdgedachte van alinea 8 van tekst 4 en leg uit waarom wel of waarom niet.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 50 woorden.

Uitwerkingen bij examen 2021-II

TEKST 1 WE KUNNEN ECHT NIET OM KERNENERGIE HEEN

1p **1 (alinea) 6**
Zie regels 63-65: ‘In een aantal landen, waaronder Nederland, bestaat weerstand tegen kernenergie.’ De argumenten zijn volgens alinea 6 gebaseerd op ‘twee misverstanden’ (regel 66). In de volgende alinea’s worden de argumenten ontkracht.

1p **2 (alinea) 13**
In alinea 13 en 14 wordt de tekst afgerond: ‘Nederland staat nu op een tweesprong: het land kan kiezen voor een realistisch energiebeleid waarbij meer kerncentrales gebouwd worden.’ (regels 149-152)

3p **3** De kern van een goed antwoord bestaat uit vijf van de volgende zeven inhoudelijke voordelen:
1 minder/geen uitstoot van broeikasgas/CO_2
2 geen luchtvervuiling
3 een lange levensduur
4 een grote betrouwbaarheid (vanwege de onafhankelijkheid van weersomstandigheden)
5 een kerncentrale levert veel energie
6 een kerncentrale levert goedkope(re) energie
7 een kerncentrale is rendabeler
Vijf voordelen goed: 3p. Vier goed: 2p. Drie goed: 1p. Minder dan drie: 0p.
Voordelen 1 en 2: ‘De oplossing voor Nederland is kernenergiecentrales te bouwen die geen broeikasgas uitstoten en ook geen luchtvervuiling veroorzaken.’ (regels 44-47)
Voordelen 3 en 5: ‘Een enkele kerncentrale, met een levensduur van meer dan zestig jaar, kan duizenden windturbines en zonnepanelen, met een levensduur van ongeveer vijftien jaar, vervangen.’ (regels 48-52)
Voordeel 4: ‘En een kerncentrale zal dat doen met grote betrouwbaarheid, ongestoord door de wisselvalligheid van het weer.’ (regels 52-56)
Voordelen 1, 6 en 7: ‘In Frankrijk is, als gevolg van 58 kerncentrales, de uitstoot van CO_2 per kilowattuur ongeveer tien maal kleiner dan die in Duitsland en is de prijs per kilowattuur ongeveer de helft.’ (regels 57-62)

1p **4 B**
Over de ‘weerstand (…) tegen het standpunt dat we echt niet om kernenergie heen kunnen’ gaat alinea 6. Daar zegt de schrijver meteen al dat die weerstand op misverstanden berust: ‘het gevaar dat kerncentrales zouden vormen voor hun omgeving en het “probleem” van het radioactieve afval.’ (regels 67-70) Vervolgens gebruikt hij de alinea’s 7 tot en met 12 om die twee argumenten te weerleggen.

2p **5 1 ‘realistisch’ (regel 151)**
2 ‘sprookje’ (regel 154)
3 ‘duurzame’ (regel 154)
Drie woorden goed: 2p. Twee goed: 1p. Minder dan twee: 0p.
Meer kerncentrales bouwen noemt de schrijver ‘realistisch’. Voortgaan met windturbines en zonnepanelen noemt hij een ‘sprookje’. En hij noemt windturbines en zonnepanelen ‘duurzaam’ tussen aanhalingstekens. Uit die aanhalingstekens blijkt dat hij hier met het begrip ‘duurzaam’ de spot drijft.

© ThiemeMeulenhoff

2p **6** De kern van een goed antwoord:
1 (Het gaat hier om een) vals dilemma / een onjuist beroep op een voor-en-nadelenschema. [1p]
2 Er wordt gesteld dat er maar twee mogelijkheden zijn / dat we moeten kiezen tussen (realistisch energiebeleid met) kerncentrales of (het sprookje van de) 'duurzame' windturbines en zonnepanelen, terwijl er ook nog wel andere mogelijkheden zijn. [1p]
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen. Het mag niet meer dan 40 woorden tellen.
Het dilemma: 'Nederland staat nu op een tweesprong: het land kan kiezen voor een realistisch energiebeleid waarbij meer kerncentrales gebouwd worden. Of het land kan voortgaan met het sprookje van de "duurzame" windturbines en zonnepanelen.' (regels 149-155)
Dit is een vals dilemma: nergens in de tekst wordt beargumenteerd dat kern-, wind- en zonne-energie de enige mogelijkheden zouden zijn. En het is algemeen bekend dat er nog wel meer energiebronnen bestaan.

2p **7** De kern van een goed antwoord:
De kosten voor:
1 de benodigde apparatuur om wind- en zonne-energie op te wekken [1p]
2 een extra energiebron (om de stroomvoorziening zeker te stellen) / fossiele brandstoffen / de opslag van wind- en zonne-energie [1p]
Het staat niet in de tekst, maar het ligt voor de hand: om op grote schaal wind- en zonne-energie op te wekken, moet er worden geïnvesteerd in windturbines en zonnepanelen. En in verband met de wisselvalligheid van wind en zon (zie regels 38-43) moet een deel van de opgewekte energie worden opgeslagen of moet er nog een andere energiebron worden aangesproken.

1p **8** De kern van een goed antwoord:
Dat de economie rendabel en stabiel is, wil niet zeggen dat er (automatisch) sprake is van een opbloei van de economie.
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen. Het mag niet meer dan 30 woorden tellen.
In de tekst gaat het steeds om de energievoorziening die nodig is voor de economie. Zie bijvoorbeeld regels 21-24: 'Denkt men werkelijk dat windturbines en zonnepanelen voldoende zullen zijn om de Nederlandse economie gaande te houden?'
Het bezwaar van de schrijver tegen wind- en zonne-energie, aangevuld met energie uit fossiele brandstoffen: 'Bovendien zal deze weg nooit economisch rendabel kunnen worden.' (regels 160-161)
Volgens de schrijver moeten we dus kiezen voor kernenergie om de Nederlandse economie wel gaande te houden. Maar nergens beargumenteert hij dat die keuze zou leiden tot een opbloei van de economie.

2p **9 D**
De hoofdgedachte wordt het duidelijkst onder woorden gebracht in alinea 4: 'De oplossing voor Nederland is kernenergiecentrales te bouwen (…). Een enkele kerncentrale, met een levensduur van meer dan zestig jaar, kan duizenden windturbines en zonnepanelen, met een levensduur van ongeveer vijftien jaar, vervangen. En een kerncentrale zal dat doen met grote betrouwbaarheid, ongestoord door de wisselvalligheid van het weer.'

© ThiemeMeulenhoff

3p **10 2** [1p]
3 [1p]
4 [1p]
De schrijver is 'ingenieur, consultant energietechnologie en lid van de American Nuclear Society'. De uitspraken 2, 3 en 4 doet hij op grond van zijn kennis van zaken. Voor de uitspraken 1 en 5 geldt dat niet. Dat de Nederlandse klimaatdoelen onnodig ambitieus zijn en dat we moeten stoppen met investeringen in wind- en zonne-energie, zijn meningen van de schrijver. Hij kan deze uitspraken niet doen op grond van zijn deskundigheid.

TEKST 2 KERNENERGIE? DAT IS WENSDENKEN

1p **11 B**
Van Erp 'een gelovige' noemen, is geen inhoudelijk argument. Hij is 'ingenieur, consultant energietechnologie en lid van de American Nuclear Society'.

1p **12 (alinea) 6**
Zie regels 73-85: 'Een dag voordat Van Erp in Trouw beweert dat het probleem van kernafval eigenlijk is opgelost, zette in Zweden de rechter uiteindelijk een dikke streep door de plannen voor eindberging van het kernafval. Na twintig jaar intensieve discussies en eindeloos veel onderzoek concludeerde de rechter dat onvoldoende is aangetoond dat een van de materialen waarin het kernafval verpakt wordt voor het voor tienduizenden jaren onder de grond gaat, veilig is.'
En regels 88-89: 'Wereldwijd heeft nog niemand een oplossing voor hoogactief kernafval.'
En regels 92-98: 'In volume gemeten gaat het om weinig afval. Helaas is dat niet zo relevant. Het gaat om de toxiciteit en de stralingsintensiteit. Of je nu 100 of 10.000 kilo moet opbergen voor tienduizenden jaren, het probleem blijft even groot.'

1p **13 (alinea) 3 / (alinea) 4**
Het deelonderwerp komt zowel in alinea 3 als in alinea 4 uitgebreid aan de orde.
In alinea 3: 'De reactoren van generatie 3+ (…) kunnen nog steeds niet garanderen dat het nooit misgaat. Ja, ze zijn waarschijnlijk veiliger dan de honderden centrales van de eerste, tweede en derde generatie die wereldwijd nog in bedrijf zijn. Maar ondanks de waanzinnig hoge kosten van die nieuwste generatie reactoren is inherente veiligheid niet gegarandeerd.' (regels 30-41)
In alinea 4: 'Wereldwijd hebben zich vijf grote rampen voorgedaan in kerncentrales. Dat is, ook statistisch, een significant aantal. Risico is kans maal gevolg. De kans erop blijkt vele malen groter dan ons wordt voorgespiegeld en de gevolgen zijn enorm (…).' (regels 42-50)

2p **14 2** [1p]
6 [1p]
In uitspraak 2 versterkt de schrijver zijn standpunt met de uitdrukking 'waanzinnig hoge kosten'.
In uitspraak 6 gaat het om de uitdrukking 'Laten we (…) niet opnieuw in de nucleaire valkuil trappen.'

2p **15 C**
In de laatste alinea wordt goed duidelijk waar het in deze tekst om gaat: 'Laten we, nu Nederland eindelijk op stoom begint te komen met wind, zon, besparing en het beprijzen van vervuiling, niet opnieuw in de nucleaire valkuil trappen.' (regels 100-104)

© ThiemeMeulenhoff

2p **16** Twee van de volgende drie factoren:
1 de kosten van de gevolgen van ongelukken met kernenergie
2 de steeds strengere veiligheidsnormen / de hoge kosten van de nieuwe reactoren
3 de opslag van kernafval
Per goede factor: 1p (tot een maximum van 2p).
Factor 1: '(…) de gevolgen zijn enorm; niet alleen als je kijkt naar het menselijk leed, maar ook als je het in geld uitdrukt. De ongelukken in Fukushima en Tsjernobyl hebben al meer dan 1000 miljard euro gekost.' (regels 46-53)
Factor 2: 'De industrie verwijt het de milieubeweging dat de kosten oplopen. Wij eisen immers dat er niks mis moet kunnen gaan.' (regels 25-28)
Factor 3: '(…) de nog onbekende kosten voor definitieve berging van het verspreide radioactieve materiaal.' (regels 64-72) En: 'Wereldwijd heeft nog niemand een oplossing voor hoogactief kernafval. En ja, dat moet voor 240.000 jaar hermetisch van mens en milieu afgesloten worden.' (regels 88-92)

OVERKOEPELENDE VRAGEN TEKST 1 EN 2

1p **17** De kern van een goed antwoord:
De hoeveelheid radioactief afval is niet zo relevant. / Het gaat om de toxiciteit en de stralingsintensiteit.
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen. Het mag niet meer dan 15 woorden tellen.
Zie tekst 2, regels 92-98: 'In volume gemeten gaat het om weinig afval. Helaas is dat niet zo relevant. Het gaat om de toxiciteit en de stralingsintensiteit. Of je nu 100 of 10.000 kilo moet opbergen voor tienduizenden jaren, het probleem blijft even groot.'

2p **18** Twee van de volgende vier zinnen:
1 'Radioactief afval kan alleen gevaarlijk zijn wanneer er minstens vier barrières tegelijkertijd verbroken worden.' (tekst 1, regels 90-92)
2 'De hoeveelheid radioactief afval afkomstig van kerncentrales is zeer klein in vergelijking met het afval van bijvoorbeeld kolencentrales.' (tekst 1, regels 94-97)
3 'De moderne behandelingstechnieken (waaronder '*pyro-processing*') zijn in staat de tijdsduur van de radioactiviteit van de splijtingsproducten sterk te verkleinen.' (tekst 1, regels 97-102)
4 'Over hoeveel radioactief afval hebben we het?' (tekst 1, regels 103-104)
Per goede zin: 1p (tot een maximum van 2p).
Je moet twee zinnen citeren, maar je hebt vier mogelijkheden. Daarbij gaat het om de ernst van het probleem van hoogactief kernafval. Je moet hier niet een zin citeren die stelt dat het afval van kolencentrales een veel groter probleem vormt.

2p **19** De kern van een goed antwoord:
1 Zin 1:
Volgens alinea 3 van *tekst 1* kunnen wind- en zonne-energie *niet* economisch rendabel zijn in vergelijking met kernenergie, want
deze vormen van energie vereisen een dubbele investering / laten ons voor de helft afhankelijk blijven van fossiele brandstoffen. [1p]
2 Zin 2:
Volgens alinea 2 van *tekst 2* kunnen wind- en zonne-energie *wel* economisch rendabel zijn in vergelijking met kernenergie, want
deze vormen van energie hebben (wel) een positieve (financiële) leercurve / worden steeds goedkoper. [1p]
Voor een juiste uitleg bij een verkeerde beoordeling: 0p.
Voor een verkeerde uitleg bij een juiste beoordeling: 0p.

© ThiemeMeulenhoff

Per zin mag je uitbreiding niet meer dan 20 woorden tellen.
Voor zin 1 zie tekst 1, regels 38-43: 'Het feit dat de wisselvalligheid van wind en zon altijd een dubbele investering zal vergen, heeft tot gevolg dat dit een optie is die nooit economisch rendabel zal zijn.'
Voor zin 2 zie tekst 2, regels 17-24: 'Elke kilowattuur stroom uit een nieuwe kerncentrale kost meer dan een uit de vorige, zelfs als de nieuwe centrale van hetzelfde type is. Waar alle duurzame energiedragers een, vaak scherpe, positieve leercurve laten zien, is dit voor kernenergie kennelijk niet mogelijk.'

TEKST 3 BOTSENDE IDEALEN BLIJVEN GELOOFWAARDIG

2p **20** De kern van een goed antwoord:
1 Ze zijn strenger in de leer.
2 Ze kennen geen twijfel / dragen overduidelijke standpunten uit.
3 Ze maken gebruik van een confronterende debatteerstijl. / Ze leren door te botsen, de grenzen op te zoeken en nu en dan het roer om te gooien.
Drie kenmerken goed: 2p. Twee goed: 1p. Minder dan twee: 0p.
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen. Het mag niet meer dan 40 woorden tellen.
Kenmerk 1: 'Het levert een aantrekkelijk verhaal op: ze zijn altijd net iets strenger in de leer en een kop met "*Why I changed my mind*" garandeert veel kliks.' (regels 21-25)
Kenmerk 2: 'Wat opvalt: na de grote ommezwaai zijn ze vaak net zo twijfelloos als daarvoor.' (regels 25-27)
Kenmerk 3: 'Misschien geloof ik ze omdat ik regelmatig dezelfde stijl van debatteren hanteer, en die komt direct voort uit mijn eigen stijl van denken. Leren door te botsen, de grenzen opzoeken en zo nu en dan het roer omgooien.' (regels 30-36)

2p **21** De kern van een goed antwoord:
1 Mike Shellenberger was eerst voorstander van wind- en zonne-energie (en was tegen kernenergie). Nu is hij voorstander van kernenergie (en tegen zonne-energie). [1p]
2 Mark Lynas was eerst tegen genetische technieken en nu is hij juist voor (genetische technieken). [1p]
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen. Het mag niet meer dan 50 woorden tellen.
De concurrerende idealen van Shellenberger: '"Onbegrijpelijk en irrationeel" noemde Mike Shellenberger mensen die tegen kernenergie zijn. Hij is groot voorstander en reist de wereld over om het nucleaire woord te verkondigen. De milieuactivist maakte een stevige ommezwaai in zijn opvattingen over kernenergie. Hij groeide op als links hippiekind, keerde zich tegen kernenergie, was een fervent voorstander van wind- en zonne-energie.' (regels 1-12)
De concurrerende idealen van Lynas: 'Gentech heeft bijvoorbeeld Mark Lynas; eerst antigentechactivist en nu prominent voorstander van genetische technieken.' (regels 17-21)

1p **22 B**
Zie regels 41-48: 'Ecomodernisten hebben een soort Ruttiaans positivisme over zich: techniek is gaaf en gaat de wereld redden en iedereen die het daarmee oneens is, is bang of onwetenschappelijk of beide. De argumenten leunen zwaar op wetenschappelijke inzichten.'

© ThiemeMeulenhoff

1p **23 B**
Zie regels 57-63: ‘Nu is (door mensen veroorzaakte) klimaatverandering constateren een tamelijk wetenschappelijke exercitie. (…). Maar wat we daar vervolgens mee moeten, is voer voor prachtig debat.’

1p **24 D**
Zie regels 57-61: ‘Nu is (door mensen veroorzaakte) klimaatverandering constateren een tamelijk wetenschappelijke exercitie. Je moet wel heel erg met je ogen knijpen, wil je iets anders zien.’ Met andere woorden: de constatering is onontkoombaar. Alleen als je met opzet heel slecht kijkt, zie je geen klimaatverandering.

2p **25** De kern van een goed antwoord:
1 Het snelle brein bepaalt (op basis van intuïtie/gevoel) wat je ergens van vindt [1p]
2 terwijl het langzame brein (met behulp van de ratio) zoekt naar de bijbehorende onderbouwing van het standpunt. [1p]
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen. Het mag niet meer dan 30 woorden tellen.
Zie regels 96-99: ‘In dit soort verhitte discussies zijn het niet de cijfers die botsen. Hier botsen wereldbeelden, idealen, dromen, verlangens en emoties.’
En regels 111-116: ‘Mijn snelle brein had allang besloten dat dit de enige juiste oplossing is voor het klimaatprobleem. Mijn langzame brein vond de bijbehorende cijfers en studies.’

1p **26 C**
Zie regels 27-36: ‘(…) volgens mij is het meeste geen theater. Misschien geloof ik ze omdat ik regelmatig dezelfde stijl van debatteren hanteer, en die komt direct voort uit mijn eigen stijl van denken. Leren door te botsen, de grenzen opzoeken en zo nu en dan het roer omgooien.’ Met andere woorden: in een debat met opzet de meningen laten botsen, de tegenstellingen opzoeken.

1p **27** De kern van een goed antwoord:
De oplossingen bestaan uit iets wat de verschillende groepen zelf (graag) al doen. / De oplossingen bestaan uit iets wat voortkomt uit hun eigen wereldbeeld/ideologie. / De oplossingen vloeien niet (rechtstreeks) voort uit wetenschappelijke inzichten.
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen. Het mag niet meer dan 20 woorden tellen.
Neem bijvoorbeeld de vegetarische fietsers: ‘Vegetarische fietsers wijzen vooral op de vervuiling van vlees eten en autorijden.’ (regels 64-66) De oplossing die zij aandragen: geen vlees eten en geen autorijden. En dat is precies wat ze toch al doen. De oplossing berust niet op wetenschappelijke inzichten: ‘Gelukkig regeert “de wetenschap” niet en mag iedereen van zijn eigen optimale energiemix dromen – en die deels zelf uitvoeren.’ (regels 76-79)

1p **28 D**
De schrijfster is een voorstander van het laten botsen van meningen. Dat levert ‘prachtig debat’ op (zie regel 63). Het gaat haar om het botsen van ‘wereldbeelden, idealen, dromen, verlangens en emoties’ (zie regels 98-99) Alleen zou het volgens haar wel helpen als de deelnemers aan het debat inzage geven in ‘hun *competing ideals*’ (zie regel 109).

© ThiemeMeulenhoff

TEKST 4 MISSCHIEN EERST EENS BEGRIJPEN WAT ONS OVERKOMEN IS

1p **29 (alinea) 4**
Zie regels 35-37: ‘Misschien moeten we eerst eens proberen te begrijpen wat ons precies overkomen is.’

1p **30 B**
Het gaat in deze tekst in het algemeen om de problemen van de digitalisering, niet alleen in het onderwijs. Volgens regels 161-164 gaat het ook om de digitalisering op het werk en thuis.
De schrijfster vindt dat de overheid zich er zorgen over zou moeten maken. Zie regels 12-14: ‘Horen we hier veel debatten over? Is Den Haag in rep en roer? Niet echt.’

2p **31** De kern van een goed antwoord:
1 Standpunt: het onderwijsbeleid uit 2016 dat gericht is op verdere digitalisering, moet niet gecontinueerd worden. [1p]
2 Argument: onderzoek laat zien dat digitalisering slecht is voor onze cognitieve/sociale/fysieke vermogens. [1p]
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen. Je mag geen voorbeelden gebruiken.
Het standpunt blijkt uit de retorische vraag: ‘Maar wie zou nu – amper twee jaar verder – dat beleid nog omarmen?’ (regels 25-27) Daarin verwijst ‘dat beleid’ naar het beleid van Sander Dekker, waarover je leest in alinea 2.
Het argument blijkt ook uit een retorische vraag: ‘Wie heeft er inmiddels geen kennis genomen van de vele onderzoeken over de negatieve invloed van digitalisering op de cognitieve en sociale vermogens? Om over de nek- en rugpijnen, de slapeloosheid en aandachtsstoornissen nog maar te zwijgen.’ (regels 27-34)

3p **32**

‘diepzeeduiken in een zee van woorden’	‘glijden over de oppervlakte als een jetskiër’
1a. **‘(we zijn steeds slechter in staat om) deze informatie aandachtig te lezen’ (regels 71-72)** of **‘er een weloverwogen mening over te vormen’ (regels 72-74)**	1b. **‘(We kunnen weliswaar steeds) sneller informatie vinden’ (regels 69-70)**
2a. **‘er een weloverwogen mening over te vormen’ (regels 72-74)** of **‘(in plaats van) erover na te denken’ (regels 77-78)**	2b. **‘We consumeren informatie’ (regel 77)**
3a. **‘(Vroeger) kon ik me moeiteloos verdiepen (in een boek of een lang artikel).’ (regels 79-81)**	3b. **‘(Nu) laat mijn concentratie (na een bladzijde of twee al) te wensen over.’ (regels 81-83)**

Per juist geciteerd paar zinnen of zinsgedeelten: 1p.
1a/1b: De hele zin luidt: ‘We kunnen weliswaar steeds sneller informatie vinden, maar we zijn steeds slechter in staat om deze aandachtig te lezen en er een weloverwogen mening over te vormen.’ (regels 69-74). Hierin komt het snelle vinden van informatie overeen met de snelheid van de jetskiër. Het aandachtig lezen of de weloverwogen meningsvorming komt overeen met de duik in een diepzee van woorden.

© ThiemeMeulenhoff

Op dezelfde manier kun je de andere twee zinnen analyseren: het ene deel komt overeen met de ene metafoor, het andere met de andere metafoor.
Let erop dat je niet meer mag citeren dan nodig is.

1p **33** Zin 1: Dat twee derde van de zieke werknemers thuiszit vanwege deze klachten is in deze volledige redenering *wel* relevant, want
deze klachten worden (inderdaad) veroorzaakt door (een overspanning van het brein die is veroorzaakt door) multitasken. [1p]
'… de redenering klopt.': 0p.
of
Zin 2: Dat twee derde van de zieke werknemers thuiszit vanwege deze klachten is in deze volledige redenering *niet* relevant, want
deze klachten kunnen ook een andere oorzaak hebben dan multitasken of digitalisering. [1p]
'… de redenering klopt niet.': 0p.
Je uitbreiding van de zin mag niet meer dan 25 woorden tellen.
Je kunt de gebruikte argumentatie juist vinden of niet. De keuze is aan jou. Je antwoord is goed als je uitleg goed is.
Zin 1: 'Ons brein heeft tijd en rust nodig om de vele informatie goed te kunnen verwerken, maar die gunnen we onszelf niet.' (regels 98-101)
Maar je kunt het ook anders zien, en dan kom je uit bij zin 2. De klachten kunnen het gevolg zijn van de overspanning van het brein, maar ze kunnen ook andere oorzaken hebben. Dat twee derde van de zieke werknemers thuiszit met deze klachten, wil nog niet zeggen dat bij al die werknemers de klachten door het multitasken worden veroorzaakt.

3p **34** De kern van een goed antwoord:
1 Weliswaar **blijkt (uit onderzoek) dat de communicatiefrequentie via digitale media vertienvoudigd is / dat we meer digitaal zijn gaan communiceren,** [1p]
2 maar **we zijn minder in staat tot (het voelen van) empathie en compassie (voor anderen) / er is een sterke afname van sociale vaardigheden (als we nog hoofdzakelijk via beeldschermen communiceren),** [1p]
3 dus **is het een mythe / klopt het niet dat digitalisering ons (daadwerkelijk / inderdaad) verbindt met anderen.** [1p]
Je antwoord moet bestaan uit een volledige zin.
1: 'Hoewel de communicatiefrequentie via Facebook, e-mail, Twitter en sms vertienvoudigd is (…)' (regels 113-121)
2: '(…) blijkt uit onderzoek van onder anderen de Britse neuroloog Susan Greenfield dat we minder in staat zijn subtiele, typisch menselijke vormen van empathie en compassie voor anderen te voelen.' (regels 113-121) Of: 'Greenfield constateert een sterke afname van sociale vaardigheden als we hoofdzakelijk nog via beeldschermen communiceren.' (regels 126-130)
3: 'Het is ook een mythe dat we door de digitalisering daadwerkelijk met anderen verbonden zijn.' (regels 111-113)

1p **35** De kern van een goed antwoord:
De (toenemende) digitalisering zorgt ervoor dat we aan oneindige informatiestromen / te veel informatie worden blootgesteld. / We hebben last van het onbegrensde van digitale informatie.
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen. Het mag niet meer dan 20 woorden tellen.
Alinea 4 begint zo: 'Misschien moeten we eerst eens proberen te begrijpen wat ons precies overkomen is.' (regels 35-37) Het antwoord op de vraag volgt meteen: 'Computers, iPads en smartphones onderscheiden zich van de oude dingen hierin dat zij geen besloten ding op zich zijn, maar een medium dat verwijst naar iets buiten

© ThiemeMeulenhoff

het ding: het worldwide web met zijn oneindige informatiestromen, onbegrensde werelden en dus ook onbegrensde mogelijkheden. Het is dit onbegrensde karakter dat ons parten begint te spelen.' (regels 37-47)

3p **36** De kern van een goed antwoord:
1 (meer informatie consumeren en) minder nadenken over informatie [1p]
2 (een teveel aan informatie met als gevolg) overspanning van het brein [1p]
3 (veel meer communicatie via sociale media en daardoor) minder empathie [1p]
Gevolg 1: 'We kunnen weliswaar steeds sneller informatie vinden, maar we zijn steeds slechter in staat om deze aandachtig te lezen en er een weloverwogen mening over te vormen. (…) We consumeren informatie in plaats van erover na te denken.' (regels 69-78)
Gevolg 2: 'Ons brein heeft tijd en rust nodig om de vele informatie goed te kunnen verwerken, maar die gunnen we onszelf niet. Gevolg is een overspanning van het brein (…).' (regels 98-107)
Gevolg 3: 'Hoewel de communicatiefrequentie (…) vertienvoudigd is, blijkt (…) dat we minder in staat zijn subtiele, typisch menselijke vormen van empathie en compassie voor anderen te voelen.' (regels 113-121)

1p **37 A**
Zie regels 161-164: 'We zullen een politiek debat moeten beginnen over de juiste maat van digitalisering, zowel op school, als op het werk en thuis.'

1p **38 A**
De bezorgdheid blijkt onder meer uit de vragen aan het begin van de tekst: 'Horen we hier veel debatten over? Is Den Haag in rep en roer? Niet echt.' (regels 12-14)
Dat de schrijfster het probleem analyserend benadert, blijkt onder meer uit de titel en de eerste zin van alinea 4: 'Misschien moeten we eerst eens proberen te begrijpen wat ons precies overkomen is.' (regels 35-37)

2p **39** De kern van een goed antwoord:
1 Nee, de grafiek kan daarvoor niet gebruikt worden [1p]
2 want uit de grafiek blijkt dat digitale middelen met name een negatieve invloed hebben op de studieresultaten. [1p]
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen. Het mag niet meer dan 40 woorden tellen.
Uit de grafiek kun je aflezen dat het gebruik van digitale middelen bij erg veel gebruikers een negatieve invloed heeft op de studieresultaten: bij meer dan zestig procent. Geen reden om het onderwijs snel te digitaliseren.

2p **40** De kern van een goed antwoord:
1 Nee, de grafiek kan daarvoor niet gebruikt worden / de grafiek gaat in tegen het standpunt in alinea 8 [1p]
2 want uit de grafiek blijkt dat een ruime meerderheid positief is over de invloed van digitale middelen op contact met vrienden. [1p]
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen. Het mag niet meer dan 50 woorden tellen.
Volgens alinea 8 is het een mythe dat we door de digitalisering daadwerkelijk met anderen verbonden zijn (zie regels 111-113). Deze gedachte wordt niet ondersteund door de grafiek. Want meer dan zestig procent van de ondervraagden ervaart vooral een positieve invloed op het contact met vrienden. En maar heel weinig ondervraagden ervaart een negatieve invloed op het contact met vrienden.

© ThiemeMeulenhoff

Examen 2021-III

Tekst 1

Mag het een tikje minder spontaan, alstublieft?

(1) Het wemelt van de spontane mensen: op datingsites, bij de kapper, in de horeca, op scholen, in talk- en spelletjesshows en ook in de politiek. Een politicus kan allang niet meer volstaan met gedrevenheid en vakbekwaamheid alleen. Als hij niet leuk kan omgaan met de mensen op straat of in het voetbalstadion, stelt hij zich bloot aan het verwijt dat hij arrogant is of een bewoner van die vermaledijde ivoren toren. En dat verwijt is dodelijk in het land waar de spontane mens heerser is.

(2) De (zelf)kwalificatie 'spontaan' wordt zo intensief gebezigd, dat niemand zich lijkt af te vragen wat ermee wordt bedoeld. Iets positiefs, zoveel is duidelijk. De spontane mens is niet gekunsteld, niet verlegen, oprecht, eerlijk, onbevangen, openhartig en behept met zelfvertrouwen. En wie van nature niet spontaan is, kan op allerhande sites lezen hoe hij dat alsnog kan worden – waarbij steeds de disclaimer wordt geplaatst dat je spontaniteit niet kunt simuleren.

(3) Maar dat je niet spontaan zou *wíllen* zijn? Bij de makers van de zelfhulpsites gaat dat er niet in. "Accepteer uzelf en werk aan de rem die u tegenhoudt om spontaan te zijn", moedigen de makers van *InfoNu.nl* de sociaal minderbedeelde bezoekers aan. Een gemis aan spontaniteit is niet een vorm van bedachtzaamheid, maar komt voort uit angst voor afwijzing door anderen. "Deze angst ontwikkeld (sic!) zich vaak al in de jeugd bijvoorbeeld door ouders die een druk leggen op presteren of doordat men gepest is."

(4) Voor coach Hans Klaasse is spontaniteit een absolute vereiste voor succesvol ondernemerschap. "*Keep calm and focus on spontaneity*"[1], houdt hij ondernemers voor op zijn site. "Spontaniteit komt tot uiting in daadkracht, zoals het oppakken van nieuwe initiatieven en het in gang zetten van verfrissende acties. (...) Bij spontaniteit staat de mens als inspiratiebron centraal. (...) Een spontane en geïnspireerde ondernemer staat bol van authenticiteit en uniciteit. (...) Tegenovergesteld gedrag werpt zijn schaduw vooruit! Dwang, ongenoegen, angst, ongemotiveerd gedrag en fakegedrag." Een beetje ondernemer heeft, met andere woorden, geen andere keuze dan spontaan te zijn.

(5) Spontaniteit – afgeleid van het Latijnse *mea sponte*: uit eigen beweging, op eigen kracht – mag zich dan in de gunst van de tijdgeest verheugen, als tegenhanger van knellende conventies en drukkende gedachten heeft ze een lange voorgeschiedenis. In *Briefen über die ästhetische Erziehung des Menschen*[2] (1795) van de Duitse filosoof en dichter Friedrich Schiller (1759-1805) is de spontane mens het equivalent van de spelende mens, die "alleen kan spelen wanneer hij in

noot 1 *Keep calm and focus on spontaneity*: "Blijf rustig en richt je op spontaniteit."

noot 2 *Briefen über die ästhetische Erziehung des Menschen*: Brieven over de esthetische ontplooiing van de mens

de volle betekenis van het woord mens is, en alleen dan mens is als hij speelt".

(6) Jacob Moreno (1889-1974), grondlegger van de groepspsychotherapie, stelde zich ten doel "spontaniteit en creativiteit van mensen vrij te maken". "Ik leer mensen hoe ze God kunnen spelen", zou hij ooit tegen zijn collega-psychoanaliticus Sigmund Freud (1856-1939) hebben gezegd. Fantasie, onbevangenheid en – inderdaad – spontaniteit zouden de mens daartoe in staat stellen. Hijzelf had als jongetje van vierenhalf voor God gespeeld door plaats te nemen op een hoge constructie van tafels en stoelen. "Plotseling hoorde ik een kind mij vragen: 'Waarom vlieg je niet?' Toen sloeg ik mijn armen uit om het te proberen. Een seconde later viel ik op de vloer en brak ik mijn rechterarm."

(7) In Moreno's tijd – het beschreven voorval moet zich in 1893 hebben voorgedaan – moest spontaniteit nog worden bevochten op dragers van de victoriaanse moraal, die destijds overal op het Europese continent heerste. Die moraal, gekenmerkt door huiver voor emoties, lichamelijkheid en intimiteit, vormde weer het voorlopig eindpunt van het 'civilisatieproces' dat socioloog Norbert Elias later heeft beschreven. Uit de – overwegend Britse – etiquetteboeken die Elias had gelezen, maakte hij op hoe ingrijpend de opvattingen over de omgangsvormen in de voorgaande eeuwen waren veranderd.

(8) De middeleeuwer gaf nog ongeremd uiting aan zijn emoties en 'gewelddadige spontaniteit'. Daarna raakten gaandeweg deugden als zelfbeheersing en ingetogenheid in zwang, zeker in landen die naar het protestantisme waren overgegaan. Niet alleen de maatschappelijke elite maakte zich deze beschavingsnormen eigen, ook de 'lagere klassen' – die hoopten daarmee respectabiliteit te verwerven. Het civilisatieproces ging dus twee kanten op: het schreed voort in de tijd en het maakte zich breed – van de elite naar de klassen die op de elite wilden lijken.

(9) Het heeft er alle schijn van dat het civilisatieproces volgens de definitie van Elias tot staan is gebracht. De maatschappelijke elite heeft opgehouden te bestaan als cultuurdrager. De levenshouding van de oude elite is allang niet meer maatgevend. Het tegendeel is eerder het geval: ze probeert zich naar buiten toe niet van de rest van de samenleving te onderscheiden. Bovendien heeft de 'nieuwe elite' van ondernemers, mediasterren en topvoetballers niet de behoefte 'het goede voorbeeld' te geven. Zo reageerde Katja Schuurman jaren geleden enigszins getergd op het verwijt dat ze met haar rijgedrag – onder invloed achter het stuur – haar voorbeeldfunctie had verzaakt: "Ik kan het toch ook niet helpen dat ik BN'er ben."

(10) Dat het civilisatieproces is onderbroken, zou ook kunnen worden opgemaakt uit de herwaardering van spontaniteit als noemer van ongeremdheid, onbevangenheid en afkeer van conventies. Voor die deugden hadden de dragers van de oude culturele norm beslist geen waardering.

(11) Hoe zij aankeken tegen mensen die nu 'spontaan' zouden worden genoemd, blijkt uit de passage van de in juli verschenen biografie van George Maduro (1916-1945) – de oorlogsheld van sefardisch-joodse[3] huize naar wie Madurodam is vernoemd – waarin Maduro senior zijn

noot 3 Sefardische joden zijn joden wier voorouders in Spanje en Portugal woonden.

(enige) zoon op het hart bindt om te breken met zijn vriendin Hedda, die hij als “een minderwaardig meisje” diskwalificeert. “Minderwaardig niet alleen wegens haar gebrekkige opvoeding, haar laag intellect en burgerlijke manieren en voorkomen, maar ook wegens haar veelbesproken impulsieve en losbandige gedrag.” De gevreesde ‘mesalliance’[4] kwam overigens niet tot stand. Niet vanwege de ouderlijke interventie, maar omdat George in 1941 tijdens een verblijf in het Oranjehotel, de Scheveningse strafgevangenis, zonder plichtplegingen door Hedda werd gedumpt.

(12) Het eerherstel van de spontane mens is een begrijpelijke reactie op de starheid en het decorum waarin de oude elite vaak haar toevlucht zocht. Er is geen enkele reden om deze ontwikkeling te betreuren. Wel kun je je afvragen of spontaniteit zich niet ontwikkelt tot een even dwingende levenshouding als de etiquette van weleer.

(13) Spontaniteit is de sociale norm, zoals het even diffuse begrip ‘welle-vendheid’ dat in de victoriaanse tijd was. En ook van deze norm gaat iets intimiderends uit op mensen die zich er niet behaaglijk bij voelen. Spontaniteit heeft niet alleen positieve uitingsvormen, ze kan ook worden opgevoerd als legitimatie voor botheid, ongemanierdheid en wangedrag. De spontane mensen eisen de openbare ruimte voor zichzelf op, zeker op zomerse dagen. Ze voelen zich gerechtigd iedereen deelgenoot te maken van hun particuliere genoegens. In hun bijzijn voelen schuchtere, verlegen en bedachtzame mensen zich klein en ongezien. Erger: waar een luidruchtige spontaniteit de norm is, zijn terughoudendheid en ingetogenheid enigszins suspect. Formeel gedrag geldt als een sociale zonde.

(14) Spontaniteit laat geen ruimte voor aftasten en voor verkennende bewegingen. De spontane mens slaat meteen aan het zoenen. Hij gaat op je tenen staan terwijl je misschien nog even wat afstand zou willen houden. Hij suggereert een intimiteit of vriendschappelijkheid die er (nog) niet is. Hij stelt vragen die je liever nog niet beantwoordt. Op zelfhulpsites wordt spontaniteit opgevoerd als voorwaarde voor intieme en minder intieme relaties.

(15) Maar spontaniteit kan een rijpingsproces ook nodeloos belasten. Wie meteen, op z’n Ikea’s, begint te tutoyeren, slaat de ‘u’-fase over. En dat is jammer. In Duitstalige landen wordt je het ‘*du*’ nog plechtig aangeboden, als een ridderslag van iemand die je vriendschap werkelijk op prijs stelt. Op die manier is het ‘*du*’ een gekoesterde verworvenheid en geen loze aanspreekvorm.

(16) In Nederland zou zo’n sociaal ritueel inmiddels een hopeloos gekunstelde indruk maken. Het zij zo. Toch is het te hopen dat de spontane mens iets aan spontaniteit inboet en dat ‘jij’ – net als ‘*you*’ in het Engelse taalgebied – ooit zo kan worden uitgesproken dat het niet per definitie ‘jij’ betekent.

naar: Sander van Walsum
uit: de Volkskrant, 3 september 2016

Sander van Walsum is journalist en heeft meerdere boeken gepubliceerd.

noot 4 mesalliance: een huwelijk beneden iemands stand of sociale positie

In de inleiding van een tekst probeert een auteur vaak de aandacht van de lezer te trekken. Enkele manieren om dat te doen, zijn:
1 een aanleiding schetsen
2 een anekdote vertellen
3 een of meer observaties weergeven
4 een shockerende opmerking maken
5 een stelling poneren
6 een tegenstelling schetsen
7 een vergelijking maken

2p **1** Welke twee van bovenstaande manieren worden in alinea 1 van tekst 1 toegepast? Noteer de nummers.

Tekst 1 kan door middel van onderstaande kopjes in achtereenvolgens vijf delen worden onderverdeeld:
Deel 1: Inleiding
Deel 2: Spontaniteit door de eeuwen heen
Deel 3: Vergelijking huidige en vroegere spontaniteit
Deel 4: Twijfels over en gevolgen van huidige spontaniteit
Deel 5: Slot

1p **2** Bij welke alinea begint deel 3, ‘Vergelijking huidige en vroegere spontaniteit’?

1p **3** Bij welke alinea begint deel 4, ‘Twijfels over en gevolgen van huidige spontaniteit’?

“En wie van nature niet spontaan is, kan op allerhande sites lezen hoe hij het alsnog kan worden – waarbij steeds de disclaimer wordt geplaatst dat je spontaniteit niet kunt simuleren.” (regels 22-27)
Een kritisch lezer kan de laatste uitspraak opvatten als impliciete kritiek op websites die spontaniteit aanprijzen.

1p **4** Hoe zou die kritiek expliciet luiden?
De makers van de sites die spontaniteit aanprijzen,
A doen steeds valse beloftes.
B kunnen niet goed formuleren.
C plaatsen te veel disclaimers.
D spreken zichzelf inhoudelijk tegen.

1 “En wie van nature niet spontaan is, kan op allerhande sites lezen hoe hij dat alsnog kan worden – waarbij steeds de disclaimer wordt geplaatst dat je spontaniteit niet kunt simuleren.” (regels 22-27)
2 “Een gemis aan spontaniteit is niet een vorm van bedachtzaamheid, maar komt voort uit angst voor afwijzing door anderen.” (regels 35-38)

Tussen de twee geciteerde zinnen uit alinea 2 en alinea 3 van tekst 1 zit een tegenstelling die betrekking heeft op het karakter van spontaniteit.

2p **5** Leg uit in welk opzicht de opvattingen zoals die blijken uit de twee geciteerde zinnen, tegengesteld zijn.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 25 woorden.

3p **6** Noem uit alinea 3 van tekst 1 drie voorbeelden waaraan je kunt zien dat de auteur de voorstanders van spontaniteit in diskrediet wil brengen.

In alinea 3 van tekst 1 is sprake van een oorzaak-gevolgrelatie waarbij gebruikgemaakt wordt van de volgende elementen:
1 angst voor afwijzing door anderen
2 een gebrek aan spontaniteit
3 strenge, prestatiegerichte ouders of een pestverleden

1p **7** Wat is de juiste volgorde van deze oorzaak-gevolgketen volgens de strekking van alinea 3, beginnend bij de oorzaak?
A 1 – 2 – 3
B 2 – 3 – 1
C 3 – 1 – 2
D 3 – 2 – 1

"Spontaniteit – afgeleid van het Latijnse *mea sponte*: uit eigen beweging, op eigen kracht – mag zich dan in de gunst van de tijdgeest verheugen, als tegenhanger van knellende conventies en drukkende gedachten heeft ze een lange voorgeschiedenis." (regels 63-70)

1p **8** Citeer uit alinea 1 tot en met 4 van tekst 1 de zin die het meest overeenkomt met deze oorspronkelijke betekenis van het woord 'spontaniteit'.

"Het heeft er alle schijn van dat het civilisatieproces volgens de definitie van Elias tot staan is gebracht." (regels 134-136)

2p **9** Vat samen waaruit volgens alinea 8 tot en met 12 van tekst 1 blijkt dat dit proces is gestopt.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 25 woorden.

In alinea 6 tot en met 10 van tekst 1 worden de veranderingen geschetst van hoe er naar het begrip 'spontaniteit' wordt gekeken.

4p **10** Geef deze ontwikkeling in chronologische volgorde weer, inclusief de aanduidingen van de betreffende periodes.
Neem daartoe onderstaand schema over en vul het verder in.

	tijdaanduiding	**kijk op het begrip spontaniteit**
1		
2	Daarna	
3		
4	Nu	

"Wel kun je je afvragen of spontaniteit zich niet ontwikkelt tot een even dwingende levenshouding als de etiquette van weleer." (regels 193-197)

2p **11** In bovenstaand citaat gaat een tegenstelling schuil. Leg uit wat deze tegenstelling behelst.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 25 woorden.

Van spontaniteit als norm "gaat iets intimiderends uit op mensen die zich er niet behaaglijk bij voelen". (regels 201-203)

3p **12** Welke andere drie negatieve aspecten kleven volgens alinea 13 tot en met 15 van tekst 1 aan spontaniteit als opgelegde norm.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 60 woorden. Nummer je antwoorden.

In alinea 1 en 2 van tekst 1 wordt de huidige stand van zaken met betrekking tot de sociale omgangsvormen geschetst. In alinea 15 en 16 komt de gewenste situatie naar voren.

2p **13** Welke tegenstelling in omgangsvormen doet zich voor tussen de huidige en de gewenste situatie?
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen. Gebruik geen voorbeelden.

3p **14** Welke vijf van onderstaande beweringen komen overeen met de optiek van mensen die spontaniteit bepleiten zoals die in tekst 1 naar voren komt?
1 De hedendaagse elite wordt gekenmerkt door een grote mate van spontaniteit.
2 Een slechte sfeer op de werkvloer is te wijten aan een niet-spontane werkgever.
3 Een spontaan mens heeft ook zo nu en dan een etiquetteboek nodig.
4 Je kunt in maatschappelijk opzicht alleen slagen als je spontaniteit bezit.
5 Mensen die bedachtzaam zijn en niet het achterste van hun tong laten zien, hoeven geen probleem te hebben met hun spontaniteit.
6 Mensen die doen alsof ze spontaan zijn, zijn feilloos te onderscheiden van mensen met een natuurlijke spontaniteit.
7 Mensen die verlegen en onzeker zijn, wordt geadviseerd te rade te gaan bij zelfhulpsites of hulp te zoeken bij coaches.
8 Natuurlijk wil iedereen te allen tijde spontaan reageren, maar niet iedereen is hiertoe in staat.
9 Op relationeel gebied is spontaniteit een vereiste.
10 Volwassenen die volledig opgaan in hun spel zijn hun spontaniteit niet verloren.

1p **15** Tekst 1 is een betoog, omdat in die tekst gepleit wordt tegen
A eerherstel van de spontane mens.
B minder onverwachte intimiteit.
C spontaniteit als sociale norm.
D succesvol ondernemerschap.
E terugkeer van victoriaanse wellevendheid.

2p **16** Welke van onderstaande formuleringen geeft het best de hoofdgedachte weer van tekst 1?
A De huidige tijdgeest, waarin spontaniteit de boventoon voert na een periode van starre conventies en formaliteiten, is in principe toe te juichen. De huidige spontaniteit is alleen te ver doorgeschoten, met alle gevolgen van dien.
B De talrijke omschrijvingen van spontaniteit en de verplichting daarvan, hebben de weegschaal laten doorslaan naar een sociale norm van onfatsoen. Bepaalde schuchtere mensen dreigen daarvan de dupe te worden.
C Doordat er steeds meer nadruk wordt gelegd op gedwongen spontaniteit, zal er opnieuw een samenleving ontstaan met te veel dwang en starheid. We zouden ons in dit opzicht meer moeten laten leiden door Duitstalige landen.
D Het verdient aanbeveling om bij het aangaan van een diepgaande vriendschappelijke relatie, díe conventies te koesteren die hun waarde hebben aangetoond. Maar laten we vooral niet te veel nadruk op spontaniteit leggen.

tekstfragment 1

(1) Een kennis van mij meldde op zijn Facebookpagina dat hij was gevraagd om in de jury van een of andere culturele prijs plaats te nemen.
Nu kun je je al afvragen of het nodig is zo'n huishoudelijke mededeling met je vrienden te delen, maar de spontane reacties op zijn bericht waren nog veel opmerkelijker: 'Gefeliciteerd, wat eervol!' las ik, 'Wow, gefeliciteerd', 'Fantastisch, proficiat', 'Kerel, van harte' en zelfs 'Mijn proficiat heet jaloers'. Alsof meneer zelf die prijs had gewonnen, alsof hij op Schiphol arriveerde met een olympische medaille om zijn nek.
(2) Overdrijven is ook een kunst, of liever gezegd, het is helemaal geen kunst meer, het is alledaagse kost geworden. Je ziet het bij alles, iemand verschijnt met z'n kind in beeld en van alle kanten stromen de gelukwensen met zo'n prachtig jongetje toe en hoe fantastisch de moeder er uitziet! Een nieuwe baan? Dat is wel het allermooiste en hoogste wat een mens kan bereiken! Als je Facebook mag geloven, zijn we allemaal prachtige, uitgelezen mensen met glanzende carrières en gezinnen en ongeëvenaarde geluksmomenten.

naar: Rob Schouten, uit: Trouw, 27 december 2016

In tekstfragment 1 worden twee tijdsverschijnselen gesignaleerd. Deze twee verschijnselen worden ook in onderstaand schema genoemd.

2p **17** Citeer de twee zinnen of zinsgedeelten uit alinea 13 tot en met 16 van tekst 1 waarin de oorzaken worden genoemd van bedoelde twee tijdsverschijnselen.
Neem hiertoe de letters A en B uit onderstaande tabel over en vul die verder aan.

tijdsverschijnselen volgens tekstfragment 1	**oorzaken volgens de hoofdtekst**
Overdrijven is alledaagse kost geworden. (alinea 2)	A
Nu kun je je afvragen of het nodig is zo'n huishoudelijke mededeling met je vrienden te delen. (alinea 1)	B

Tekst 2

Pillen slikken of pillen schrijven? Taal als geneesmiddel

(1) Vijf jaar geleden ontdekte het Meertens Instituut[1)] dat mensen die een harde 'g' uitspreken minder vaak ziek zijn dan sprekers met de zachte variant, doordat die harde, raspende luchtstroom "een hygiëniserend effect op de bovenste luchtwegen" heeft. Het Genootschap Onze Taal[2)] bood daarom gratis cursussen aan om mensen van hun zachte 'g' af te helpen. Het werd allemaal gemeld in een persbericht van Onze Taal dat vlak voor 1 april verscheen. Zo'n 150 mensen trapten erin.
(2) Tegelijk schijnen nogal wat Limburgers werkelijk te denken dat juist de hárde 'g' een ziekmaker is. Zij willen hun zachte 'g' voor geen goud inruilen voor de Randstedelijke 'g', "die schraapt als een schep over tegels"; ze zijn bang dat ze op die manier een keelziekte oplopen.
(3) Maar er bestaan intussen wel degelijk ziekten die iets met taal te maken hebben. Zo lijden nogal wat wetenschappers aan 'typomanie': het obsessieve verlangen je naam in druk te zien. De typomaniak is herkenbaar doordat hij bij het in handen nemen van een nieuw boek onmiddellijk doorbladert naar de literatuurlijst om te zien of er naar hem verwezen wordt.
(4) Ook komt het voor dat te veel van een bepaald soort taalgebruik voor ziektes zorgt. De beroepsziekte van leraren is bijvoorbeeld schorheid of een ander stemprobleem. Onvoldoende taalvaardigheid kan eveneens tot ziekte leiden en zelfs tot de dood. Een voorbeeld is de leesvaardigheid van ouderen. In een onderzoek moesten 65-plussers bijsluiters van geneesmiddelen lezen en daarna aangeven hoeveel ze van de teksten begrepen hadden. Op grond daarvan onderscheidden de onderzoekers bekwame en onbekwame lezers van bijsluiters. Zes jaar later gingen ze van beide groepen na wie er nog leefde. Van de onbekwame lezers bleken er anderhalf maal zoveel overleden te zijn als van de bekwame lezers. Leesvaardigheid redt levens.
(5) Is het ook mogelijk dat een vorm van spreken of schrijven iemand ziek maakt, dan wel geneest? Van schelden is aangetoond dat het de spreker weerbaarder maakt. Een Engelse professor liet proefpersonen hun handen in ijskoud water houden totdat ze het van pijn niet meer uithielden. De ene groep personen mocht zo vaak ze maar wilde een scheldwoord naar keuze uiten, de controlegroep moest zich beperken tot een neutraal woord. Wie tijdens het werk geregeld scheldt op alles wat hem dwarszit, heeft minder last

noot 1 Het Meertens Instituut is een onderzoeksinstituut dat zich bezighoudt met de bestudering en documentatie van Nederlandse taal en cultuur.

noot 2 Genootschap Onze Taal is een Nederlandse vereniging van taalliefhebbers met een taaladviesdienst en een eigen tijdschrift.

van werkstress. Bovendien schept zijn gescheld een band met andere, ook scheldende werknemers. De onderzoekers merken er wel bij op dat een en ander buiten gehoorsafstand van de uitgescholdenen moet gebeuren. Op hen heeft schelden natuurlijk een minder positief effect. Uit analyses van wat er gebeurt in de hersenen van personen die met naam en toenaam uitgescholden worden, blijkt dat zij dezelfde sensatie ervaren als bij lichamelijke kwelling.

(6) Maar het intrigerendste voor mij is wel het verband tussen gezondheid en schrijven. Maakt schrijven je gezonder? Voor velen is dat overigens helemaal geen vraag meer. Natuurlijk is dat zo en ze schrijven op hun websites op welsprekende wijze waarom dat logisch is. Wie schrijft, is expressief, creatief, ordent zijn gedachten en krijgt greep op zijn leven. Dat leidt tot meer welbevinden en een betere gezondheid. Het enige probleem met deze verhalen is dat ze uit de pen vloeien van professionele schrijfcoaches en docenten expressief schrijven die van hun pen leven.

(7) Wie op zoek gaat naar een bewijs dat schrijven een positieve invloed heeft op de gezondheid, voelt zich al snel wegzakken in een wetenschappelijk moeras. Je kunt net zo goed beweren dat schrijven juist gevaarlijk is voor je gezondheid. Ik doel dan niet op langdurig in een zithouding verkeren of naar een beeldscherm turen, maar op het zogeheten Plath-effect, genoemd naar de Britse dichter Sylvia Plath: het verschijnsel dat naar verhouding veel schrijvers – en nog meer schrijfsters – een einde aan hun leven hebben gemaakt.

(8) Het schrijven van een dagboek schijnt ook slecht voor de gezondheid te zijn. In Engels onderzoek moesten de proefpersonen een dagboek bijhouden waarin ze persoonlijke zaken noteerden die ze niet zomaar aan de openbaarheid wilden prijsgeven. Na enkele weken werd onderzocht of deze personen vaker of minder vaak een bezoekje aan de dokter hadden gebracht dan een controlegroep die geen dagboek bijhield. De dagboekschrijvers bleken aanzienlijk meer last te hebben van hoofdpijn, slapeloosheid en spijsverteringsproblemen.

(9) Andere onderzoekers rapporteren juist wél een positieve invloed van schrijven. Een van de bekendste is de Amerikaanse psycholoog Pennebaker, die ook onderzocht aan welke voorwaarden de schrijverij moet voldoen wil die de schrijver een opkikker geven. Een van zijn bevindingen luidt dat autobiografische teksten waarin veel woorden van het type ‘omdat’ en ‘dus’ voorkomen, geneeskrachtig werken. De verklaring is dat deze woorden symptomatisch zijn voor (heilzaam) zelfonderzoek.

(10) Wie heeft er gelijk? Wanneer je te maken hebt met onderzoek met tegenstrijdige resultaten, heb je als onderzoeker baat bij het lezen van zogeheten meta-analyses. Daarin worden zo veel mogelijk experimenten verzameld en gefilterd op kwaliteit, en worden vervolgens de resultaten vergeleken. De twee meest relevante meta-analyses verschenen beide in 2006. Uit de ene blijkt dat gezonde mensen minder vaak gebruikmaken van medische zorg als ze stressveroorzakende ervaringen opschrijven. Fijn! Alleen wel jammer dat volgens dezelfde studie het opschrijven niet werkt bij patiënten en personen met psychische problemen.

De andere studie, gebaseerd op nog meer experimenten, beantwoordt de vraag of het goed voor je is om traumatische ervaringen aan het papier toe te vertrouwen. Het antwoord is duidelijk ‘ja’. De auteur schrijft het positieve effect toe aan het feit dat je door het (herhaaldelijk) opschrijven aan de nare ervaringen went, waardoor ze geleidelijk uitdoven.

(11) Kortom: er is geen aanwijzing dat schrijven op zichzelf de gezondheid in het algemeen beïnvloedt. Wie ziek is, heeft meer aan pillen slikken dan pillen schrijven. Wie een nare ervaring heeft beleefd en daar last van houdt, bijvoorbeeld omdat hij daardoor de slaap niet kan vatten, kan deze kwaal wel met schrijven proberen te bestrijden. Het beste is het probleem herhaaldelijk te analyseren en het van veel kanten te benaderen.

naar: Frank Jansen
uit: Onze Taal 2015, 2/3, pagina 60-61

Frank Jansen was als taalkundige verbonden aan universiteit Utrecht en heeft met grote regelmaat gepubliceerd over taalkundige kwesties.

In tekst 2 bestaat tussen alinea 1 en 2 aan de ene kant en alinea 3 en 4 aan de andere kant een tegenstellend verband.

1p **18** Benoem deze tegenstelling.

“Is het ook mogelijk dat een vorm van spreken of schrijven iemand ziek maakt, dan wel geneest?” (regels 56-58)
Een kritisch lezer kan om twee redenen bezwaar hebben tegen deze aankondigende vraagzin, omdat die in twee verschillende opzichten meer lijkt te beloven dan er feitelijk aan de orde komt in alinea 5.

2p **19** In welke twee opzichten is dat het geval?
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

In alinea 7 van tekst 2 is sprake van het zogeheten Plath-effect.

1p **20** Leg uit wat dit Plath-effect inhoudt.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 40 woorden.

1p **21** Welk advies zouden de dagboekschrijvers uit alinea 8 van tekst 2 van Pennebaker gekregen hebben als ze hém hadden geraadpleegd in plaats van hun dokter, gelet op de strekking van de tekst?

A Beschrijf je kwalen met bepaalde geneeskrachtige woorden: dat ordent ook je emoties en heeft een helend effect.
B Schrijf niet alleen maar over en vanuit jezelf maar beschrijf jezelf ook eens vanuit een ander perspectief.
C Stop ermee alles te beschrijven in je dagboek en ga tijdens het schrijven zelfonderzoekend aan de slag.
D Stop zo spoedig mogelijk met het opschrijven van je geheimen: dit is niet heilzaam voor je en zorgt niet voor geestelijke groei.

In alinea 10 van tekst 2 wordt een afweging gemaakt.

1p **22** Op welke vraag zou deze afweging een antwoord moeten geven?
Geef antwoord in één volledige zin en gebruik voor je antwoord niet meer dan 15 woorden.

2p **23** Hoe luidt de hoofdvraag die in tekst 2 centraal staat?
Geef antwoord in één volledige zin en gebruik voor je antwoord niet meer dan 15 woorden.

2p **24** Benoem de functie van de afzonderlijke zinnen in alinea 11, bezien in het licht van tekst 2.
Neem daartoe de nummers uit onderstaand schema over en noteer per nummer de functie van de zin.
Maak een keuze uit de volgende functies: aanbeveling, constatering, conclusie, nuancering, oplossing, verslag van onderzoek, voorwaarde, samenvatting en uitsmijter. Je mag termen meer dan eens gebruiken.

Nummer	Zin	Functie
1	Kortom: er is geen aanwijzing dat schrijven op zichzelf de gezondheid in het algemeen beïnvloedt. (regels 175-177)	samenvatting van alinea 10
2	Wie ziek is, heeft meer aan pillen slikken dan pillen schrijven. (regels 177-179)	
3	Wie een nare ervaring heeft beleefd en daar last van houdt, bijvoorbeeld omdat hij de slaap niet kan vatten, kan deze kwaal wel met schrijven proberen te bestrijden. (regels 179-184)	
4	Het beste is het probleem herhaaldelijk te analyseren en het van veel kanten te benaderen. (regels 184-187)	

In tekst 2 worden twee verschillende adviezen gegeven voor mensen die gekweld worden door nare ervaringen.

4p **25** Geef deze twee adviezen weer en geef daarbij aan waarom deze volgens de tekst een positieve uitwerking zouden kunnen hebben.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 50 woorden.

Tekst 3

Waarom meer vakantie voor meer werkstress zorgt

(1) Rust, vrije tijd, vakantie. Het zijn woorden die bij de meeste mensen positieve associaties oproepen. Woorden die horen in een dubbeldik zomernummer, waarmee u ‘lekker’ op het strand kan gaan liggen. Woorden die passen bij uitpuffen, bijtanken, recreëren. Vrije tijd is fijne tijd – althans, dat houden we onszelf voor. Bijna elf miljoen Nederlanders gaan de komende weken de hort op. We gaan voor het eerst sinds de economische crisis ook weer wat langer weg.

(2) Bepaald gratis is dat niet. Ik weet niet of het u is opgevallen, maar ik zie de afgelopen weken veel mensen zich uit de naad werken, juist omdat de vakantie eraan komt. De laatste contracten moeten rond voor de zomer. Stukken moeten af, knopen doorgehakt, rapporten nog snel gepresenteerd. Het mailverkeer staat niet meer stil. Agenda’s stromen over. De Tweede Kamer vergadert tot diep in de nacht. De pre-vakantiedrukte loopt zo hoog op dat iedereen snakt naar ‘even niks’.

(3) Stressen om met vakantie te kunnen. Het is een trend die we vooral kennen uit het onderwijs. Logisch: naarmate de vakanties langer en frequenter zijn, loopt de werkdruk in de perioden tussen de vakanties extra op. Want vakantie of geen vakantie, het werk moet gewoon gebeuren. Langer op vakantie verhoogt de werkdruk.

(4) Iets soortgelijks geldt voor de vakantiespreiding. Voor de drukte op de wegen en de Franse campings mag het fijn zijn dat niet heel Nederland tegelijkertijd in de auto stapt, op het werk maakt het de ineffectieve periodes alleen maar langer.

(5) Mensen werken steeds vaker in teams en nemen gezamenlijk beslissingen. Als in zo’n team Flore er niet is in juli, Jaap afwezig is van half juli tot half augustus en Nica de laatste weken van augustus op pad is, betekent dit dat de besluitvorming in zo’n team twee maanden stilligt. ‘In september verder’, klinkt het nu vrijwel dagelijks. Jazeker. En in september, als iedereen weer ‘fris en fruitig’ terug is, zitten de agenda’s weer meteen tjokvol.

(6) Bij gelijkblijvende productie-eisen is de prijs van vrije tijd dat er onder de resterende werktijd domweg harder doorgebeukt moet worden. Voor mensen die in deeltijd werken, is dit een bekend fenomeen. Denk aan de jonge ouder die van vijf naar vier dagen gaat. Schroeft zo iemand zijn of haar ambities dan ook terug met 20 procent? Natuurlijk niet.

(7) Veel deeltijders doen gewoon nagenoeg hetzelfde werk, alleen in minder tijd. Deeltijders zijn bewezen productiever. Echt niet alleen omdat ze dankzij het deeltijdwerk ‘een betere balans tussen werk en privé’ vinden, maar ook en vooral omdat ze meer druk op de ketel zetten. Dat zijn individuele beslissingen met collectieve effecten. Niet voor niets heeft Nederland Deeltijdland steevast bijna de hoogste arbeidsproductiviteit ter wereld.

(8) Hoge productiviteit is mooi. De andere kant is dat Nederland ook altijd in de top tien staat van landen met werkdruk en werkstress. Eén op de zeven werkende Nederlanders

kampt met burn-outklachten, zoals emotionele uitputting en vermoeidheid. In het onderwijs, waar ze bovengemiddeld veel vakantie hebben, vertoont zelfs één op de vijf tekenen van overspannenheid, zo hebben onderzoekers van CBS[1)] en TNO[2)] geconstateerd.
(9) Nu gun ik eenieder zijn vrije tijd, maar bij te veel werkdruk en werkstress floreert ons land niet. Langer op vakantie bij gelijkblijvende ambitieniveaus, dat kan niet lang goed gaan. Willen we dat meer vrije tijd bijdraagt aan een meer ontspannen samenleving?
(10) Willen we dat vrije tijd écht fijne tijd is, dan moet dat zijn weerslag hebben op de ambities, de doelen en de deadlines op het werk. Hoe precies? Dat is misschien iets om tijdens de vakantie eens rustig over na te denken.

naar: Kees Kraaijeveld
uit: Vrij Nederland, 16 juli 2016

Kees Kraaijeveld is filosoof en psycholoog. Hij is columnist voor Vrij Nederland en publiceert veel over economie.

noot 1 CBS: Centraal Bureau voor de Statistiek

noot 2 TNO: Nederlandse Organisatie voor toegepast-natuurwetenschappelijk onderzoek

De tekst 'Waarom meer vakantie voor meer werkstress zorgt' kan door middel van onderstaande kopjes in vijf delen worden onverdeeld:
deel 1: Inleiding
deel 2: Vakantie en werkdruk
deel 3: Vakantiespreiding en efficiëntie
deel 4: Vrije tijd en rendement
deel 5: Slot

1p **26** Bij welke alinea begint deel 2, 'Vakantie en werkdruk'?

1p **27** Bij welke alinea begint deel 5, 'Slot'?

2p **28** Welke twee nadelen van langer op vakantie gaan en van vakantiespreiding worden genoemd in alinea 3 tot en met 5 van tekst 3?
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 30 woorden.

In tekst 3 wordt een vergelijking gemaakt tussen de situatie van deeltijders en de gevolgen van langere vakanties voor werknemers. Er is volgens de tekst een overeenkomst tussen beide aan te wijzen.

1p **29** Benoem deze overeenkomst.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

In alinea 6 en 7 van tekst 3 komen enkele voordelen van werken in deeltijd aan de orde.

2p **30** Noem twee van deze voordelen en maak per voordeel duidelijk voor wie het een voordeel is. Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

1p **31** Hoe kan het doel van de laatste twee zinnen van tekst 3 het best worden getypeerd?
De slotzinnen zijn bedoeld als een
A aanbeveling voor een vakantiebesteding zonder gedachten aan werkdruk.
B humoristisch bedoelde verwijzing naar de hectiek die het gevolg is van de vakantieperiode.
C ironische opmerking, bedoeld voor werkgevers die hun werknemers te veel onder druk zetten.
D kritiek op werknemers die zich laten leiden door hun hoge ambitieniveau.

2p **32** Welke van onderstaande zinnen geeft het best de hoofdgedachte van tekst 3 weer?
A Bij gelijkblijvende ambities zorgen vakanties en deeltijdwerk onbedoeld voor een verhoging van de werkstress.
B Een vakantie is tegenwoordig eerder een bron van stress dan een periode van ontspannen vrije tijd.
C Hoge arbeidsproductiviteit is een positieve kant van een overwegend onwenselijk verschijnsel als werkstress.
D Voor zowel deeltijders als mensen in het onderwijs is vakantie al langere tijd een zorgwekkende bron van werkstress.

De titel van tekst 3 luidt 'Waarom meer vakantie voor meer werkstress zorgt'.

2p **33** Leg uit hoe meer vakantie volgens tekst 3 voor meer werkstress kan zorgen. Gebruik in je uitleg geen voorbeelden.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 30 woorden.

Tekst 4

Lezenslust

(1) ‘Ik heb mijn leven weggelezen.’ Aldus Maarten ‘t Hart. Waar en wanneer hij het precies zei, weet ik niet meer; het is al enige tijd geleden, het was in een praatprogramma op televisie. Hij vertelde dat hij elke dag een boek uit de bibliotheek haalde en dat las. Zeven boeken las hij per week, als het er niet meer waren. In plaats van naar buiten te gaan, met mensen te praten, te lachen, te flirten, te ruiken en te proeven. Kortom, het leven te plukken.

(2) Zijn uitspraak maakte diepe indruk op me. Ik was een jaar of twintig en had al jaren dezelfde tijdverslindende hobby: lezen. Ik las over alles wat er in een mensenleven kon gebeuren: allesverzengende liefde, wereldreizen, oorlog en vrede, goed en kwaad. ‘t Hart maakte een donker onderscheid tussen lezen en leven. Wie leest, leeft niet. Hij beleeft heus wel wat – allemaal tweedehands avonturen.

(3) Ik begon me af te vragen of het leven al lezend aan mij voorbijgleed. Maarten ‘t Hart kwam in elk geval schijndood op mij over.

(4) Roman Krznaric vraagt zich hetzelfde af in zijn boek *Carpe diem*[1)]. Hij wil weten wat het leven zin geeft, en of hij de dag wel genoeg plukt. Daar schreef hij een boek over. Dat leidt tot een wonderlijke paradox.

Hoe *carpe diem* is het om alles over *carpe diem* te lezen en je dan maanden terug te trekken om er een boek over te schrijven? Niet zo heel *carpe diem*, maar wat moet je dan? Je kunt ook niet de hele dag gaan bungeejumpen, en zelfs een eeuwige wereldreis verveelt op den duur.

(5) En toch. Als ik straks op mijn sterfbed lig en mezelf de vraag stel waar ik spijt van heb, zal ik dan zeggen: ‘Ik wou dat ik dit boek nog had gelezen’? Nee, natuurlijk niet. Wat gaf dan het leven zin? Mijn antwoorden zullen, vermoed ik, groot zijn (een kind maken, de reizen die ik maakte, de liefde, familie) en klein: het alledaagse, acceptatie van het gemodder dat leven heet.

(6) Onlangs ontmoette ik een pragmaticus, die een nuchter antwoord gaf op de vraag of lezen en leven elkaar uitsluiten. Lezen is goed en zinvol. Maar het leven is te kort om slechte boeken te lezen. Sla die over. *Carpe diem* van Roman Krznaric behoort niet tot die boeken. Het is wezenlijk, omdat het gaat over de grootste vraag van het leven: hoe kan ik mijn leven zo inrichten dat ik, als ik straks terugkijk, geen spijt heb? Soms, in je zoektocht naar dat antwoord, is lezen het meest levenslustige wat je kunt doen.

naar: Stine Jensen
uit: Filosofie juni-juli 2017

Stine Jensen is filosoof en maakt programma’s over filosofie voor omroep HUMAN.

noot 1 *carpe diem*: pluk de dag. Daarmee wordt bedoeld dat je van het leven moet genieten.

In alinea 1 tot en met 3 komt impliciet een vraag aan de orde.

1p **34** Welke vraag is dat?
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

In alinea 4 wordt een “wonderlijke paradox” beschreven.

2p **35** Leg de twee schijnbaar tegengestelde delen van deze paradox uit.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 40 woorden.

Volgens alinea 5 fantaseert de ik-figuur erover dat ze zichzelf twee vragen stelt op haar sterfbed.

1p **36** Welke verhouding hebben deze twee vragen ten opzichte van elkaar?
Deze vragen
A betekenen feitelijk hetzelfde.
B sluiten elkaar uit.
C vullen elkaar aan.
D zijn lastig verenigbaar.

“Als ik straks op mijn sterfbed lig en mezelf de vraag stel waar ik spijt van heb…” (regels 44-46)

1p **37** Hoe zou je volgens de ik-figuur kunnen vermijden dat je op je sterfbed spijt hebt, gelet op alinea 6?

1p **38** Hoe is de toonzetting van tekst 4 het best te typeren?
De toonzetting is beurtelings
A belerend en onderzoekend.
B sceptisch en bewonderend.
C serieus en luchtig.
D zakelijk en humoristisch.

Tekst 4 bevat een oordeel over het boek *Carpe Diem* van Roman Krznaric.

1p **39** Citeer de zin die het oordeel samenvattend weergeeft.

tekstfragment 2

(1) Als iemand leest, verbeeldt hij de ruimte van het boek en is hij bezig met de emoties van de hoofdpersonen. In 2011 stond er in *Annual Review of Psychology* een studie van hersenscans bij mensen die romans lazen: het onderzoek toonde aan dat dezelfde neurologische gebieden oplichten wanneer mensen over een ervaring lezen als wanneer ze een ervaring doormaken. Dit komt door spiegelneuronen in de hersenen: het maakt niet uit of we een handeling doen of ‘zien’.
(2) Boeken bieden zo een veilige oefenruimte voor het leven.

naar: Philip Huff, uit: De Correspondent, 13 juli 2015

De conclusie op basis van de onderzoeksresultaten in tekstfragment 2 komt in hoge mate overeen met de conclusie zoals die blijkt uit alinea 6 van tekst 4.

2p **40** Vat het gemeenschappelijke van deze beide conclusies samen.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 10 woorden.

Uitwerkingen bij examen 2021-III

TEKST 1 MAG HET EEN TIKJE MINDER SPONTAAN, ALSTUBLIEFT?

2p **1** **3** [1p]
5 [1p]
Observaties: de spontane mensen ‘op datingsites, bij de kapper, in de horeca, op scholen, in talk- en spelletjesshows en ook in de politiek’ (regels 2-5). En nog meer observaties: hoe politici ‘leuk’ moeten omgaan ‘met de mensen op straat of in het voetbalstadion’ (regels 7-9).
Een stelling: ‘En dat verwijt is dodelijk in het land waar de spontane mens heerser is.’ (regels 12-14)

1p **2** **(alinea) 9**
of
(alinea) 10
In de alinea’s 5 tot en met 8 lees je over spontaniteit in vroegere culturen.
In alinea 9 begint een vergelijking van de vroegere culturen met de huidige cultuur: ‘Het heeft er alle schijn van dat het civilisatieproces volgens de definitie van Elias tot staan is gebracht.’ (regels 134-136)
In alinea 10 wordt de spontaniteit in de huidige cultuur uitdrukkelijk vergeleken met de spontaniteit in vroegere culturen: ‘Dat het civilisatieproces is onderbroken, zou ook kunnen worden opgemaakt uit de herwaardering van spontaniteit (…).’ (regels 155-160)
Je kunt deel 3 daarom bij alinea 9 laten beginnen, maar ook bij alinea 10.

1p **3** **(alinea) 12**
Zie regels 193-197: ‘Wel kun je je afvragen of spontaniteit zich niet ontwikkelt tot een even dwingende levenshouding als de etiquette van weleer.’

1p **4** **D**
De websites spreken zichzelf tegen als ze zeggen dat spontaniteit iets natuurlijks is en tegelijk dat je toch kunt leren spontaan te worden. Je kunt niet leren spontaan te worden, want dan ben je het niet echt.
Als je aan dit antwoord twijfelt, kun je nog controleren of de andere antwoorden beter zijn. Maar uit de tekst blijkt niet dat de websites steeds valse beloftes doen (A). Uit de zin die in de vraag wordt aangehaald, kun je niet opmaken dat de websites niet goed kunnen formuleren (B). En naar aanleiding van deze ene disclaimer kun je niet stellen dat de websites te veel disclaimers plaatsen (C).

2p **5** De kern van een goed antwoord:
1 Volgens de zin uit alinea 2 zit spontaniteit niet in de natuur van bepaalde mensen. [1p]
2 Volgens de zin uit alinea 3 zijn alle mensen van nature spontaan (maar zit er een rem op hun spontaniteit). [1p]
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen. Het mag niet meer dan 25 woorden tellen.
Als je spontaniteit mist omdat je bang bent voor afwijzing door anderen, ben je kennelijk wel spontaan. Alleen: je onderdrukt je spontaniteit. Die spontaniteit heb je dus wel, van nature.

© ThiemeMeulenhoff

3p **6** Drie van de volgende vier voorbeelden:
1 het cursiveren / benadrukken van het woord ‘wílllen’ (regel 29)
2 het citeren van een spelfout / het benadrukken van een spelfout met het woord ‘sic’ (regel 39)
3 het gebruik van de uitdrukking ‘gaat dat er niet in’ (regel 30)
4 het citeren van een zin die slecht / krom geformuleerd is / van een zin waarin het woord ‘druk’ verkeerd gebruikt is (regels 38-42)
Per goed voorbeeld: 1p (tot een maximum van 3p).
Voorbeeld 1: De schrijver cursiveert ‘willen’ om duidelijk te maken dat de voorstanders van spontaniteit het vanzelfsprekend vinden dat iedereen spontaan wil zijn. Voor de schrijver is dat helemaal niet vanzelfsprekend.
Voorbeeld 2: ‘ontwikkeld’ in regel 39 moet zijn: ‘ontwikkelt’. Door de fout niet stilzwijgend te verbeteren maar hem over te nemen en zelfs te benadrukken, laat de schrijver zien dat de makers van *InfoNu.nl* niet kunnen spellen, of in ieder geval: slordig schrijven.
Voorbeeld 3: ‘Bij de makers van de zelfhulpsites gaat dat er niet in.’ (regels 29-30)
De schrijver had ook kunnen zeggen: de makers van de zelfhulpsites denken daar anders over. Hij kiest voor deze uitdrukking om te laten zien dat die makers onverzettelijk of zelfs onredelijk zijn.
Voorbeeld 4: ‘ouders die een druk leggen op presteren’ (regels 40-41) is geen goed Nederlands. Druk leg je niet op presteren. Bedoeld wordt: ouders die druk uitoefenen om te presteren.

1p **7** **C**
Het gaat hier om twee zinnen.
Zin 1: ‘Een gemis aan spontaniteit is niet een vorm van bedachtzaamheid, maar komt voort uit angst voor afwijzing door anderen.’ (regels 35-38)
Zin 2: ‘Deze angst ontwikkeld (sic!) zich vaak al in de jeugd bijvoorbeeld door ouders die een druk leggen op presteren of doordat men gepest is.’ (regels 38-42)
Volgens zin 1 is het gemis aan spontaniteit het gevolg van angst voor afwijzing.
Volgens zin 2 is die angst het gevolg van prestatiedruk of een pestverleden.
De prestatiedruk of het pestverleden is dus de oorzaak van de angst voor afwijzing.
En die angst voor afwijzing is vervolgens de oorzaak van het gemis aan spontaniteit.

1p **8** **‘Spontaniteit komt tot uiting in daadkracht, zoals het oppakken van nieuwe initiatieven en het in gang zetten van verfrissende acties.’ (regels 48-52)**
‘De spontane mens is niet gekunsteld, niet verlegen, oprecht, eerlijk, onbevangen, openhartig en behept met zelfvertrouwen.’ (regels 19-22): 0p.
In de oorspronkelijke betekenis gaat het om de ‘eigen beweging’ en ‘de eigen kracht’.
In de zin die hier het meest mee overeenkomt, is sprake van ‘daadkracht’, ‘nieuwe initiatieven’ en ‘het in gang zetten van verfrissende acties’.
Als je de zin uit de regels 19-22 aanhaalt, is je antwoord niet goed: hierin is geen sprake van eigen beweging of eigen kracht.

2p **9** De kern van een goed antwoord:
1 De maatschappelijke elite heeft opgehouden te bestaan als cultuurdrager / heeft geen voorbeeldfunctie meer. [1p]
2 Er is een herwaardering van (het begrip) spontaniteit. [1p]
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen. Het mag niet meer dan 25 woorden tellen.
Zie regels 137-148: ‘De maatschappelijke elite heeft opgehouden te bestaan als cultuurdrager. (…) Bovendien heeft de “nieuwe elite” (…) niet de behoefte “het goede voorbeeld” te geven.’
En regels 155-160: ‘Dat het civilisatieproces is onderbroken, zou ook kunnen worden opgemaakt uit de herwaardering van spontaniteit (…).’

© ThiemeMeulenhoff

4p **10**

	tijdaanduiding	kijk op het begrip spontaniteit
1	**In de middeleeuwen**	**gaf men nog ongeremd uiting aan emoties en gewelddadige spontaniteit.**
2	Daarna	**begon het civilisatieproces / raakten (deugden als) zelfbeheersing en ingetogenheid in zwang.**
3	**In de victoriaanse tijd / In de negentiende eeuw / In Moreno's tijd**	**werden de normen veel strenger / werd spontaniteit negatief gewaardeerd.**
4	Nu	**is het civilisatieproces ten einde / moet iedereen spontaan zijn / is er een herwaardering van spontaniteit als noemer van ongeremdheid, onbevangenheid en afkeer van conventies.**

Alle zes ingevulde elementen goed: 4p. Vijf elementen goed: 3p. Vier elementen goed: 2p.
Drie elementen goed: 1p. Twee of minder goed: 0p.
Eerste periode: 'De middeleeuwer gaf nog ongeremd uiting aan zijn emoties en "gewelddadige spontaniteit".' (regels 117-119)
Tweede periode: 'Daarna raakten gaandeweg deugden als zelfbeheersing en ingetogenheid in zwang, zeker in landen die naar het protestantisme waren overgegaan.' (regels 119-123)
Derde periode: 'In Moreno's tijd (…) moest spontaniteit nog worden bevochten op dragers van de victoriaanse moraal (…). Die moraal, gekenmerkt door huiver voor emoties, lichamelijkheid en intimiteit, vormde weer het voorlopig eindpunt van het "civilisatieproces" dat socioloog Norbert Elias later heeft beschreven.' (regels 100-111)
Vierde periode: 'Het heeft er alle schijn van dat het civilisatieproces volgens de definitie van Elias tot staan is gebracht.' (regels 134-136) En: 'Dat het civilisatieproces is onderbroken, zou ook kunnen worden opgemaakt uit de herwaardering van spontaniteit als noemer van ongeremdheid, onbevangenheid en afkeer van conventies.' (regels 155-160)

2p **11** De kern van een goed antwoord:
1 Als spontaan zijn een verplichting is / afgedwongen wordt, [1p]
2 is er geen sprake meer van spontaniteit. [1p]
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen. Het mag niet meer dan 25 woorden tellen.
Spontaniteit is de tegenhanger van knellende conventies en drukkende gedachten (zie regels 63-70). Spontaniteit valt dus niet te rijmen met een 'dwingende levenshouding'.

3p **12** De kern van een goed antwoord:
1 1. Deze opgelegde norm kan worden gebruikt als legitimatie voor botheid, ongemanierdheid en wangedrag. [1p]
2 2. Deze norm zorgt ervoor dat terughoudend en ingetogen gedrag wordt gezien als suspect / als een sociale zonde. [1p]
3 3. Spontaniteit laat geen ruimte voor aftasten en voor verkennende bewegingen in een vriendschappelijke relatie. / Spontaniteit kan een rijpingsproces ook nodeloos belasten. [1p]
Je antwoorden moeten bestaan uit een of meer volledige zinnen. Met elkaar mogen ze niet meer dan 60 woorden tellen. Je moet de antwoorden nummeren.

© ThiemeMeulenhoff

1: 'Spontaniteit heeft niet alleen positieve uitingsvormen, ze kan ook worden opgevoerd als legitimatie voor botheid, ongemanierdheid en wangedrag.' (regels 203-208)
2: 'Erger: waar een luidruchtige spontaniteit de norm is, zijn terughoudendheid en ingetogenheid enigszins suspect. Formeel gedrag geldt als een sociale zonde.' (regels 215-220)
3: 'Spontaniteit laat geen ruimte voor aftasten en voor verkennende bewegingen.' (regels 221-223) En: 'Maar spontaniteit kan een rijpingsproces ook nodeloos belasten.' (regels 234-235)

2p **13** De kern van een goed antwoord:
1 Momenteel is er een overdaad aan spontaan gedrag [1p]
2 maar er is behoefte aan minder spontaniteit. [1p]
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen.
In alinea 1 lees je over de huidige situatie dat het wemelt van de spontane mensen (zie regels 1-2) en dat de spontane mens in ons land heerser is (zie regel 14).
In alinea 16 lees je over de gewenste situatie: 'Toch is het te hopen dat de spontane mens iets aan spontaniteit inboet (…).' (regels 248-253)
Let op: in de vraag staat uitdrukkelijk dat je geen voorbeelden mag gebruiken.

3p **14 4, 6, 7, 8 en 9**
Vijf beweringen goed: 3p. Vier goed: 2p. Drie goed: 1p. Twee of minder goed: 0p.
Bewering 4: 'Voor coach Hans Klaasse is spontaniteit een absolute vereiste voor succesvol ondernemerschap.' (regels 43-45)
Beweringen 6 en 7: 'En wie van nature niet spontaan is, kan op allerhande sites lezen hoe hij dat alsnog kan worden – waarbij steeds de disclaimer wordt geplaatst dat je spontaniteit niet kunt simuleren.' (regels 22-27)
Bewering 8: 'Bij de makers van de zelfhulpsites gaat dat er niet in. "Accepteer uzelf en werk aan de rem die u tegenhoudt om spontaan te zijn", moedigen de makers van *InfoNu.nl* de sociaal minderbedeelde bezoekers aan.' (regels 29-35)
Bewering 9: 'Op zelfhulpsites wordt spontaniteit opgevoerd als voorwaarde voor intieme en minder intieme relaties.' (regels 230-233)

1p **15 C**
Zie 198-208: 'Spontaniteit is de sociale norm, zoals het even diffuse begrip "wellevendheid" dat in de victoriaanse tijd was. En ook van deze norm gaat iets intimiderends uit op mensen die zich er niet behaaglijk bij voelen. Spontaniteit heeft niet alleen positieve uitingsvormen, ze kan ook worden opgevoerd als legitimatie voor botheid, ongemanierdheid en wangedrag.'

2p **16 A**
Let voor de hoofdgedachte altijd op het slot. Hier vind je de hoofdgedachte in alinea 12: 'Het eerherstel van de spontane mens is een begrijpelijke reactie op de starheid en het decorum waarin de oude elite vaak haar toevlucht zocht. Er is geen enkele reden om deze ontwikkeling te betreuren. Wel kun je je afvragen of spontaniteit zich niet ontwikkelt tot een even dwingende levenshouding als de etiquette van weleer.' (alinea 12) De vier laatste alinea's geven nog een uitwerking van deze gedachte.

© ThiemeMeulenhoff

2p **17**

tijdsverschijnselen volgens tekstfragment 1	oorzaken volgens de hoofdtekst
Overdrijven is alledaagse kost geworden. (alinea 2)	**A 'Spontaniteit is de sociale norm' (regel 198)** [1p]
Nu kun je je afvragen of het nodig is zo'n huishoudelijke mededeling met je vrienden te delen. (alinea 1)	**B 'Ze voelen zich gerechtigd (iedereen deelgenoot te maken van hun particuliere genoegens).' (regels 210-213)** [1p] of **B 'Spontaniteit is de sociale norm' (regel 198)** [1p] Als je dit antwoord ook al bij A hebt gegeven: 0p.

Het gaat hier niet om citaten die overeenkomen met de zinnen uit het tekstfragment, maar om citaten van oorzaken van de verschijnselen in het tekstfragment.
De oorzaak van het alledaagse overdrijven is dat spontaniteit de norm is. De oorzaak van het volop delen van 'huishoudelijke' mededelingen: spontane mensen voelen zich daartoe gerechtigd.
Voor B kun je als oorzaak ook citeren: 'Spontaniteit is de sociale norm'. Maar omdat er twee zinnen of zinsgedeelten worden gevraagd, is het niet goed als je ditzelfde citaat zowel bij A als bij B geeft.

TEKST 2 PILLEN SLIKKEN OF PILLEN SCHRIJVEN? TAAL ALS GENEESMIDDEL

1p **18** De kern van een goed antwoord:
fictieve/onechte/niet-bestaande ziekten die met taal te maken hebben tegenover werkelijke/echt bestaande ziekten die met taal te maken hebben
In de eerste twee alinea's gaat het om de harde en de zachte 'g'. Volgens een 1 aprilgrap zou het gebruik van de harde 'g' goed zijn voor je luchtwegen en volgens nogal wat Limburgers zou dat juist een keelziekte veroorzaken.
In de twee alinea's daarna wordt verteld dat er wel echte lichamelijke aandoeningen bestaan die worden veroorzaakt door taalgebruik: 'Maar er bestaan intussen wel degelijk ziekten die iets met taal te maken hebben.' (regels 23-25)
Let in verband met de tegenstelling op het signaalwoord 'maar'.

2p **19** De kern van een goed antwoord:
1 Het gaat (in deze alinea) alleen om spreken/schelden. / Schrijven komt (in deze alinea) niet aan de orde. [1p]
2 Het gaat (in deze alinea) alleen om (verhoging van de) weerbaarheid/ preventie. / Ziek worden en genezen komen (in deze alinea) niet aan de orde. [1p]
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen.
In de aangehaalde zin gaat het om 'een vorm van spreken of schrijven'. Maar in alinea 5 is alleen sprake van een onderzoek naar het effect van schelden.
In alinea 5 gaat het ook niet over het ziekmakende dan wel geneeskrachtige effect van spreken of schrijven.
(Overigens kun je het ook anders zien dan de kritische lezer uit de vraag. In alinea 5 komt wel aan de orde dat uitgescholden worden dezelfde sensatie oplevert als lichamelijke kwelling, zie regels 79-84. En de ziekmakende en geneeskrachtige effecten van schrijven komen aan de orde in de volgende alinea's 6 tot en met 11, zoals aangekondigd in de vraagzin uit alinea 5.)

© ThiemeMeulenhoff

1p **20** De kern van een goed antwoord:
Het Plath-effect beschrijft dat schrijven slecht kan zijn voor de (geestelijke) gezondheid / dat er naar verhouding veel schrijvers (en nog meer schrijfsters) zelfmoord hebben gepleegd.
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen. Het mag niet meer dan 40 woorden tellen.
Zie regels 105-115: 'Je kunt net zo goed beweren dat schrijven juist gevaarlijk is voor je gezondheid. Ik doel dan (…) op het zogeheten Plath-effect, genoemd naar de Britse dichter Sylvia Plath: het verschijnsel dat naar verhouding veel schrijvers – en nog meer schrijfsters – een einde aan hun leven hebben gemaakt.'

1p **21** **C**
Pennebaker zou zijn advies waarschijnlijk baseren op de verklaring in de regels 143-146: 'De verklaring is dat deze woorden symptomatisch zijn voor (heilzaam) zelfonderzoek.'

1p **22** De kern van een goed antwoord:
Is schrijven goed of slecht voor de gezondheid? / Helpt schrijven echt tegen ziekte / bij het voorkomen van ziektes?
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen. Het mag niet meer dan 15 woorden tellen.
Alinea 10 begint met de vraag 'Wie heeft er gelijk?' (regel 147) Het gaat dan om de onderzoekers uit alinea 8 aan de ene kant en Pennebaker uit alinea 9 aan de andere kant. Volgens de onderzoekers uit alinea 8 bleken de dagboekschrijvers 'aanzienlijk meer last te hebben van hoofdpijn, slapeloosheid en spijsverteringsproblemen' (regels 129-131). Volgens Pennebaker kan de schrijverij een positief effect hebben, namelijk als het een vorm van zelfonderzoek is (zie regels 143-146). De afweging in alinea 10 is dus bedoeld om te kijken of schrijven slecht of goed is voor de gezondheid.

2p **23** De kern van een goed antwoord:
Is er een relatie / Wat is de relatie tussen taalgebruik en gezondheid/ziekte?
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen. Het mag niet meer dan 15 woorden tellen.
De schrijver formuleert de centrale hoofdvraag zelf in de regels 85-88: 'Maar het intrigerendste voor mij is wel het verband tussen gezondheid en schrijven. Maakt schrijven je gezonder?'

2p **24**

Nummer	Zin	Functie
1	Kortom: er is geen aanwijzing dat schrijven op zichzelf de gezondheid in het algemeen beïnvloedt. (regels 175-177)	samenvatting van alinea 10
2	Wie ziek is, heeft meer aan pillen slikken dan pillen schrijven. (regels 177-179)	**conclusie**
3	Wie een nare ervaring heeft beleefd en daar last van houdt, bijvoorbeeld omdat hij de slaap niet kan vatten, kan deze kwaal wel met schrijven proberen te bestrijden. (regels 179-184)	**conclusie / nuancering**
4	Het beste is het probleem herhaaldelijk te analyseren en het van veel kanten te benaderen. (regels 184-187)	**aanbeveling**

Drie functies goed: 2p. Twee goed: 1p. Minder dan twee goed: 0p.

© ThiemeMeulenhoff

Zin 2 brengt een conclusie onder woorden: er is geen aanwijzing dat schrijven de gezondheid beïnvloedt, dus je hebt meer aan pillen dan aan schrijven.
Zin 3 kun je zien als nog een conclusie: je kunt natuurlijk altijd proberen je kwaal te bestrijden met schrijven. Je kunt hem ook zien als een nuancering. De conclusie (zin 2) wordt genuanceerd: er is geen aanwijzing dat schrijven helpt, maar je kunt het wel proberen.
Zin 4 geeft een aanbeveling: het antwoord op de vraag wat je het beste kunt doen.

4p **25** De kern van een goed antwoord:
1 Schrijf autobiografische teksten met veel woorden van het type 'omdat' en 'dus', [1p]
2 want dit soort woorden is symptomatisch voor heilzaam zelfonderzoek. [1p]
3 Schrijf (herhaaldelijk) nare/traumatische ervaringen op / analyseer je probleem (herhaaldelijk) en benader het van veel verschillende kanten, [1p]
4 want op die manier wen je aan nare ervaringen / want daardoor doven de nare ervaringen uit. [1p]
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen. Het mag niet meer dan 50 woorden tellen.
Het eerste advies kun je afleiden uit de bevindingen van Pennebaker: 'Een van zijn bevindingen luidt dat autobiografische teksten waarin veel woorden van het type "omdat" en "dus" voorkomen, geneeskrachtig werken. De verklaring is dat deze woorden symptomatisch zijn voor (heilzaam) zelfonderzoek.' (regels 139-146)
Het tweede advies kun je afleiden uit wat er wordt gezegd over het onderzoek aan het eind van alinea 10: 'De andere studie (…) beantwoordt de vraag of het goed voor je is om traumatische ervaringen aan het papier toe te vertrouwen. Het antwoord is duidelijk "ja". De auteur schrijft het positieve effect toe aan het feit dat je door het (herhaaldelijk) opschrijven aan de nare ervaringen went, waardoor ze geleidelijk uitdoven.' (regels 165-174)

TEKST 3 WAAROM MEER VAKANTIE VOOR MEER WERKSTRESS ZORGT

1p **26** **(alinea) 2**
Zie regels 15-19: 'Ik weet niet of het u is opgevallen, maar ik zie de afgelopen weken veel mensen zich uit de naad werken, juist omdat de vakantie eraan komt.'

1p **27** **(alinea) 9**
Alinea 8 is de laatste alinea die over 'vrije tijd en rendement' gaat: 'Hoge productiviteit is mooi. De andere kant is dat Nederland ook altijd in de top tien staat van landen met werkdruk en werkstress.' (regels 82-85) Daarop volgt het slot: vanaf alinea 9.

2p **28** De kern van een goed antwoord:
1 Langer op vakantie gaan en vakantiespreiding verhogen de werkdruk [1p]
2 en zorgen voor vertraagde besluitvorming / maken de ineffectieve periodes op het werk alleen maar langer. [1p]
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen. Het mag niet meer dan 30 woorden tellen.
Nadeel 1: 'Langer op vakantie verhoogt de werkdruk. Iets soortgelijks geldt voor de vakantiespreiding.' (regels 37-40)
Nadeel 2: 'Iets soortgelijks geldt voor de vakantiespreiding. Voor de drukte op de wegen en de Franse campings mag het fijn zijn dat niet heel Nederland tegelijkertijd in de auto stapt, op het werk maakt het de ineffectieve periodes alleen maar langer.' (regels 39-45) En: 'Als in zo'n team Flore er niet is in juli, Jaap afwezig is van half juli tot half augustus en Nica de laatste weken van augustus op pad is, betekent dit dat de besluitvorming in zo'n team twee maanden stilligt.' (regels 48-53)

© ThiemeMeulenhoff

1p **29** De kern van een goed antwoord:
In beide situaties moet in minder tijd worden voldaan aan gelijkblijvende productie-eisen.
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen.
Zie regels 37-38: 'Langer op vakantie verhoogt de werkdruk.' En regels 59-64: 'Bij gelijkblijvende productie-eisen is de prijs van vrije tijd dat er onder de resterende werktijd domweg harder doorgebeukt moet worden. Voor mensen die in deeltijd werken, is dit een bekend fenomeen.'

2p **30** De kern van een goed antwoord:
1 Werknemers in deeltijd hebben een betere balans tussen werk en privé, wat voor hen plezierig is. [1p]
2 Deeltijders hebben een (bewezen) hogere arbeidsproductiviteit, / zetten meer druk op de ketel, wat een voordeel is voor de werkgever. [1p]
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen.
Per voordeel als je niet goed duidelijk maakt voor wie het een voordeel is: 0p.
Zie regels 71-76: 'Deeltijders zijn bewezen productiever. Echt niet alleen omdat ze dankzij het deeltijdwerk "een betere balans tussen werk en privé" vinden, maar ook en vooral omdat ze meer druk op de ketel zetten.'

1p **31** **B**
De twee slotzinnen: 'Hoe precies? Dat is misschien iets om tijdens de vakantie eens rustig over na te denken.' (regels 106-109) Dat bedoelt de schrijver niet letterlijk. Hij wil natuurlijk niet dat er alleen in de vakantie goed over het probleem wordt nagedacht. Hij maakt met zijn ironische opmerking wel duidelijk dat er buiten de vakantieperiode nauwelijks over nagedacht kan worden, juist doordat het op het werk zo druk is.

2p **32** **A**
Zie regels 59-64: 'Bij gelijkblijvende productie-eisen is de prijs van vrije tijd dat er onder de resterende werktijd domweg harder doorgebeukt moet worden. Voor mensen die in deeltijd werken, is dit een bekend fenomeen.' En vooral in de voorlaatste alinea: 'Nu gun ik eenieder zijn vrije tijd, maar bij te veel werkdruk en werkstress floreert ons land niet. Langer op vakantie bij gelijkblijvende ambitieniveaus, dat kan niet lang goed gaan.' (regels 95-100)

2p **33** De kern van een goed antwoord:
1 Meer vakantie / Meer vrije tijd zorgt ervoor dat de werkdruk in de periodes tussen de vakanties extra oploopt. [1p]
2 Deze werkdruk / Hogere productiviteit zorgt voor meer werkstress. [1p]
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen. Het mag niet meer dan 30 woorden tellen.
In de regels 29-38 staat het in een andere volgorde: 'Stressen om met vakantie te kunnen. Het is een trend die we vooral kennen uit het onderwijs. Logisch: naarmate de vakanties langer en frequenter zijn, loopt de werkdruk in de perioden tussen de vakanties extra op. Want vakantie of geen vakantie, het werk moet gewoon gebeuren. Langer op vakantie verhoogt de werkdruk.'
Let op: in de vraag staat uitdrukkelijk dat je in je uitleg geen voorbeelden mag gebruiken. Je moet het dus, bijvoorbeeld, niet over het onderwijs hebben.

© ThiemeMeulenhoff

TEKST 4 LEZENSLUST

1p **34** De kern van een goed antwoord:
Leef je wel (echt) / Geniet je wel genoeg van het leven als je (veel) leest?
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen.
Zie regels 26-27: 'Ik begon me af te vragen of het leven al lezend aan mij voorbijgleed.' Dit naar aanleiding van een uitspraak van Maarten 't Hart. Over hem zegt de schrijfster: ''t Hart maakte een donker onderscheid tussen lezen en leven. Wie leest, leeft niet.' (regels 21-23) En: 'Maarten 't Hart kwam in elk geval schijndood op mij over.' (regels 28-29)

2p **35** De kern van een goed antwoord:
1 In het boek *Carpe Diem* wordt bepleit om van het leven te genieten, [1p]
2 maar de auteur van het boek heeft dat zelf lange tijd niet gedaan (door zich op te sluiten en te lezen en te schrijven). [1p]
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen. Het mag niet meer dan 40 woorden tellen.
Zie regels 36-39: 'Hoe *carpe diem* is het om alles over *carpe diem* te lezen en je dan maanden terug te trekken om er een boek over te schrijven?' Als je echt de dag wilt plukken, kun je niet maandenlang gaan zitten lezen en schrijven.

1p **36 C**
De eerste vraag: 'Als ik straks op mijn sterfbed lig en mezelf de vraag stel waar ik spijt van heb, zal ik dan zeggen: "Ik wou dat ik dit boek nog had gelezen"?' (regels 44-48)
De tweede vraag: 'Wat gaf dan het leven zin?' (regel 49)
Het antwoord op de eerste vraag is negatief (zie regel 48). De schrijfster verwacht niet dat ze uiteindelijk te weinig gelezen zal hebben. Met andere woorden: dat ze wel voldoende aan het leven zal hebben deelgenomen. Daarop volgt als vanzelf de vraag: wat heeft dat leven dan zinvol gemaakt? De ene vraag vult de andere aan.

1p **37** De kern van een goed antwoord:
door geen slechte boeken te gaan lezen
Zie regels 58-60: 'Lezen is goed en zinvol. Maar het leven is te kort om slechte boeken te lezen.'

1p **38 C**
De schrijfster zoekt naar het antwoord op de vraag of lezen en leven met elkaar in strijd zijn. De toon is onderzoekend, maar zeker niet belerend: ze geeft de lezer geen dringende adviezen.
'Serieus en luchtig' is de beste typering. Het onderwerp en de behandeling van het onderwerp zijn serieus. Maar de toon is luchtig: nergens zwaarwichtig. De schrijfster heeft het bijvoorbeeld over 'tweedehands avonturen' (regels 24-25) en 'het gemodder dat leven heet' (regels 53-54).

1p **39** **'*Carpe diem* van Roman Krznaric behoort niet tot die boeken.' (regels 61-62)**
of
'Het is wezenlijk, omdat het gaat over de grootste vraag van het leven: hoe kan ik mijn leven zo inrichten dat ik, als ik straks terugkijk, geen spijt heb?' (regels 62-66)
Twee mogelijkheden. Ze brengen het oordeel van de schrijfster allebei goed onder woorden.
De eerste zin zegt dat het geen slecht boek is en dat je niet moet overslaan: 'Maar het leven is te kort om slechte boeken te lezen. Sla die over. *Carpe diem* van Roman Krznaric behoort niet tot die boeken.' (regels 59-62)
De tweede zin maakt duidelijk waarom de schrijfster het een goed boek vindt.

© ThiemeMeulenhoff

2p **40** De kern van een goed antwoord:
Lezen is zinvol.
Je antwoord moet bestaan uit een of meer volledige zinnen. Het mag niet meer dan 10 woorden tellen.
De conclusie in het tekstfragment: 'Boeken bieden zo een veilige oefenruimte voor het leven.'
De conclusie uit alinea 6 van de tekst: 'Lezen is goed en zinvol.' (regels 58-59)

© ThiemeMeulenhoff

Oefenen met het examen van 2022-I. De antwoorden en uitwerkingen vind je op mijn.examenbundel.nl.

Deel 3

Examen 2022-I

Tekst 1 en tekst 2 hebben betrekking op een tentoonstelling van de kunstenaar Damien Hirst. Behalve vragen over elk van de twee teksten afzonderlijk bevat dit examen ook enkele overkoepelende vragen over beide teksten.

Tekst 1

Alles is gemaakt om kapot te gaan

(1) De megalomane tentoonstelling *Treasures from the Wreck of the Unbelievable*[1)] van Damien Hirst, die van april tot begin deze maand te zien was in Venetië, was, zoals alle waarlijk grote kunst, in alles extreem. Zij was verspreid over twee complete musea en bestond uit honderden sculpturen van goden, helden, mythologische figuren en demonen van vaak gigantische omvang, die waren vervaardigd uit de kostbaarste materialen: brons, goud, zilver, jade en marmer uit Carrara.

(2) Het was een tentoonstelling met een verhaal. De beelden waren zogenaamd de schatten van het Romeinse schip ‘de Ongelooflijke’ dat in de eerste eeuw na Christus was vergaan voor de kust van Oost-Afrika en dat in 2008 bij toeval was teruggevonden. Er werd een video vertoond van de moeizame bergings-werkzaamheden door duikers van de kolossale beelden van de zeebodem. In de tentoonstellingszalen hingen kleurenfoto’s van de bergings-operatie. Er was een replica van het schip opgesteld met een interactieve reconstructie van de manier waarop de beelden in het ruim geborgen moesten zijn. Net als in een echt archeologisch museum was er ook voorzien in zalen met vitrines vol troep waar je snel aan voorbijloopt: gebruiksartikelen, potten en pannen, pollepels en muntjes die nu eenmaal ook waren gevonden.

(3) De vergankelijkheid, dan wel de onvergankelijkheid van kunst werd gethematiseerd. Veel beelden waren beschadigd. De meeste vertoonden zichtbare sporen van een eeuwen-lang verblijf op de zeebodem. Ze waren overdekt met veelkleurige wieren, schelpen, koralen, algen en zeesponzen. Maar dat was dus ook allemaal nauwkeurig in brons gegoten of in marmer uitgehakt. Als je daar goed over nadenkt, is dat ironisch. Echte oudheidkundige kunstschatten die van de zeebodem zijn opgediept, zouden worden schoongemaakt voordat ze in een museum worden tentoongesteld. Bij Hirst maakten het verval en de tekenen van vervlogen eeuwen een onvervreemdbaar deel uit van het kunstwerk.

(4) De tentoonstelling ging over echt en nep. In de fictieve context van een verzonnen verhaal over een gezonken schip en een berging werden uiterst tastbare, technisch volmaakte en duurzame beelden getoond die een verzonnen en een werkelijk

noot 1 De vertaling van de naam van deze tentoonstelling is: “Schatten uit het wrak van de Ongelooflijke”.

verleden evoceerden. Het zichtbare verval was fictie, want die beelden waren gisteren gemaakt. Maar uiteindelijk was die aftakeling verre van fictief, want ze refereerde aan de vergankelijkheid en het bederf die ons in de werkelijkheid omringen.

(5) De tentoonstelling ging over kunst en kitsch en over de relatie tussen ambachtelijkheid en kunst. De technische perfectie van de sculpturen stond in schril contrast met wat doorgaans voor hedendaagse kunst moet doorgaan. Ik heb ook de Biënnale bezocht in Venetië, waar een staalkaart wordt getoond van de moderne avant-garde. Grote gekleurde bollen van papier-maché. Schoenen aan een touwtje. Honderden gekleurde cassettebandjes op een stuk karton gelijmd. *Treasures from the Wreck of the Unbelievable* was een kolossale opgestoken middelvinger naar die dilettanten met hun ideetjes en knutselwerkjes en stelde tegelijkertijd de vraag wat dan wel de moeite waard is om in een museum tentoon te stellen. Staat de combinatie van technische perfectie met de kostbaarste materialen garant voor waardevolle kunst? Eeuwenlang is dat wel zo geweest. Hirst stelde het hedendaagse dedain voor ambachtelijkheid aan de kaak. En moet iets per se eeuwenoud zijn om waarde te hebben? Als de sculpturen van Hirst werkelijk tweeduizend jaar oud waren, zouden ze tot de belangrijkste kunstschatten van de mensheid behoren. Dat waren ze niet. Ze waren gisteren gemaakt. Maar ze waren net zo volmaakt als de beste kunst van tweeduizend jaar geleden. Vinden we ze desalniettemin minder waardevol, wellicht omdat ze te nieuw zijn en te veel glimmen? Dan levert Hirst er het verval en de sporen van de tand des tijds bij.

(6) De tentoonstelling ging over mythevorming en de behoefte aan verhalen. De beelden imponeerden niet alleen door hun omvang en kwaliteit, maar ook door hun gezamenlijke evocatieve kracht van een stoerdere en glorieuzere tijd vol helden, avonturen en mysterie. Zij lieten zien wat wij hebben verloren in deze tijd waarin wij alles denken te weten over alles en geen helden of goden meer nodig menen te hebben.

(7) Een constante in het hele oeuvre van Damien Hirst is het ultieme memento mori[2]. Dood en vergankelijkheid woekeren in zijn werk. *Treasures from the Wreck of the Unbelievable* tilde die thematiek naar een hoger niveau en stelde de vergankelijkheid van onze beschaving ter discussie. Want als je de zogenaamde overblijfselen ziet van een cultuur die verloren is gegaan, kan de vraag in je opkomen wat er over twintig eeuwen van onze beschaving zal zijn overgebleven. Dat is een ongemakkelijke vraag. Wat zullen ze in de toekomst van ons in een museum zetten?

(8) Alles wat we maken, is gemaakt om kapot te gaan, zodat we blijven consumeren. En die papier-maché-bollen en schoenen aan touwtjes gaan het ook niet redden, denk ik. Het grootste bouwwerk dat we maken, is het world wide web. Dat is het monument van onze generatie. Maar het web is zo vluchtig als het immaterieel is. Ik kan nu mijn leuke digitale vakantiefoto's al niet terugvinden die ik ooit heb geback-upt op een server die niet meer bestaat. Het is goed dat mijn gedichten die ik in Word 4.0 heb geschreven zijn gepubliceerd met inkt op papier, want mijn

noot 2 Memento mori: gedenk te sterven

huidige tekstverwerker kan die bestanden niet meer openen. Een kleine stroomstoring volstaat om ons hele wereldwijde web weg te vagen. Ons gehele geheugen is zo vergankelijk als een stroompje elektronen in een microchip. Geheugen bestaat niet zonder materie. Dat laat Hirst zien. Daarom heeft hij voor de edelste en onvergankelijkste materialen gekozen. De kans dat uitgerekend zijn met opzet beschadigde beelden in de toekomst de enige relicten zullen blijken uit onze tijd, is niet denkbeeldig.

(9) We hebben niet eens verhalen om over te leveren aan de toekomst. We hebben geen mythen meer. Ja, Mickey Mouse misschien. Of Pluto. Hirst heeft hen laten zien. Ze zijn beide zogenaamd teruggevonden in het wrak op de zeebodem in de vorm van levensgrote bronzen sculpturen. Ze zaten onder de schelpen, koraal en zeesponzen. In de artikelen en recensies die ik over de tentoonstelling heb gelezen, werd dit geïnterpreteerd als postmoderne ironie of humor. Maar als Mickey Mouse en Pluto de enige universele referentiepunten zijn van onze cultuur, en dat zijn ze, valt er weinig te lachen. Het contrast met al die goden en helden uit glorieuzere epochen wordt dan wel erg groot. En dan nog iets. Onze Mickey Mouse en Pluto zijn niet van brons. Ze bestaan uitsluitend op celluloid en goedkoop papier.

(10) Ik liep de zalen van *Treasures from the Wreck of the Unbelievable* binnen alsof ik een jongensboek opensloeg en ik werd daadwerkelijk meegesleept door het avontuur. Maar geleidelijk aan drong het besef tot mij door dat ik oog in oog stond met de dood van onze cultuur en het einde van onze beschaving. Alles van waarde ligt met het patina van eeuwen overtrokken in het verleden. Hirst drukt ons met de neus op de feiten door ons een verzonnen verleden voor te schotelen. Als iets maar oud is, zetten we het in een museum. Maar we begrijpen niet dat we zelf in een museum leven en dat we niets produceren wat zal glimmen in de pronkzalen van de musea van de toekomst. In het breekbare, zuchtende, zinkende Venetië was *Treasures from the Wreck of the Unbelievable* de zwanenzang van het Avondland[3]. Een extreme, groteske, fantasievolle evocatie van ons werkelijke en gedroomde verleden, dat was het laatste, onherhaalbare grote gebaar.

naar: Ilja Leonard Pfeijffer
uit: NRC Handelsblad, 20 december 2017

Ilja Leonard Pfeijffer (1968) is een bekende schrijver. Hij heeft dichtbundels en romans gepubliceerd en won meerdere literaire prijzen.

noot 3 het Avondland: de Europese beschaving

De tekst ‘Alles is gemaakt om kapot te gaan’ kan door middel van onderstaande kopjes in achtereenvolgens vier delen worden onderverdeeld:
deel 1: Introductie
deel 2: Interpretatie van de tentoonstelling
deel 3: Reflectie op de tentoonstelling
deel 4: Eindoordeel over de tentoonstelling

1p **1** Bij welke alinea begint deel 3, ‘Reflectie op de tentoonstelling’?

1p **2** Bij welke alinea begint deel 4, ‘Eindoordeel over de tentoonstelling’?

“Als je daar goed over nadenkt, is dat ironisch.” (regels 49-51)

2p **3** Leg uit waarom de term ‘ironisch’ volgens alinea 3 van tekst 1 van toepassing is op de tentoonstelling van Hirst.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 25 woorden.

Uit alinea 5 van tekst 1 blijkt dat de tentoonstelling van Hirst op te vatten is als kritiek op de moderne kunst.

1p **4** Wat is de essentie van deze kritiek volgens alinea 5?
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 15 woorden.

“Alles wat we maken, is gemaakt om kapot te gaan”. (regels 143-144)

2p **5** Illustreer aan de hand van alinea 8 hoe deze bewering van toepassing is op onze tijd.
Maak voor je antwoord gebruik van onderstaande tabel. Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

constatering	**< al gegeven >** Het grootste bouwwerk dat we maken, is het world wide web.
probleem	
gevaar	
conclusie	

“Dat is een ongemakkelijke vraag.” (regels 139-140)

1p **6** Waarom wordt bedoelde vraag als een ongemakkelijke vraag gezien?
A omdat bedoelde vraag een retorische vraag is
B omdat het antwoord moeilijk onder woorden te brengen is
C omdat we tegenwoordig niets met eeuwigheidswaarde maken

“In de artikelen en recensies die ik over de tentoonstelling heb gelezen, werd dit geïnterpreteerd als postmoderne ironie of humor.” (regels 183-187)

2p **7** Leg uit welke tegenstelling ten grondslag ligt aan deze ironie.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 30 woorden.

“De tentoonstelling ging over mythevorming en de behoefte aan verhalen.” (regels 114-116)

1p **8** Citeer uit alinea 7 tot en met 10 de zin waaruit blijkt dat deze behoefte aan verhalen tijdens het bezoek aan deze tentoonstelling bewaarheid wordt voor de recensent.

2p **9** Hoe luidt het eindoordeel over Hirsts tentoonstelling *Treasures from the Wreck of the Unbelievable*, gelet op de strekking van tekst 1?
De tentoonstelling is
A indrukwekkend, omdat Hirst kosten noch moeite heeft gespaard om een gigantische kunstschat te vervaardigen die niettemin fictief is.
B provocatief, omdat Hirst zich in deze tentoonstelling zonder enige reserve bedient van postmoderne ironie of humor in de vorm van moderne mythen.
C relativerend, omdat Hirst met zijn fantasierijke weergave van een niet-bestaand verleden een ander perspectief biedt op de tegenwoordige kunst.
D verontrustend, omdat Hirst de bezoeker een ontluisterende kijk op onze hedendaagse cultuur biedt met het tonen van de zogenaamde schatten.

1p **10** Hoe kan het voornaamste doel van tekst 1 het best worden omschreven?
De tekst
A biedt de lezer een subjectieve bespiegeling op Hirsts tentoonstelling.
B geeft een zakelijke en diepgravende analyse van Hirsts tentoonstelling.
C plaatst de besproken tentoonstelling in de context van het verdere werk van Hirst.
D wil de lezer overtuigen van de perfecte uitvoering en de beperkte zeggingskracht van Hirsts tentoonstelling.

Tekst 2

Damien Hirsts schitterende scheepswrak

(1) Damien Hirst toont in Venetië een van de mooiste tentoonstellingen die je je kunt voorstellen. Een beeldenpandemonium is het, vol fantasie en kleur en technische virtuositeit en ambitie – en die schoonheid blijkt een ongelofelijke hoeveelheid agressie op te roepen. Zo vond de Engelse krant *The Telegraph* de tentoonstelling een *spectacular failure*[1] waarmee Hirsts carrière ongetwijfeld schipbreuk zou lijden. (“Ugh.”) *The Times* vond dat de hele expositie maar in zee moest worden gedonderd. En ook op Facebook regende het boosheid. De term ‘populisme’ viel, niet één keer, maar vaak, en dat is binnen het huidige politieke klimaat het ergste verwijt dat een kunstenaar kan treffen.

(2) De tentoonstelling *Treasures from the Wreck of the Unbelievable* toont in twee Venetiaanse musea 189 nieuwe beelden en tekeningen die Damien Hirst en zijn studio de afgelopen tien jaar hebben gemaakt. Die werken worden verbonden door een verhaal. Meteen bij de ingang van de expositie staat te lezen dat in 2008, in de Indische Oceaan voor de kust van de oude handelsstad Azania, het wrak werd gevonden van een schip, de Apistos, dat ergens in de eerste eeuw was vergaan. Het Apistos-verhaal is natuurlijk kolder. Maar toch heeft Hirst zich veel moeite getroost om het geloofwaardig te maken. Het opmerkelijkste, in dit opzicht, zijn de vele films en foto’s (in lichtbakken) die laten zien hoe een groot aantal van de werken in de tentoonstelling daadwerkelijk vanaf de zeebodem omhoog wordt getakeld – ze hebben daar dus ooit, even echt gelegen.

(3) Dat betekent dus dat Hirst bereid is geweest om louter voor een conceptueel meta-idee tientallen bronzen beelden op de zeebodem af te zinken en ze vervolgens (meteen?) weer omhoog te takelen. Ook in de teksten bij de afzonderlijke werken trekt Hirst een enorm blik met mythische en historische figuren open die op allerlei manieren met de beelden te maken hebben. Opnieuw is het vast voor een groot deel verzonnen, maar de uitwerking is voor hedendaagse kunst zo verregaand, ongekend en idioot dat je onwillekeurig respect krijgt voor Hirsts perfectionisme – en dat is precies de bedoeling.

(4) Met *Treasures* probeert Hirst een fantastische schijnwereld maximale geloofwaardigheid te geven – je zou aan Ovidius’ *Metamorfosen*[2] kunnen denken, maar evengoed aan Disneyland of aan de Efteling. Een wereld vol verwondering en vermaak, gemaakt om ons af te leiden van de harde werkelijkheid, onder te dompelen in fantasie en kleur en bekende emoties, een bijna kleverige vorm van schoonheid. Wat we normaal kitsch noemen.

(5) Maar is dat het ook? Laat ik maar eerlijk toegeven: ik twijfel. Dat komt allereerst door de pavlovreactie[3] die Hirst bij veel kunstliefhebbers oproept (en waar hij overigens zelf van harte aan meewerkt): Hirst is de proleet van de hedendaagse kunst, die een schedel beplakt met diamanten (verkoopwaarde 50 miljoen pond) en in 2008 in één keer 244 werken direct uit zijn atelier liet veilen om zo 111 miljoen pond op te strijken.

(6) Maar wie Hirst louter als een patser wegzet, vergeet dat hij door die enorme bedragen ook een kwestie aansnijdt die in de kunst steeds belangrijker wordt: op welke manier vertegenwoordigt kunst een waarde? Wie bepaalt dat? Het zou zomaar kunnen dat Hirst daar in *Treasures* (let op die titel) een interessant antwoord op formuleert, alleen moeten we daarvoor iets doen wat in de hedendaagse kunstwereld vrij ongebruikelijk is: hem inhoudelijk serieus nemen. Ja, dat is even slikken.

(7) Toch zijn daar wel redenen voor. Door het verhaal van het scheepswrak geeft Hirst zichzelf de mogelijkheid op de tentoonstelling verschillende soorten esthetiek voorbij te laten komen. Bijna perfect nagemaakte klassieke beelden zitten ertussen, maar ook soortgelijke beelden overwoekerd door ‘koraal’ en klassiek uitziende beelden die opvallend veel lijken op Kate Moss[4] of Hirst zelf – waarmee Hirst je nadrukkelijk de vraag voorlegt waarom de ene stijl eigenlijk mooier of beter zou zijn dan de andere.

(8) Of neem een gekoesterd begrip als authenticiteit. Waarom accepteren we al eeuwen dat kunstenaars uit de renaissance de stijlmiddelen van de Grieken en Romeinen ongegeneerd kopieerden, maar mag je datzelfde mechanisme als hedendaagse kunstenaar niet gebruiken? Hirst voert zulke vragen wellustig, tot in het absurde, door: kijk, daar staat Quetzalcoatl, de Azteekse slangengod, helemaal in goud, of is het een *Transformer*[5]? (Let op die naam.) En kijk, Goofy, in brons, helemaal bedekt met ‘koraal’. En hoe zien we eigenlijk dat die perfect verweerde potten en ringen en zwaarden in die vitrine niet ‘echt’ zijn? Welke tijd, welke cultuur, oosters of westers, jong of oud, is hier eigenlijk dominant? Waar baseren we onze voorkeur eigenlijk op? Op smaak? Op geschiedenis? Of op geld?

(9) Daar raakt Hirst een gevoelige snaar. Sinds enkele jaren is de hedendaagse westerse kunstwereld in de ban geraakt van het besef dat ‘we’ wel heel lang op onszelf gericht zijn geweest. Of beter: dat we kunst te lang, te stug hebben beoordeeld vanuit de eigen westerse traditie. Dat moet veranderen, vinden veel mensen, er moet meer oog komen voor kunst uit andere culturen. Alleen: daarbij dringt maar heel langzaam het besef door dat onze conceptuele traditie[6] een tweekoppig monster is.

(10) Allereerst beseffen ‘we’ nauwelijks dat de conceptuele traditie in de wereld zoveel invloed heeft verwor-

noot 1 spectacular failure: een spectaculaire mislukking

noot 2 Metamorfosen is een boek van Ovidius over de schepping van de wereld. Niets blijft en niets vergaat, zo is de grondgedachte van Metamorfosen.

noot 3 pavlovreactie: een reactie die, eenmaal aangeleerd, automatisch optreedt

noot 4 Kate Moss is een bekend fotomodel.

noot 5 Transformer: een robot uit een televisie- en filmserie die kan transformeren in een voertuig of een dier

noot 6 conceptuele traditie: vanaf de jaren zeventig van de twintigste eeuw stond in veel westerse kunst de opvatting centraal dat het idee achter een kunstwerk minstens even belangrijk is als het kunstwerk zelf

ven omdat ze werd gesteund door een macht die ook economisch en politiek mondiaal de dienst uitmaakte. En tegelijk heeft die conceptuele traditie onze smaak zo vernauwd dat ‘we’ nauwelijks meer beseffen dat ze er in niet-westerse landen vaak een heel andere smaak op nahouden – sterker nog: dat in de hele wereld, behalve het vooruitstrevende Westen, begrippen als ambacht, schoonheid en traditie in de kunst nog heel belangrijk zijn. Die landen worden nu rijker, en machtiger. Hun esthetiek wordt invloedrijker.

(11) Hoe confronterend het ook lijkt: deze *Treasures*, met hun complexe kluts van schoonheden, sluit perfect aan op die mondiale smaakverandering. Hirst geeft de aandacht voor traditie, voor schoonheid, voor ambacht een nieuwe lading – en is het dan niet ironisch dat juist de westerse, progressieve kunstliefhebber die vindt dat we open moeten staan voor andere culturen deze tentoonstelling verschrikkelijk zal vinden? Sterker nog: hoe langer je hier rondloopt, hoe dwingender het besef wordt dat iedereen Hirsts werk mooi vindt, op een kleine elitaire westerse groep progressieve kunstliefhebbers na.

(12) Hirst laat zien dat het conceptuele westerse schoonheidsideaal nog maar heel kort meegaat en een beperkte reikwijdte heeft. Ik ben ervan overtuigd dat hij zijn gelijk niet alleen gaat beweren, hij gaat het ook bewijzen: je kunt er vergif op innemen dat een groot deel van deze werken de komende jaren gaat opduiken in al die nieuwe musea die worden gebouwd in Qatar, Dubai, India, Rusland. Zo bekeken is Hirsts *Treasures* zomaar een artistiek statement van jewelste: een groot, verleidelijk, gecompliceerd statement over een veranderend schoonheidsideaal in een veranderende wereld.

(13) Natuurlijk, het valt niet mee om Damien Hirst ineens te beschouwen als een serieuze cultuurcriticus. Het aura van poenerigheid en patserigheid is hardnekkig. Maar zijn *Treasures* zouden heel goed een harde les kunnen zijn over de westerse culturele dominantie: wie echt wil openstaan voor andere culturen, zal steeds vaker iets moeten slikken wat hij niet lekker vindt. Wen er maar aan. Dat veel westerse kunstliefhebbers Hirsts beelden kitsch vinden, daar is niks mis mee, maar het kan geen kwaad als we óók beseffen dat dit oordeel mondiaal vermoedelijk niet breed gedragen zal worden. En misschien wel nooit breed is gedeeld.

naar: Hans den Hartog Jager
uit: NRC Handelsblad, 12 april 2017

Hans den Hartog Jager (1968) studeerde Nederlands en kunstgeschiedenis en werkt vanaf 1991 als journalist.

Tekst 2 kan door middel van onderstaande kopjes in vijf delen worden onderverdeeld:
deel 1: Inleiding
deel 2: Beschrijving
deel 3: Interpretatie
deel 4: Eindoordeel
deel 5: Slot

1p **11** Bij welke alinea begint deel 3, ‘Interpretatie’?

1p **12** Bij welke alinea begint deel 4, ‘Eindoordeel’?

Een woordspeling is een woordcombinatie waarmee een schrijver een komisch of retorisch effect nastreeft. In alinea 1 van tekst 2 kunnen twee zinnen als een woordspeling worden opvat.

3p **13** Citeer de twee zinnen die als woordspeling kunnen worden opgevat en leg uit waarom deze zinnen als woordspeling kunnen worden opgevat. Maak voor je antwoord gebruik van informatie uit alinea 1 en 2.

“Het Apistos-verhaal is natuurlijk kolder.” (regels 34-35)

2p **14** Citeer twee zinnen of delen van zinnen waaruit af te leiden is dat het Apistos-verhaal niet waar is, gelet op de informatie in alinea 2 en 3.

“Laat ik maar eerlijk toegeven: ik twijfel.” (regels 77-78)

1p **15** Waarover wordt door de ik-figuur getwijfeld?

“Dat komt allereerst door de pavlovreactie die Hirst bij veel kunstliefhebbers oproept (en waar hij overigens zelf van harte aan meewerkt)” (regels 78-82)

1p **16** Wat veroorzaakt de voorgenoemde pavlovreactie bij kunstliefhebbers, gelet op de tekst?
het feit dat Hirst

A eerder bezig lijkt te zijn met geld verdienen dan met het maken van kunst
B met veel duurdere materialen werkt dan gebruikelijk is in de kunstwereld
C niet oprecht open lijkt te staan voor niet-westerse culturen en esthetiek
D slechts verleidelijke en gecompliceerde statements maakt met zijn kunst

In alinea 6, 7 en 8 van tekst 2 wordt het standpunt onderbouwd dat we Hirst serieus moeten nemen.

3p **17** Vat de onderbouwing van dit standpunt samen.
Neem daartoe de nummers van de alinea's over en vul de zin steeds aan.
Gebruik voor je antwoord in totaal niet meer dan 30 woorden.

We moeten Hirst wel serieus nemen want hij stelt vragen over	
alinea 6	
alinea 7	
alinea 8	

In regel 155 van tekst 2 is er sprake van een "tweekoppig monster".

2p **18** Waaruit bestaan die twee koppen van dit monster?
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 30 woorden.

1p **19** Welke factor wordt in tekst 2 genoemd als verklaring voor het ontstaan en in stand blijven van de heersende smaak én voor toekomstige veranderingen daarin?
Gebruik voor je antwoord niet meer dan 10 woorden.

In alinea 11 van tekst 2 wordt het ironisch genoemd dat de westerse, progressieve kunstliefhebber de tentoonstelling van Hirst verschrikkelijk zal vinden.

2p **20** Leg uit waarom deze reactie ironisch wordt genoemd.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 60 woorden.

2p **21** Hoe luidt het eindoordeel over Hirsts tentoonstelling *Treasures from the Wreck of the Unbelievable*, gelet op de strekking van tekst 2?
De tentoonstelling is

A bewonderenswaardig, omdat Hirst kosten noch moeite heeft gespaard om zijn conceptuele meta-ideeën grootschalig uit te werken.
B confronterend, omdat Hirst de West-Europese bezoeker dwingt tot nadenken over zijn eigen beperkte kunstopvattingen.
C revolutionair, omdat Hirst met grote ambachtelijkheid en verregaande authenticiteit een nieuwe wereld heeft neergezet.
D verrassend, omdat Hirst hiermee meer interesse in de westerse kunstwereld toont dan men tot dusverre van hem gewend is.

Overkoepelende vragen bij tekst 1 en tekst 2

Zowel tekst 1 als tekst 2 gaat in op de mening van kunstcritici dat de kunst van Hirst kan worden beschouwd als kitsch. In beide teksten wordt deze mening op een andere reden gebaseerd.

2p **22** Geef per tekst deze reden weer. Neem de letter over die voor de betreffende zin staat en maak elke zin af.

a Volgens tekst 1 beschouwen kunstcritici de tentoonstelling als kitsch, omdat …
b Volgens tekst 2 beschouwen kunstcritici de tentoonstelling als kitsch, omdat …

In elk van de twee teksten 1 en 2 komt al dan niet expliciet een advies naar voren.

2p **23** Geef van beide teksten de essentie van het advies weer. Neem de letter over die voor de betreffende zin staat en maak elke zin af.

a Als de huidige westerse samenleving waarde hecht aan kunst, dan doet ze er volgens tekst 1 goed aan …
b Als westerse kunstliefhebbers echt openstaan voor andere culturen, dan moeten ze volgens tekst 2 …

Tekst 3

Data zijn duur

(1) Data worden zo ijverig verzameld omdat ze goedkoop zijn, hoorde ik laatst een ambtenaar zeggen. Dat klonk logisch. Toch denk ik zelf dat ze zo ijverig worden verzameld omdat ze duur zijn. Dat klinkt namelijk nog logischer. Data zijn niet onstoffelijk, je moet ze produceren, opslaan, transporteren en distribueren: alleen al met die fysieke rompslomp is mateloos veel geld gemoeid. En dan moeten het analyseren en investeren nog beginnen.

(2) Dataficering is dus allereerst een lucratief bedrijf. Neem een analoog kind en tover dat om tot een digitaal kinddossier: nu heb je opeens apparaten nodig, meetsystemen, accounts, opslagservers, analysesoftware, netwerken. Vertaal een persoon in persoonsgegevens, een patiënt in elektronische mappen, een briefje van tien in financiële data en je hebt bedrijfsmatige infrastructuren nodig. Dataficering is big business.

(3) Waarom kijken moderne artsen niet langer naar hun patiënt, maar naar hun computer? Omdat ze druk in gesprek zijn met bedrijven die, letterlijk achter de schermen, met de patiëntgegevens aan het werk gaan. In de spreekkamer, in de kilometerteller van je auto en in alle klaslokalen zitten opeens bedrijven die er tot voor kort niet zaten. Hoe meer data je maakt, hoe meer economische bedrijvigheid er is.

(4) Nu had je vroeger natuurlijk ook data. Wetenschap, recht en bestuur hebben de werkelijkheid altijd al naar een informationele werkelijkheid vertaald – gegevens verzameld over de wereld, categorieën en ordeningen aangebracht, profielen geschetst. Maar de informationele werkelijkheid waarmee zij kwamen aanzetten, was grotendeels publiek en openbaar. Kennis, wetten, geld en beleid waren publieke middelen.

(5) De eerste stap in de moderne revolutie is de privatisering van alles. We noemen de nieuwe grootmachten niet alleen Googlonia en Facebookistan omdat zulke bedrijven een omzet hebben waarmee ze landen evenaren, maar vooral omdat ze functies van staten overnemen. De publieke middelen worden privaat. Techgiganten zijn eigenaar van de infrastructuur, ze downloaden burgers, ze vervangen publiek geld door privaat geld en ze leggen onbekende, private normen op via software. Hun wereldmacht is niet alleen economisch, maar ook politiek.

(6) Nu is het uiteraard fijn dat bedrijven kansen zien in nieuwe technologieën. Maar het is minder fijn dat democratieën hun politieke macht zo snel uit handen geven. Het maken van data en algoritmes is politiek werk: je definieert menselijk gedrag en kiest in welke richting je dat gaat bijsturen. Over de ideologieën van techbedrijven als Amazon, Microsoft en Apple zou je daarom een gesprek in het parlement willen voeren. Maar gesprek, zeggenschap en controle zijn er niet.

(7) De macht van de technologiebedrijven heeft daardoor nu al grote totalitaire potentie. Het kan zijn dat Google de militaire robottechnologie van Boston Dynamics uit jeugdige nieuwsgierigheid heeft aangeschaft, het kan zijn dat het bedrijf het DNA van burgers verzamelt uit wetenschappelijke bevlogenheid, maar de optelsom van militaire macht en greep op de wereldbevolking noopt tot wantrouwen. Of op zijn minst tot publieke bemoeienis.

(8) En de tweede stap in de revolutie? Die wordt gezet als data zich binnenkort met behulp van kunstmatige intelligentie verzelfstandigen. Kennis, wetten en beleid zijn dan niet langer publiek, niet langer privaat, maar autonoom. Misschien kunnen we daarover in het parlement ook alvast eens iets zeggen.

naar: Maxim Februari
uit: NRC Handelsblad, 28 juli 2017

Maxim Februari (1963) is jurist, schrijver en columnist.

"De eerste stap in de moderne revolutie is de privatisering van alles." (regels 50-51)
Volgens het tekstgedeelte dat bestaat uit alinea 1 tot en met 5 van tekst 3 doet deze privatisering zich voor in verschillende beroepsdomeinen.

2p **24** Noem drie van deze beroepsdomeinen.

"De eerste stap in de moderne revolutie is de privatisering van alles." (regels 50-51)

1p **25** In welke alinea van tekst 3 komt deze "privatisering van alles" voor het eerst aan de orde?

In tekst 3 staat de ontwikkeling centraal in het eigenaarschap van data. Deze ontwikkeling kent drie fasen.

3p **26** Geef aan welke drie fasen dit zijn.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 30 woorden.

"Nu is het uiteraard fijn dat bedrijven kansen zien in nieuwe technologieën. Maar het is minder fijn dat democratieën hun politieke macht zo snel uit handen geven." (regels 66-70)

1p **27** Hoe moeten bovenstaande twee zinnen worden begrepen in het licht van de tekst als geheel?

A Doordat de overheid zich weinig bemoeit met dataverzameling en -verwerking, richten nieuwe bedrijven zich hierop.
B Hoewel er met databewerking veel geld te verdienen is, moeten deze activiteiten voorbehouden blijven aan de overheid.
C Omdat bedrijven gemakkelijker internationaal opereren, zijn zij in het voordeel als het gaat om dataverzameling en -verwerking.
D Weliswaar valt innovatie door bedrijven te prijzen, maar in dit geval mogen ze niet ongecontroleerd hun gang gaan.

2p **28** Tot welke tekstsoort kan tekst 3 worden gerekend, gelet op de strekking van de tekst?
De tekst is een
A beschouwing, want in de tekst komen met name verschillende visies op de toenemende dataficering aan de orde.
B beschouwing, want in de tekst komen voornamelijk visies op nieuwe technologieën aan de orde.
C betoog, want in de tekst wordt hoofdzakelijk bepleit dat de privatisering van data argwaan zou moeten wekken.
D betoog, want in de tekst wordt voortdurend bepleit dat de moderne revolutie behalve risico's talrijke kansen kan bieden.

In tekst 3 komen diverse nadelen van de huidige omgang met data aan de orde.

1p **29** Wat is de essentie van deze nadelen?
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

In tekst 3 worden oproepen gedaan aan politici om ervoor te zorgen dat de macht niet wordt kwijtgeraakt.

2p **30** Welke twee dingen zouden politici hiertoe moeten agenderen volgens de tekst?

tekstfragment 1

Of, stelde Horvitz, directeur van het onderzoekslab van Microsoft, hoe eerlijk is onze democratie nog als we op basis van Facebookberichten precies weten hoe iemand zich voelt en hoe je hem moet bespelen om niet (of wel) te gaan stemmen? De Britse krant *The Guardian* schreef vorige maand hoe de meest geavanceerde techniek op dit gebied in handen is van big-data-miljardair Robert Mercer.

naar: Jan Benjamin, De renaissance van kunstmatige intelligentie
uit: NRC Handelsblad, 13 maart 2017

2p **31** Citeer drie zinnen uit tekst 3 die elk afzonderlijk kunnen worden gezien als een samenvatting van de zorgen die door Horvitz worden geuit in tekstfragment 1.

2p **32** Noteer de nummers van twee alinea's uit tekst 3 waaruit een negatieve houding blijkt ten aanzien van het afgeven van de politieke macht.

Tekst 4

Lekker leerlingen lastigvallen

(1) Ik weet het niet met die Facebookdiscussies. Het overkomt mij regelmatig dat ik inhaak op een grammaticale vraag die een docent Nederlands stelt en dat ik terechtkom in een discussie die mij op een gegeven moment een ongemakkelijk gevoel geeft.
(2) Er is altijd een heleboel animo voor zo'n grammaticale discussie. Ook al gaat het soms maar om een woordsoort- of zinsdeelbenoeming, of om de vraag of de ene of de andere zin goed of fout is, het is een feit dat er meestal meerdere docenten enthousiast deelnemen aan de gedachtewisseling.
(3) Natuurlijk wordt het snel onoverzichtelijk, waardoor niet iedereen eerst alles leest. Daardoor zie je soms na drie dagen discussiëren iemand een antwoord toevoegen dat al eergisteren verworpen was. De discussies zijn vaker getrouwe kopieën van iets wat al enkele jaren (of maanden) eerder besproken is, waardoor mensen met een iets minder optimistische levensopvatting dan ik al snel het gevoel zouden kunnen krijgen dat alle moeite vergeefs is. Maar dat vind ik allemaal nog tot daaraan toe.
(4) Moeilijker heb ik het met mensen die op een gegeven moment aanhaken met de opmerking "Als we het zelf al niet weten!" De gevolgtrekking daaruit moeten we meestal zelf bedenken, maar deze wordt soms verwoord met de retorische vraag "Moeten we onze leerlingen daarmee lastigvallen?" Blijkbaar is het zo dat je leerlingen 'lastigvalt' als je iets bespreekt wat je zelf niet weet. Dat moet je dus vooral niet doen. En dus zijn er ook altijd docenten die opmerken: "Schrappen dat voorbeeld!" Vooral niet gebruiken in een toets, en bij voorkeur ook niet bespreken in de klas, want dat schept alleen maar verwarring.
(5) Eigenlijk is hier sprake van een soort framing[1)]. Het frame is dat onzekerheid in het onderwijs een vorm van kindermishandeling is. Dat klinkt misschien een beetje cru, maar de vooronderstelling achter die retorische vraag is wel degelijk dat het lastigvallen van leerlingen niet in de haak is. Nee, natuurlijk moeten we leerlingen niet lastigvallen.
(6) Volgens het frame zouden leraren alleen vaten met zekere kennis mogen uitstorten over de leerlingen. Daarmee doen ze de leerlingen een plezier, omdat deze niet lastiggevallen wensen te worden. Ik geloof niet dat het zo werkt. Leren is je grenzen verleggen, en als je dat wilt doen, dan helpt het niet veel om in het veilige midden, zo ver mogelijk van die grenzen te blijven. De onzekerheid van grensgevallen is juist wat je nodig hebt om verder te komen.
(7) Het is tijd voor reframing[2)]: leerlingen moeten zo veel mogelijk lastiggevallen worden. Ze moeten geprikkeld, gepord, uitgedaagd en

noot 1 Bij framing worden woorden en beelden doelbewust gekozen, zodat bepaalde aspecten van een onderwerp worden benadrukt en andere onderbelicht blijven.

noot 2 reframing: herframing, waarbij andere aspecten van een onderwerp worden benadrukt dan bij een eerdere framing

een beetje uit het lood geslagen worden. Zekerheden, daar hebben ze weinig aan (en die vinden ze diep in hun hart ook oninteressant), ze moeten juist kunnen omgaan met de onzekerheden van het leven. Toetsen moeten vooral vragen en opdrachten bevatten waarvan de docenten de uitkomsten niet weten, zodat de leerlingen optimaal de gelegenheid krijgen om te laten zien hoe ze hierover denken of redeneren, en of ze in staat zijn om bewuste keuzes te maken.

naar: Peter-Arno Coppen
uit: Levende Talen Magazine 2017 (104) nr. 1

Peter-Arno Coppen (1958) is hoogleraar Vakdidactiek aan de Letterenfaculteit van de Radboud Universiteit Nijmegen. Hij houdt zich onder andere bezig met grammaticaonderwijs.

In de inleiding van een tekst kan op verschillende manieren ervoor worden gekozen de aandacht van de lezer te trekken.

1p **33** Voor welke manier is in alinea 1 van tekst 4 het duidelijkst gekozen?
In alinea 1 van tekst 4 wordt vooral de aandacht getrokken door

A aan te sluiten bij de actualiteit.
B af te wijken van een algemene bevinding.
C een afwijkend standpunt in te nemen.
D een persoonlijke ervaring mee te delen.
E een schokkend gegeven te presenteren.

In alinea 1 tot en met 3 van tekst 4 wordt geprobeerd het gedrag van bepaalde deelnemers aan de Facebookdiscussies over grammatica te vergoelijken.

1p **34** Hoe wordt geprobeerd het gedrag van deze deelnemers te vergoelijken?

“Maar dat vind ik allemaal nog tot daaraan toe.” (regels 31-32)
Met geciteerde zin toont de auteur zich toegeeflijk.

1p **35** Waarop is deze zin een toegeving?

In alinea 4 en 5 van tekst 4 wordt bezwaar gemaakt tegen de opvatting van sommige mensen die deelnemen aan de Facebookdiscussies.

1p **36** Hoe luidt de opvatting waartegen bezwaar wordt gemaakt?
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

“Eigenlijk is hier sprake van een soort framing.” (regels 51-52)

1p **37** Citeer de zin die laat zien dat docenten de geframede opvatting in de praktijk brengen.

In alinea 7 van tekst 4 is een volledige redenering aanwijsbaar.

2p **38** Citeer de zinnen die respectievelijk het standpunt, het argument en de aanbeveling van deze redenering uit alinea 7 verwoorden.

standpunt	
argument	
aanbeveling	

De titel van tekst 4 luidt: ‘Lekker leerlingen lastigvallen’. Gezien de rest van de tekst kan deze titel worden opgevat als een paradox.

2p **39** Leg het paradoxale van deze titel uit.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 25 woorden.

Een kritisch lezer zou kunnen opmerken dat er in alinea 7 van tekst 4 sprake lijkt van het overdrijven van voordelen.

1p **40** Leg deze drogreden uit door onderstaande zin af te maken:
Als leerlingen vragen over grammatica krijgen waarop het antwoord niet eenduidig is, dan wil dat nog niet zeggen dat …
Geef antwoord in een volledige zin en gebruik voor je antwoord niet meer dan 20 woorden.

In tekst 4 wordt gesproken over docenten die leerlingen niet willen confronteren met vragen waarop zijzelf het antwoord niet weten.

1p **41** Wat is de belangrijkste kritiek op deze docenten, gelet op de strekking van de tekst?
Deze docenten

A bieden te weinig uitdaging aan de leerlingen.
B vereenzelvigen zich te zeer met de leerlingen.
C weten niet meer van de stof dan de leerlingen.
D zijn bang om af te wijken van het schoolboek.

2p **42** Welke bewering geeft het best de hoofdgedachte van tekst 4 weer?
Docenten zouden

A de grenzen van de te onderwijzen lesstof beter moeten aangeven.
B hun leerlingen veel vaker moeten confronteren met onzekerheden.
C vaker hun eigen deskundigheid tijdens de les in twijfel moeten trekken.
D zich minder moeten richten op de meningen van collega’s op Facebook.

Bijlagen

Register

Paragraaf in deel 1	2018-I	2018-II	2019-I	2019-II	2021-I	2021-II	2021-III
§ 4: Tekstsoort, schrijfdoel, intentie van de schrijver	5, 7, 15, 19	8, 9, 13, 21, 22	1, 2, 22, 33, 34	11, 15, 23, 28, 37	5, 9, 12, 14, 16	5, 14, 24, 26, 28, 37, 38	1, 4, 6, 15, 38
§ 6: Hoofdgedachte en hoofdvraag	1, 2, 14, 18, 27	19, 20	11, 13, 21, 26, 27	1, 13, 14, 29, 36	1, 2, 3, 26, 27	1, 2, 9, 12, 13, 15, 29, 40	2, 3, 16, 23, 26, 27, 32
§ 7: Samenvatten	9, 20	11, 12	10	4, 16, 38	8, 10, 17, 32, 39	27, 32	9, 10, 39, 40
§ 8: Functie van tekstgedeelte	13, 26	1, 6	35	30	4, 6, 25	–	18, 24, 31
§ 9: Standpunt en argumenten	6, 11, 17, 24	–	–	7, 25, 27	11, 13, 15, 19, 21, 28, 30	17, 18, 19, 30, 31, 34, 39	14, 21, 25, 36
§ 10: Argumentatie en argumentatieschema's	25	10, 17, 39	32	3, 8, 9	–	–	7
§ 11 en § 12: Drogredenen, aanvaardbaarheid van argumentatie	3	–	9, 31	17, 19	–	4, 6, 8, 10, 11, 33	19

© ThiemeMeulenhoff
© ThiemeMeulenhoff

Cijferbepaling deel 2

In deel 2 zijn volledige examens opgenomen. Na het maken van een examen kun je met behulp van deze tabel jezelf een cijfer geven. Bedenk daarbij dat dit niet meer is dan een cijfer bij benadering. Want bij veel vragen worden ook de grammatica en de spelling van je antwoorden beoordeeld.

aantal punten	cijfer						
	2018-I	**2018-II**	**2019-I**	**2019-II**	**2021-I**	**2021-II**	**2021-III**
0	**1,0**	**1,0**	**1,0**	**1,0**	**1,0**	**1,0**	**1,0**
1	**1,2**	**1,1**	**1,1**	**1,1**	**1,1**	**1,1**	**1,3**
2	**1,4**	**1,3**	**1,1**	**1,1**	**1,3**	**1,1**	**1,5**
3	**1,5**	**1,4**	**1,2**	**1,2**	**1,4**	**1,2**	**1,8**
4	**1,7**	**1,6**	**1,3**	**1,3**	**1,5**	**1,3**	**1,9**
5	**1,8**	**1,7**	**1,3**	**1,5**	**1,6**	**1,4**	**2,1**
6	**2,0**	**1,8**	**1,4**	**1,6**	**1,8**	**1,5**	**2,2**
7	**2,1**	**2,0**	**1,6**	**1,7**	**1,9**	**1,7**	**2,3**
8	**2,3**	**2,1**	**1,7**	**1,9**	**2,0**	**1,8**	**2,5**
9	**2,4**	**2,2**	**1,8**	**2,0**	**2,1**	**1,9**	**2,6**
10	**2,6**	**2,4**	**2,0**	**2,1**	**2,3**	**2,1**	**2,7**
11	**2,7**	**2,5**	**2,1**	**2,3**	**2,4**	**2,2**	**2,9**
12	**2,8**	**2,7**	**2,3**	**2,4**	**2,5**	**2,4**	**3,0**
13	**3,0**	**2,8**	**2,4**	**2,5**	**2,6**	**2,5**	**3,1**
14	**3,1**	**2,9**	**2,5**	**2,7**	**2,8**	**2,6**	**3,3**
15	**3,3**	**3,1**	**2,7**	**2,8**	**2,9**	**2,8**	**3,4**
16	**3,4**	**3,2**	**2,8**	**2,9**	**3,0**	**2,9**	**3,5**
17	**3,6**	**3,4**	**3,0**	**3,1**	**3,1**	**3,1**	**3,7**
18	**3,7**	**3,5**	**3,1**	**3,2**	**3,3**	**3,2**	**3,8**
19	**3,9**	**3,6**	**3,2**	**3,3**	**3,4**	**3,3**	**3,9**
20	**4,0**	**3,8**	**3,4**	**3,4**	**3,5**	**3,5**	**4,0**
21	**4,1**	**3,9**	**3,5**	**3,6**	**3,6**	**3,6**	**4,2**
22	**4,3**	**4,0**	**3,6**	**3,7**	**3,8**	**3,7**	**4,3**
23	**4,4**	**4,2**	**3,8**	**3,8**	**3,9**	**3,9**	**4,4**
24	**4,6**	**4,3**	**3,9**	**4,0**	**4,0**	**4,0**	**4,6**
25	**4,7**	**4,5**	**4,1**	**4,1**	**4,1**	**4,2**	**4,7**
26	**4,9**	**4,6**	**4,2**	**4,2**	**4,3**	**4,3**	**4,8**
27	**5,0**	**4,7**	**4,3**	**4,4**	**4,4**	**4,4**	**5,0**
28	**5,2**	**4,9**	**4,5**	**4,5**	**4,5**	**4,6**	**5,1**
29	**5,3**	**5,0**	**4,6**	**4,6**	**4,6**	**4,7**	**5,2**
30	**5,5**	**5,2**	**4,8**	**4,8**	**4,8**	**4,9**	**5,4**
31	**5,6**	**5,3**	**4,9**	**4,9**	**4,9**	**5,0**	**5,5**
32	**5,7**	**5,4**	**5,0**	**5,0**	**5,0**	**5,1**	**5,6**
33	**5,9**	**5,6**	**5,2**	**5,2**	**5,1**	**5,3**	**5,8**
34	**6,0**	**5,7**	**5,3**	**5,3**	**5,3**	**5,4**	**5,9**
35	**6,2**	**5,8**	**5,4**	**5,4**	**5,4**	**5,5**	**6,0**

© ThiemeMeulenhoff

aantal punten	cijfer						
	2018-I	**2018-II**	**2019-I**	**2019-II**	**2021-I**	**2021-II**	**2021-III**
36	**6,3**	**6,0**	**5,6**	**5,6**	**5,5**	**5,7**	**6,2**
37	**6,5**	**6,1**	**5,7**	**5,7**	**5,6**	**5,8**	**6,3**
38	**6,6**	**6,3**	**5,9**	**5,8**	**5,8**	**6,0**	**6,4**
39	**6,8**	**6,4**	**6,0**	**6,0**	**5,9**	**6,1**	**6,9**
40	**6,9**	**6,5**	**6,1**	**6,1**	**6,0**	**6,2**	**6,7**
41	**7,1**	**6,7**	**6,3**	**6,2**	**6,1**	**6,4**	**6,8**
42	**7,2**	**6,8**	**6,4**	**6,4**	**6,3**	**6,5**	**7,0**
43	**7,3**	**7,0**	**6,6**	**6,5**	**6,4**	**6,7**	**7,1**
44	**7,5**	**7,1**	**6,7**	**6,6**	**6,5**	**6,8**	**7,2**
45	**7,6**	**7,2**	**6,8**	**6,8**	**6,6**	**6,9**	**7,4**
46	**7,8**	**7,4**	**7,0**	**6,9**	**6,8**	**7,1**	**7,5**
47	**7,9**	**7,5**	**7,1**	**7,0**	**6,9**	**7,2**	**7,6**
48	**8,1**	**7,6**	**7,2**	**7,2**	**7,0**	**7,3**	**7,8**
49	**8,2**	**7,8**	**7,4**	**7,3**	**7,1**	**7,5**	**7,9**
50	**8,4**	**7,9**	**7,5**	**7,4**	**7,3**	**7,6**	**8,0**
51	**8,5**	**8,1**	**7,7**	**7,6**	**7,4**	**7,8**	**8,2**
52	**8,6**	**8,2**	**7,8**	**7,7**	**7,5**	**7,9**	**8,3**
53	**8,8**	**8,3**	**7,9**	**7,8**	**7,6**	**8,0**	**8,4**
54	**8,9**	**8,5**	**8,1**	**7,9**	**7,8**	**8,2**	**8,5**
55	**9,1**	**8,6**	**8,2**	**8,1**	**7,9**	**8,3**	**8,7**
56	**9,2**	**8,8**	**8,4**	**8,2**	**8,0**	**8,5**	**8,8**
57	**9,4**	**8,9**	**8,5**	**8,3**	**8,1**	**8,6**	**8,9**
58	**9,5**	**9,0**	**8,6**	**8,5**	**8,3**	**8,7**	**9,1**
59	**9,7**	**9,2**	**8,8**	**8,6**	**8,4**	**8,9**	**9,2**
60	**9,8**	**9,3**	**8,9**	**8,7**	**8,5**	**9,0**	**9,3**
61	**9,9**	**9,4**	**9,0**	**8,9**	**8,6**	**9,1**	**9,5**
62	**10**	**9,6**	**9,2**	**9,0**	**8,8**	**9,3**	**9,6**
63		**9,7**	**9,4**	**9,1**	**8,9**	**9,4**	**9,7**
64		**9,9**	**9,7**	**9,3**	**9,0**	**9,7**	**9,7**
65		**10**	**10**	**9,4**	**9,1**	**10**	**9,8**
66				**9,5**	**9,3**		**9,9**
67				**9,7**	**9,4**		**9,9**
68				**10**	**9,5**		**10**
69					**9,6**		
70					**9,8**		
71					**9,9**		
72					**10**		

© ThiemeMeulenhoff

Colofon

Auteurs
M. Reints
P. Merkx

Vormgeving binnenwerk
Maura van Wermeskerken, Apeldoorn

Opmaak
Crius Group, Hulshout

Redactie
Marinell Bruys, Hoogerheide

Over ThiemeMeulenhoff
ThiemeMeulenhoff ontwikkelt zich van educatieve uitgeverij tot een learning design company.
We brengen content, leerontwerp en technologie samen. Met onze groeiende expertise, ervaring en leeroplossingen zijn we een partner voor scholen bij het vernieuwen en verbeteren van onderwijs.
Zo kunnen we samen beter recht doen aan de verschillen tussen lerenden en scholen en ervoor zorgen dat leren steeds persoonlijker, effectiever en efficiënter wordt.

Samen leren vernieuwen.

www.thiememeulenhoff.nl

ISBN 978 90 06 63982 7
Eerste druk, eerste oplage, 2022

© ThiemeMeulenhoff, Amersfoort, 2022

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 23 augustus 1985, Stbl. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie (PRO), Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp (www.stichting-pro.nl). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet) dient men zich tot de uitgever te wenden. Voor meer informatie over het gebruik van muziek, film en het maken van kopieën in het onderwijs zie www.auteursrechtenonderwijs.nl.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de auteursrechten te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Deze uitgave is volledig CO_2-neutraal geproduceerd.
Het voor deze uitgave gebruikte papier is voorzien van het FSC®-keurmerk.
Dit betekent dat de bosbouw op een verantwoorde wijze heeft plaatsgevonden.

Nog meer oefenen?
Check www.examenbundel.nl

#geenexamenstress

S#cc›s met je examen!

#ikgazekerslagen

examenbundel ›

vwo **Nederlands**
vwo **Engels**
vwo **Duits**
vwo **Frans**
vwo **Economie**
vwo **Bedrijfseconomie**
vwo **Maatschappijwetenschappen**
vwo **Geschiedenis**
vwo **Aardrijkskunde**
vwo **Wiskunde A**
vwo **Wiskunde B**
vwo **Wiskunde C**
vwo **Scheikunde**
vwo **Biologie**
vwo **Natuurkunde**

samengevat }

vwo **Economie**
vwo **Bedrijfseconomie**
vwo **Maatschappijwetenschappen**
vwo **Geschiedenis**
vwo **Aardrijkskunde**
vwo **Wiskunde A**
vwo **Wiskunde B**
vwo **Wiskunde C**
vwo **Scheikunde**
vwo **Biologie**
vwo **Natuurkunde**
havo/vwo **Nederlands 3F/4F**
havo/vwo **Rekenen 3F**

Tips, tricks en informatie die jou helpen bij het slagen voor je eindexamen vind je op examenbundel.nl! Nog meer kans op slagen? Volg ons ook op social media. #geenexamenstress

examenidioom + examenbundel + samengevat + zeker slagen! = #geenexamenstress

examenidioom

vwo **Engels**
vwo **Duits**
vwo **Frans**

zeker slagen !

voor vmbo, havo én vwo

9 789006 639827